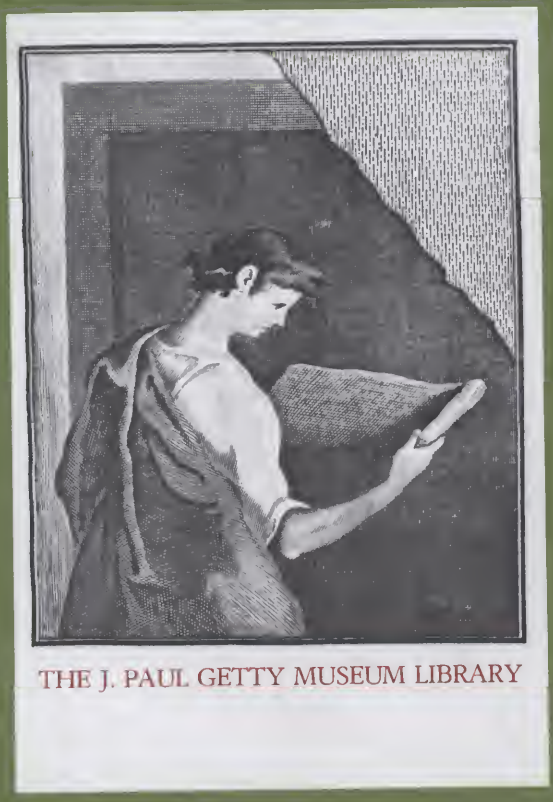

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

OUD-HOLLAND.

1 9 0 3.

OUD-HOLLAND

Nieuwe Bijdragen

VOOR DE

Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz.

ONDER REDACTIE VAN

Dr. A. BREDIUS

Directeur van het Koninkl. Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage.

EN

E. W. MOES

Directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

EENENTWINTIGSTE JAARGANG 1903.

Gedrukt en uitgegeven door

de BOEK-, KUNST- EN HANDELSDRUKKERIJ

v/h GEBROEDERS BINGER,

Warmoesstraat 174. — *AMSTERDAM* 1903.

THE J. PAUL GETTY CENTER
LIBRARY

INHOUD VAN DEN EENENTWINTIGSTEN JAARGANG.

Bladz.

Jacob van Driebergen, zijn portret en zijne bibliotheek, door H. N. J. van Eelde (*Met een prent*) 1

Aanteekeningen betreffende de oudste Delfsche plateelbakkers, door Mr. A. H. H. van der Burgh (*Met fac-similes*) 22

Italiaansche gegevens, door J. A. F. Orbaan. 51, 161

Nadere berichten over de familie van Everdingen, door C. W. Bruinvis 57

Schilderijen uit een Utrechtschen inventaris van 1693, door Dr. W. Martin 61

Bladvulling 64

De Amsterdamsche schutterstukken, door W. del Court en Jhr. Dr. J. Six (*Met tien prenten*). 65

Lucas d'Heere, door Dr. Marten Rudelsheim. 85

Aanteekeningen omtrent eenige Dordrechtsche schilders. Aanvullingen en verbeteringen, door G. H. Veth 111

Portretten van Johannes Wtenbogaert, door Dr. B. Tideman Jzn. . . . 125

Balthazar Gerbier, door Dr. M. G. de Boer 129

Stoutenburch, door Dr. H. C. Rogge (*Met een prent*) 165

Das Altarwerk Marten Heemskercks für die Laurentiuskirche zu Alkmaar, von Axel L. Romdahl 173

De Graaf van Leicester te Alkmaar, door C. W. Bruinvis 175

Jacob Struys, door Dr. W. Zuidema 181, 220

De schilders Camphuysen, door Dr. A. Bredius en E. W. Moes (*Met vier prenten en drie facsimiles*). 193

PRENTEN EN FAC-SIMILES.

BLADZ

Jacob van Driebergen, naar een schilderij in de St. Janskerk te Utrecht, tegenover 1

Fac-simile van vier handteekeningen van Harmen Pietersz. 24, 25, 26, 27

" " twee " " " Egbert Huygensz. Sas 26, 37

" " de handteekening van Annetgen Gerritsdr. 27

" " twee handteekeningen van Pouwels Bourseth 31

" " de handteekening van Hendrick Beuckelsz. 31

" " drie handteekeningen van Cornelis Rochusz. van der Hoeck . . . 35

" " het merk van Jan Jansz. Vullens. 37

" " drie handteekeningen van Thomas Jansz. 39, 40, 41

" " het merk van Hans Cools 40

" " drie handteekeningen van Abraham Davitsz. 44, 45, 46

" " het merk van Adriaen Cornelisz. de Kater 44

" " " " " Esdras Thysz. 45

" " " " " Jan Jorisz. 45

" " de handteekening van Evert Harmensz. 46

" " vier handteekeningen van Egbert Jansz. 48, 49

" " de handteekening van Evert Egbertsz. van Swinne 49

" " " " " Jan Loockevier. 49

Schutterstuk van den Handboogsdoelen te Amsterdam, van 1531, met twee zijvakken van 1559 . . . . . tegenover 65

BLADZ.

Schutterstuk van den Handboogsdoelen te Amsterdam van 1553 . . . tegenover 65
" " " " " " " 1535 . . . " 65
" " " " " " " 1558 . . . " 65
" " " " " " " 1562 . . . " 65
" " " " " " " omstreeks 1563 " 65
" " " " " " uit de tweede helft der 16e eeuw . . . . . " 65
Schutterstuk van den Handboogsdoelen te Amsterdam van 1586 . . . " 65
" " " " " " " 1595 . . . " 65
" " " " " " " omstreeks 1618 " 65
Het kasteel Stoutenburch 168
Winterlandschap van Rafel Govertsz. Camphuysen . . . . . tegenover 199
Fac-simile van de handteekening van Govert Jochemsz. Camphuysen 201
Boomrijk landschap van Jochem Govertsz. Camphuysen . . . . . tegenover 202
Fac-simile van de handteekening van Govert Dircksz. Camphuysen 205
Landschap met vee voor een boerenwoning, door Govert Dircksz. Camphuysen tegenover 213
De bouwvallen van het huis te Cleef bij Haarlem, door Govert Dircksz. Camphuysen tegenover 213
Fac-simile van de handteekening van Govert Govertsz. Camphuysen. 217

JACOB VAN DRIEBERGEN,
vice-deken van het kapittel van St. Jan († 1509).
Naar eene schilderij in de St. Janskerk te Utrecht.

TYP. DER BOEK-, KUNST- EN HANDELSDRUKKERIJ V/H GEBROEDERS BINGER, AMST.

JACOB VAN DRIEBERGEN,

ZIJN PORTRET EN ZIJNE BIBLIOTHEEK,

DOOR

H. N. J. VAN EELDE [1]).

Op de tentoonstelling van oude schilderijen, in 1894 te Utrecht gehouden, trok zeer de aandacht een fraai geschilderd mansportret van 1502, dat sedert onheugelijken tijd gehangen had in de vergaderkamer van Kerkvoogden in de Janskerk.

Ziehier de beschrijving van dit stuk (No. 156) in den catalogus: „Portret van een kanunnik, vermoedelijk uit het geslacht ABCOUDE VAN MEERTEN. In zwarte kleeding met bonten manchetten en zwart kapje. In de linkerhand houdt hij een bril, in de rechterhand een breede rol met de spreuk: *Hoc erit tibi argumentum semper in promptum situm*: *Ne quid respectes amicos quod tu per te agere possis*: *Anno nativitate mee* 66. Voor hem een geopend

---

1) Het was mij bekend, dat de heer VAN EELDE eenige jaren geleden ontdekt had, wie de geheimzinnige persoon was, voorgesteld op het portret in de Janskerk alhier; doch dat hij door langdurige ziekte verhinderd was zijne resultaten te publiceeren. Toen ik onlangs toevallig eenige papieren ontdekte, die ook mij den sleutel gaven van het geheim, wendde ik mij tot hem met de vraag, of hij er bezwaar tegen had, wanneer hij zelf de oplossing niet geven kon, dat ik dit deed. Als antwoord deed hij mij toekomen eene lijvige portefeuille met aanteekeningen over het onderwerp, met opdracht daarmede naar goedvinden te handelen. Tot mijne verwondering vond ik daarin het achterstaande artikel, geheel voltooid; alleen aan het begin, in de bepaling van den voorgestelden persoon, ontbraken (zeker door het wegraken van een blaadje) een paar volzinnen, die ik gemakkelijk kon aanvullen. Verder ontbraken nog alle bewijsplaatsen en noten; maar het materiaal daarvoor was geheel in de portefeuille aanwezig, zoodat ik ze gemakkelijk kon bijvoegen. Ik meende door het bijwerken en uitgeven van het stuk aan de Utrechtsche geschiedenis een goeden dienst te

getijdenboek, een brillehuisje en het jaartal 1502. Op de knop van zijn stoel een beertje met wapenschild. Hetzelfde wapen met verwisselde kwartieren op den hoek van de lijst. Verder: *Deo providens. prospectans. modestus. esto.* Paneel 75 × 64⅝. St. Janskerk, Utrecht."

Ik voeg bij deze beschrijving eenige aanteekeningen. De achtergrond van de schilderij is oorspronkelijk groen geweest; op enkele plekken is hij het nog (zooals bij het hoofd), doch hij is nu verder grauw. De handen van den man (aan den derden vinger van de linkerhand steekt een ring) zijn stijver gedaan dan het aangezicht, waarop de vleeschkleur zeer goed weergegeven en de toon veel zachter is. Een bijzonderheid van het gezicht is de grijze stoppelbaard, die men vrij duidelijk kan waarnemen; onder de muts komt het grijze haar uit. De oogleden zijn dik, de oogen eenigszins geloken, onder de oogen diepe groeven. De zwarte, fluweelen kap (niet „kapje") is slap en schijnt tot in den nek te vallen; maar hier heeft de schilderij, evenals op andere plaatsen (zooals de geheele plek bij den linkerarm) nog al geleden [1]). De tabbaard, lang en afvallend, is van gebloemd satijn, met een fluweelen randje, maar zonder kraag of eenig spoor daarvan. De bonten manchetten zijn zeer zwaar en wijd openhangend; dit zou men althans opmaken uit het wijde bont, dat men bij de opgehouden rechterhand ziet. De rol in die hand is niet breed maar lang, en slingert zich om het portret over de geheele schilderij heen. Het langwerpige boekje voor den man schijnt op een blad perkament te liggen. Het jaartal 1502 staat geheel rechts onderaan; onder de 0 en de 2 ziet men de sporen van de oude cijfers 2 en 0, en ook een paar kladjes in de verf. In de inscriptie zijn drie fouten gemaakt: er staat niet *promptum*, *respectes* en *nativitate*, maar *promptu*, *exspectes* en *nativitatis*. Het portret is gevat in eene roode lijst met geprofileerd goud en rood binnenrandje, geheel uit dien tijd. In den linkerbovenhoek prijkt een wapen, vermoedelijk geheel overschilderd. In den rechterhoek heeft een ander wapen gestaan (Mouwer [2])), zeker ook overschilderd en waarvan nu dan ook alleen de vorm van een schild zichtbaar is. De woorden op de lijst luiden: „*Deo prudens/ prosperans/ modestus esto.*"

---

bewijzen, — tevens aan den heer VAN EELDE de welverdiende belooning te geven voor zijne omvangrijke nasporingen. Het stuk is geheel zijn werk: ik heb er niets in veranderd dan hier en daar een enkel woord om een volzin beter af te ronden. Toch draag ik hierbij eene verantwoordelijkheid: ik vond in het stuk niets te verbeteren; mocht een ander echter van eene andere meening zijn en enkele kleine onjuistheden ontdekken, dan draag ik alleen daarvan de schuld, die een niet geheel persklaar artikel drukken deed.

S. MULLER Fz.

1) De nerf van het paneel schijnt hier en daar, vooral rechts, sterk door, en er zijn nog al barstjes in de verf. Het gezicht is misschien nog het meest intact gebleven en het best van kleur.

2) Dit blijkt uit de beschrijving van de twee wapens van het portret door BOOTH op een los papiertje bij zijne genealogie Driebergen.

Wie is deze grijsaard? Het onderzoek naar het antwoord dient uit te gaan van het feit, dat de schilderij afkomstig is uit het vertrek bij de Janskerk, waar thans Kerkvoogden vergaderen, maar dat tot 1811 als kapittelkamer van St. Jan gediend heeft. Voor de hand ligt dus te vermoeden, dat wij te doen hebben met een kanunnik van dit kapittel. Indien wij in het kapittel zoeken naar een lid, dat in 1502 bejaard was, dan valt onze aandacht allereerst op den persoon, die jarenlang vice-deken was en die, in 1506 tot deken gekozen, bedankte wegens zijn hooge jaren: heer JACOB VAN DRIEBERGEN. En bij verder onderzoek blijkt onze keus gelukkig geweest te zijn, want als wij het wapen der familie VAN DRIEBERGEN opzoeken, blijkt dit hetzelfde te zijn, dat zoowel op den stoel van den grijsaard als op de lijst der schilderij voorkomt (het wapen der machtige heeren VAN GAESBEEK). Blijkt het echter, dat het kapittel van St. Jan ooit een portret van zijn vice-deken bezeten heeft? Werkelijk: want in het protocol van het kapittel staat opgeteekend, dat de executeurs van JACOB VAN DRIEBERGEN den 25^{en} Augustus 1509 toewijzing deden van hetgeen hij aan de kerk van St. Jan had gelegateerd, en daaronder noemen zij ook — wel geheel in afwijking van het testament, welks bepalingen slechts voor een klein gedeelte schijnen gevolgd te zijn, maar daarom niet minder afdoende voor het gewenschte betoog — „ymaginem ipsius domini JACOBI depictam". Mij dunkt dat er, dit alles bij elkaar genomen (bij alle onzekerheid op andere punten, met name omtrent den maker van het portret) slechts weinig twijfel overblijft, of de voorgestelde persoon is: JACOB VAN DRIEBERGEN, kanunnik van St. Jan [1]).

Nog een enkel woord over het gewaad, waarin JACOB VAN DRIEBERGEN is afgebeeld en dat zeer weinig gelijkt op dat van een kanunnik. Dit is juist, maar toch tegen zijn identiteit als zoodanig volstrekt geen bezwaar. Wel is waar onderscheidden de kanunniken zich door eene bepaalde kleeding, maar alleen in de kerk. „In ecclesia utimur super vestimenta superpelliciis", deelt HUGO WSTINC [2]) ons mede in het hoofdstuk *De habitu et habitacione.* Maar daarbij bepaalde zich dan ook de verplichting tot het dragen van geestelijk gewaad: buiten de kerk kon men geen verschil zien tusschen een leek en een kanunnik. Het was wel treurig, maar het was niet anders: ook in dit opzicht bleven de kanunniken hun half geestelijk, half wereldlijk karakter getrouw. Er is dus niets vreemds in, dat JACOB VAN DRIEBERGEN zich liet schilderen in zijne gewone dracht. Misschien stempelt dit hem slechts des te meer tot het ware beeld van den seculieren kanunnik

1) Aan den oudheidkundige Dr. C. BOOTH schijnt dit nog bekend geweest te zijn; althans bij eene door hem geschrevene genealogie der DRIEBERGENS ligt een los papiertje met de spreuk van heer JACOB („Hoc erit tibi argumentum" enz.) en de twee familiewapens van de lijst van het portret.

2) Rechtsboek van den Dom, p. 162.

zijner dagen. Dien kanunnik kan men het niet kwalijk nemen, dat hij op zijn tijd mensch was. En de man, die bij zijn uitersten wil zoowel zijne bloedverwanten en zijne natuurlijke dochter als de kerk bedacht, was, alles wel beschouwd, een man uit één stuk. Want hij stierf gelijk hij geleefd had: als een, die de kerk liefhad maar ook de dingen, die van deze wereld zijn.

Zoo het portret mij reeds intrigeerde, de persoon, die het naar alle waarschijnlijkheid voorstelde, trok al spoedig meer en meer mijne belangstelling. Misschien was daar eenige reden voor. Over de kapittelen is nog wel iets te vinden, maar van de personen der kanunniken is weinig in bijzonderheden bekend. Het is waar, dat deze kanunnik niet kon gerekend worden tot hen, die een sieraad van hun tijd en hun college waren; onder de beroemde geestelijken zijner dagen, die tot de kapittelen in betrekking stonden, is zijne plaats niet. Maar ik geloof, dat hij als het type mag gelden van een klasse van personen, die in de samenstelling dezer colleges steeds een merkwaardig element hebben uitgemaakt. In hem meen ik een waardigen vertegenwoordiger te zien van die talrijke jongere zonen uit aanzienlijke families, die door het verwerven eener capitulaire prebende een onbezorgd bestaan bij eene goede positie verkregen. Hij behoorde, om zoo te zeggen, tot de adellijke kanunniken-families; hij heeft in zijn kapittel en zelfs in de locale geschiedenis van zijn tijd eene niet onbelangrijke rol gespeeld. Eenige omstandigheden in zijn leven en enkele uitlatingen in documenten geven gelegenheid, om zich althans eenig denkbeeld te maken van zijne persoonlijkheid, en zoo mijne conclusie juist is, hebben wij zijne afbeelding voor oogen. Er is dus wel eenige aanleiding, om in hem het leven en bedrijf van den seculieren kanunnik uit de late nadagen van de middeleeuwen na te gaan. Zoo moge hier dan eene plaats vinden wat ik over hem gevonden heb.

JACOB VAN DRIEBERGEN was de zoon (naar alle waarschijnlijkheid de jongste) van JAN VAN DRIEBERGEN. Als bastaard van Abcoude had deze vrij aanzienlijke bezittingen. Het zou voor de hand liggen deze te zoeken in het welbekende dorp, waaraan hij zijn naam ontleende; maar hierin zou men dwalen. Aan al zijne natuurlijke kinderen had WILLEM VAN ABCOUDE bij testament eene erfrente van 200 gulden 's jaars verzekerd, te vestigen op zijne goederen bij Wijk bij Duurstede of elders. JAN VAN DRIEBERGEN vinden wij aldus beleend met twee weerden, „den hoegen Roetvoet" en het zoogenaamde „cleyn weertgen", beiden in het gerecht van Wijk gelegen. Maar bovendien hield hij uit de Gaesbeeksche goederen te leen een steenen huis te Amerongen met tien morgen land; en dit huis, dat wij elders Lievendael genoemd vinden, schijnt het stam-

goed van zijne familie geweest te zijn. Nadat zijn zoon WILLEM er mede beleend was geweest, ging het over op zijn zoon ANTHONIS VAN DRIEBERGEN, wiens dochter TYMANNA, die wij in het testament van haar oom JACOB meer dan eens ontmoeten, zelfs den naam van het goed droeg en meestal TYMANNA VAN LIEVENDAEL werd genoemd. Toch was niet zij, maar haar broeder JOHAN VAN DRIEBERGEN de opvolger van haar vader in dit leen en bracht diens dochter CORNELIA het aan haar man GERRIT VAN LOCKHORST ten huwelijk, zoodat wij dezen dan ook als den bezitter aantreffen, toen Lievendael in 1536 door de Staten van Utrecht als eene ridderhofstad erkend werd. Maar het behield het wapen van de oude eigenaren; zoo komt het, dat wij het wapen van Abcoude-Gaesbeeck als dat van de ridderhofstad Lievendael op de Stichtsche wapenkaarten terugvinden.

Om het overzicht der familie te voltooien, noem ik nog eenige van JACOBS naaste betrekkingen. Zijn broeder ANTHONIS was gehuwd met MARGRIET, de dochter van JAN VAN LICHTENBERCH; de LICHTENBERCHS hebben evenals de LOCKHORSTEN, zooals men weet, in de geschiedenis van Utrecht eene eerste rol gespeeld. Na den dood van ANTHONIS VAN DRIEBERGEN (van de drie broeders schijnt alleen JACOB een hoogen ouderdom bereikt te hebben: hij overleefde zelfs vele van zijne talrijke neven en nichten) hertrouwde MARGRIET VAN LICHTENBERCH met CORNELIS FOECK; met dezen zien wij in 1478 JACOB VAN DRIEBERGEN in een proces gewikkeld [1]), waarvan evenwel geen nadere bijzonderheden bekend zijn. Twee eigen zusters van JACOB waren beiden gehuwd: de eene ALEYD VAN DRIEBERGEN met LUBBERT DE WAEL VAN VRONESTEYN, de andere, JOHANNA met ERNST of EERST TAETS VAN AMERONGEN, heer van Groenewoude onder Woudenberg. Deze laatste, die reeds in 1441 met haar echtgenoot voorkomt en dus de oudste zal geweest zijn, was de moeder van een talrijk kroost, en die talrijkheid zal wel de reden geweest zijn, dat het voor een groot gedeelte zijn heil zocht in den geestelijken stand. Niet minder dan drie zonen vonden eene plaats in de Utrechtsche kapittelen. Van dezen werd Mr. JOHAN VAN AMERONGEN de medebroeder van zijn oom in het kapittel van St. Jan, die hem tot zijn executeur benoemde, en maakten PETER en JACOB deel uit van dat van St. Marie. Het is werkelijk geen wonder, dat de kapittelen wel eens het toevluchtsoord van de jongere zonen van den adel genoemd zijn!

Met een enkel woord moet ik ook nog melding maken van JACOBS moeder. Zij heette TYMANNA MOUWER en behoorde tot eene Utrechtsche magistraatsfamilie, die verscheidene schepenen aan de stad geleverd heeft en die daar in het

---

[1]) Raads dag. boek 23 Sept. 1478.

bezit was van den Mouwerenberch, een van die sterke huizen aan de Oude gracht, waardoor vooral dit gedeelte van Utrecht in de middeleeuwen zoo'n eigenaardig aanzien moet gehad hebben. Met haar zien wij ons dus verplaatst in eene Utrechtsche magistraats-familie van aanzien, en deze vermaagschapping van een bastaard van Abcoude met iemand uit een dergelijken kring zou opmerkelijk zijn, wanneer het niet bekend was, dat de Stichtsche adel ten allen tijde in nauwe betrekking tot de stad had gestaan. In het testament van haar zoon, den kanunnik, zien wij hem met zekere zorg bepalingen maken voor de voortdurende viering van haar nagedachtenis. Haar voornaam TYMANNA zal overgegaan zijn op hare kleindochter LIEVENDAEL, — de nicht, voor wie JACOB VAN DRIEBERGEN zoo'n bijzonder zwak had en die hij daarom niet alleen zijn beste bed en een geheel stel roode zitkussens naliet, maar ook benoemde tot zijne executrice. Trouwens zwak voor het vrouwelijk geslacht in het algemeen schijnt heer JACOB, al evenmin als zijnen talrijken medebroeders in de kapittelen, vreemd geweest te zijn. Eene natuurlijke dochter, die wij eveneens in zijn testament genoemd vinden, was de vrucht van deze zoo menschelijke neiging. En ook deze droeg den naam TYMANNA: men kan de nagedachtenis van dierbare betrekkingen op verschillende wijzen eeren!

Van de omgeving, waaruit hij voortkwam, keer ik nu tot den kanunnik zelf terug.

JACOB VAN DRIEBERGEN moet zijne waardigheid reeds op zeer jeugdigen leeftijd verkregen hebben; want bij zijne admissie in 1454 kan hij niet ouder dan 18 jaren geweest zijn [1]). Hij zal dus niet onmiddellijk in het volle genot zijn getreden van de rechten en voordeelen, aan het kanonikaat verbonden. In het geestelijke had hij den graad van priester, want hij was lid van de groote Priester-broederschap der vijf Utrechtsche kapittelkerken, waartoe hij evenwel eerst in 1503 toetrad [2]). Aan den dienst in de kerk heeft hij dus in al zijne uitgebreide verrichtingen kunnen deelnemen. Maar gedurende zijn lang leven zal hij ook ruimschoots gelegenheid hebben gehad, om de talrijke belangen en aangelegenheden van het kapittel te behartigen. Daartoe behoorde het bijwonen van de veelvuldige vergaderingen, waarbij hij, althans in de latere jaren van zijn leven, zoo goed als nooit ontbrak.

Ook aan de administratie van de omvangrijke kapittelgoederen had hij

---

1) In de verzameling van den heer VAN HOENCOOP berustte vroeger een „scadeloosbrief" dd. Mei 1454, waarbij Mr. WILLEM VAN WIJCK en 6 anderen zich verbonden GODSCALC VAN WINSEN en 6 anderen te vrijen van hetgeen zij aan het kapittel van St. Jan beloofd hadden, indien heer HARMEN VOSCUYL het mocht aanspreken over de admissie van hun „swager" heer JACOB VAN DRIEBERGEN in het kapittel. (HS. van Buchell, 1e Suppl. 838 fol. 163 vs. R.arch. Utrecht.)

2) Zijn entreegelden (Ł 2 — 10) worden verantwoord in de rekening van 1503, zijn doodschuld (Ł 3 — 7) in die van 1509. (Stadsarch. Utrecht.)

zijn deel en in de verschillende kamers van beheer, waaronder deze gebracht werden, vinden wij hem meermalen afgevaardigd [1]), of wel hij wordt aangewezen om de rekeningen dier kamers op te nemen en te onderzoeken [2]). Er is geen twijfel aan, of hij heeft ook de andere bedieningen op zijne beurt waargenomen. Moeielijke posten waren het in den regel niet, immers het eigenlijke werk kwam op de schouders der klerken neer; maar toch, de officiatus stond aan het hoofd der administratie, hij bleef de verantwoordelijke persoon en mocht zijne verplichtingen slechts bij uitzondering aan een ander overdragen. De aangename zijde van het ambt was, dat het niet onaardige emolumenten gaf. Meer hoofdbreken veroorzaakte misschien eene andere werkzaamheid der kanunniken: de uitoefening der geestelijke rechtspraak. Ook op dit gebied zien wij JACOB VAN DRIEBERGEN in functie. In een ingewikkeld geschil tusschen een vicaris van St. Pieter en een vicaris van St. Jan over de overdracht eener vicarie in de O. L. Vrouwenkerk te Amsterdam, — eene zaak, die tot de kennisneming van het kapittel van St. Jan schijnt behoord te hebben, — werd JACOB VAN DRIEBERGEN nevens den kanunnik MICHAEL WISSONIS van Zieriksee met de instructie belast [3]). Ook heeft hij het vertrouwen van verscheidene zijner medebroeders bezeten, zooals blijken mag uit de testamentaire beschikkingen van hen, die hem tot hun executeur benoemden [4]), en uit zijn optreden in het kapittel als gemachtigde van anderen [5]).

Men behoeft het gewicht van deze bezigheden niet te overschatten; maar zij geven alsmede eenig denkbeeld van het doen en laten der kanunniken. Doch het is bekend genoeg, dat de kapittelen hunne bemoeiingen waarlijk niet uitsluitend tot hun geestelijken werkkring en de administratie hunner goederen beperkten. Integendeel, door hun stand en hunne aanzienlijke bezittingen een machtig element in het gewest, en in de Staten van het land dan ook de eerste plaats innemende, oefenden zij grooten invloed uit op den gang van zaken in het Sticht; in de tallooze beroeringen, waarvan ook de Utrechtsche jaarboeken der middeleeuwen gewagen, speelde niet het minst de geestelijkheid eene rol van beteekenis. Ook op dit politieke terrein zien wij JACOB VAN DRIEBERGEN optreden.

Het waren moeielijke tijden, die aanleiding gaven tot de onderhandelingen, waarin ik zijn naam genoemd vind. De dood van KAREL DEN STOUTE en het sneuvelen, niet lang daarna, van den opnieuw uitgeroepen hertog ADOLF, hadden

---

1) Hij werd aangewezen voor het beheer der Kleine kamer in 1502, voor de Fabriekkamer in 1504, voor de Groote kamer in 1506, opnieuw voor de Fabriek in 1508 en voor de Kleine kamer in 1509.

2) B.v. voor de Fabriek in 1505.

3) Het register der processtukken berust in het Utrechtsche gemeente-archief.

4) O. a. van JOHAN VAN AMERONGEN (test. v. 17 Juni 1504) en van den deken JOHAN MARTIJN (test. v. 24 April 1506).

5) O. a. van den kanunnik ABR. VAN LEWENBERCH (30 April 1504).

vooral in het naburige Gelderland eene grenzenlooze verwarring veroorzaakt. De Geldersche en Bourgondische partij geraakten in heftigen strijd over de regeering in het hertogdom en betwistten elkander de voogdij over ADOLF'S zoon, den jongen KAREL VAN GELDER, dien MAXIMILIAAN van Oostenrijk nochtans in zijne macht hield. De troepen van den Bourgondischen stadhouder WILLEM VAN EGMOND trokken over de Veluwe en maakten zelfs de grenzen van het Sticht onveilig. Dit bewoog de stad Utrecht en de vijf kapittelen, die in dezen stand van zaken samengingen met eene eensgezindheid, die in hun verkeer maar al te zeldzaam was, om aan de Overijsselsche steden het voorstel te doen tot het houden van eene gemeenschappelijke dagvaart te Harderwijk [1]).

Er waren verscheidene zaken, waarover men wenschte te beraadslagen; want behalve de middelen, die men dacht te beramen om het gevaar, dat voor allen uit de Geldersche ongeregeldheden voortvloeide, tegen te gaan, zou men ook trachten om in de geldkoersen (eene netelige zaak ten allen tijde) eenige orde te brengen, en verder zien, wat men met vereende krachten doen kon, om de rust te bewaren en de gemeenschappelijke belangen te bevorderen. Op den 26en Mei 1478 had de samenkomst plaats, en al kunnen wij de resultaten daarvan niet nagaan, toch is zij merkwaardig als een van de weinige pogingen, die de verspreide deelen van het Sticht in het werk stelden, om door hun samengaan de naderende onheilen te bezweren. Onder de afgevaardigden, die aan de bijeenkomst deelnamen, vinden wij JACOB VAN DRIEBERGEN genoemd. Met den deken van zijn kapittel, JOHAN VAN VIANEN, behoorde hij tot de vertegenwoordigers van de vijf godshuizen, met welken naam de kapittelen van de bisschopsstad in de landstaal gewoonlijk werden aangeduid. Daar verschenen verder de afgevaardigden der stad Utrecht, die van de drie Overijsselsche steden, ook die van Rhenen en Amersfoort, de steden die het meest van de Geldersche benden te lijden hadden; in de haast had men ook eenige gedeputeerden der stad Groningen, die toevallig te Wijk bij Duurstede bij den bisschop op audientie waren, verzocht om aan de Harderwijksche conferentie deel te nemen.

Het moet dus een talrijk gezelschap geweest zijn, dat in den avond van den genoemden dag in de „herberghe" te Harderwijk bijeenkwam. Het zal zeker bij de beraadslagingen, die niet in bijzonderheden bekend zijn, plechtig genoeg zijn toegegaan; maar de afgevaardigden gingen anders volstrekt niet onder den benarden toestand gebukt. Integendeel, zij hebben zich blijkbaar zeer goed den tijd weten te korten, en het gezelschap liet geene gelegenheid voorbijgaan, om

---

1) Vgl. over deze geheele zaak het Brievenboek der stad Utrecht ad 17, 23, 25 Mei 1478, — en de rekening van den 2en kameraar der stad over 1478/79 ad Dynsdach na Sacramenti.

zich van de beslommeringen der politiek te verpoozen. Het ontbrak niet aan maaltijden, aan drinkgelagen, aan het onthalen van elkander; het schijnt zelfs, dat er van die verschillende genoegens bijzonder veel werk is gemaakt. Ook de herbergen onderweg werden niet vergeten, en wat dit betreft kunnen de Utrechtsche afgevaardigden, wier reis over Amersfoort en voor een deel over Nijmegen liep, menige schoone gelegenheid gehad hebben om te pleisteren. Men kan veilig aannemen, voor zoover men de kanunniken kent, dat de geestelijke heeren, die van de partij waren, zich deze feestelijkheden gaarne hebben laten welgevallen, en naar zijn uiterlijk te oordeelen komt het mij voor, dat ook JACOB VAN DRIEBERGEN niet de man was, om zich bij zulke gelegenheden onbetuigd te laten.

Eenigszins anders waren de omstandigheden, waaronder hij andermaal, in 1481, als vertegenwoordiger van de geestelijkheid optrad. Wel waren ook toen de onlusten het gevolg van de verwikkelingen, die alom bij den dood van KAREL DEN STOUTE waren ontstaan; maar nu was Utrecht zelf het tooneel van den strijd, en van eendrachtig samengaan der kapittelen met de stedelijke regeering was ditmaal geen sprake. In Augustus van dit jaar had er in de stad een hevig gevecht plaats gehad, naar aanleiding van een besluit van den raad, dat den burggraaf van Montfoort, het hoofd der Hoeksche partij in het Sticht en de voornaamste tegenstander van den bisschop, niet naar den zin was. De uitslag was, dat de burggraaf en zijn aanhang zich meester maakten van het gezag en de stad weder in openlijk verzet kwam tegen den landsheer. Bisschop DAVID, die van zijn kant op den steun van FREDERIK VAN EGMOND, heer van IJsselstein en Buren, kon rekenen, trachtte de stad tot onderwerping te brengen. Hij riep daarom de leden der Staten bijeen en eischte van hen, dat zij partij zouden kiezen. Onder de afgevaardigden der vijf godshuizen verscheen wederom JACOB VAN DRIEBERGEN met den deken van zijn kapittel. De geestelijke heeren verklaarden aan de zijde van den bisschop te willen blijven, en de kapittelen, die zij zeiden te moeten raadplegen, namen genoegen met de houding hunner gedeputeerden. Dit strookte geheel met het verdere gedrag der Utrechtsche geestelijkheid, die, hoezeer bevreesd voor de toeneming van het Bourgondische overwicht, dat door den bisschop in de hand gewerkt werd en ook haar gezag dreigde te overvleugelen, nochtans in deze troebelen altijd met de meeste gematigdheid optrad en slechts wanneer zij voor geweld moest bukken de hand leende aan het drijven der Montfoortsche factie. De strijd bleef lang hangende, maar eindigde met de volledige overwinning van bisschop DAVID en den Bourgondischen invloed.

Blijkt hieruit en uit het voorafgaande, dat JACOB VAN DRIEBERGEN onder

zijne medebroeders een man van eenige beteekenis was, op hooger leeftijd schijnt zijn aanzien in het kapittel meer en meer te zijn toegenomen. De omstandigheden werkten hiertoe mede. Immers als oudste lid van het kapittel, was hij aangewezen om den deken te vervangen. Dit gold niet alleen voor de kapittelvergaderingen, waar wij hem meermalen in deze latere jaren (na 1502) de eerste plaats zien innemen, maar ook voor de geestelijke plichten, die het hoofd van het kapittel te vervullen had. Misschien was het dus als plaatsvervanger van den deken, misschien alleen omdat hij een van de oudste priesters was, dat JACOB VAN DRIEBERGEN de leiding had bij eene hoogst eigenaardige ceremonie, waarvan de annalen van het kapittel in dezen tijd gewagen.

Het geval wilde, dat de Janskerk van nieuwe klokken voorzien was, en het lag geheel in het kader van den katholieken eeredienst, dat deze, als bestemd voor den dienst der kerk, behoorlijk gewijd en gezegend werden. De formaliteiten, die men hierbij in acht nam, vertoonden zooveel overeenkomst met het toedienen van den heiligen doop, dat het nageslacht, met Luther aan het hoofd, de geheele ceremonie voor eene onwaardige nabootsing daarvan heeft uitgemaakt. Hoe dit zij, de wijding van de nieuwe klokken der Janskerk werd door JACOB VAN DRIEBERGEN (8 Maart 1506) met veel unctie verricht; zij had plaats in tegenwoordigheid van een aantal belangstellenden, en de secretaris van het kapittel nam er in zijn protocol een uitvoerig relaas over op, dat ik hier ter wille van het bijzondere der zaak laat volgen.

„Anno etc. sexto die vero octava, que fuit Dominica Reminiscere, mensis Marcii, hora quarta post completorium venerabilis vir dominus JACOBUS DE DRIEBERGEN, senior canonicus ac presbiter, religione indutus ac mappa cinctus cum stola in collo pendente, precedentibus cerofariis duobus, exivit sacristiam cum vasculo in manibus suis deferens, continente oleum sacrum crismatis et infirmorum; accessit ad navim ecclesie, subsequentibus dominis omnibus cum succentore et choralibus, ad locum, ubi pendebant due campane noviter fuse, ad benedicendum eas. Et juxta librum dictum Pontificale, qui ibi paratus erat, fiebat earum benedictio hoc modo. Nam primo benedicebantur et exorzizebantur sal et aqua, ut in Pontificali, et chorus premittebat VII salmos, scilicet *Miserere mei deus*, ut tempore mandati in Quadragesima. Istis actis prefatus dominus Jacobus cum palmis spergebat et lavabat campanas cum aqua benedicta. Et inter lavandum legebantur alta voce salmi *Lauda anima mea* usque finem salterii. Eis lotis et tersis cum mappis mundis, fiebat in eis intus una crux cum oleo sacro, cum oratione ut in Pontificali. Tunc oratione dicta extergebat illud cum linteo mundo, quod comburebatur, et incipiebat *Vox domini* usque finem salmi; quibus dictis de foris faciebat cum oleo sancto septem cruces, et cum crismate

intus quatuor, dicendo ut in Pontificali. Deinde ponebatur thus in igne et turribulo sub campanis, sic quod totum recipere potuerunt, et legebatur *Deus in sancto*, ut in Pontificali. Tunc legit ewangelium Luce *Intravit Jhesus in quoddam*, et ultimo benedicebat eis, comburens in pelvi lineum et linum; ac emundans manus recessit ad sacristiam. Actum in presencia plurimorum utriusque sexus hominum [1])".

Toen deze plechtigheid plaats greep, moet JACOB VAN DRIEBERGEN omstreeks zeventig jaar oud geweest zijn. Toch zou hem op dezen eerbiedwaardigen leeftijd nog eene hooge onderscheiding te beurt vallen: nog in het najaar van hetzelfde jaar werd hij door zijne medebroeders tot deken gekozen. De benoeming geschiedde met eenparigheid van stemmen in de kapittelvergadering, die op den 31en October 1506 voor de verkiezing was uitgeschreven en in tegenwoordigheid van den gekozene. Maar JACOB VAN DRIEBERGEN aarzelde om haar te aanvaarden. Hij wenschte gebruik te maken van den tijd van beraad, die hem toekwam, en toen deze verstreken was, bedankte hij plechtig voor de hem toegedachte waardigheid (5 December 1506): op zijne jaren, meende hij, was de vervulling van dit ambt eene te zware taak. Ziehier de verklaring, die hij daaromtrent voor den secretaris van het kapittel aflegde:

„Cum alias de mense Octobri die ultima concorditer electus fui per venerabiles dominos meos capitulares ad officium decanatus ecclesie sancti Johannis Traiectensis, licet indignus; et quia mihi a jure constitutum est tempus deliberandi sex ebdommedarum et non amplius; quare ego Jacobus etc. respondeo, dico et protestor corde et ore coram vobis notario et testibus: quod non sum ydoneus ad tale officium exequendum, qui etate premor, sermone impedior, officio terreor, quia senio confectus et pluribus aliis incommodis obstrictus. Ideo rogo venerabiles dominos meos, ut alium magis ydoneum eligant et me a tali oneroso officio absolvant [2])."

De zaak was hiermede echter niet afgeloopen: vreemd genoeg, niettegenstaande hij voor het dekanaat bedankte, bleef JACOB VAN DRIEBERGEN tot aan zijn dood aan het hoofd van het kapittel. Zoolang hij leefde, werd de zetel van den overleden deken JOHAN MARTIJN niet vervuld of alhans niet ingenomen door den benoemde, wie dit dan ook geweest moge zijn. Want wel weten de bestaande lijsten van proosten en dekens der Utrechtsche kapittelen voor dit tijdvak een deken van St. Jan te noemen; maar het blijft bij de bloote vermelding van den naam en van het zitting nemen of optreden van den genoemde, JOHANNES VAN EYL (naar men veronderstelt, een natuurlijken zoon van den Bourgondischen

1) Resolutiën van het kapittel van St. Jan, 8 Maart 1506.
2) Resolutiën van het kapittel, 5 December 1506.

krijgsoverste en lateren bisschop van Utrecht PHILIPS VAN BOURGONDIE) is in de acta van het kapittel geen spoor te ontdekken [1]). In verband hiermede is het een opmerkelijk feit, dat nauwelijks drie maanden na het overlijden van JACOB VAN DRIEBERGEN het kapittel, dat na zijne weigering zoo weinig lust getoond had om in de vacature te voorzien, tot de verkiezing van een nieuwen deken overging. Het is de vraag, of deze verkiezing niet veeleer eene berusting was in het onvermijdelijke. Want de uitverkorene was niemand minder dan WILLEM HEDA, de geleerde schrijver der Utrechtsche geschiedenissen, poeta laureatus, comes Palatinus, kanunnik van den Dom, van Oudmunster en proost van Arnhem, weleer secretaris van den Domproost PHILIBERTUS NATURELLI (een Bourgondiër van afkomst) en niet minder van PHILIPS DEN SCHOONE, den Bourgondisch-Oostenrijkschen heer der Nederlanden en koning van Castilië. Het zou wel een wonder zijn, wanneer een geestelijke van zooveel gewicht geen bijzondere brieven van aanbeveling had kunnen te voorschijn brengen, toen hij den weg open zag tot dit nieuwe kerkelijke ambt. Zoo blijkt het dan ook geweest te zijn. De paus zelf had hem zijn machtigen steun verleend, en het kapittel, dat hem als het ware bij goddelijke ingeving („via sancti spiritus") aan zijn hoofd riep, deed eigenlijk slechts eene poging om zich uit eene moeielijke positie te redden. Voor het uiterlijk handhaafde het zijne onafhankelijkheid; maar in werkelijkheid zwichtte het voor aandrang van boven. Want de persoon, op wien het zijne keuze vestigde, had reeds eene aanstelling van den paus, waarop hij zich, met allen eerbied voor het recht van het kapittel om zich zijn eigen deken te kiezen, met nadruk beriep, toen hij zich die keuze als eene onafwijsbare beschikking der Voorzienigheid (zooals de officieele uitdrukking luidde) liet welgevallen. Had de paus dus van het veelbetwiste reservatierecht gebruik gemaakt en het kapittel zich met taaie volharding zooveel mogelijk daartegen verzet? Het heeft er allen schijn van, dat de zaken zich werkelijk zoo hebben toegedragen. Tot toelichting moge dienen de akte der verkiezing en het merkwaardige antwoord, dat WILLEM HEDA zelf gaf aan de beide kanunniken van St. Jan, die hem zijne benoeming kwamen aanzeggen. In het protocol van den secretaris staan beiden opgeteekend, als volgt:

„Anno 1509 29a mensis Julij, que fuit die Dominica, hora primarum, JO. DE AMERONGEN, vice-decanus, JO. DE DIEPHOLT, AMELGARDUS PETRI, NICOLAUS VORNKIJNS, JO. DE ZIJL, THEODRICUS LIVERJAN, BERTOLOMEUS KNIJFF, WILHELMUS DE WINSSEN, NICOLAUS MEDENBLIC et JACOBUS DE LICH-

1) In het Novum statutum de conferendis prebendis van het kapittel dd. 16 Januari 1509 wordt het dekanaat zelfs uitdrukkelijk vacant genoemd.

TENBERCH, canonici capitulares ecclesie S. JOHANNIS TRAIECTENSIS, capitulo ad hoc indicto, prelecta solemniter primitus missa de S. Spiritu, unanimiter nemine discrepante, via eiusdem S. Spiritus, elegerunt in decanum eorum ecclesie D. et M. WILHELMUM DE HEDA, Maioris et Sci. Salvatoris et eorum, ut asseruerunt, ecclesiarum canonicum, absentem; atque ad statim deputarunt ex eorum capitulo DIEPHOLT et ZIJL ad eundem electum, atque illi fecerunt intimari electionem, qui respondit in hec vel similia verba: Venerabiles domini, quamvis indubitate credam electionem decani nostre ecclesie ad dominos et confratres meos juxta antiqua privilegia et longevam possessionem et prescriptionem hactenus, ut audio, observatam spectare et pertinere, tamen idem decanatus dudum per certum curialem, auctoritate apostolica, impetratus fui, qui, litteris apostolicis super provisione sua nondum confectis, decanatum huiusmodi seu jus sibi ad illum competens in favorem meum ad manus sanctissimi domini nostri pape dimisit et resignavit; qui resignatione admissa michi de illo providit seu provideri mandavit. Sic coram vobis dico et protestor, quod ab huiusmodi provisione apostolica non volo nec intendo quovismodo recedere aut resilire; sed illa, si opus erit uti eaque me defendere, et hac protestatione salva el(ec)tioni mee, licet immerito, in S. Spiritu facte, ne divine videar velle resistere voluntati et privilegia et consuetudines ecclesie, prout juravi, nolle defendere, non possum nec volo contradicere, sed eam accepto et approbo, etc. Quibus relatis et per dominos auditis, idem fuit admissus et installatus in forma, presentibus D. Jo. PAULI et LAMBERTO THEODRICI, vicariis [1]).''

Ik heb bij dit alles uitvoerig stilgestaan, omdat het bewijst, dat bij de vervulling van het dekanaat van St. Jan de hoogere politiek in het spel is geweest. Op zich zelf zou dit reeds een niet alleenstaand, maar merkwaardistaaltje zijn van kerkelijke verwikkelingen in de middeleeuwen; maar het staat ook indirect in verband met mijn onderwerp. Het vermoeden toch is niet uitgesloten, dat ook JACOB VAN DRIEBERGEN in deze geheele aangelegenheid eene rol heeft vervuld. Bij zijne benoeming, die met eenige geheimzinnigheid behandeld werd, kunnen nog wel andere overwegingen gegolden hebben dan de achting voor zijn persoon; en het is zeer wel mogelijk, dat het niet alleen zijn hooge ouderdom was, die hem bewoog om voor de eer te bedanken. Wellicht was aan den anderen kant zijn gezag in de geestelijke wereld groot genoeg, om vreemde inmenging in de zaken van het kapittel tegen te houden, zoolang hij aan het hoofd er van kon blijven staan. In elk geval was hij ook hier weder van zeer nabij betrokken in de belangen van het college, welks fortuin hij reeds zoolang gedeeld had.

[1]) Resolutiën van het kapittel, 29 Juli 1509.

Het was het laatste voorval van eenige beteekenis in zijn leven. Hij was nog tegenwoordig bij de steenlegging van het nieuwe choor der kerk, die den 2en Juni 1508 met groote plechtigheid door HERMAN VAN LOCKHORST, deken van Oudmunster, als plaatsvervanger van den bisschop FREDERIK VAN BADEN, werd volvoerd. Daarmede werd een aanvang gemaakt met het herbouwen, geheel in gothischen stijl, van dit deel der kerk, en JACOB VAN DRIEBERGEN zelf bestemde er in zijn testament een deel van het overschot zijner nalatenschap voor [1]). Ook legde hij nog den laatsten November van hetzelfde jaar in eene vergadering van het kapittel rekening af van zijn beheer over de Groote Kamer der kerk in het jaar 1506. Maar zijne dagen liepen toen ten einde. Den 6en Maart 1509 lag hij ziek te bed, en het was toen, dat hij, aanmerkende de broosheid des menschelijken levens en de zekerheid des doods [2]) („sepius etiam repetens", verhaalt ons de notaris, „ecce statutum est omnibus hominibus semel mori") en alzoo acht gevende op het nut eener uiterste wilsbeschikking, de laatste maatregelen nam tot regeling zijner nalatenschap. Bij notarieele akte stelde hij executeurs aan en verlangde, dat dezen zijn laatsten wil zouden uitvoeren overeenkomstig de bepalingen van een eigenhandig, reeds vroeger door hem opgemaakt geschrift. Dit document, het eigenlijke testament en zoo goed als een inventaris van den boedel (en van de denkbeelden!) van den testateur, was van den volgenden inhoud [3]).

„In den eersten so bevele ic Gode van hemelrijck ende Maria sijnre liever moeder, der glorioser maget, coninginne des ewigen levens, ende alle heyligen mijn arme ziele te ontfanghen ende beschermen voer den bosen vyant.

Item eligo executores meos, videlicet magistrum JOHANNEM DE AMERONGEN [4]) et magistrum THEODERICUM LIEVERJOHAN et domicellam TYMANNAM LIEVENDAEL [5]).

Voert wil ic ende begere ende bevele mijn executoers, dat sy alle mijn scult, daer goet bewijs off is, voer alle dinck van mynen reedsten goede sellen betalen.

---

1) Blijkens de rekeningen van den bouw werd nog in September 1510 „de mandato venerabili domini mei JAC. DE DRIEBERGEN senioris canonici pie memorie" aan Mr. JAN VAN COELENTZ Ł 7 betaald voor het herstellen van het orgel der kerk.

2) Hij overleed den 20 Maart („20 Mart. 1509 obiit Mr. JACOB VAN DRIEBERGEN, canonick St. Johans t Utrecht, aldaer begraven voor de deur van de librye." (Variorum obitus. HS. R.arch. Utrecht.) In het necrologium van Vrouwenklooster wordt op X Kal. Aprilis ook genoemd: „JACOBUS DE DRIEBERGEN canonicus".

3) Het origineel, dat ik hier volg, berust onder de charters van het kapittel van St. Jan (Rijksarchief, Utrecht). Een afschrift ervan, waarop de heer G. BROM de welwillendheid had mij attent te maken, vindt men in het *Registrum testamentorum ecclesie sancti* JOHANNIS, f. 19 seq. (aldaar). Bij het collationeeren van dit en andere stukken heeft Mr. J. G. CH. JOOSTING mij met zijne gewone bereidwilligheid geholpen, waarvoor ik hem niet alleen zeer verplicht ben, maar waardoor ik ook de zekerheid heb, dat de lezing, die ik geef, vertrouwbaar is. V. E.

4) Zoon van JOHANNA, zuster van den testateur.

5) Dochter van zijn broeder ANTHONIS, heer van Lievendael.

Item so geve ic ende heb se lange tijt gegeven in onser kerken van tsinte Johan dese nabescreven boeken:

In den eersten *Summam Anthonini* in vier scoenre ende regael formaet volumina [1]);

Item *Cronicas Anthonini* in drie volumina [2]);

Item librum *Repertorium morale seu Dictionarium* appellatum in drie volumina [3]);

Item *Nycolaum de Lyra super totam Bibliam veteris ac novi Testamenti* in quatuor voluminibus [4]);

Item *Bonaventura super sentencias* in drie voluminibus [5]);

Item *Epistolare Jeronimi* in uno volumine [6]);

Item *Summam Angelicam* in uno volumine [7]);

Item *Panormitanum in quinque voluminibus Super quinque libris Decretalium*[8]);

Item *Repertorium Panormitani* in uno volumine [9]);

Item partes *Summe theologie beati Thome* in duobus magnis voluminibus [10]);

Item *Corpus tocius Juris civilis*, videlicet: *Digestum vetus* in regali forma; item *Digestum novum* in eadem forma; item *Digestum inforciatum* simili modo [11]); item *Codex*, etiam in regali forma [11]); item parvum volumen cum *Institutionibus* [11]);

Item *Bartholum Super premissis libris tocius Juris civilis cum casibus longis* in septem magnis voluminibus [11]);

Item *Sermones Thesauri novi* [12]);

Item *Breviloquus vocabularius* [13]).

---

1) ANTONINUS FLORENTINUS, Summae theologiae partes IV. (Argent., Joh. Grüninger. 1496.) 4 vol. fol.

2) ANTONINUS FLORENTINUS, Chronicon sive opus historiarum. Partes III (Nurembergae, Ant. Koberger. 1484. Pars I, II.) 2 vol. fol.

3) Wellicht: BERCHORIUS, Dictonarium morale (s. l. et a.) (vermeld in den oudsten catalogus der Utrechtsche bibliotheek).

4) NIC. DE LYRA, Postilla c. additt. Pauli episc. Burg. replicisque Mathiae Dorinck etc. (Nuremberge, impr. apud Ant. Koberger. 1493.) 4 vol. fol.

5) S. BONAVENTURA, In libb. IV sententiarum. (Nurnberg, Ant. Koberger. 1491.) 2 vol., 3 tom. fol.

6) B. HIERONYMUS EPISCOPUS STRIDONENSIS, Epistolae et tractatus. (Venetiis ap. Ant. Bartolomei. 1476.) partes (1 vol.) fol.

7) Summa angelica de conscientiis. (Argentinae. 1491.)

8) (NIC. DE TUDESCHIS) PANORMITANUS, Lectura super lib. I, II et III Decretalium. (Basil., Joa. de Amerbach. 1488.) 2 vol. — Idem opus Super IV et V Decretalium. (Venetiis, Bapt. de Tortis. 1504.) 2 pts. 1 vol.

9) (ALF. DIAZ DE MONTALVO,) Repertorium super Abbatem Panormitanum. (Norimbergae, Ant. Koburger. s. a.)

10) THOMAS DE AQUINO, Summae theologicae partes III. (Venetiis, Bernard. de Tridino ex Monteferrato. 1486.) 4 vol. fol.

11) Corpus juris. — Institutiones c. glossa. — Digestum vetus c. glossa. — Infortiatum. — Digestum novum. — Codex. c. gloss. Bartoli. (Venetiis, Bapt. de Tortis. 1506—1508.) 3 vol. fol. (NB. Blijkbaar bezat DRIEBERGEN eene oudere editie dan de hier genoemde met afzonderlijke glossen.)

12) Sermones Thesauri novi de tempore (auctore PETRO DE PALUDE). (Argentinae, Joh. Pryss. 1483.) fol.

13) Vocabularius breviloquus (auctore JOH. REUCHLIN). (Argentinae, 1493.) fol.

Item alle dese voergenoemde boeken heb ic nu tegenwoerdich, ende die geve ic der kerken voerscreven. Ende voert alle ander Latijnsche boeken, die ic noch namels by der gracien ende hulpe Goeds maken ende vercrygen mach, die wil ic, dat die kerke al hebbe in die ere Goits ende sijnre liever moeder, tsinte Johannis Baptiste ende Johannis Ewangeliste, patronen onser kerken, ende in gedachtenisse van my; want ic gheen beter noch costeliker kleynoten en heb noch en weet, die kerke te laten voer die crumen, die ic so lange ghegeten heb.

Item so gheve ic mijn jaer van gracien ende al dat my comen mach na mijnre doot van mijn proven, ende alle dat men my sculdich is van mijnre proven verschenen, voer mijn memorie jaergetyde ende mensernael, so dat men dat deylen sel na der gewoenten van der kerken.

Item mijn pell ende mijn grafstede heb ic besorghet by mynen levenden live.

Item so bevele ic mynen testamentoers, dat sy mijn huus ende mijn huusraet ende al dat daerin is, vercopen sellen na ghewoenten van der kerken; ende van dien gelden, die daeroff sellen comen, begheer ic ende wil, dat men geven ende betalen sel.

Item so geve ic LIEVENDAEL, mijn nicht [1]), mijn beste bedde mit die rode gaerdynen ende dat daertoe behoert.

Item noch geve ic mijn voerscreven nichten LIEVENDAEL al mijn rode sittenkussen mit mijnre ouder wapen.

Item noch wil ic ende beghere op mijn executoers, dat sy mijn uutvaert ende exequien doen, als sy alreëerste kunnen ende mogen, in presencia funeris den zouter laten lesen, ende dat te doen van den reden penningen, die sy vynden sellen, als ic hoep; ende indien dat sy alsoe veel reder penningen niet en vonden, dat sy dan mijn silverwerck te baten nemen ende so ordinieren, dat ic mit Gode ende mit eren in mijn graft comen mach sonder toeven.

Item so begheer ic op mijn executoers ende wil, dat sy geven ende betalen sellen dat convent van tsinte Servaes vijffendetwyntich Rijnsche gulden current eens, te betalen voer mijn moeders memory jaerlix te doen, want ic die alle jaer betaelt heb, — als enen Rijnsche gulden alle jaer, — also lange als sy doot geweest is, om welken Rijnsche gulden men die jofferen alle jaer op onser liever Vrouwen Nativitatis dach, — welke dach mijn moeders jaergetyde is, — copen ende besorgen sel die ghemeen jofferen voerscreven wijn, in gedachtenisse mijnre moeder, die daer begraven is in den convent voerscreven.

Item die bruederscap van tsinte Bartholomeus-gasthuus [3]) heb ic mijn

---

1) De reeds bovenvermelde TYMAN VAN DRIEBERGEN, dochter van den heer van Lievendael.
2) De adellijke abdij van St. Servaas te Utrecht.
3) Het St. Bartholomeus-gasthuis te Utrecht.

dootschout betaelt, als enen gouden Engelsche nobel van gewichten; nochtant wil ic, dat mijn executoers na mijnre doot betalen sellen noch enen gouden Enghelsche nobel tot behoeff der armen.

Item so wil ic oeck, dat sy betalen den gasthuus ten Heyligen Cruus buten Utrecht [1]) enen gouden Engels nobel.

Item die jofferen van Vrouwen-cloester [2]) geve ick ses Rijnsche gulden; item pro compulsatione misse singulis feriis sextis de Sancta Cruce viginti florenos Aernhemenses, videlicet 7½ stuferis pro floreno computatis, ad emendum certos redditus ad usum campanarii.

Item so begheer ic op mijn executoers, indyen dat ic selve by mynen levende lyve nyet en laet maken een schoen beelt van tsinte Anna, dat sy dat willen laten maken na mijnre doot als sy alreëerst kunnen, mit een epytaphium als dat behoert, teynden mijn graffstede.

Item so geve ic alle mijn executoers elck een pont groot voer hoeren arbeyt, ende een silveren krusen.

Item so geve ic noch in vermeerenisse der presenciën, als men gaet ad pedes ende singet *Diligamus invicem, quia caritas ex Deo est etc.*, vijffendetwyntich Rijnsche gulden current.

Item so geve ic mijn knecht ende mijn meecht elck boven hoer verdiende loen elck acht Rijnsche gulden current.

Item so heb ic noch seven levender brueder ende susteren kynder, die geve ic elck enen gouden Engels nobel, dat sy my daerby gedencken sellen, als meyster PETER VAN AMERONGEN, meyster JAN VAN AMERONGEN [3]), WILLEM DIE WAEL, TYMAN DIE WAEL [4]), LIEVENDAEL [5]), mijn nycht VAN NYENRODE [6]) ende mijn nycht die pryoryn van Vrouwencloester [7]).

Item so geve ic mijn jonge nycht DRIEBERGHEN [8]) enen gouden Ludowicus Vranckrijcks scilt, die men vynden sel onder mijn gelt, dat sy my daerby gedenckt, als ic hoer vader daerby gedacht hebbe.

Item als mijn executoers mijn huus ende al mijn huusraet, silver ende gout, dat sy vynden, vercoft ende gecompensiert hebben, van als dattet weerdich is,

---

1) Het St. Sebastiaans-gasthuis (ten H. Kruis) aan de Biltstraat buiten Utrecht.
2) De adellijke abdij Vrouwenklooster van Oostbroek bij De Bilt.
3) Zonen zijner zuster JOHANNA.
4) Zonen zijner zuster ALIDT.
5) De bovengenoemde jonkvrouw VAN DRIEBERGEN.
6) GEERTRUYD VAN AMERONGEN, dochter zijner zuster JOHANNA en gehuwd met GIJSBERT, heer van Nyenrode. (Zij was intusschen reeds in 1503 overleden, na het opmaken van dit geschrift.)
7) HEYLWICH DE WAEL, dochter zijner zuster ALIDT.
8) CORNELIA, dochter van zijn overleden broederszoon JOHAN ANTONISZ. VAN DRIEBERGEN, en erfgename van het huis Lievendael.

tegens mijn testament, uutvaert ende sculden, dat daer dan boven waer, dat geve ic die een helft TYMAN, mijn natuerlicke dochter, ende die ander helft totter tymmeringe van den nyen choer.

Item so geve ic JACOP, mijn neve, mijn brueders soen [1]), een silveren krusen, dat hy my daerby gedencken sel ende voer my bidden."

Men zal zeker niet ontkennen, dat dit testament rijk is aan allerlei bijzonderheden; van verscheidene der bepalingen heb ik in den loop van dit artikel dan ook reeds gebruik gemaakt. Maar het meest zal toch misschien de aandacht trekken de lange lijst van incunabelen (want het zijn zonder twijfel allen werken uit de oudste periode der drukkunst), die hij bij wijze van vergoeding aan de kerk vermaakt [2]); niet alleen om de zeldzaamheid en het belang der opgenoemde geschriften, maar ook omdat zij ons den bezitter in een geheel ander licht vertoont. Dat een kanunnik, die al niet beter was dan zijne medemenschen en van wien men geen enkele reden heeft om aan te nemen dat hij door bijzondere geleerdheid uitmuntte, die niet eens den onder zijne collega's lang niet zeldzamen meestertitel droeg, dat zoo iemand eene uitgebreide boekerij bezat in een tijd, toen zulke werken nog tot de kostbaarheden behoorden, is een verrassend feit, dat een gunstig denkbeeld geeft van de kanunniken in het algemeen en van het standpunt, dat zij innamen in de samenleving hunner dagen. Het kunnen dan toch niet geheel en al de onwaardige broeders in Christus geweest zijn, waarvoor zij zoo dikwijls zijn uitgemaakt; en er waren dus toch nog wel dingen, waar zij belang in stelden, behalve hun keel en hun buik, die zij bijna uitsluitend gezegd werden te dienen. Waren de kapittelen op stuk van zaken wel de brandpunten van lichtzinnigheid, waarvan zij den naam hebben? en wijzen de geleerdheid en talenten hunner bekwaamste leden aan den eenen kant, de geliefkoosde bezigheden van de zwakste broederen aan de andere zijde er niet veeleer op, dat zij in de middeleeuwsche maatschappij het geletterde element met voorliefde en ijver vertegenwoordigden? Het is waar, dat zij onechte kinderen nalieten; maar hier is het bewijs, dat de kunsten en de wetenschappen hun niet minder na aan het hart lagen.

---

1) Een bastaard, wellicht van zijn overleden broeder WILLEM, later raad der stad Utrecht.

2) Het voorbeeld van JACOB VAN DRIEBERGEN staat niet alleen Talrijk zijn de schenkingen van boeken, door kanunniken aan de kerk of particulieren gedaan. Ik noem de volgende, die ik in het voorbijgaan opteekende. De beide neven van JACOB VAN DRIEBERGEN, PETER en JACOB VAN AMERONGEN, vermaakten talrijke boekdeelen aan het kapittel van St. Marie en hunne bloedverwanten. (Testament van 27 Februari 1514.) Hetzelfde kapittel verkreeg bij legaat boeken van de kanunniken TYLMAN VOSS en ALBERT SCHUERSACK (Resolutiën van het kapittel, 14 December 1522). Aan het Domkapittel liet de kanunnnik ALBERTUS ADRIANI verscheidene godgeleerde en juridische werken na (Resolutien van het kapittel, 13 Januari 1484), terwijl het van den kanunnik STEPHANUS PETRI DE HAERLEM al de werken van BARTOLUS DE SAXOFERRATO ontving. (Opschrift van het exemplaar in de Utrechtsche Universiteits-bibliotheek, L. folio 807a.)

Toch is de opgave van het testament niet volledig, en heeft JACOB VAN DRIEBERGEN nog andere boeken in zijne bibliotheek gehad. Ik heb er reeds op gewezen, dat er groot verschil bestond tusschen de bepalingen van het testament en de uitvoering, die de executeurs er aan gaven, en dat dit blijkt uit de toewijzing der legaten, door JACOB VAN DRIEBERGEN aan de kerk gemaakt, zooals die door hen in eene vergadering van het kapittel plaats had. Daar worden verscheidene, meest andere boeken als in het testament genoemd; de plaats uit het protocol van den notaris, die hierop betrekking heeft, dient daarom, als noodzakelijke aanvulling van het testament, mede vermeld te worden. Men vindt er tevens de zoo belangrijke passage over het portret, die ik boven reeds aanhaalde.

„Anno 1509 die vero 25 mensis Augusti, hora primarum, domini et magistri JO. DE AMERONGEN et THEODRICUS LIVERJAN, ut executores testamenti domini JACOBI DE DRIEBERGEN, tradiderunt et assignarunt capitulo capitulariter congregato legata per eundem dominum JACOBUM ecclesie S. Johannis Traiectensis, infrascripta scilicet: *Maiores chronicas* cum ymaginibus impressis [1]), *Sermones quadragesimales Thesauri novi* [2]), *Sermones domini Roberti de Licio de laudibus sanctorum* [3]), *Petrum de Crescenciis* [4]), *Malleus malleficarum* [5]), *Mamotractus* [6]), et alium quemdam librum papireum cum rigmatibus scriptum, et ymaginem ipsius domini Jacobi depictam, et quemdam calicem argenteum cum patena ponderis.... [7]), spectantem olim ad magistrum JOHANNEM MARTIJN decanum [8]), et dispositione executorum suorum proveniet ad usum summi altaris [9])".

Men ziet, dat de boeken en de kostbaarheden, die de executeurs feitelijk aan de kerk overdroegen, volstrekt niet dezelfden waren, die de erflater bij testament voor haar bestemd had. De zaak is op zijn minst genomen hoogst zonderling en ik kan niet gissen, wat er de reden van geweest is. Het oorspronkelijke testament kan aan het kapittel niet onbekend gebleven zijn, daar het in de vergadering van den 20en Maart 1509 openlijk was voorgelezen [10]) en het onder de papieren van het kapittel bleef berusten. Het aannemelijkst komt mij nog

---

1) HARTM SCHEDEL, Liber chronicarum (Nurembergae. ANTH. KOBERGER. 1493) fol. Met houtsneden van MICH. WOLGEMUT en WILH. PLEYDENWURFF.

2) Sermones Thesauri novi quadragesimales. (Argent., 1423). Denkelijk hetzelfde boek, dat reeds in het testament vermeld is.

3) ROB. CARACCIOLUS DE LICIO, Sermones de laudibus sanctorum. (Venetiis, Gio. Arrivabenus. 1489.) 4°.

4) PETR. DE CRESCENTIIS, Opus ruralium commodorum. (Lov., Joh. de Westfalia.)

5) HENR. INSTITORIS, Malleus maleficarum. (Coloniae. 1487.)

6) JOH. MARCHESINUS, Mammotrectus super Bibliam. (Argent. s. a.)

7) Oningevuld.

8) In het testament van den deken JOH. MARTIJN dd. 1506 April 14 vermaakt hij aan elk zijner executeurs (onder wie ook JACOB VAN DRIEBERGEN) „duo crusibilia argentea apud eum existentia."

9) Resolutiën van het kapitte', 25 Augustus 1509.

10) Resolutiën van het kapittel, 6 Maart en Lune post Judica 1509.

voor, dat er eene eenvoudige transactie heeft plaats gehad tusschen kapittel en executeurs; maar dit is niet meer dan eene onderstelling, daar alle punten van vergelijking ontbreken [1]). Ik vermoed alleen, dat de testateur, wanneer hij ervan had kunnen weten, de zaak met zekere ironische gelatenheid zou hebben opgenomen. Daarvoor kan ik mij beroepen op de eigenaardige spreuk, die zijn portret versiert. Want mij dunkt, dat hij naar aanleiding van deze handelwijze zijner vertrouwden weder met eenig recht zou hebben kunnen zeggen: „Laat dit u eene stelling zijn, die altijd steek houdt: verwacht niet van uwe vrienden, wat gij zelf kunt bewerkstelligen" [2]). Maar het was misschien jammer voor de kerk, met wie hij het zoo goed meende. Of zou hij zich ook dit niet erg aangetrokken hebben? en was het hem wel ernst, toen hij in zijn testament schreef, dat zijne bibliotheek het kostbaarste was, wat hij had, en de beste vergoeding voor de kruimels, die hij zoo lang gegeten had? Het is gevaarlijk een oordeel te vellen over zijnen naaste, wanneer men op een afstand van bijna vier eeuwen slechts ter loops een enkelen indruk van hem kan opvangen, — wanneer men van hem weinig anders kent dan eene enkele uitlating, die bijna vierhonderd jaar oud is; maar voor een man van zijn stand, die bijna een geheel menschenleven lang de niet te versmaden inkomsten van eene geestelijke prebende had genoten, klinkt ook deze uitdrukking satiriek genoeg. Vele zijn de roerselen, die het menschelijk gemoed bewegen, en is niet elk onzer een raadsel, vooral voor zich zelf? Was deze vrome ziel te goeder trouw of school er een spotter onder? Misschien was hij, gelijk zoovelen zijner medemenschen van vroeger en later tijd, eenvoudig een raadsel, niet het minst voor zich zelf.

---

1) Ook eene andere oplossing schijnt mij mogelijk. Het testament was blijkens den inhoud „dudum" voor 1509 geschreven (in ieder geval voor 1503, toen de daarin vermelde vrouw van NYENRODE overleed) en denkelijk ook wel voor 1502, toen het portret geschilderd werd. De testateur vermaakte ook de boeken, die hij daarna nog verkrijgen zou, uitdrukkelijk aan het kapittel: de door de executeurs overgeleverde boeken waren dus blijkbaar de na 1503 verkregene. De in het testament zelf genoemde boeken behoefden zij niet over te dragen, want de testateur zelf had verklaard, dat hij ze reeds „lange tijt in der kercken gegeven" had; die berustten dus reeds vroeger in de librye (behalve de door hem overgegevene Vastenpredikatiën, die hij wellicht kort voor zijn dood nog eens geleend had ter stichting zijner laatste dagen). S. M.

2) Ik versta de onduidelijke spreuk eenigszins anders: Als gij iets alleen kunt tot stand brengen, wacht dan niet totdat anderen het doen! S. M.

STAMTAFEL VAN HET GESLACHT VAN DRIEBERGEN [1]).

JAN VAN DRIEBERGEN (ov. 1440),
als derde van de acht bastaarden van WILLEM heer van ABCOUDE en WIJCK vermeld in diens testament dd. 21 Mei 1407 (ov. 23 Mei 1407),
huwt TYMAN JOHANSdr. MOUWER (vermeld 1456),
hij wordt door den heer van GAESBEEK beleend met de weerd den Rootvoet, 1408, — met het kleine weerdje bij Wijck, —
en met eene hofstede en 10 morgen land te Amerongen (later genaamd Lievendael), 1419.

WILEM (ov. voor 1453), beleend met Lievendael, 1440, met den hoogen Rootvoet en het kleine weerdje bij Wijck, doet afstand van het kleine weerdje, 1441.

P
JACOB, bastaard, met zijne 2 dochters vermeld in het testament van Mr. JACOB TAETS VAN AMERONGEN, 1508, glazenmaker v het kapittel v. St. Jan, 1507/8, raad der stad Utrecht, 1513, nog vermeld als huiseigenaar in de Korte Gaard te Utrecht, 1523.

JANNA (ov. Mei 1497), huwt EERST TAETSVAN AMERONGEN, 1441, beleend met het kleine weerdje bij Wijck, 1459, hij beleend met Groenewoude, 1458, en met 3 morgen land te Abcoude, 1458.

JOHAN TAETS VAN AMERONGEN, beleend met Groenewoude, 1474.

WILLEM TAETS VAN AMERONGEN, vermeld 1485.

Mr. JACOB TAETS VAN AMERONGEN, kanunnik v. St. Marie, 1483, overleden 1508.

PETER TAETS VAN AMERONGEN, kanunnik v. St. Marie, gelijftocht met Groenewoude, 1485, — lid van de broederschappen van de gasthuizen van St. Bartholomeus en St. Barbara, maakt zijn testament 1514.

JAN TAETS VAN AMERONGEN, kanunnik v. St. Jan.

GEERTRUYD TAETS VAN AMERONGEN, (ov. 1503), huwt GIJSBERT VAN NYENRODE (ov. voor 1511), zijn portret dd. 1501 op Zuylen (Ber. H. G. V 1 p. 180), zij beleend met het kleine weerdje bij Wijck, en met het Haenkoren in het Gooi, 1497.

MARIA TAETS VAN AMERONGEN, abdis van St. Servaas.

ANTHONIS (ov. voor 1468), huwt MARGRIET JANSdr. VAN LICHTENBERCH (hertrouwd met CORNELIS FOECK, burgemeester en overste ouderman van Utrecht, ov. 1507), beleend met Lievendael en den hoogen Rootvoet, 1453, — vermeld onder de Edelen int Sticht by Van Gouthoeven, Chron. p. 557, — zijne vrouw door St. Pieter beleend met land int Wael, 1468.

JOHAN (ov. voor 1498), huwt GEERTRUYD HENRICXdr. VAN GHENT, als onmondige beleend met de leenen zijns vaders, 1468, vermeld als (met EERST TAETS V. AMERONGEN) beleend met het schoutambt v. Houten, 1470, beleend met het steenen huis te Amerongen gen. Lievendael, en den hoogen Rootvoet, 1490, lijftocht zijne vrouw aan Lievendael, 1490.

CORNELIA (ov. 7 Dec. 1578) huwt (voor 1518) GERRIT VAN LOCHORST, ridder († 1548), beleend met Lievendael en den hoogen Rootvoet, 1498, neemt als weduwe in leen van St. Marie 7 hofsteden buiten de wal v. Utrecht, 1554.

TYMAN gen. joffr. TYMAN VAN LIEVENDAEL, doet afstand van de erfenis harer moeder, 1501, leeft nog 1521.

ALIDT (ov. Oct. 1491), huwt LUBBERT DE WAEL VAN VRONESTEYN, gelijftocht door haar man aan een tiend te Jutfaas, 1451, - zij bedeelen hunne kinderen, 1488, - zij maakt legaten aan Vrouwenklooster, 1491.

WILLEM DE WAEL, krijgt Vronestein, 1488.

LODEWIJK DE WAEL.

TYMAN DE WAEL, huwt ANTONIA DIRCXdr. VAN OOSTRUM.

HEYLWICH DE WAEL, priorin van Vrouwenklooster.

JACOB (ov. Maart 1509), geadmitteerd als kanunnik van St. Jan, 1454, heeft proces met CORN. FOECK, 1478.

TYMAN, bastaarddochter.

---

[1]) Deze stamtafel is door mij samengesteld uit de talrijke gegevens, door den heer VAN EELDE bijeengebracht. S. M.

AANTEEKENINGEN BETREFFENDE DE OUDSTE DELFSCHE PLATEELBAKKERS,

DOOR

MR. A. H. H. VAN DER BURGH.

DE tot heden bewaarde en bekend geworden archiefstukken bevatten geen enkel bericht, dat met volkomen zekerheid aangeeft, wie de eerste geweest is, die te Delft de plateelbakkerskunst heeft uitgeoefend. Het nauwkeurig onderzoek daarvan leidt evenwel tot de groote waarschijnlijkheid, dat als zoodanig moet worden aangewezen:

HARMAN PIETERSZ.

De beste bron, die ons inlichting kan geven, is het Meesterboek van het St. Lucasgilde te Delft [1]), dat, na de oprichting van het gilde op den 29n Mei 1611, ongeveer twee jaren later werd aangelegd.

Het eerste deel bevat een lijst van de meesters in de verschillende vakken, die van 1613 tot 1649 als leden daarvan waren erkend nl. a) olieverfschilders enz. en g) plateelschilders. Onder deze laatste rubriek zijn een en dertig namen opgeteekend als: 1) HERMAN PIETERSZ, 2) POUWELS BOURSETH, 3) CORNELIS ROCHUSZ VAN DER HOECK, 4) EGBERT HUIJGENSZ, 5) MICHIEL NOUTS, 6) THOMAS JANSZ, 7) ABRAHAM DAVITSZ, 8) SYMON THONISZ, 9) EGBERT JANSZ enz.

1) Thans berustende in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage,

Daarna volgt in chronologische volgorde de opgave van allen, die sedert Januari 1613 als meesters in onderscheiden vakken werden aangeteekend, onder wie als plateelbakker het eerst vermeld wordt EGBERT JANSZ op bovengenoemde lijst onder no. 9 genoemd, terwijl de na hem volgende namen in nagenoeg gelijke volgorde als in genoemde lijst voorkomen. Hieruit moet men de gevolgtrekking maken, dat ook die naamlijst chronologisch gesteld is en de acht eerstgenoemde personen reeds vóór het jaar 1613 als meesters plateelbakkers te Delft gevestigd waren, verder dat HARMAN PIETERSZ, zijnde de eerste op de lijst geplaatst, als de oudste of voornaamste moet worden aangemerkt en dat er vermoedelijk vóór hem geene plateelbakkers te Delft zijn werkzaam geweest.

Deze meening, reeds door den Heer HAVARD uitgesproken, vind ik bevestigd door de resultaten van mijn onderzoek in het Notariëel Archief van Delft, alsmede in de stedelijke en kerkelijke registers dezer stad. De Poorterregisters [1]), die aanvangen met het jaar 1536, bevatten tot het jaar 1594 wel verscheiden namen van potten- en pannenbakkers, doch van geen enkelen plateelbakker; de eerste die genoemd wordt is in het jaar 1602 POUWELS BOURSETH (no. 2 op de lijst van het Meesterboek).

In een Register van het Haardstedengeld dd. 1600 komen slechts drie plateelbakkers voor, nl.: 1o. HARMAN PIETERSZ voor een huis aan de Westzijde van het Oosteinde tusschen de Groote Broerhuissteeg en de Langendijk; in dit huis waren drie haardsteden en één oven, zoodat men mag onderstellen dat hierin zijne plateelbakkerij gevestigd was.

2o. EGBERT HUIJGENSZ (de 4e van de lijst) met een huis aan de Zuidzijde van de Molslaan, insgelijks met drie haardsteden en een oven en 3o. HENRICK GERRITSZ aan de Oostzijde van het Oosteinde.

De oudste mededeeling omtrent HARMAN PIETERSZ komt voor in de Huwelijksleggers van Delft, luidende:

„1 September 1584. HARMAN PIETERSZ, *platielbacker, wewenaer, geboren „van Harlem, wonende an den Verwersdijck en* ANNA GERRETSDr., „*jonge dochter, wonende in de Molenstraat.*"

Omtrent zijn geboortejaar vindt men een aanwijzing in een notarieële acte van 9 Mei 1612 [2]), waarin hij gezegd wordt oud te zijn omtrent 64 jaren; alzoo zou hij geboren zijn in het jaar 1547 of 1548.

---

1) De opgaven van 1599 tot 1600 ontbreken in het Register.
2) Prot. Not. v. RIJSHOUCK.

Ook in de Notarieële Archieven is hij de eerste die als plateelbakker voorkomt, nl. den 12en Sept. 1596[1]) waren HARMEN PIETERSZ, plattielbacker, en HENRICK GERRITSZ, mede plattielbacker, getuigen bij de overdracht van goederen door eene weduwe, hunne buurvrouw.

Bij een acte van 15 Sept. 1602[2]) trad HERMAN PIETERS, galeijse platteelbacker, als getuige op en teekende:

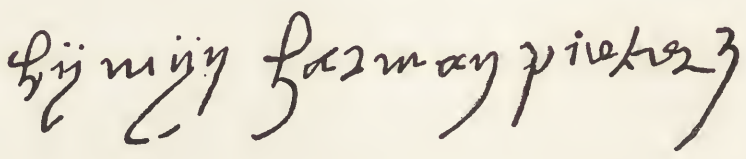

Bij acte van 9 Oct. 1606 sloot hij het volgende contract:

„Compareerden voor mij ADRIAEN RIJSHOUCK, notaris binnen Delft, „HARMAN PIETERSSN, platielbacker in 't Oostende, ende ABRAHAM GILLISSN, „Jonckgesel, zoon van za. GILLIS MAERLANT, taffemaker, wonende opte Schie„damsche poorte binnen der vsn. stede, geassisteert met DAVIDT IJSBRANTSZ, „pannebacker in den Aecker, in de Vlamingstraet te Delft, ende verclaerden „metten anderen verdragen ende geaccordeert te sijn, dat den vsn. ABRAHAM „hem verbint mitsdesen den tijt van vijer jaren lang achter den anderen volgende „die ingaan sullen allerheijligen toecomende in dit jegenwoordige jaer van 1606 „in den dienste van de vsn. HARMAN PIETERSSN, om het hantwerck ende exercitie „van plateelbackerie metten ancleven van dien geduijrende dezelve vier jaren „getrouwelicken te doen ende te exerceren volgende tgebruijck, waertoe hij „ABRAHAM zijn uijterste devuoir ende naersticheijt mitsdesen belooft te doen, „sonder in eeniger wijse tgundt hem de vsn. H ARMEN PIETERSSN sal gebieden „t'vsn hantwerck aengaende weijgerich ofte ongehoorsaem te mogen sijn, des soe „sal de vsn H. P. den vsn ABRAHAM binnen de drije eerstcomende jaeren alderleij „*schotelwerck* ofte *Platielwerck* soe cleijn als groot leeren draeijen ende indien „de vsn ABRAHAM yverich ende vernuftich bevonden wort in zijn werk, zoe sal „de vsn HARMAN PIETERSSN hem ABRAHAM tot zijn eijgen discretie het *potwerck* „oock leeren draeijen en geduijrende welcke vier jaeren den vsn H. P. belooft „te betalen aan vsn ABRAHAM negen stuvers daegs op zijn eijgen cost en eijgen „woonplaetse en indien des vsn ABR.'s moeder komt te overlijden, zoo zal hij „ABR. tien stuvers daags ontvangen".

---

[1]) Prot. Not. OVERGAUW.
[2]) Prot. Not. UIJTENBROUCK.

ABRAHAM zal om geen reden, zelfs niet wegens huwelijk, de dienst mogen verlaten; doet hij dit toch tegen den wil van H. P., zoo zal ABR. bij geen ander meester, hetzij waar of wat handwerk het zoude mogen wezen, mogen werken, hetzij bij nacht of bij dag op peijne van met hem gehandeld te zullen worden als men met alzulke wederhorigen gewoon is te handelen, tenzij H. P. eerst tevreden zal zijn gesteld; komt H. P. middelertijd te overlijden, zoo zal ABR. gehouden wezen bij diens weduwe of kinderen, als zij de neringe aanhouden, te blijven tot het einde der voorschreven vier jaren enz.

Was geteekend:

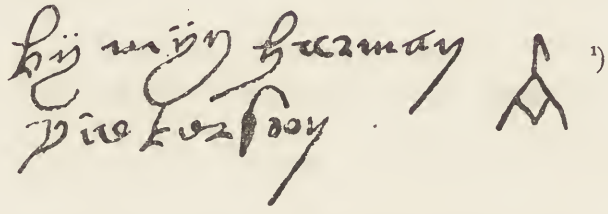

[1])

„Den 9n Mei 1612[2]) compareerden HARMEN PIETERSSN int Oostende, oud „ontrent 64 jaeren, eude EGBERT HUIJGENSSN SAS, an de Molslaen, oudt ontrent 44, „beijde (van de oudste) meesters platielbackers binnen deser stadt Delft, en ver- „claeren, dat sij deposanten op heden dato deses op te winckel van HARMAN „PIETERSSN ten expressen begeerte van de reqt gesijen, gevisiteert ende ondersocht „te hebben het werck ende de handelinge van HEIJNDRICK JANSSN ende wat hij „can doen aengaende t ambacht van platielbacken ende bevonden te hebben den „vsz. HEIJNDRICK JANSSN noch heel onervaren te wesen int stuck van t draeijen „van potten ende schotelen, die men opte platielbackers winckels maeckt. Ende „haers depten bedunckens nyet mogelick te wesen dat dĕn vsz. HEIJNDRICK „JANSSN binnen twee maenden mr. gemaeckt soude connen werden van t schotelen „draeijen en oock dat niet mogelyck soude sijn dat hij binnen ses maenden mr. „gemaeckt soude connen werden van t draeijen van alderley potten die men opte „platielbackers winckels gewoon is te maken, verclaeren voorts sij depten uijtte „handelinge van den vsz. HEIJNDRICK JANSSN (sinceerlicken gesproken) soe veei „gesyen ende bemerckt te hebben, dat sy depten nyet en souden willen annemen „om HEYNDRICK JANSSN van t schotelen draeijen binnen 8 of 10 maenden ende „van het draeijen van allerley potten binnen 12 of 14 maenden meester te „kunnen maken."

---

1) Het merk gesteld door ABR. GILLISZ.
2) Prot. Not. VAN RIJSHOUCK.

Deze verklaring werd door hen afgelegd ten verzoeke van JAN HEYNDRICKSZ, kleermaker in de Coerstraat (= Koorstraat) als vader en voogd van zijn zoon HEYNDRICK JANSZ; platielbakkersknecht.

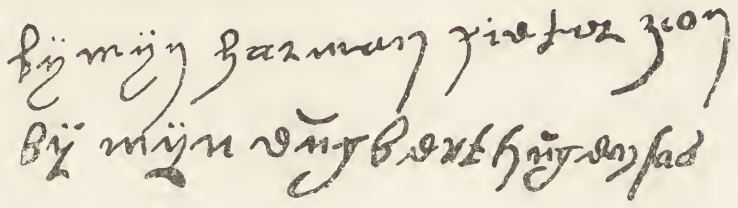

In een notarieel contract van 9 Dec. 1613 [1]), gesloten tusschen HANS WILLEMSZ DE WINT, meester gleyplattelbacker ter eenre, en LEENDERT PIETERSZ VAN RIJN, plattelbackers mr. knecht ter andere zijde, wordt aan het slot vermeld, dat de acte is gepasseerd *„ter presentie van alle hooftmans van haerluyder gilde,* „HARMAN PIETERSZ, *platelbacker ende* MELCHIOR ARYENSZ, *cleermaker, als „getuijgen.*" Eene aanwijzing te meer, dat hij tot de voornaamsten van zijn vak gerekend werd, daar hij tegelijk met de hoofdmannen geroepen werd bij deze handeling te assisteren. De plateelbakkers waren in de eerste jaren van het bestaan van het Gilde niet door een vakgenoot in het College van hoofdmannen vertegenwoordigd; dit gebeurde eerst in 1640, in welk jaar deze eer te beurt viel aan AELBRECHT CORNELISZ KEIJSER.

Behalve de plateelbakkerij aan het Oosteinde, die in de verponding aangeslagen was voor negen gulden en waar hij woonachtig was, gelijk vermeld wordt in acten van de jaren 1601—1602, 1606, 1608, 1611—1613 en 1616, bezat HARMAN PIETERSZ nog andere huizen, als een aan de Zuidzijde van de Groote Broerhuissteeg met ééne haardstede, een dito aan de Noordzijde van dezelfde steeg met twee haardsteden [2]), respectievelijk in de verponding aangeslagen voor zes en twintig stuivers en voor vier gulden en nog een huisje in gemeenschappelijk eigendom met EGBERT HUIJGENSZ, eveneens plateelbakker, gelegen in de Dronckesteeg (thans Donkersteeg), voor hetwelk zij voor 18 stuivers in de verponding waren aangeslagen [3]). Hierop grondt de Heer HAVARD de meening, dat de twee plateelbakkers voor gemeene rekening werkten; doch ten onrechte; eerstens was dit laatste huis zeker te klein voor eene plateelbakkerij, ten tweede is het boven alle twijfel verheven, dat de plateelbakkerij van HARMAN gelegen was in het Oosteinde, die van EGBERT in de Molslaan. Het gemeenschappelijk

---

1) Prot. Not. COECKEBACKER.
2) Register van het Haarsteedegelt.
3) Legger van de verpondingen op ten huijssen van Delft.

bezit van dat perceel is veeleer daaruit te verklaren, dat HARMAN's vrouw ANNETJE GERRITSdr. eene zuster was van VROUTGE GERRITSdr., de huisvrouw van EGBERT HUIJGENSZ.

Verder vindt men in de jaren 1610 tot 1613 melding gemaakt van verschillende schuldbekentenissen ten behoeve van HARMAN PIETERSZ, zoo wegens geleend geld als voor uitstaande vorderingen, o. a. verklaart een kruikverkooper den 20 Nov. 1613 [1]) aan HARMAN PIETERSZ, platielbakker, en GERRIT HARMANSZ, zijn zoon, mede platielbakker, wegens koop van gleijersse platijelen schuldig te zijn de som van *f* 87. Men kan alzoo aannemen, dat zijne plateelbakkerij goede winsten heeft opgeleverd, waardoor hij een voor dien tijd welgesteld man geworden is. Dit blijkt nog nader uit de rekening en verantwoording van de nalatenschap zijner weduwe, afgelegd den 8 Sept. 1637 [2]), alwaar een post voorkomt: „*Betaald de som van* 30 *gld. over den* 200*n penning waarop de boedel van* ANNITGE GERRITS *was gequotiseeri.*"

Zijne plateelbakkerij droeg geen bepaalden naam, evenmin als de andere plateelbakkerijen in den eersten tijd dezer industrie, doch uit de vergelijking der opvolgende eigendomsoverdrachten met de daarbij vermelde belendingen, meen ik met voldoende zekerheid te kunnen uitspreken, dat deze dezelfde is, die in lateren tijd den naam droeg van: *de vier Romeinsche Helden,* omtrent welke fabriek ik later nog nadere bizonderheden hoop te kunnen geven.

Den 24n Jan. 1616 [3]) maakten HARMAN PIETERSZ, plateelbakker in het Oosteinde en ANNITGEN GERRITSdr., zijne huisvrouw, hun testament, de eerste was ziekelijk, doch de vrouw kloek en gezond. Zij verklaarden tot erfgenamen te institueeren hunne drie wettige kinderen: PIETER, GERRIT en CORNELIS HARMANSZ, alle drie tegenwoordig gehuwd zijnde en elk voor een derde part. Aan de armen van de Kamer van Caritate vermaakten zij vijftig gulden, d.i. na ieders overlijden vijf en twintig gulden, zulks in redemptie van hun opperste kleed.

Zij teekenden:

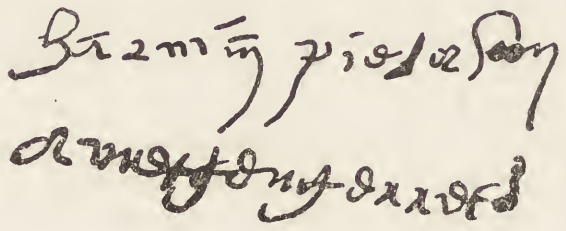

[1]) Prot. Not. RIJSHOUCK.
[2]) Prot. Not. v. STEELANT.
[3]) Prot. Not. RIJSHOUCK.

HARMAN PIETERSZ overleed spoedig daarna en werd den 31n Jan. 1616 in de Nieuwe Kerk te Delft begraven. De weduwe, die later den naam VAN DER VEST aannam, bleef in de plateelbakkerij met haar zoon GERRIT en na diens overlijden met zijne weduwe BELIJTGEN JANS. Zij zelve hertrouwde met ARENT PIETERSZ VAN MUIJEN en overleed, opnieuw weduwe geworden, den 11n Febr. 1633.

De drie zoons en verdere afstammelingen van HARMEN PIETERSZ voerden den geslachtsnaam VALCKENHOVEN (ook wel geschreven: VAN VALCKENHOVEN en VALCKENHOFF).

De oudste zoon: PIETER HARMANSZ VALCKENHOVEN, was plateelbakker te Rotterdam o. a. in de jaren 1628 tot 1631. Waarschijnlijk was zijn plateelbakkerij in den Oppert gelegen, gelijk de volgende acte aangeeft: Compareerde den 28 Jan. 1661 voor JACOB SPOOR, Notaris te Delft, HARMAN PIETERSZ VALCKENHOFF, platielbakker, wonende te Delft, die ratificeerde en approbeerde de verkooping van de huizinge, erve en platielbakkerij, staande en gelegen in den Oppert tegenover de Lombardbrug, waar uithangt de beurs van Lissabon, welke ABRAHAM PIETERSZ VALCKENHOFF, zijn broeder, zoo voor hem zelven als executeur van het testament van MARITGE JANSdr. VAN VELSEN en daarbij gestelde voogd van zijn comparants kinderen verkocht heeft aan BARENT VAN BRESSY, bakker, denzelven ABRAM PIETERSZ VALCKENHOFF, zijn broeder, voor zoo veel het nood zij en hem comparant en zijne kinderen aangaat. Hij machtigt ten slotte tot de overdracht.

De tweede zoon: GERRIT HARMANSZ VALCKENHOVEN was eerst bij het leven van zijn vader in de plateelbakkerij werkzaam en na diens overlijden meester in de winkel zijner moeder, o. a. in Aug. 1616.[1]) Hij overleed reeds in 1626 en werd den 1n Mei van dat jaar in de Nieuwe Kerk begraven. Zijne weduwe, BELIJTGEN JANS, bleef in de plateelbakkerij en hertrouwde den 6n Aug. 1628 met EVERT JANSZ VAN WESTEN, die na het overlijden zijner vrouw in Nov. 1649 bij de scheiding der gemeenschap op 20 Jan. 1650[2]) eigenaar der plateelbakkerij werd.

De derde zoon: CORNELIS HARMANSZ VALCKENHOVEN. was plateelbakker in de „Lampetkan" aan de Zuidzijde van de Nieuwe Langendijk. Hij overleed in 1637 en werd den 31n Juli in de Nieuwe Kerk begraven.

Uit het verband van het medegedeelde meen ik ten slotte de conclusie te mogen trekken, dat HARMAN PIETERSZ de eerste is geweest, die op het einde der zestiende eeuw de kunst van plateelbakken te Delft heeft uitgeoefend. Dat hem dit geheel door eigen vinding en oefening gelukt zou zijn, na zich eerst

---

1) Prot. Not. RIJSHOUCK.
2) „ „ VAN DER BLOCK.

met pottenbakken te Delft te hebben bezig gehouden, gelijk de Heer HAVARD van oordeel is, meen ik te mogen betwijfelen. De grondslag van zijne redeneering is onjuist en berust op eene vergissing, daar de huisvrouw van HARMAN niet ANNITGE CORNELISdr. heette, doch ANNITGE GERRITSdr., zoodat deze onmogelijk de zuster kan geweest zijn van den rijken pottenbakker ARIJEN CORNELISZ, van wiens ervaring en rijkdommen hij zeer waarschijnlijk geen voordeel zal hebben getrokken. Bovendien wordt hij reeds in de huwelijksacte van 1584 plateelbakker genoemd, zoodat men mag onderstellen, dat hij de kunst van plateelbakken van Haarlem naar Delft heeft overgebracht.

Uit de bijeengebrachte gegevens kan de volgende geslachtslijst worden samengesteld:

HARMAN PIETERSZ, geb. omstreeks 1548, begr. 31 Jan. 1616.
∞ 1 Sept. 1584.
ANNITGEN GERRITSDr. VAN DER VEST, overl. als weduwe van ARENT PSZ VAN MUIJEN 11 Febr. 1633.

PIETER HARMANSZ VALCKENHOVEN; mr. plateelbakker te Rotterdam, overl. vóór 11 Febr. 1633. ∞ 8 Juni 1608 MARITGEN JANS.	GERRIT HARMANSZ VALCKENHOVEN; mr. plateelbakker te Delft sedert 2 Juni 1614, begr. 1 Mei 1626. ∞ 27 Febr. 1611 BELIJTJE JANS, plateelbakster, hertrouwde 6 Aug 1628 met EVERT JANSZ VAN WESTEN. Begraven 16 Nov. 1649.	CORNELIS HARMENSZ VALCKENHOVEN; mr. plateelbakker te Delft sedert 22 Oct. 1615, begr. 31 Juli 1637. ∞ 23 Aug. 1615 ERMPGE CORNELISdr. VAN DER MARCK, plateelbakster tot Nov. 1649, overl. in 1664.
1) JAN PIETERSZ VALCKENHOVEN. 2) ABRAHAM PIETERSZ VALCKENHOVEN. 3) HARMAN PIETERSZ VALCKENHOVEN, plateelbakker te Delft, begr. 18 Oct. 1665.	1) NEELTJE GERRITS VALCKENHOVEN ∞ HENDRICK CLAESZ VAN DER GRAEFF. 2) AELTJE GERRITS VALCKENHOVEN ∞ ADRIAEN STEVENS VAN DER STEIJN. 3) HARMEN GERRITS VALCKENHOVEN, geb. 1620, ∞ 1640 NEELTJE JANS VAN DER HOUVE.	Zes dochters.

POUWELS BOURSETH.

Deze plateelbakker (de tweede op de lijst van het Meesterboek) was geen Hollander van geboorte, doch kwam met zijne vrouw DEBORA LUCASdr. uit Frankrijk; hij vestigde zich waarschijnlijk in het jaar 1601 als plateelbakker in

het Oosteinde te Delft en legde den 31n Jan. 1602 den eed af als poorter dezer stad. Daar zijn naam in het Register van het Haardstedegild van Nov. 1600 nog niet voorkomt, moet hij dus na dezen datum en vóór 31 Jan. 1602 aangekomen zijn.

In een acte van 22 Maart 1603 vindt men het volgende omtrent hem medegedeeld: Alzoo POUWELS BORSET, platielbakker, als man en voogd van DEBORA LUCASdr., zijne huisvrouw, ter oore gekomen is, dat op den 19n Maart ll. eene VROVTGEN GERRITSdr., huisvrouw van EGBERT HVYGENSZ, platielbakker, onder andere propoosten gezegd zou hebben tegen HEYNDRICK PIETERSZ, knecht van voornoemden BORSET, in tegenwoordigheid van ANNA GERRITS [1]), hare zuster, dat de voornoemde DEBORA, „*toen sij mette voorn.* POUWELS, *haer man*, „*in Vranckryck woonde*" een slecht levensgedrag geleid had, zoo is het dat de voorn. POUWELS BOURSETH de voornoemde VROUTGEN GERRITS door een notaris en getuigen doet afvragen of zij bij die woorden persisteert.

Op deze insinuatie werd door VROUTGEN geantwoord dat de inhoud daarvan onwaarachtig was en zij dat nooit gedacht, veel minder gezegd had en dat HEIJNDRICK PIETERSZ daarbij valschelijk had gelogen. [2])

Later ontstonden er onaangename questies tusschen BOURSETH en HARMAN PIETERSZ en beider huisvrouwen, zoodanig dat DEBORA LUCASdr den 3n Sept. 1607 zich bij den Schout vervoegde om zich over HARMAN PIETERSZ te beklagen. Den 7n Maart 1608 werden de twisten bijgelegd en werd tusschen de beide plateelbakkers overeengekomen dat een boete zou betaald worden door hem, die den bijgelegden vrede verbrak. [3])

Dat DEBORA geen zachtaardig karakter had blijkt wel uit eene verklaring den 24n Febr. 1611 [4]) door twee personen ten verzoeke van ABRAHAM DAVIDTSZ, platielbakker, afgelegd, dat nl. DEBORA LUCASdr., huisvrouw van POUWELS BOURSETH vóór acht dagen gekomen was ten huize van den requirant en zeide: Wel, ABRAHAM, denkt gij mij niet te betalen? het is mij wel gezegd dat ik geen geld van u zoude krijgen, gij hebt het geld binnen de deur en hebt het gisteren ontvangen. Requirant antwoordde, dat hij het hare nog niet had, dat zij nog een maand patientie moest hebben.

Toen voegde zij hem toe: als ik een maand wacht, hebt gij het geld verpufft en betaalt mij met krakeel, gelijk ge een ieder doet. Nooit heeft mij iemand zoo te kort gedaan als gij enz. enz. Gij hebt geen geloof aan God maar zijt met den duivel.

---

1) De huisvrouw van HARMAN PIETERSZ, mr. platielbakker.
2) Prot. Not. J. DE MOLIJN.
3) „ „ RIJSHOUCK.
4) „ „ DE MOLIJN.

De plateelbakkerij van BOURSETH was gelegen aan de Oostzijde van het Oosteinde, tusschen de Hopsteeg en de Harman Cockslaan, het 2e huis van de hoek van de Hopsteeg. Hij had dit pand den 19 April 1605 voor *f* 2050 gekocht [1]) en was daarvoor in de verponding voor acht gulden en acht stuivers aangeslagen. In latere jaren droeg zij den naam van *Rouaan*; wellicht is het niet te gewaagd hieruit de gevolgtrekking te maken, dat hij uit deze stad naar Delft verhuisd is. Tot de plateelbakkerij behoorde ook nog een huisje in een poort aan het Oosteinde, staande in het verpondingregister voor zes en twintig stuivers en nog een stuk erf beide aangekocht in 1607 „*zijnde al het voor-*„*schrevene verheelt annex malcanderen ende gemaeckt tot een woonhuijsinge ende platielbackerije*". [2])

Verder was hij nog eigenaar van een huis gelegen naast de plateelbakkerij, in de verponding aangeslagen voor drie gulden vijf stuivers, hetwelk door zijne erfgenamen den 20 Jan. 1621 [3]) voor *f* 500 verkocht werd en ten slotte van een huis aan de Zuidzijde van het Marktvelt, aangeslagen in de verponding voor acht gulden, dat door hem in 1612 gekocht was, en verhuurd werd aan FANNEKEN DE VISCH, wede CHARLES MAHIEU; hij verkocht haar het huis voor *f* 1900, den 5n Nov. 1619. [4]) Een der getuigen is zijn schoonzoon HEIJNDRICK BOICKELSZ VAN DER BURCH, platielbakker; zij teekenden:

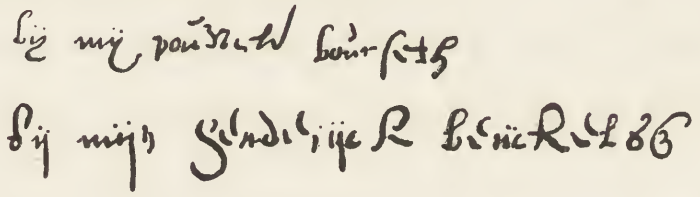

Den 7n Oct. 1610 [5]) trad BOURSETH op als getuige bij een testament en teekende:

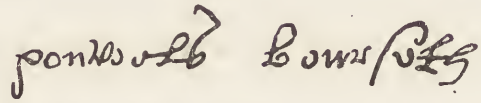

Een acte van 20 April 1612 [6]) leert ons de namen kennen van eenige plateelbakkers, die wellicht als knechts bij hem in dienst waren; op dien datum compareerden: HEYNDRICK PIETERSZ VAN DEN RIJN in 't Oosteinde, oud omtrent 29 jaren, JAN ARENTZ aan de Molslaan, omtrent 28 jaren en JAN JANSZ VAN HAM in de Broerhuissteeg, omtrent 39 jaren, alle drie platielbackersknechts te

---

1) en 2) Prot. Not. RIJSHOUCK 6 Maart 1620 en 20 Jan. 1621.
3)—6) „ „ „

Delft, die verklaarden voor POUWELS BOURSET in het Oosteinde en DEBORA LUCASdr., zijne huisvrouw, dat zij heden bij GOVERT CLAESZ, brandewijnman, aan de Gasthuislaan, in gezelschap met HANS KOOLS, mede platielbackersknecht, een brandewijntje drinkende, mede aldaar gekomen is DEBORA, die tegen KOOLS zeide *„dat het qualicken gedaen was, dat hij* HANS COOLS *hem bij een ander „ging verbinden om te wercken, hoe wel hij hem van te voren drie jaren lang „bij haar requirante verbonden had.*" Eindelijk erkende hij zich voor drie jaren bij de requirante te hebben verbonden.

Getuigen bij deze acte waren:

HEIJNDRICK GERRITSZ, platielschrijver.

THOMAS JANSZ, platielbackersknecht.

Omtrent HEIJNDRICK GERRITSZ vindt men in den inventaris van de nalatenschap van BOURSETH vermeld, dat de boedel aan het oude Manhuis te Delft nog van wege HEIJNDRICK GERRITSZ, platielschrijver za., de som van tien gulden schuldig is, waaruit men kan onderstellen dat hij aldaar op kosten van BOURSETH is verpleegd geworden.

HENDRIK GERRITSZ was gehuwd met MARITGEN THIJSdr., die 77 jaren oud was toen zij op den 8n Mei 1607 haar testament maakte [1]); HEYNDRICK zelf, weduwnaar van MARITGEN THIJSdr., sloot den 12n Aug. 1610 [2]) met de kinderen en kindskinderen een accoord over de nalatenschap zijner vrouw. Hij cedeerde hun den geheelen boedel en ontving daarvoor *f* 150, zijn lijfkleêren, en nog *„einige aerde platielen de erfgenamen bekent.*" Op den legger van het Haardstedegeld van 1600 komt hij voor als eigenaar van een blok huizen aan het Oosteinde; of hij dit werkelijk geweest is, valt te betwijfelen daar deze plaats in het Register is doorgehaald.

De echtgenoote van BOURSETH, DEBORA LUCASdr., werd den 19n Febr. 1615 in de Nieuwe Kerk te Delft begraven; hij zelf overleed den 13n Febr. 1620 en werd drie dagen later eveneens aldaar begraven.

De inventaris zijner nalatenschap dd. 6 Maart 1620 [3]) bevat verschillende bizonderheden, zoo wel betreffende zijne familiebetrekkingen als omtrent de producten, door hem geleverd; zij luidt in hoofdzaak als volgt:

„Inventaris van de nagelaten goederen van za: POUWELS BOURSETH, in „leven platielbacker ande Oostzijde vant Oostende binnen Delft, die overleden is „op Donderdag den 13n Febr. 1620, gemaakt op het aangeven van HEIJNDRICK „BOICKELSZ VAN DER BURCH, platielbacker, man ende voocht van CATALIJNTGEN „POUWELSdr., item deselve CATALIINTJE POUWELS ende BEATRIX POUWELSdr.,

---

[1]) [2]) en [3]) Prot. Not. RIJSHOUCK.

„in haar 20e jaar van Allerheijligen nu lestleden af, tsamen beneffen GEERTRUIJT „POUWELSdr., oudt elf jaeren, erfgenamen van de voorschr. POUWELS BOURSETH „ende DEBORA LUCASdr., beide zaliger, heur vader en moeder."

Na vermelding der huizen, welke hierboven reeds besproken zijn, volgt de opgave der inschuld als o.a.:

„BARTELMEES, platielbackersknecht, rest voor geleent gelt 20 st.

„AELBRECHT JANSz is schuldig voor 104 bloompotgens, 't stuck 2 st.... „10 gldn 8 st. (quaschult.)

„LENERT JANSZ, platielbackersknecht, rest 2 gldn. 15 st. en nog 13 st. „(quaschult.)

„THOMAS JANSZ is schuldig bij afrekeninge 9 gldn (wort voor quaschult „gehouden.)

„WOUTER JANSZ, platielbackersknecht op 't Broerhuis, rest van geleent „gelt 4 gldn 6 st.

„CORNELIS STRUIJS heeft gehad verscheiden gleijwerck (weeten niet waer „desen woont), sonder datter prijs bij staet, sulx dat men met hem sal moeten „rekenen; per resto nog schuldich 16 gldn 16 st.

„PIETER CORNELISZ, metselaer, heeft gehad verscheijden *tegeltgens*, ook „geld, moet met hem gerekend worden.

„JAN JANSZ SCHUT te Amsterdam is schuldich voor 200 *lijsten* 75 *schoone* „*tulpen*, beide zonder prijs ..... memorie.

„CHRISTIJN INT VLIE is schuldich van 100 viercante *bloompotten* 7 gldn 10 st.

„JUDITH rest van geleverde *tegelen* ..... 15 gldn.

„De huisvrouw van CLAES JANSZ tot Hoorn is schuldich van geleverde „wracke schotelen 3 gldn 18 st."

Onder de aanwezige goederen worden o.a. vermeld:

„13 aerde drinckkannen, sommige sonder leden en sommige met leden van tin.

„noch een aerde kan met een tinne lith.

„een aerde *ruijter te paerde* geschildert.

„een geschilderde *dolfijn* van aerde.

„twee aerde geschilderde bloompotten.

„twee cleijne aerde bloompottgens.

„twee aerde *laertgens*.

„zeventien aerde geschilderde pronck schootelen soe groot als cleijn."

Verder nog:

„HEIJNDRICK BOICKELS VAN DER BURCH, de swager [1]) van den overledene

1) d. i. schoonzoon.

„is schuldich als reste van aerde ende van verwen de platielbackerije aengaende „de som van 59 gldn 12 st., hetwelk hij inhout in minderinge van zijn derde „part van 1000 gldn over zijn huisvrouws CATELIJNTJE POUWELS moeders goet."

De roerende goederen der nalatenschap werden publiek verkocht, waarvan nog aanwezig de volgende acte:

„Contracedulle van de meuble goederen van za. POUWELS BOURSETH, in „zijn leven plateelbacker int Oostende tot Delff ende DEBORA LUCASdr., in haar „leven zijne huisvrouwe, verkocht ten verzoeke van de voogden hunner onmondige „kinderen ende gehuwelickte dochter mitsgaders haren man, door JAN CORNELISZ, „boelhuismeester der stad Delft, enz. op den 11 April 1620. [1])

Onder anderen werden verkocht:

vier bloompotten, 14 stuivers.
twee *aerde huijsen* en vier *aerde laersen*, 19 st.
aerde platielen 17 st., zes dito 32 st.
twee bloompotgens ende vijf platielen, 46 st.
een *ordonnael* met aerdewerck 7 st.
eenig zilverwerk, enz. enz.

Het geheel bracht *f* 643 op.

Ten slotte werden een jaar later ook de huizen verkocht, nl. den 9 Jan. 1621 [2]) het huis en erve gelegen aan de Oostzijde van het Oosteinde, bij hem BOURSETH gekocht den 19n April 1605; nog een huisje en erve staande in een poort aan genoemde straat met 18 roeden erfs daarachter, door B. gekocht den 29 Mei 1607 en nog een stuk erf daarbij gekocht den 15n Mei 1607, zijnde al deze perceelen gemaakt *„tot een woonhuysinge ende platielbackerije"*. Het werd gekocht door HEYNDRICK BOICKELSZ, platielbakker, een der erfgenamen, voor de som van *f* 2590 gereed geld, waarvan *f* 600 contant te betalen, de rest af te lossen met *f* 100 per jaar en de rente.

Blijkens eene aanteekening in margine van deze acte zijn de kooper en de verkoopers den 8n Jan. 1624 overeengekomen, dat de kooper voor de constitutie van 1355 gldn 14 st. en 11 penn. hoofdgelds die hij daarop ten behoeve van de jongste dochter van BOURSETH, genaamd GEERTRUIJT, nog schuldig is, zal stellen een penningborg.

HEIJNDRICK BEUCKELS VAN DER BURCH bleef tot aan zijn overlijden in 1653 eigenaar van deze plateelbakkerij.

---

[1]) en [2]) Prot. Not. RIJSHOUCK.

CORNELUS ROCHUSZ. VAN DER HOECK.

Van dezen plateelbakker (derde op de meesterslijst) valt weinig mede te deelen.

Het eerst vinden we hem genoemd bij zijn huwelijk, nl. den 8 Juni 1603. „CORNELIS ROCHUSZ, *galeijplatielbacker, jonckgesel, woneude aan de Verwersdijck en* ADRIAENTGEN ARENTSdochter, *jongedochter, mede aldaar*". [1])

Den 5n Juli 1603 [2]) compareerden CORNELIS ROCHUSZ, platielbacker, als getrouwd hebbende ARIAENTGEN ARENTSdr., eenige zuster van CORN. ARENTSZ COCK, metselaar za., overleden te Danzig ter eenre en de weduwe van COCK ter andere zijde, die een accoord sluiten over die erfenis.

Hij teekende:

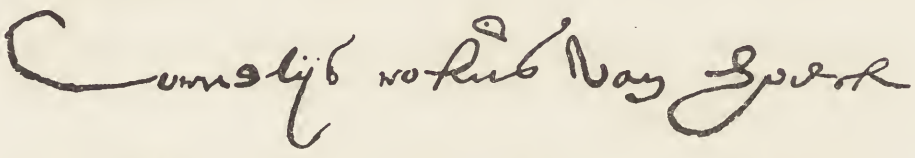

Den 26n Mei 1612 [3]) koopt CORNELIS ROCHUSZ VAN DEN HOUCK, platielbakker te Delft, een huis en erve aan de Oostzijde van de Verwersdijck voor de som van *f* 525.

Geteekend:

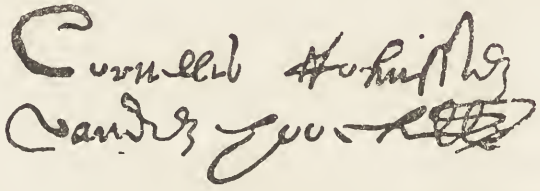

Den 25n Mei 1612 [4]) is CORNELIS ROCHUSZ, platielbacker, getuige en teekent:

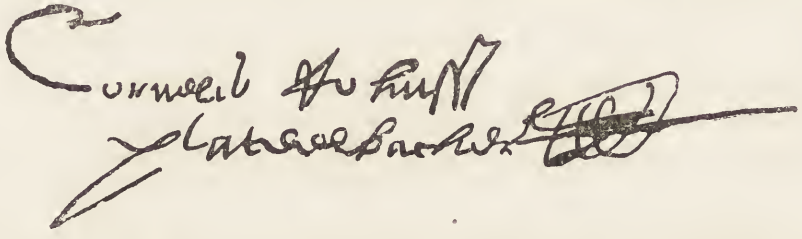

Den 3n Febr. 1611 [5]) wordt een huis verkocht aan de Oostzijde van de Brabantsche Turfmarkt, naast CORNELIS ROCHUSZ, platielbakker. Het laatst wordt zijn naam in de Delfsche registers genoemd in een acte dd. 11 Dec. 1612. [6])

---

[1]) Trouwboek (Reg. 100).
[2]) Prot. Not. MOLIJN.
[3]) [4]) en [5]) Prot. Not. RIJSHOUCK.
[6]) Prot. Not. MOLIJN.

In den Legger van de verpondingen vindt men nog vermeld dat CORNELIS ROCHUSZ VAN DEN HOUCK, platielbakker, eigenaar geweest is van een huis tusschen de Rotterdamsche poort en de Gasthuislaan, dat voor twaalf gulden was aangeslagen, en nog een huisje aldaar, aangeslagen voor dertien stuivers.

Hij heeft de stad Delft verlaten, gelijk ook blijkt uit de bijvoeging in het Meesterboek „*is ut stadt*" en vinden wij hem daarna in de Leidsche acten terug als plateelbakker te Leiden en wel het eerst in een acte van het jaar 1616[1]), inhoudende dat „CORNELIS ROCHUSZ VAN DER HOUCK, *gleijbakker*, *wonende in de vergrotinge der stadt Leijden op een timmerman eene vordering heeft van f 87 voor geschilderde en gebacken tegelkens.*" Hij teekent: C. R. VAN DEN HOOCK.

In een acte van den 18n Dec. 1621[2]) wordt hij gezegd 43 jaar oud te zijn; in een acte van 5 April 1622 lezen wij dat CORNELIS ROCHUSZ VAN DER HOUCK „*mr. galeij, platiel ende tichelbakker*" binnen Leiden een partij platielen naar Brugge heeft ingescheept.

Sedert het jaar 1627 wordt CORNELIS ROCHUSZ VAN DER HOUCK niet meer genoemd, doch komt in de Leidsche acten wel herhaaldelijk voor: CORNELIS ROCHUSZ VAN BODEGOM galeijs plateelbakker te Leiden. Het komt mij voor dat beide dezelfde persoon zijn en dat VAN DER HOUCK zijn familienaam in dien van V. BODEGOM verandert heeft.

VAN BODEGOM wordt in een acte van 7 Jan. 1629[3]) gezegd 50 jaar oud te zijn, volkomen in overeenstemming met de in 1621 aangegeven leeftijd van VAN DEN HOECK.

EGBERT HUIJGENSZ SAS.

In het Register van het Haardstedegeld wordt in het jaar 1600 de platielbakker EGBERT HUYGENSZ (de vierde op de lijst van het Meesterboek) opgegeven als bezitter van een huis aan de Zuidzijde van de Molslaan, bevattende drie haardsteden en één oven; in dit perceel was dus zijne plateelbakkerij gevestigd, welke, volgens de belendingen in de opvolgende overdrachten beschreven, later den naam droeg van de Porceleine Schotel. In de acte van 9 Mei 1612 (hierboven medegedeeld) wordt hij gezegd 44 jaren oud te wezen en tevens verklaard met HARMAN PIETERSZ van de oudste meesters platielbakkers binnen de stad Delft te zijn.

Hij was met HARMAN PIETERSZ eigenaar van een huisje in de Dronckesteeg, in de verponding voor achttien stuivers aangeslagen. Aan de Oostzijde van de

---

[1]) en [2]) Prot. Not. PAETS te Leiden.
[3]) „ „ V. SYP te Leiden.

Verwersdijk bezat hij een tuin [1]), en den 11n Febr. 1610 [2]) werd door hem aangekocht voor *f* 1450 een huis, erve en poort aan de Zuidzijde van de Molslaan, hetwelk waarschijnlijk met zijne plateelbakkerij vereenigd werd.

Omtrent de producten door hem vervaardigd geeft ons de volgende acte eenige opheldering:

„Op huijden den VIen Juny 1611 compareerden voor mij JOHAN MOLIJN „DE JONGE, openbr not, bij den Hove van Holland, geadmitteert metsgaders voor „den naerbeschreven getuijgen, EGBERT HUIJGENS, Platielbacker, ter eenre ende „JAN JANSZ VULLENS, platielbackersknecht ter andere sijde ende bekende de „voorn. JAN JANSEN hem voor den tijt van drie jaren, innegegaan den eersten „mey anno 1611 lestleden, bij den voorn. EGBERT HUIJGENSSN besteet ende den „voors. EGB. H. hem voor gelijcke tijt als vooren oock aengenomen te hebben „omme bij den voorn. EGB. H. den voorn. tijt gheduijrende te schilderen ten „prijse naervolghende als blompotten thondert dertien stuijvers, thondert ronde „blompotten XXVI st., enckele goutsblomkens thondert sestyen stuvers, groote „slechte schootelen 't dosijn drie blancken, middelbaere seven oortgens, cleyne „twee blancken 't dosijn, item soe wanneer hij JAN JANSSN in dachhuijr werkte „dat hij sal hebben XVIII St. daechs, wanneer hij JAN JANSSN den oven inset „sal hij daerbij hebben XLV St. welck insetten sal geschieden indient hem „EGBERT belieft, mits werckende alle ovens ten minsten 200 goutsbloemen ende „oock alles moetende wercken dat hem EGBERT HUIJGENSSN belieft het schil-„deren aengaende".

Geteekend: 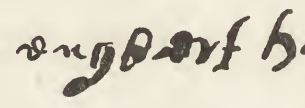

Merk van VULLENS:

In verschillende acten van 1600, 1611 en 1612 en het laatst den 28 Jan. 1613 [3]) wordt opgegeven dat EGBERT HUIJGENSZ woonachtig was aan de Zuidzijde van de Molslaan; den 13n Maart 1613 [4]) evenwel wordt vermeld, dat EGBERT HUIJGENSZ SAS, geleijbacker, wonende aan de Oude Delft, iemand machtigt. Alzoo heeft hij in den aanvang van dit jaar zijne plateelbakkerij de Porceleine Schotel verlaten, hetgeen in zekere mate bevestigd wordt door de acten van 7 Jan. en 10 Febr. 1616 [5]), waarin o. a. HANS DE WINT, spiesmaker en platielbacker,

1) Prot. Not. RIJSHOUCK 22 Febr. 1613.
2), 3), 4) en 5) Prot. Not. RIJSHOUCK.

bij den verkoop der plateelbakkerij aan de Molslaan verklaart dat hij deze „eertijts „gecocht heeft van EGBERT HUIJGENSZ, platielbacker".

De plateelbakkerij, welke EGBERT H. in 1613 aan de Oude Delft misschien opgericht, of althans in gebruik nam, droeg in later tijd den naam van: de vergulden Boot, en werd na zijn overlijden door zijne weduwe VROUTGEN GERRITSdr. voortgezet.

Den 10n Febr. 1616 is sprake van zijne weduwe, zoodat EGBERT HUIJGENSZ moet overleden zijn tusschen den 13n Maart 1613 en den 10n Febr. 1616; het is mij echter niet gelukt den datum van zijn overlijden of van zijne begrafenis op te sporen, zoodat ik vermoed dat hij buiten Delft overleden is. Evenmin is mij gebleken waar en wanneer hij geboren is en op welken datum hij gehuwd is. Ook de data der geboorte zijner vier kinderen bleven mij onbekend, doch dit laat zich verklaren uit de omstandigheid, dat de Doopboeken van Delft eerst met het jaar 1616 aanvangen.

Voorloopig kan ik de volgende geslachtslijst samenstellen:

EGBERT HUIJGENS SAS,
geb. in 1567 of 1568, overl. tusschen 13 Maart 1613 en 10 Febr. 1616.
∞
VROUTGEN GERRITSdr.,
hertrouwde vóór 12 Nov. 1622 met JOHAN VAN VALCKENBURCH, Plateelbakster in de Vergulden Boot.

1) CORNELIS EGBERTSZ SAS, plateelbr in de „Bloempot" in 't Rietvelt, mr plateelbr 28 Maart 1616 ∞ JORISGE DIRXdr. VAN DER SLOOT, overl. Maart 1664.

2) GERRIT EGBERTSZ SAS, geb. 1597, mr plateelbr., 25 Oct. 1616, ∞ Sept. 1622 te Amsterdam HILLEGOND JACOBS CANNENdr.

3) NICOLAES EGB. SAS, medc Dr te Rotterdam.

4) HUGO EGB. SAS, zijdekramer.

a) EGBERT CORNELISZ SAS, plateelschilder, overl. 25 Aug. 1652 ∞ ANNITGEN ARYENSdr. V. D. BURCH.
CORNELIS EGBERTSZ SAS, geb. Oct. 1649, plateelschilder, ∞ ARYAENTJE TAERLINGH.

b) MAERTGE CORNELISdr. ∞ HARMEN WILLEMSZ VAN DEN HOUVE, krankenbezoeker o.a. in 1656 in O. Indië.

c) JAN CORNELISZ SAS, gedoopt 20 Sept. 1620, plateelschilder.

d) HADEWIJ CORNELISdr., overl. Dec. 1663. ∞ ARY JANSZ V. D. MEER.

e) DIRCK CORNELISZ SAS, geb. 1627, overl. 1676, plateelbakker, ∞ BRECHGEN JANS.
f) ARIËN CORNELISZ, geb. 1621.
g) NEELTGEN CORNELISdr., geb. 1630.
h) VROUTGEN CORNELISdr., geb. 1636.

i) GERRIT CORNELISZ SAS. mr. timmerman, later mr. plateelbakker in de „Bloempot". ∞ GEERTGEN CORNELIS.

MICHEL NOUTS:

Deze plateelbakker, die als vijfde op de lijst der meesters genoemd wordt, heeft slechts korten tijd te Delft verblijf gehouden, zoodat omtrent hem slechts weinige aanteekeningen te vinden zijn.

Volgens het poorterboek deed den 5n Oct. 1611 „MICHIEL NOUTS *van „Antwerpen, platiel ofte tegelschilder*", zijn eed als poorter, zonder borg en gratis.

In het Begrafenisboek der Nieuwe Kerk te Delft staat aangeteekend, dat op den 22n Febr. 1615 begraven is MICHIEL NOUTS, plateelbakker in de Groote Broerhuissteech.

Ruim drie en een half jaar heeft hij alzoo te Delft vertoefd; de schilder SERVAES NOUTS, die in het jaar 1627 als meester in het gilde opgenomen werd, was waarschijnlijk zijn broeder.

THOMAS JANSZ.

In de jaren 1610, 1611 en 1612 vindt men dezen plateelbakker (den zesden van de lijst) herhaaldelijk genoemd. Hij woonde te Delft aan de Zuidzijde van de Molslaan naast den mr. platielbakker EGBERT HUYGENSZ SAS en had een korten tijd aldaar eene plateelbakkerij. Den 28 Jan. 1611 [1]) sloot hij met PIETER HERPZ, platielbakkersgezel, eene overeenkomst inhoudende de volgende bepalingen: „de laatste zal voor den eersten draeijen 1600 stucken wercx voor elcken oven „die den vsn THOMAS JANSZ geduijrende deu tijt van een jaer, ingaende Vastel- „avont nu toekomende ende expirerende Vastelavont 1612, sal comen te backen „als telcken oven vyer hondert groote schuttelen daervan de vsz. PIETER tot „loon ontfangen sal acht stuvers van elcx hondert, ses hondert middelschotelen „van thondert ses stuvers ende ses hondert cleijne schotelen van thondert vijff „stuvers"; PIETER zal THOMAS JANSZ nimmer mogen laten wachten maar altijd gereed moeten wezen, „des altijts dat THOMAS de ballen daar 't werck van „gemaakt sal worden gereed moet doen maken", mits dat PIETER THOMAS in tijds, nl. een halven dag te voren zal moeten waarschuwen als hij het voor- schreven werk zal willen draijen, hetgeen hij zal mogen doen als het hem gelegen komt, zoowel bij dag als bij nacht.

LEENERT PIETERSZ, platielbakkersknecht op het Broerhuis, was getuige.

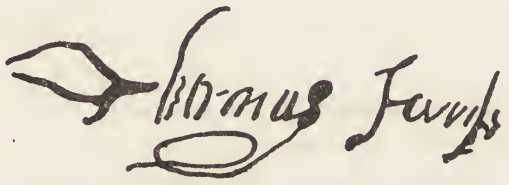

LEENERT PIETERSZ. PIETER HERPSZ.

---

[1]) Prot. Not. RIJSHOUCK.

Den 21n Jan. 1612 [1]) werd de volgende verklaring afgelegd:

„HANS COOLS, platielsehilder, draijer ende steenmaecker ende mr. volco-„mentlicken van het ambacht van plateelbacken, out ontrent 31 jaren, wonende „te Delft, verklaart ten verzoeke van LUCAS ARENTSZ, pannebacker te Leiden, „dat vóór 14 à 15 maanden eenen THOMAS JANSZ, mr. platielbacker alhier in „Delft, daer tijt sijne deposants mr., comende ten huijsse van HARMEN PIETERSZ, „mede platielbacker meede alhyer, desselffs HARMAN PIETERSZ huijsvrouw aen „den voornoemden THOMAS JANSZ verveijlde [2]) te vercoopen seecker groot getal „van ongebacken tegelen, gemaeckt bij den requirant vsn. ende dat bij de duijsent „ende dat desselffs HARMAN PIETERSZ vsn huijsvrouw den voorn. THOMAS ten „selven tijde omtrent seven ofte acht tegelen medegaff omme te besoucken ende „dat deselve tegelkens geverrut ende gebacken sijnde immers soe goed sijn ge-„vallen als de beste. hoewel ende nyettegenstaande deselve ongebacken tegelkens „nyet meer geverruwet en waren geweest als men gemeenlick tegelen verruwet, „sonder dat hij deposant eenich gebreck aen deselve ongebacken tegelkens voor „ofte nae heeft bevonden gehadt."

COOLS teekende:

De leeftijd van THOMAS JANSZ blijkt uit een acte van 4 Nov. 1610 [3]), waarbij hij, platielbakker aan de Molslaan, oud omtrent 24 jaren, eene verklaring aflegt in zake eene mishandeling geteekend:

In deze zaak werd den 23 Nov. 1610 eene verzoening gesloten, waarbij ook THOMAS JANSZ tegenwoordig was; deze acte onderteekende hij: THOMAS JANSEN, plateelbacker, zonder den familienaam van BOONEN daarbij te voegen.

In de maanden Maart, Mei en Nov. 1611 vindt men hem herhaaldelijk vermeld in eenige acten, waarbij verklaringen werden afgelegd omtrent de ernstige twisten die tusschen THOMAS JANSZ, diens broeder LEENDERT JANSZ en hunne moeder, aan de eene zijde, en EGBERT HUIJGENSZ SAS, mr plateelbakker en echtgenoote ter andere zijde, gerezen waren. Deze twisten waren zoo hevig, dat men zelfs tot feitelijkheden tegenover elkaar overging; het gold vooral VROUTGEN GERRITSdr, de vrouw van EGBERT HUIJGENSZ, aan wie de tegenpartij verweet

1) Prot. Not. MOLIJN.
2) onduidelijk geschreven, het zal wel beteekenen: aanbood.
3) Prot. Not. RIJSHOUCK.

dat zij een immoreel leven leidde en waarover THOMAS door een ander een liedje deed vervaardigen, dat aldus aanving:

Nu wel aen ick wil gaen singen
Een fraij nieu Venus liet,
Van een vrou hoort mij bediet. [1]) enz.

Dit lied werd door THOMAS voor de knechts en het huisgezin voorgedragen.

De partijen woonden naast elkander aan de Zuidzijde van de Molslaan; daardoor was het ook voorgekomen dat THOMAS, op het dak van zijn huis staande, met potaarde en stukken hout naar VROUTGEN GERRITSdr gegooid had onder toevoeging van weinig beschaafde uitdrukkingen. Klappen bleven bij ontmoetingen ook niet uit. Aan THOMAS werd de vriendschappelijke raad gegeven om aan VROUTGEN GERRITSdr wegens dat beledigend lied vergiffenis te vragen, ten einde hij niet uit de stad gebannen zou worden, waarop hij ten antwoord gaf „dat soe hij de stadt most verlaten, hij alsdan eerst sijn soij „soude besetten."

Ten slotte kwam er op het einde van het jaar 1611 [2]) eene verzoening tot stand en werd den 22n Nov. de volgende overeenkomst gesloten:

„EGBERT HUIJGENSZ, plateelbacker, ter eenre, mitsgaders TOMAS JANSZ „VAN BOONE, mede platielbacker, beide wonende ande Molslaan naest elckander „ter andere zijde, verklaren, dat tusschen hen eenige injurieuse questiën geweest „zijn, om welke ter neder te leggen en alle ongelukken te verhoeden, zij ver- „klaren met elkaar int vriendelick veraccordeert te zijn, in maniere als volgt: dat „zij comparanten, de huisvrouw van EGBERT en de moeder van TOMAS en hunne „huisgezinnen en familie elkander niet meer zullen molesteeren met woorden „noch wercken, met allen vrindelicke en buijrlieke conversatie te houden, op „straffe, dat hij die contrarie doet, zal verbeuren twaalf gulden aan de armen".

Voorts verklaarde TOMAS, dat hij niet anders van EGBERT en zijne vrouw wist als alle eer en deugd en dat hetgeen door hem tot hare defamatie zou zijn gezegd, uit onbedachtheid geschied was, hetgeen EGBERT van zijne zijde mede verklaarde.

Handteekening van EGBERT HUIJGENSZ:

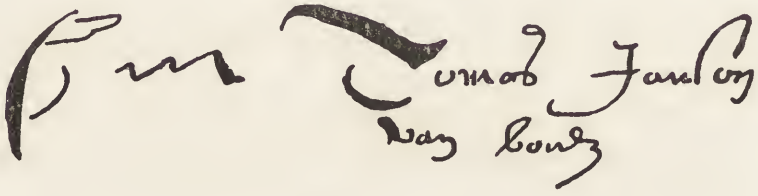

1) en 2) Prot. Not. MOLIJN.

De vreemde handteekening van EGBERT, die zoo gebrekkig is en zoo afwijkt van de andere door hem gesteld, zou doen vermoeden dat hij ziek was óf wel zeer zenuwachtig toen hij deze acte onderteekende.

Na deze verzoening schijnt THOMAS JANSZ de stad Delft te hebben verlaten, hetgeen ook verklaart de uitdrukking achter zijn naam in het Meesterboek *„Is ut stadt"*. Sedert het jaar 1612 tot het jaar 1617 treft men zijn naam in de Delfsche archieven niet meer aan. Eerst uit eene acte van 20 Juni 1617 [1]) zien wij dat THOMAS JANSZ, platielbacker, *„oudt omtrent 29 jaren"* bij rechterlijk vonnis was gedagvaard om de volgende getuigenis af te leggen ten verzoeke van JAN LOURISZ DE VOGEL, wonende te Hoorn. Hij deelde mede o. a. dat hij omstreeks Kerstmis 1616 bij den requirant het werk van LEENDERT JANSZ, platielbakkersknecht bij req., had nagezien en dit afgekeurd; dat hij ondervonden had en ook aan den req. bewezen had ten tijde dat hij THOMAS voor mr knecht en voorn. LEENDERT voor knecht bij req. werkte, dat de groene verw, die op de winkel gebruikt werd, vervalscht was, dat hij om die reden geen lust had om aldaar te werken, niet wetende of dit door vreemde lieden dan wel door de knechts gedaan was.

Hij is dus na zijn verblijf te Delft te Hoorn als meesterknecht werkzaam geweest; hij vestigde zich nog in of vóór het jaar 1617 als plateelbakker te Enkhuizen. gelijk blijkt uit een acte van 18 Oct. 1617 [2]), waarbij een Delfsch burger een notaris te Enkhuizen machtigt tot ontvang van een schuldvordering door THOMAS JANSZ VAN BOONEN, platielbakker aldaar, den 17n Oct. 1616 voor Schepenen van Rotterdam gepasseerd.

Den 22 Nov. 1617 [3]) wordt een dergelijke procuratie gepasseerd op den Notaris PIETER VAN ROON te Delft, tot inning en ontvang van hetgeen N. N. competeert van THOMAS JANSZ VAN BOONEN, platielbakker wonende te Enkhuizen.

De mededeelingen van den Heer HAVARD [4]) omtrent dezen plateelbakker zijn volgens mijne meening geheel en al onjuist. Wel is waar is in het Trouwboek op den 2 Sept. 1599 het huwelijk vermeld van THOMAS JANSSEN, Engelsch soldaat, doch dit kan niet dezelfde persoon zijn als onze plateelbakker, die volgens de boven aangehaalde acten op dien datum eerst twaalf of dertien jaar oud moet geweest zijn. Alle gevolgtrekkingen, die hij uit die huwelijksacte trekt, zijn dus louter phantasiën.

Hetzelfde is het geval met hetgeen de Heer HAVARD opmerkt ten aanzien van het onverklaarbare merk of monogram op een schotel in de Collectie Loudon, welke hij meent dat door THOMAS JANSZ vervaardigd is.

---

1) en 2) Prot. Not. PIETER DE ROON; 3) Prot. Not. JAN DE ROON.
4) Histoire de la faience de Delft pg. 89 sqq. en 207.

Eerstens heette hij niet TOMES, doch THOMAS, ten tweede acht ik het onwaarschijnlijk, dat een kunstenaar bij het merken van een kunstvoorwerp bij zijn monogram zou vermelden dat hij weduwnaar was, ten derde was hij geen Engelschman en alzoo de aanduiding van het woord Angelsman onmogelijk. Zeer zeker is het een vreemd merk, dat ik zelf niet kan verklaren, doch de uitlegging van den Heer HAVARD acht ik geheel onaanneembaar.

ABRAHAM DAVITSZ.

In het Begrafenisboek der Oude Kerk te Delft vindt men aangeteekend dat begraven zijn:

den 15n April 1596 een kind van ABRAHAM DAVITSZ aan de Oude Delft, den 20n Mei 1602 een kind van ABRAHAM DAVITSZ aan de Corenmarct, den 6n Sept. 1604 een kind van ABRAHAM DAVITSZ in 't Schild en den 9n Febr. 1606 een kind van ABRAHAM DAVITSZ in 't Schild in het Zuideinde. Daar de qualiteit van den vader niet is aângegeven is het wel waarschijnlijk doch niet zeker of deze de plateelbakker is. In een acte van 19 Jan. 1607 wordt genoemd ABRAHAM DAVITSZ, metselaar in het Oosteijnde [1]). Dan volgt in het Begrafenisboek der Nieuwe Kerk:

den 19n Juni 1612: Een kind van ABRAHAM DAVITSZ, platielbakker, en den 9n Dec. 1612: De huisvrouw van ABRAHAM DAVITSZ, platielbakker, op den hoek van de Nieuwe Langendijk. Uit een acte van 27 Febr. 1615 [2]) blijkt dat de laatste vrouw genaamd was JOPGEN THONISdr.

In den legger op de verpondingen van het jaar 1620 is hij aangeslagen voor een huis, zijnde het eerste van de Nieuwe Langendijk aan de Oostzijde van het Oosteinde, en wel voor twaalf gulden. Daarbij is nog aangeteekend dat CORN. HARMANSZ na hem eigenaar geworden is, wellicht in 1620 of later.

In een acte van den 29n April 1613 [3]) wordt vermeld dat ABRAHAM DAVIDTSZ, plateelbakker, eigenaar is van een huis, staande en gelegen op den Zuidwesthoek van de Nieuwe Langendijk, door hem indertijd gekocht, belast met 48 stuivers 's jaars naar luid van den waarbrief voor Schepenen van Delft daarvan gepasseerd in dato 28 April 1609.

Achteraf bleek het dat er nog een oude schuld op rustte van *f* 2170 oude custingen en nog *f* 700 ter weeskamer van Delft opgelicht, welke lasten gepresumeerd waren reeds lang voldaan te zijn, doch waarvan de bewijzen niet te vinden waren. Twee borgen beloven nu ABRAHAM DAVIDTSZ kosteloos en

---

1) 2) en 3) Prot. Not. RIJSHOUCK.

schadeloos te zullen houden van alle schade daaruit voort te spruiten. De verwijzing naar de schepenbrief van 1609 doet vermoeden, dat hij in dat jaar eigenaar van dat pand, waarin zijne plateelbakkerij gevestigd was, geworden is.

De plateelbakkerij droeg onder latere eigenaars den naam van „*de Porceleinen Lampetkan*". Volgens een acte van 5 Nov. 1621[1]) zou ADRIAEN CORNELISZ DE KATER, plateelbakker te Delft, de compagnon van ABRAHAM DAVIDTSZ geweest zijn. Ten eerste is het echter een vergissing dat DE KATER plateelbakker was, hij was toch een der voornaamste pottenbakkers aldaar; ook het woord compagnon zal men niet in den gewonen zin van mededeelhebber moeten opvatten, aangezien ABRAHAM zijn eigen plateelbakkerij had aan het Oosteinde, DE KATER zijn eigen pottenbakkerij aan de Zusterslaan. Daarenboven was deze voor zijn tijd een zeer vermogend man, o. a. was hij bij zijn overlijden in 1636 in het bezit van eene pottenbakkerij met nieuw gebouwd woonhuis, van 29 andere perceelen te Delft, en van een huis te Rotterdam; verder liet hij na een som van *f* 1700 in contanten, veel zilverwerk enz. Wanneer nu zulk een welgesteld man in relatie met ABRAHAM gestaan heeft, zal dit wel geweest zijn tengevolge van geldleeningen, daar de zaken van den plateelbakker niet voordeelig gingen en hij dikwijls geldgebrek had. Zoo werd hij den 24 Febr. 1611 te vergeefs tot betaling aangemaand door de huisvrouw van POUWELS BOURSETH.[2])

In een acte van 25 Maart 1639[3]) is sprake van een schuldbekentenis van *f* 200, door hem den 24 Sept. 1609 geteekend en nog niet afbetaald. Den 8n Dec. 1620[4]) vinden wij eene schuldbekentenis van ABRAHAM DAVIDTSZ groot *f* 476, waarvoor ARIEN CORNELIS CATER zich borg stelde.

(get.) bij mij Abraham Davidtsz

Merk van
ADR CORNELISZ.

Den 13n April 1613[5]) leest men dat hij op het boelhuis linnen en wollen kleederen verkoopt; daarvoor heeft hij van den boelhuismeester *f* 167 te vorderen en verkoopt hij deze vordering aan een ander nog op denzelfden datum.

Den 19n Dec. 1618[6]) machtigt hij drie personen, een metselaar, een serviet-

---

1) Prot Not. CRAEN te Leiden.
2) Zie aldaar. 3) Prot. Not. DE GRAEFF. 4) Prot. Not. DE HAEN.
5) Prot. Not. RIJSHOUCK. 6) Prot. Not. P. DE ROON.

werker en een moutmaker, om, zoo het hun goed dunkt, al zijne zoo roerende als onroerende goederen te verkoopen, al zijne inschulden te ontvangen en zijne crediteuren daaruit te voldoen.

(get.) bij mij Abraham Davidtsz

Een contract met een leerling den 6n Maart 1611[1]) gesloten bevat de volgende bepalingen: ABRAHAM DAVIDTSzoon, Platielbacker op den hoek van de Nieuwe Langendijk, neemt JAN BARTHOLOMEUSZ, jonggezel, oud omtrent 20 jaren, geassisteert met zijn oom GOVERT JANSZ RYEMSEIJCK, bakker, aan om hem voor den tijd van vier jaren te leeren het ambacht van platielbakkerij, in voege als volgt: „dat JAN BARTH. sall moeten doen all tgeene de voors. ABR. D. hem sal „hieten en gebieden en voorts leeren het draeijen, inzetten en stoocken ende „loot en tin te branden, ook helpen verru te geven ende oock couvaert stoocken, „aerde te treeden, vier aen te maecken ende verder nochte anders gheen wercken, werckende alle daghen soo vrouch ende laet alle andere knechts ordinaris doen, „mits genietende tot loon de eerste twee jaeren acht stuvers daechs, ende de „twee leste jaeren thijn stuvers daechs."

ABRAHAM teekende: bij mij ABRAHAM DAVIJDTsoon.

Omtrent dezen JAN BARTELMEESZ en ten zijnen verzoeke legden JAN JORISZ, platielbakkersknecht in de Vlamingstraat, 34 jaren oud, en ESDRAS THIJSZ, mede platielbakkersknecht, oud omtrent 32 jaren, wonende in de Leenpoort, beide werkende op den winkel van ABRAHAM DAVIDTSZ in het Oosteijnde, eene verklaring af, dat hij mede platielbakkersknecht in de Leenpoort en werkende op genoemden winkel, door N. N. is uitgescholden voor dief.[2])

Merk van ESDRAS THIJSZ

„ „ JAN JORISZ

Op den 13n Aug. 1611[3]) sloot ABRAHAM DAVIDTSZ een overeenkomst met MAGDALENA PHILIPSdr., huisvrouw van DANIËL DAVIDTSZ, plateelbakker te Haarlem, over de overdracht van een vat saffer wegende 1135 pond. Deze DANIEL was wellicht een broeder van ABRAHAM.

1) Prot. Not. MOLIJN. 2) Prot. Not. RIJSHOUCK 21 Maart 1612. 3) Prot. Not. MOLIJN.

Tengevolge van den verkoop zijner plateelbakkerij aan het Oosteinde in of omtrent het jaar 1620 moest hij eene andere oprichten en sloot daartoe het volgende contract op den 16n Sept. 1620[1]): ROELAND VAN LEEMPUTTE, wonende in 's Gravenhage, ter eenre, en ABRAHAM DAVITS VAN OOSTERHOUCK, plateelbakke, wonende te Delft, ter andere zijde, komen overeen, dat L. *f* 600 zal storten tot aankoop van gereedschappen en materialen „omme te doen de neringe „van de plateelbakkerije" voor zes jaren, aanvang genomen hebbende den 13n Maart jl.; L. zal van die som geen rente ontvangen, maar zullen de winsten door ieder half en half genoten worden, evenzoo alle schade en verlies.

ABRAHAM zal iedere week, zoo hij werkt, zes gulden genieten. Voorts zal „al hetgeen gladt gebacken wert uitten oven comende door A.'s huisvrouw, „elcx op sijn dosijnen gesorteert en uitgeschoten worden, zulks zij voor desen „voor haar selffs gedaen heeft, zonder belooniug daarvoor te genieten"; L. behoudt den eigendom van die goederen tot eene som van *f* 600 en zal deze mitsdien venten en verkoopen of door ABRAHAM's huisvrouw doen verkoopen, terwijl het provenu zal komen in handen van L., zoodat deze in alles zal hebben den ontvang en den uitgaaf, waarvan hij gehouden zal zijn iedere maand aan ABR. rekening te doen; te dien einde moet ABR. iedere week een schriftelijke specificatie overleveren van hetgeen door de knechts zal zijn verdiend en gearbeid.

Uit de winsten van de nering zal door comparanten elk half en half betaald worden de huur van de huizinge, daar hij ABR. het voorzegd handwerk zal uitoefenen en waar hij zal wonen, welk huis zij zamen zullen huren, gelijk ook de inkoop van materialen en goederen met advies en kennis van hen beide zal geschieden.

Komt een van hen vóór de expiratie der zes jaren te overlijden, dan is dit contract ontbonden en zal L. alle gebakken goederen, materialen, gereedschappen, uitstaande schulden enz. tot een waarde van *f* 600 tot zich mogen nemen en vooruit trekken.

EVERT HARMANSZ, plateelbakkersknecht, was getuige.

Zij teekenden:

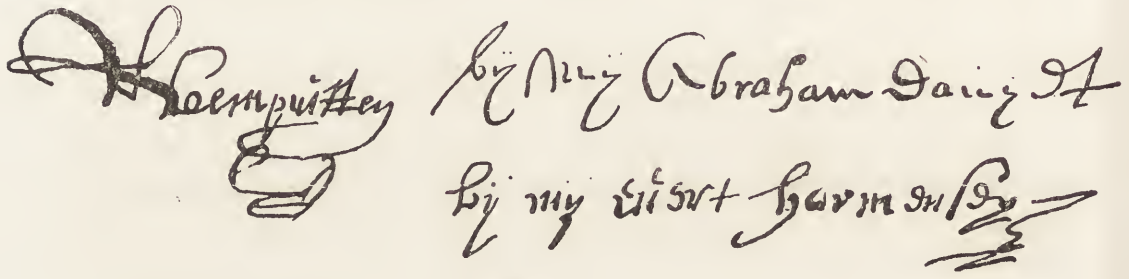

[1]) Prot. Not. DE HAEN.

Ik meen te mogen betwijfelen of deze nieuwe doch bescheiden onderneming succes gehad heeft en zelfs of zij wel is uitgevoerd geworden, daar ik in de archieven geen verder spoor heb aangetroffen.

Na het verlies zijner eerste vrouw trad ABRAHAM DAVIDTSZ den 21n April 1613 voor de tweede maal in het huwelijk met MARITGEN CORSTIAENS VAN BIESELINGE. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren: JUDITH in Dec. 1620 en DAVID in Febr. 1623. Ook stierven er drie kinderen in de jaren 1614, 1618 en 1624. Het laatst treffen wij den naam van ABR. DAVITSZ aan den 3n Nov. 1625 [1]), als getuige bij een testament, in welke acte hij nog plateelbakker genoemd wordt.

Uit een acte dd. 13 Nov. 1657 [2]) blijkt dat hij den 25 Dec. 1625 een testament maakte en aan twee dochters (waarschijnlijk uit zijn eerste huwelijk) ieder *f* 12 vermaakte. Deze zijnde GRIETJE ABRAHAMSdr, gehuwd met HENRICK ARIENSZ DE JAGER, en RACHEL ABRAHAMSdr, gehuwd met ADRIAEN JANSZ VERSCHUIJER, bekennen van MARITGEN CORSTIAENSdr VAN BIESELINGE, eertijds huisvrouw van za. ABRAHAM DAVITSZ, plateelbakker, dit geld ontvangen te hebben.

ABRAHAM DAVITSZ overleed in het St. Jeronimus Convent, waar hij wellicht gratis woonde, gelijk zoovele behoeftige burgers van Delft aan wie in de gebouwen der opgeheven kloosters door Burgemeesteren een vrije woning werd toegestaan. Hij werd den 26 April 1627 in de Oude Kerk begraven.

SYMON THONISZ.

Den naam van dezen plateelbakker, die onder no. 8 op de lijst van het Meesterboek staat aangeteekend, heb ik op geen enkele plaats in de door mij doorzochte archieven aangetroffen, zoodat ik tot mijn leedwezen niet in staat ben eenige inlichting omtrent zijn werken en leven te verstrekken. Ik moet onderstellen, dat hij slechts korten tijd te Delft werkzaam was en zijne woonplaats elders heeft overgebracht, hetgeen ook is op te maken uit de achter zijn naam geplaatste woorden *„uit stadt"*.

EGBERT JANSZ.

Deze plateelbakker, de 9e op de lijst, is de eerste, die zich, na de oprichting van het St. Lucas Gilde, als meester op den 3n Juni 1613 heeft doen aanteekenen, waarvoor hij, geen Delfsch burger zijnde, *f* 12 moest betalen [3]). Op

[1]) Prot. Not. v. BEEST. [2]) Prot. Not. v. D. BLOCK.
[3]) een burger betaalde *f* 6, de zoon van een meester slechts *f* 3.

denzelfden datum legde hij den poorterseed af en blijkt uit deze acte, dat EGBERT JANSZ, platielbakker, afkomstig was van Burchlee bij St. Truijen. in het land van Luik

Als zijne woonplaats te Delft vinden wij vermeld in 't jaar 1621 het Zuideinde bij den Ham, in 1627 bij den Ham, in 1632 Oostzijde Pontemarkt, in 1634 Brabantsche Turfmarkt bij den Ham, in zijn begrafenisacte van 1636 „naast den Ham." De vroegere brouwerij „*den Ham*" aan de Oostzijde van de Pontemarkt werd in 1639 tot plateelbakkerij ingericht en was volgens latere belendingen gelegen naast de plateelbakkerij „*de Romein*". Daaruit valt met vrij groote zekerheid te concludeeren, dat de plateelbakkerij van EGBERT JANSZ dezelfde is, welke later den naam „*de Romein*" droeg. Wel wordt deze laatste altijd beschreven als gelegen te zijn aan de Oostzijde van het Achterom, doch aangezien het Achterom het verlengde is van de Brabantsche Turfmarkt of Pontemarkt, kan dit geen bezwaar wezen; vóór 1640 werd het Achterom ook wel Brabantsche Turfmarkt genoemd. [1])

Den 16n Dec. 1618 [2]) trad hij als arbiter op in een kwestie over huishuur en teekende:

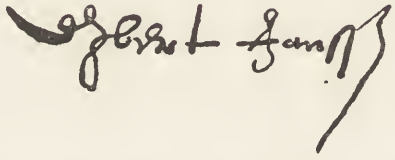

In tegenstelling met deze nette en duidelijke handteekening vindt men eene zeer gebrekkige onder een acte van 22 Juni 1625 [3]) waar hij als getuige bij een testament optreedt:

Naast deze handteekening staat nog vermeld: „*dit es bij* EGBERT JANSZ „*selffs aldus gestelt*".

Een even onduidelijke handteekening staat onder een acte van den 29 Jan. 1627 [4]) waarin hij als voogd fungeert nl.:

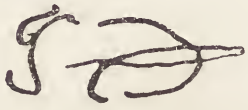

1) BLEISWIJCK in zijne Beschrijving van Delft zegt dat tijdens den grooten bloei der brouwerijen de geheele gracht van de Rotterdamsche poort tot aan het einde der Brab. Turfmarkt tot ligplaats der turfschepen of ponten was aangewezen. Daar beide gedeelten dezelfde bestemming hadden kan dit aanleiding gegeven hebben, dat men aan beide denzelfden naam gaf.

2) Prot. Not. v. d. CEEL. 3) Prot. Not. INGELOO. 4) Prot. Not. v. ASSENDELFT.

Daar hij blijkens zijn eerste handteekening zeer goed kon schrijven, moet men dit wellicht aan ziekte of ouderdom toeschrijven, hoewel dit weer in strijd is met het feit dat hij in het jaar 1626 zijn derde huwelijk sloot. Eenige jaren later trok hij zich uit de zaken terug en verhuurde hij „EGBERT JANSZ VAN SWINNE", platielbakker, wonende aan de Brabantsche Turfmarkt bij den Ham, te Delft, aan zijn zoon uit eerste huwelijk EVERT EGBERTSZ VAN SWINNE, mede platielbakker, zijn huis, erve en plateelbakkerij aan de Brabantsche Turfmarkt, alwaar hij EGBERT toen woonde, met alle gereedschap daartoe behoorende, zulks van 1 Mei 1634 tot 1 Mei 1637, voor *f* 300 per jaar; alle reparatien, ook van het gereedschap, zullen komen ten laste van den huurder. Komt de vader te sterven, dan zal de zoon de bakkerij en het gereedschap voor *f* 3800 kunnen koopen. [1]) Een van de borgen was JAN LOOCKEVIER, platielbakker, wonende besijden de Nieuwe Kerk. EGBERT JANS:

Geteekend:

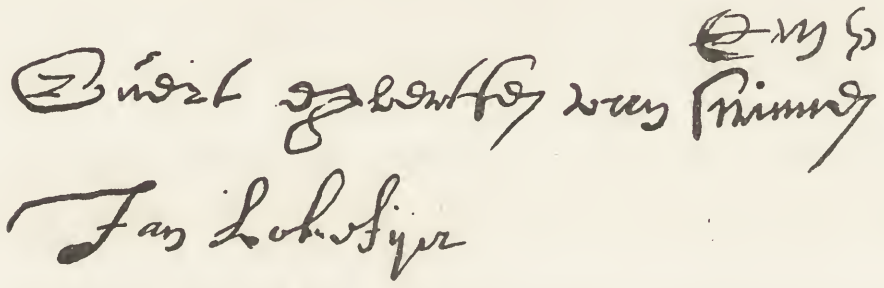

Zijne eerste huisvrouw was LIJSBETH ROCHUSdr; ten tweede male huwde hij met GEERTGEN BARENDSdr SCHIPBEEK, ten derde met GRIETGEN JANSdr. Hij overleed in het jaar 1636 en werd den 16n Maart in de Nieuwe Kerk begraven.

Hoewel zijn zoon in bovengenoemde acte VAN SWINNEN teekende, zoo werd later zoowel door dezen als door de andere familieleden de geslachtsnaam VAN SWENNEN gevoerd.

Ter verduidelijking voeg ik hierbij den volgenden stamboom:

1) Prot. Not C. BROUWER 17 April 1634.

EGBERT JANSZ VAN SWENNEN.

3 Juni 1613 mr. plateelbakker in de Plateelbakkerij „de Romein" op de Brabantsche Turfmarkt naast den Ham.
Begraven in de Nieuwe Kerk 16 Maart 1636.

1°. ∞
LYSBETH ROCHUSD?

EVERT EGBERTSZ VAN SWENNEN geb. 1610. Plateelbakker in de Romein, later plateelschilder en o. a. in 1674 Concierge en Binnenvader in het Caritaethuis. Leefde nog in Jan. 1678.

1°. ∞ 1 Sept. 1629
JOOSJEN PIETERSdr. VAN DOELEN koopvrouw in lijnwaad, overleden Juli 1659.

1) PIETER EVERTSZ VAN SWENNEN, geb. Jan. 1633
∞ 11 Sept. 1660.
MAERTJE CLAESdr. CLINCK.

a) JOSINA geb. April 1661, gehuwd met PIETER VAN DER DOE.
b) EVERT geb. Febr. 1673.
c) MAGDALENA ∞ JOOST COELEWEG.
d) ELISABETH ∞ JAN VAN COUWENHOVE.

2) JOHANNES EVERTS VAN SWENNEN geb. Juli 1635,
∞ 31 Maart 1668
MAYKEN VAN DER KORFF

a) JOSIJNTJE geb. Nov. 1669.
b) IDA geb. Maart 1679, nog 7 kinderen, jong gestorven.

3) EGBERT EVERTSE VAN SWENNEN geb. Nov. 1637 koopman in dienst der O. I. Comp. overleden in O. Indië.
∞
.....
EVA VAN SWENNEN
∞
Dr. GERRIT HEY.
EGBERT HEY geb. 1696.

2°. ∞ 5 Oct. 1659
HUIJGHJE LEENDERTSdr. VAN OLDENBURGH, eerder wede. Pr. VAN STRAELEN overleden 21 Jan. 1705.

a) ELISABETH EVERTSE VAN SWENNEN, geb. 16 Juni 1660
overl. Sept. 1694
∞ 29 April 1685
LOUIS VICTOR mr. plateelbakker in de schenkkan.

MARGARETHA VICTOR geb. 1688.
∞
JACOB VAN THIEL
mr. plateelbakker.

b) ANNA EVERTSE VAN SWENEN,
∞
EWOUT EGMOND.

2°. ∞ 22 Aug. 1626.
GEERTGEN BARENDSd? SCHIPBEEK.

BAREND EGBERTSZ V. SWENNEN;
geb. 7 Dec. 1623,
Plateelschilder aan de Turfmarkt, later aan de Molslaan;
daarna o a. in 1674
Binnenvader in het Gasthuis
overl. Dec. 1677
∞ 26 Juli 1648
MAERTJE JANSdr.,
overl. Dec. 1660.

CATARINA,
ged. 25 Jan. 1657.
GEERTGEN,
ged. 27 April 1649.
EGBERTUS,
ged. 18 Sept. 1660.

3°. ∞ 22 Aug. 1626.
GRIETGEN JANS wede. JOOST JOOSTENSE.

MAARTJE
EGB. V. SW.;
geb. 23 Jan. 1625.

JOHANNES EGBERTSZ V. SWENNEN
geb. 17 Febr. 1626,
∞ 22 Nov. 1642
ELSJE WARNAETS.

ITALIAANSCHE GEGEVENS

DOOR

J. A. F. ORBAAN.

MATERIAAL voor onze tramontaansche kunstgeschiedenis moet te vinden zijn in veel grooter hoeveelheid, dan wij het tot nog toe kennen. Zooals het ter beschikking staat is het zeker onvoldoende. Daarom dient vooreerst meer aan berichten over Nederlandsche kunstenaars en hunne werken in Italië bijeengebracht te worden.

Te overzien is dat voorbereidend werk niet, noch naar den omvang der onderzoekingen, noch naar den tijd, die er aan besteed zal moeten worden. Een vast systeem is evenmin bij voorbaat vast te stellen of aan te nemen.

Voor de verzameling van gegevens hoop ik, hier, uit Italië, bijdragen te leveren. Dicht bij de bronnen: boeken en archieven, zie ik het als eenen aangenamen plicht, er nu en dan een datum over eenen „fiammingo pittore" uit te putten.

Volgt eene eerste proeve, uit Florence, en dan waarschijnlijk meer uit een grooter en rijker gebied, deze stad, welke lang leerschool en standplaats van onze schilders geweest is.

Rome, 7 Mei 1903.

I.

FEDERIGO DI LAMBERTO SUSTRIS.

NAGLER (Künstlerlexicon i.v. SUSTRIS) tracht de genealogie en de geschiedenis van de familie SUSTRIS, in de XVI$_e$ eeuw in Italië, uiteen te zetten. Er treden daar LAMBERTO en FEDERIGO, FEDERIGO DI LAMBERTO, LAMBERTO DI FEDERIGO en misschien LAMBERTO SUSTER(MANS) op.

Ik waag mij vooralsnog niet aan het probleem (dat niet licht op te lossen zal zijn, vooral niet daar in den regel de Italiaansche bronnen enkel voornamen aan de „FIAMMINGHI" geven), en geef alleen enkele positieve data, die zich in den loop van andere studie als van zelf aanboden, in chronologische volgorde. [1])

1563 (waarschijnlijk Maart). „FEDERIGHO DI LAMBERTO RUSTER" komt als tweede voor in eene groep van schilders, die er zich in een verzoekschrift aan Cosimo over beklagen, dat bij de eerste keuze van leden der pas opgerichte Accademia del Disegno eenigen huns inziens onwettig en tegen de bepalingen der statuten verkozen zijn, terwijl anderen (een lijstje is ingelascht, waarop de naam van den Vlaamschen requestrant niet voorkomt) voorbijgegaan werden [2]). In dezelfde questie wordt hij nogmaals genoemd als: „FEDERIGO RUSTER FIAMMINGO" in een brief van VINCENZO BORGHINI (plaatsvervanger van den hertog in het presidium der Academie), wiens handelwijze in het verzoekschrift indirect geblaamd was [3]).

1564. Hij werkt met de andere „jongeren" mee aan de katafalk voor de uitvaart van MICHEL ANGELO in San Lorenzo. VASARI vermeldt de bijdrage aldus [4]): „In dit schilderij was door FEDERIGO FIAMMINGO, gezegd „del Pado(v)ano," geschilderd, zeer vaardig en bevallig: MICHEL ANGELO die den Paus het plan van genoemde Sacristij (van S. Lorenzo) toont; en daarachter werden, deels door cherubijntjes, deels door andere figuren, aangedragen de modellen van de librije, van de sacristij en van de beelden, die er nu gereed staan; dat alles was goed gecomponeerd en met toewijding uitgevoerd."

Hetzelfde in de bron [5]), die VASARI waarschijnlijk gebruikte, met de vol-

---

[1]) Het vaste gegeven over den vader LAMBERT SUSTRIS is te vinden bij VASARI, ed. MILANESI VII, pag. 586, onder de levens van „verscheidene Vlaamsche kunstenaars": „Men waardeert ook als goed schilder LAMBERT VAN AMSTERDAM, die te Venetië vele jaren woonde en uitnemend de Italiaansche manier had. Deze was de vader van FEDERIGO, van wien, daar hij tot onze Academie behoort, te zijner plaatse melding gemaakt zal worden."

[2]) CAVALLUCCI, Notizie Storiche intorno alla R. Accademia delle Arti del Disegno in Firenze. Documento No. 1. pag. 45.

[3]) idem. idem. pag, 49.

[4]) VASARI ed. MILANESI VII, pag. 299.

[5]) Esequie del divino MICHELANGELO BUONARROTI, naar de uitgave der GIUNTI herdrukt in de: Nuova raccolta di operette piacevoli e istruttive. Aldaar pag. 39.

Het werkje, dat tot nog toe als anoniem gold, moet aan VINCENZO BORGHINI toegeschreven worden.

gende biografische notitie: „FEDERIGO, van natie Vlaming, die in deze stad getrouwd en als in zijn vaderland leeft", en aan het slot de lof door den tegenstander van het vorig jaar, BORGHINI, toegedeeld: „En van geenen ander had men het beter kunnen zien of verlangen."

In hetzelfde jaar, kort na de „Esequie", worden al de 36 jongeren, die aan de katafalk meegewerkt hadden, tot leden der Academie verkozen, op voorstel van BORGHINI, die op deze wijze tevens eene minnelijke schikking met de onderteekenaars van het request vond. In het protocol der vergadering [1]), waar de verkiezing vlug plaats vond, treffen wij dan ook aan: „FEDERIGO DI..... FIAMINGO pittore" en in een volgende vergadering [2]) onder de ter zitting aanwezigen: „FEDERIGO DI LABERTO FIAMINGO".

1565. 13 Maart. „FEDERIGO DI LAMBERTO GUSTER pittore" is werkzaam voor de hertogelijke tapijtwinkels te Florence. Hij maakt cartons voor tapijten, die „Storie Fiorentine" voorstellen en moeten dienen voor „eene kamer naast de voornaamste kapel in het paleis van den hertog", d. w. z. in het appartement van ELEONORA VAN TOLEDO op de tweede verdieping van het Palazzo Vecchio. [3])

Evenals voor de andere vertrekken behandelen deze tapijten dezelfde onderwerpen als de schilderwerken aan de wanden of in het plafond. Van zelf vinden wij hier, dat ze bestemd waren voor de kamer waar STRADANUS in 1561 en 1562 de Florentijnsche geschiedenis van de Bella Gualdrada als zolderschildering aangebracht had. [4]) Voor de tapijten der andere vertrekken van dit appartement had STRADANUS zelf de cartons gemaakt, en nu misschien uit vriendelijkheid voor zijnen landgenoot en mede-academicus de laatste serie aan SUSTRIS overgelaten.

—— 5 April. BORGHINI geeft in eenen langen brief aan COSIMO het plan voor de versiering van de stad bij den intocht van de bruid van den principe FRANCESCO, welke tegen het eind van hetzelfde jaar te Florence verwacht werd. Onder de jongeren, die kunnen meewerken, noemt hij: „FEDERIGO FIAMMINGO" [5])

— 25 Augustus. In de boeken over de voorbereidselen dezer stadsversiering vond ik een post [6]): de „benoodigdheden voor het schilderen van de doeken, die M(aestr)o FEDERIGHO FIAMINGHO maakt voor de bruiloft."

---

1) Archivio di Stato. Florence. Accademia del Disegno No. 24, fol. 8vo.
2) idem idem. fol. 12vo.
3) CONTI, Ricerche Storiche sull'Arte degli Arazzi in Firenze. Sansoni. Firenze. 1875. pag, 52 seq.
4) J. A. F. ORBAAN, Stradanus te Florence. pag. 49 en 50.
5) BOTTARI, Raccolta di lettere sulla Pittura, Scultura ed Architettura. 1822. I pag. 195.
6) Archivio di Stato. Florence. Depositeria Generale No. 415 fol. 56: „addi 25 di Agosto. M(aestr)o FEDERIGHO fiammingho pictor a riceuto le sotto scripte robbe p(er) servitio delle tele che il detto di pinge (er) le nozze di S(ua) A(ltezza) Ill(ustrissi)ma.

— 9 September. BORGHINI schrijft aan „M. FEDERIGO DEL PADOVANO" over den triumfboog, dien deze te beschilderen heeft, geeft aanwijzingen over symbolische figuren, historie en heraldiek [1]). Dit slot: „Ik wil u aanbevelen, uit toeneiging, die ik voor u gevoel, dat gij toewijding aan den dag legt en deze schilderwerken zòo maakt, dat zij u eer brengen en de anderen tevreden stellen; want het komt mij voor, dat men (niet ten onrechte) zegt, dat hetgeen gij voor de uitvaart in S. Lorenzo maaktet, beter en flinker was dan dit werk; dit alles zij gezegd tot uw voordeel en uit toegenegenheid." Op de heraldische zaken, deviezen onder de wapenen der MEDICIS en dergelijke, komt hij later in eenen tweeden brief aan denzelfde [2]) terug.

— 22 September. VASARI schrijft aan BORGHINI [3]) dat: „FEDERIGO nog tien dagen aan zijne schilderij te doen heeft". Hier kan evengoed SUSTRIS bedoeld zijn, als (FEDERICO) ZUCCARO (dezen neemt MILANESI in noot t. a. p. aan).

Eene uitvoerige beschrijving van den boog „del canto a Carnesecchi", waarvoor SUSTRIS al het schilderwerk maakte, vindt men bij VASARI [4]) en bij MELLINI [5]). Bij dezen laatste met de gunstige vermelding: „al het schilderwerk leverde FEDERIGO LAMBERTO FIAMMINGO, die zoo voor den dag gekomen is, dat hij allen lof verdient en onder de besten gerekend moet worden." [6])

1567. M. FEDERIGO FIAMINGO is „consigliere van de Accademia del Disegno [6])."

1568. Tweede uitgave van VASARI, vermeerderd o. a. met de „Accademici" en daar de volgende plaats over SUSTRIS [7]): „Ook heeft zeer veel tot den roem van onze Academie bijgedragen FEDERIGO DI LAMBERTO d'Amsterdam, Vlaming, schoonzoon van KARTARUS VAN PADUA, bij gelegenheid van genoemde uitvaart en van de versiering voor de bruiloft van den prins. Bovendien heeft hij in olieverfschilderijen, groote en kleine, en in andere werken goede manier van teekenen en schilderen, en verstand getoond. En wanneer hij alreede lof heeft genoten, zal hij daarvan nog meer krijgen in de toekomst, daar hij met profijt voortdurend bezig is hier in Florence, dat hij zich tot vaderstad aangenomen schijnt te hebben en waar de prikkel der concurrentie den jongeren zeer dienstig is."

---

1) BOTTARI, l.c. pag. 216 seqq. 2) idem pag. 226. 3) VASARI ed. MILANESI VIII, pag. 397.
4) Descrizione dell'Apparato per le Nozze di FRANCESCO DE' MEDICI (VASARI ed. MILANESI VIII, pag. 544 seqq.)
5) Descrizione dell'entrata della Serenissima Reina GIOVANNA d'AUSTRIA scritta da DOMENICO MELLINI. (Ristampa) Giunti. MDLXVI, pag. 131.
6) Archivio di Stato. Florence. Accademia del Disegno No. 24 fol. 18.
7) VASARI ed. MILANESI VIII, pag. 614. Met noot van MILANESI: hij werd geboren te Amsterdam 1524, en stierf te Florence den eersten October 1591,

? 1588. 1589. Bij de stadsversiering van den intocht van CHRISTINA VAN LOTHARINGEN komt een „LAMBERTO DI FEDERIGHO SUSTRI tedescho [1])" in de boeken van Inkomsten en Uitgaven (thans in het Staatsarchief) voor [2]). De naam wordt niet opgegeven in de beschrijving dezer stadsversiering door GUALTEROTTI in hetzelfde jaar opgesteld. [3]) Het zou desnoods, gezien de onnauwkeurigheid van boekhouden van die dagen op het stuk van voornamen, vooral van vreemdelingen, eene verschrijving of omwisseling kunnen zijn. Waarschijnlijk is het echter zoo, dat wij hier bij de derde generatie der SUSTRIS in de XVIe eeuw zijn aangekomen en in dien LAMBERT, (als heel jong schilder niet nader in bovenaangehaalde beschrijving vermeld) den kleinzoon van LAMBERT van Amsterdam en KARTARUS VAN PADUA moeten zien.

---

1) Beteekent: Vlaming; zie bijv. VAN MANDER, Schilderboeck. fol. 198vo.

2) Archivio di Stato. Florence. Depositeria Generale No. 416 fol. 77: „LAMBERTO DI FEDERIGHO SUSTRI tedescho pittore..... acconto della tela che fa p(er) la porta a Prato."

idem. idem. No. 14193 fol. 47: „adi 5 di Gennaio 1589. A LAMBERTI DI FEDERIGHO Sustri Pittore.."

3) Descrizione del regale apparato per le Nozze della Serenissima madama CRISTINA DI LORENO descritte da RAFFAELLO GUALTEROTTI, Firenze 1589.

NADERE BERICHTEN OVER
DE FAMILIE VAN EVERDINGEN

DOOR

C. W. BRUINVIS.

IETER VAN EVERDINGEN, de vader der schilders CESAR en ALLERT, was niet, zooals vermoed werd (*Oud-Holland* XVII, 217) een zoon van den te Egmond a. d. Hoef wonenden JAN VAN E. — wellicht zijn broeder — maar van een CORNELIS VAN E. Immers zijn zoon, die weder CORNELIS PIETERSZ. heette, vermaakte den 23 Augustus 1623, ziek liggende aan boord van het jacht Tholen, waarop hij onderbarbier was, aan het arme gasthuis te Alkmaar *f* 6 en aan zijn vader PIETER CORNELISZ., daar woonachtig, van een onder dezen berustende obligatie van *f* 350 *f* 50 in eigendom en de rest in vruchtgebruik, eenig porcelein, damast en satijn, wordende na zijns vaders overlijden erfgenamen de kinderen van MARGARETHA BUEKENTOP, en aan gezegde kinderen zijn verdiende maandgeld en zijn tegoed in Indië.

Wij leeren hieruit tevens kennen den naam van P. v. E.'s eerste vrouw, die een dochter was van mr. HENDRICK BUEKENTOP en ELISABETH HENDRICKSd, de eerste licentiaat in de rechten en secretaris van 's Hertogenbosch, en van

daar, bij den aanvang van den inlandschen oorlog, uitgeweken naar Haarlem. Behalve CORNELIS, als tweede kind, werden uit het eerste huwelijk van v. E., die den 10 Februari 1598 te Alkmaar den eed als taalman gedaan en den 5 Me d. a. v. aldaar poorter geworden was, geboren: MARTIJNTJE, gehuwd met SIJMON STELLINGWERF te Alkmaar, MAARTJE (*O. H.* bl. 218), gehuwd met HARMEN JACOBSZ. SCHOONVELT, schoenmaker te Alkmaar, roomsch-katholiek, begraven 10 December 1676, ANNETJE, gehuwd met JORIS WILLEMSZ V. D. LAAN te Edam, en voorts drie kinderen, begraven 17 November 1602, 4 October 1610 en 14 Januari 1613.

Mr. HENDRICK BUEKENTOP liet een vrij belangrijken maar door zijn uitwijken en overlijden te Haarlem ongeregelden boedel na, waarvan hij het vruchtgebruik vermaakt had aan zijne weduwe, onder den last van inventaris met medekennis zijner vier kinderen. Aan dezen last werd niet voldaan; en na het overlijden der weduwe ten huize van haar zoon JAN BUEKENTOP, schout en rentmeester van de baanderheerlijkheid Boxtel, maakten deze en zijn zuster IDA, gehuwd met JOHAN VAN DER STEGEN, zich meester van de nalatenschap, wederom zonder behoorlijke inventarisatie en zonder hunne zusters HENRICA, gehuwd met WILLEM SOMMENS, en MARGARETHA er in te moeien. De laatste en haar man, misleid door JOHAN, die hen wel met twijfelachtig bezit (*„snoode goederen"*) bekend maakte maar het betere deel verzweeg, lieten zich door hem bewegen tot uitkoop van hun erfdeel voor eene rente van 25 rijnsgulden op de domeinen van Brabant en eene uitkeering van *f* 500, een bedrag dat minder was dan hij wegens hen ontvangen had. Sedert bemerkten zij echter wel voor $^2/_3$ benadeeld te zijn, daar er rentebrieven, huizen te 's Hertogenbosch en landgoederen te Vucht waren, en MARGARETHA's zusters bij haar huwelijk ieder *f* 1300 genoten hadden. De bedongen betaling geschiedde bovendien niet ten volle, en MARGARETHA trok zich de zaak zoo aan, dat zij tijdelijk in haar verstand gekrenkt werd.

VAN EVERDINGEN daagde nu in 1610, daar zijn zwager BUEKENTOP inmiddels overleden was, diens weduwe ANNA BRINGOLLA voor schepenen van Alkmaar, om inventaris te leveren en rekening te doen van de nalatenschap zijner schoonouders, hem eerst uit te betalen wat de zusters genoten hadden met de sedert verloopen rente, en vervolgens over te gaan tot scheiding en deeling. Vreezende, dat de gedaagde zich beroepen zou op den gedanen uitkoop, „welcke uytcoop alhoewel naer recht niet en mach bestaen oock mede bij het tractaet van treffes [het Twaalfjarig Bestand] wert gederogeert", verzocht hij de hooge overheid [1]) hem te stellen in den staat als vóór dien. De Hooge Raad stelde

---

[1]) In zijn verzoek noemt v. E. als zijne gedaagden ook zijne behuwdbroeders V. D. STEGEN en SOMMENS, maar uit de arrest-rolle van Alkmaar blijkt dit niet.

dit verzoek den 23 Maart in handen van het gerecht van Alkmaar, dat den rechtdag op den 27 November bepaald had; en schepenen veroordeelden 22 Maart 1611 de gedaagde, die drie maal behoorlijk geciteerd maar niet verschenen was, overeenkomstig den eisch van V. EVERDINGEN. Deze verwierf van den Hoogen Raad in Holland ook een schrijven aan de gerechte te Boxtel, om het vonnis tot uitvoering te brengen, hetgeen daar echter geweigerd werd.

VAN EVERDINGEN richtte zich ook tot de Aartshertogen, met verzoek om de erven te mogen dagen voor wethouders van 's Hertogenbosch, ten einde van hen te eischen vernietiging van den uitkoop, inventaris, rekening en scheiding. Den 2 Mei 1611 werd hierop te Brussel gunstig beschikt, en aan wethouders het hooren van partijen en het doen van uitspraak opgedragen; „Ende soo verre sij dien materie van relieveren bevinden gedisponeert te zijn indien gevalle hebben wij den voors. suppliant inde voors. qualiteyt voor als nu gereleveert ende releveeren uyt onser sonderlinge gratie bij desen".

De bode van Brussel bracht het stuk te 's Hertogenbosch, maar wist niet waar hij het moest bestellen. VAN EVERDINGEN, niets vernemende, schreef om inlichting aan JACQUES DELLA FAILLE en deze, 7 November den bode sprekende, verwees dien naar den procureur THIERMANS, — die de vijf stuivers port weigerde. DE LA FAILLE betaalde toen en zocht den procureur op, die verklaarde dat v. E. moest overkomen om hem nader te informeeren en geld voor kosten en vacatiën te verstrekken, aleer hij iets voor hem verrichtte. Hij had den zomer met jicht te bed gelegen, „zoodat — schrijft DELLA FAILLE — mij dunckt die bequaemste man niet te sijn om syn inpotentie".

Dat het proces met zoodanige tegenwerking en laksheid niet opschoot is te denken; hoe het verder verliep is ons bij gebreke van bescheiden onbekend: slechts weten wij, dat het den 17 November 1620 tusschen v. E., wiens eerste vrouw in September 1614 (begraven den 27) overleden was, en JAN ORIGO BUEKENTOP, koopman te Antwerpen, zoon en procuratie hebbende van zijne te 's Hertogenbosch wonende moeder, weduwe van JOHAN BUEKENTOP, de schikking werd getroffen, dat v. E., boven hetgeen hij tot dien dag eenigszins mocht genoten hebben, binnen 14 dagen zou ontvangen *f* 375, mits hij ten koste van de weduwe en verdere erfgenamen voor notaris of schepenen van Alkmaar zou passeeren acte van cessie van actie.

Uit een geschrift van niet vroeger dan 1623, wijl de naam van CORNELIS V. E. onder de afstammelingen van MARGARETHA BUEKENTOP ontbreekt en in de plaats daarvan een kruisje is gesteld, blijkt, dat de *f* 375 niet betaald, en dat te Alkmaar, 's Hertogenbosch of Vucht geen afstand van de nagelaten goederen gedaan was. Waren nu nog geen 30 jaren sedert het verkoopen dier

goederen verloopen, dan zou V. E. (het geschrift schijnt een advies) met den advocaat VAN AMBEL te 's Gravenhage kunnen overleggen hoe men den verkoop te niet zou kunnen doen, om vervolgens tegen ANNA BRINGOLLA, te Antwerpen of te Duinkerken wonende, relievement te lichten, met clausule van edict als uitlandige en arrest op hare goederen, ten haren name verhuurd door haar rentmeester te 's Hertogenbosch, met interdict van verkoop; en daarna te procedeeren tot inventaris, deeling en uitkeering van $^1/_4$ der nalatenschap, of anders tot betaling der *f* 375 met de daarop verloopen rente tegen den penning 16.

Bij het ontbreken van het trouwregister over de jaren 1612—1618 en van de namen der moeders in de doopregisters van dezen tijd, is langs dien weg niet na te gaan hoe de tweede vrouw van V. E. heette. Maar als mede-eigenaren van een graf in den zuidergang der Groote kerk worden genoemd „AECHTE CLAESd. huysvrou van PR. VAN EVERDINGEN" en haar zoon CLAES JERONIMUSZ., waaruit te besluiten is, dat V. E. hertrouwde met eene weduwe. In de aanteekening harer begrafenis, 21 December 1640, heet zij „AECHTIE moer de vrou van V. EVERDINGEN". Deze zelf, in 1644 nogmaals gehuwd, werd eerst den 23 December 1662, en dus na een hoogen ouderdom bereikt te hebben, te ruste gelegd. Rijk was hij door zijne practijk als procureur en notaris of zijne drie huwelijken niet geworden, want niemand zijner kinderen wilde zijne nalatenschap met de lusten en lasten aanvaarden. CESAR verwierf van de hooge overheid mandement om het onder beneficie van inventaris te doen, en hierop, met instemming van alle crediteuren, vonnis van schepenen, met uitsluiting van andere erfgerechtigden. Nadat hij, een luttel bedrag uit den boedel ontvangen hebbende, het viervoud daarvan aan de schuldeischers betaald had, verzocht hij, door andere „met spijtige woorden" aangesproken wordende, alsof hij vele penningen tot zijn profijt onder zich hield, den gerechte, om van de weeskamer te mogen lichten de daarbij berustende gelden, effecten, stukken en papieren tot den boedel zijns vaders behoorende, om daarmede, voor zooverre het strekken mocht, de onbetaalde crediteuren te voldoen; op welk verzoek weesmeesters den 8 December 1668 tot de afgifte werden gemachtigd.

Terwijl de dooptijd van ALLERT, DIEUWERTJE en SCHIEPPEJA bekend is, bleven wij steeds onkundig van dien van JAN en CESAR. Zou die misschien aangeteekend zijn in een niet meer voorhanden doopboek der doleerende gemeente, welke te Alkmaar, toen de remonstrantschgezinde partij de overhand had, gedurende eenige jaren bestaan heeft? Eén kind is nog begraven den 6 September 1621, hetwelk de den 18 Juni van dat jaar gedoopte DIEUWERTJE kan zijn geweest.

Van MAARTJE, hiervoor genoemd, is een kind ter aarde besteld den

1 December 1629, en ANNETJE, weduwe geworden en weder te Alkmaar wonende, zag zich den 20 Juli 1655 door schepenen veroordeeld tot betaling van *f* 117:13:8 aan VECHTER JANSZ. OPDAM, waarvoor zich den 27 Augustus borg stelde de stadsbode JAN AELBERTSZ. SCHILDER, die den 4 Juli van het volgende jaar hiervan betaalde *f* 49, spruitende uit een rentebrief van ANNETJE en eene door den bode verkochte partij garen.

JAN VAN EVERDINGEN, den 28 Februari 1641 door burgemeesteren als procureur toegelaten en den 13 April als zoodanig beëedigd, werd begraven den 11 December 1656, zijn eerste zoontje PIETER den 19 Januari 1644, zijn dochtertje AAGJE den 22 Mei 1654, zijn zoon DAVID den 12 September 1673 en zijn eerste kleindochter MARIA den 8 September 1678.

Van ALLERTS zoon PIETER werd in *O. H.* bl. 220 geen goeds gezegd, en het is te denken dat hij de VAN EVERDINGEN was, die den 1 December 1682 van burgemeesteren van Alkmaar, omdat zijne inwoning schadelijk werd geacht, den last ontving om *f* 25 boete voor de armen te betalen en vóór 's middags 12 uur van den volgenden dag de stad te verlaten, op poene van gijseling en betaling der kosten van sluiten en ontsluiten. Bij dit besluit is aangeteekend, dat V. E. de boete voldeed en in tijds vertrok.

Een FRANS WILLEMSZ. V. E., dien wij geen plaats in de familie weten te geven, is den 7 Mei 1607 begraven.

LAURENS VAN OOSTHOORN (*O. H.* bl. 221) werd den 31 Januari 1658 door schout, burgemeesteren en schepenen in de plaats van JAN V. E. toegelaten als procureur en deed den 2 Februari den eed. Behalve deze betrekking heeft hij het baljuwschap bekleed van Harencarspel, Oudcarspel en Bergen.

SCHILDERIJEN UIT EEN UTRECHTSCHEN INVENTARIS VAN 1693

MEDEGEDEELD DOOR

DR. W. MARTIN.

OP den zolder der „Altreformirten Kirche" te Emden werd eenige jaren geleden onder allerlei rommel de inventaris gevonden van den boedel van „JOHAN VAN SCHOONHOVEN, vendu off erffhuysmr. en borger der stadt Utrecht en van Joe BARBARA VAN KERCKRAAD", zijn weduwe, opgemaakt 1 Juli 1693 door en notaris A. HOUTMAN. [1])

Ik schrijf alle in dien inventaris genoemde schilderijen, bijna uitsluitend door Utrechtsche meesters vervaardigd, met de taxatie at en geef slechts commentaar bij de namen van die minder bekende meesters, die niet in den catalogus van het Museum „Kunstliefde" of in dien der Utrechtsche Tentoonstelling van 1894 zijn genoemd.

Opde Voorcamer.

Een landschapje schilderije van DROOCHSLOOT . . . . 3 — 10 —.
Een schilderije sijnde een copie nae BOTH . . . . . 6 — 0 —.

1) Dr. F. RITTER, secretaris der „Geselschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer" te Emden, was zoo welwillend, mij bij een bezoek dat ik aan het museum dier stad bracht, op dezen inventaris opmerkzaam te maken en te bewerken, dat deze mij door genoemde Gesellschaft, wier eigendom hij is, ter publicatie werd afgestaan.

Een schilderije sijnde een lantschapje van LINGELBACH .	10 — 0 —.
Twee schilderijkens sijnde blomflesjens van UFFELEN . .	1 — 0 —.
Een lantschapje met de stadt Utrecht.	5 — 0 —.
Een stuckje, met de doot van DREUCHSLOOT	12 — 0 —.
Een seestrantje van N. [1]) STOOP.	5 — 0 —.
Een zeetje van ISAAC WILLAERTS en Vissen van ORMEA.	5 — 0 —.
Een stuckje schilderije van Pauli bekeeringe van ELSEVIER [2])	5 — 0 —.
Twee teyckeningen van WITHOOS	4 — 0 —
Twee lantschapjens van ... van BEUSICHEM en een Garnael Wijffje	.....
Twee schilderijkens sijnde historiestuckjens van CLAUDI DE JONGH	4 — 0 —.

Opte achtercaemer.

Een schilderije van Democritus ende Heraclitus	2 — 0 —.
Een musiecq slaagster van MARIENHOFF.	3 — 0 —.
Een schilderijken van COCSEIJUS en een lantschapje. . .	1 — 0 —.
Een schilderije van FERGUSON	2 — 10 —.

Op het Comptoirtje.

Een batalighje (bataille) en lantschapgen.	4 — 0 —.
Drie printbordekens in lijsten.	1 — 10 —.

Op de zolderkaemer.

Eerstel. een stuck schilderije van HORATIUS DE HOQGH .	6 — 0 —.
Een achtkantigh blomflesje van JACOB MORELL	5 — 0 —.
Een blomflesje van SYMONS	2 — 0 —.
Een lantschapjen van J. C. DROOCHSLOOTH	.....
Een schilderije van een harder met een harderinne van AND. BOTH	10 — 0 —.
Een musiecq stuck van BIJLAERT	8 — 0 —.
Een lantschap van HONDEKOETERE	8 — 0 —.
Een lantschap van HORATIUS DE HOOGH gebeelt van LIN	9 — 0 —.
Een zeestuck van ADAM WILLAERTS	24 — 0 —.
Een lantschap van GUILJAM DE HEUS	20 — 0 —.

1) Foutief voor M. STOOP ?

2) Zie over hem Ber. v. h. Historisch Gezelschap I, 2e stuk.

Een lantschap van STEENREE [1]) met beeltjens.	6 — 10 —.
Een zeestorm met een stilstaande zee van ISAACK WILLAERTS	14 — 0 —.
Een lantschapje van GUILJAM DE HEUSCH	10 — 0 —.
Een lantschapje van C. TOL	5 — 0 —.
Twee tronichjens van BIJLAERT	3 — 10 —.
Een tronichje van DE VEER	0 — 15 —.
Een lantschapje van J. W. [JAN WIJNANTS] gebeelt van LINGENBACH	10 — 0 —

In het voorhuijs.

Een stuck schilderije vande slach van Pavie	4 — 0 —.
Een stuck schilderije van LEEMANS	3 — 10 —.
Drie ovaele landschapjens	4 — 0 —.
Een Italiaens landschapje	2 — 0 —.
Een batalichjen van VAN DORSTEN.	1 — 0 —.
Een stuckje sijnde een badingh van C. WILLAERTS. . .	3 — 0 —.
Een landschapje van ADAM WILLAERTS	2 — 10 —.
Een stuckje met een hont	1 — 0 —.
Een stuckje mette Prins	2 — 10 —.
Drie glase printbordekens, 3 schilderijkens van Erasmus, Lutgerus en Calvin, Almanach predikant bordeken .	2 — 2 —.

Achter in het Camertjen.

Twee schilderijckjens sijnde fruijtjens van SIJMONS . . .	8 — 0 —.
Een stuckje met mosselen van SPRUYT [2]) met een stuckje sijnde een tronichje.	2 — 4 —.
Twee lantschapjens	7 — 0 —.

1) Zie over hem: BODE, Studiën p. 330 en de daar aangehaalde plaats van HOUBRAKEN.
2) Wie kent dezen schilder?

BLADVULLING

MEDEGEDEELD DOOR

C. W. BRUINVIS

Aen den erbaren ende wysen voersyennege AUGUSTIEN VAN TEYLINGEN [1]) wonede toet alkemar myne goede vrundt.

AUGUSTIEN | goede vrundt | vet dat ic v send dat hoff van de Keyser | ende ic hadde gaerne dat ghelt ghehaet van den scipper | al so ghy my ghescreven had | maer hy en woude my dat ghelt nyet gheven | al dues sendic v dat hoff ende ghy selter my voer senden tvye phs gulden | nyet min | vant vardy nyet my groet vrint nyet | ghy soutter dry gulden voer gheven | maer ic wielle mer van Weyckaldan hebben | ende ghy scref my van een der wapene | dye ic vermalern soude | maer ic en wet nyet hou groet | noch wat wapene dat ic daerin malern soude | al dues moesty my daer ander besciet af scryven ende wiellict het hoff vel setten | vant naer die Keyser ghe conterfyet es | nyet mer dan v god ghesparen | ghescreven an den XXsten dach november.

MACHIEL YSERWYNS
v Dienne.

ij ℔ x s gesonden by HANNEMA.

---

1) AUGUSTIJN v. T., thesaurier, ook wel eens burgemeester van Alkmaar, † 1533.

I 1531 1559

II 1533

III 1535

IV 1558

V 1562

VI

VII

DIRCK BARENTSZ. VIII 1586

CHRISTIANUS DE CONFLANS. IX 1595

JAN TENGNAGEL. X

De Amsterdamsche Schutterstukken

DOOR

W. DEL COURT EN JHR. DR. J. SIX.

EEN vondst van Jhr. B. W. F. VAN RIEMSDIJK, die op het schutterstuk, vroeger op vrij losse gronden, vragenderwijs aan FRANS BADENS toegeschreven, het jaartal 1613 ontdekte, zette Jhr. Dr. J. SIX aan den arbeid om alle toeschrijvingen der schutterstnkken van het tijdvak 1578—1618, waarin de gegevens bij SCHAEP zoo onvolledig zijn, te herzien. Vooral ook de groep van werken aan C. KETEL toegeschreven, waaronder hij twee werken van DIRCK BARENTSZ meende te herkennen, sedert de Heer C. G. T HOOFT daaruit twee andere had losgemaakt, om die aan PIETER YZAAKS te geven, bood daartoe alle aanleiding. Hij had daarover reeds een opstel voor Oud Holland persklaar gemaakt, toen het bericht kwam, dat de Heer W. DEL COURT in het *Britsch Museum* te *Londen* de teekeningen terug gevonden had die de overlieden van den handboogsdoelen door COLIN [1]) hadden laten maken *ad perpetuam memoriam*, om alle de namen daarbij te teyckenen, *quod in posterum reperiri poterit*.

Door die ontdekking werd een hernieuwde behandeling der stukken van den handboogsdoelen noodzakelijk en ofschoon de nieuwe toeschrijvingen aan TENGNAGEL, DE CONFLANS en DIRK BARENDSZ bevestigd werden, voor wijdloopige gissingen konden kortere gegevens in de plaats treden en enkele onze-

1) Aemstels Oudheid VII, bl. 131 en COMMELIN Amsterdam, bl. 664.

kere vermoedens vervielen, zoodat het gereedliggend opstel geheel omgewerkt moest worden.

Door bemiddeling van den Heer E. W. MOES besloten de Heeren DEL COURT en SIX samen te werken in de hoop thans eindelijk het ingewikkeld vraagstuk der Amsterdamsche schutterstukken nagenoeg geheel te kunnen oplossen. Op verlangen der redactie van dit tijdschrift geven zij daarom ook aan het slot een volledige lijst van alle twee en negentig Amsterdamsche schutterstukken, naar tijdsorde gerangschikt.

Wij beginnen met een beschrijving van het handschrift in het *British Museum* gevonden.

De band die deze grisaille-reproducties van schutterstukken van de Amsterdamsche handboogdoelen en wapenkaarten van de overluiden en voorgestelde personages bevat, is van bruin leder, aan weerszijden op het plat versierd met het wapen van Amsterdam, gehouden door twee leeuwen, in een cartouche en verdere versiersels, alles in goud.

Aan den voorkant het opschrift: „Voor de Thresorie ordinaris der stadt Amsterdam" in goud. Het is in het Brit. Mus. gecatalogiseerd EGERTON MSS. No. 983 en werd door het Museum 12 Augustus 1843 aangekocht van den handelaar THOMAS RODD.

Eerst komen 4 folios blank en verder

fol. 1 het wapen van het gilde.

fol. 2 Wapenkaart: „De Heeren Overluyden van de Handtboogs Doelen tot Amsterdam."

54 gekleurde wapens. De 4 eerste zonder jaartal, de volgende 4 van a° 1477, dan 4 a° 1523, 4 a° 1536, 4 a° 1546, 4 a° 1549, 2 a° 1550, 3 a° 1552, 4 a° 1559, 2 a° 1560, 4 a° 1598, 1 a° 1603, 2 a° 1607, 3 a° 1615, 1 a° 1616, 1 a° 1636, [1]) 1 a° 1628, 3 a° 1648, 1 a° 1651, 1 a° 1655, 1 a° 1659.

De 4 eerste namen en wapens zonder jaartal zijn: JAN HARMANSZ, DOEDE KLAESZ, JOOST BUIJCK en GARBRANT ALBERTSZ.

fol. 3 Doelheeren, Rijks Museum n°. 468, VAN DER HELST, met een kleine variant (drie knapen met handbogen in plaats van 2.)

fol. 4 dezelfde voorstelling, duplicaat.

fol. 5 de wapens van de 4 overluiden op de schilderij van V. D. HELST, fraai uitgevoerd.

I Heer FRANS BANNING KOCK, Ridder, heer van Purmerld en Ilpendam, Burgemeester en Raadt.

---

[1]) Waarschijnlijk een schrijffout voor 1626.

II de Heer JAN VAN DE POLL, Burgemeester en Raadt.
III de Heer ALBART PATER, Burgemeester en^{de} Raadt.
IV de Heer JAN BLAEU, Raat en^{de} schepen.

fol. 6 de wapens van de drie jongelieden: HARMAN V. D. POLL, DIRK PATERS en PIETER BLAEU.

Terwijl de wapens van de overluiden uitvoerig zijn afgewerkt met helmen, helmsier en dekkleeden, missen die der zoons die attributen, het eenige versiersel is een lint met kwasten voor elk wapen.

fol. 7 Schutterstuk Oud Holland 1897, Plaat III, 17 personen.

No. 1. SYMON Wm. NOOMSZ^{o}., Captn.
2. JACOB POPPEN, Lieutenant.
3. FLORIS NOOMS^{o}., Vaandrager.
4. JACOB SYMONS^{o}. LOUW.
5. CLAAS ROTTERDAM.
6. JAN JANS^{o}. KAREL DE JONGE.
7. JAN RUIJL.
8. ADRIAEN ROEST, Captn. ter zee.
9. ADRIAEN VEEN.
10. GERRIT JANSZ^{o}. NIEUWENBERGEN.
11. ..... SCHAGEN, Vendumeester.
12. CORNELIS VAN DER VOORT.
13. WILLEM WARMONT.
14. JACOB JACOBS^{o}. VINK.
15. PIETER HOEFIJZER.
16. CLAES JACOBSZ^{o}. HARENCARSPEL.
17. PIETER ISAACZ., Schilder.

fol. 9 Schuttersmaaltijd, Rijksmuseum no. 32, (FRANS BADENS) 17 personen.

8 9 10 11 12 13 14 15
7
3 1 2 6 17
4 5

No. 1. GEURT D. VAN BEUNINGEN, Captn.
2. PIETER MARTS^{o}. HOEFYZER, Lieutenant.
3. KLAAS BISSCHOP, Vaandrig.
4. ADRIAEN VAN NIEUWLANDT.
5. AERT KEYZER, Houtkooper.
6. HEINDRYCK VOET SYBRANTS.
7. LAURENS JANS^{o}. VAN LIER.
8. HANS VAN DE VOORT.
9. JAN KORNELIS^{o}. MEULEN.
10. GERRIT MARTS^{o}. CONIJNENBERGH, Houtkooper.
11. WILLEM KIK.
12. HEIND. HOGENDORP.
13. CORNELIS GERRITS^{o}., Mastemaaker.
14. LAURENS LAURENS^{o}. VAN BAALEN.
15. COSMO DE MOUCHERON.
16. PIERRE DE NIMAY.
17. JAN TENGNAGEL, Sergeant.

fol. 11 Schutterstuk, Rijks Museum no. 756 (C. KETEL) 32 personen.

3 4 5 6 7 8 9 10 2 11 12 13 14 32 15
16 17 18 19 20 21 22 23 1 24 25 26 27 28 29 30 31

No. 1. REIJNST PIETERS^{o}., Captn.
2. CLAAS CLAAS^{o}. KRUIJS, Vaandrig.
3. KLAAS ENGELEN.
11. JAN BANNINGH, Koekkebakker.
15. SYBRANT BAM.
16. WILLEM BITTER.
17. PIETER MARTSZ.^{o} KODDE.
18. Wm. VAN KAMPEN.
19. PIETER KLAASZ.^{o} BOER.
20. HEINDr. VAN MARKEN.
21. GERRIT JACOBS VERWER.
22. FREDRIK FREDRIKS SERWOUTERS.
22. LAURENS JACOBS REAEL.
24. CORNELIS PIETERS^{o}. HOOFT.
25. DIRK THIJMANS^{o}, Brouwer in de Druijf.
26. HANS VAN NES.
27. CORNELIS SYMONS JONKHEYN.
29. JAN DE BISSCHOP.
31. HEINDr. LAURENSZ^{o}. SPIEGEL.
32 HEEREMAN de doeleknecht.

fol. 13 Schutterstuk, Pl. X, Stadhuis no. 118, 131 en 135, met 35 personen

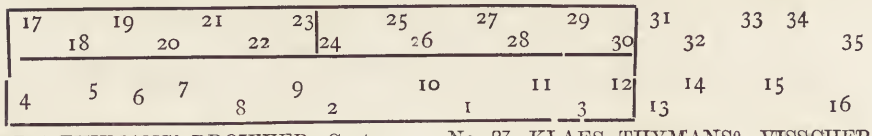

No. 1. DIRK THYMANS° BROUWER, Captn.
2. RYCKERT OUWEROL, Lieutenant.
3. PIETER BAS, Vaandrager.
4. GILLIS STOKMAN.
11. REINIER KLAAS REINIERSZ.°
13. CORNELIS SYBRANTS APPELMAN
22. KORNELIS KRIJNEN.
23. KLAES THYMANS°. VISSCHER.
24. JACOB SMIT.
26. TOBIAS MARTS.°
28. CLAES GARBRANSZ.°, Leidekker.
30. JACOB CORNELISZ°., Houtkooper.
32. ARENT WILLEMS°.

fol. 15 Doelenstuk met 19 personen. Plaat III.

BRASEMAN, Kaptein.
EGBERT MEINDrs., Vaandrager. } Deze drie hebben geen nummers.
BIKKER, Lieutenant. }

fol. 17 Schutterstuk in twee rijen gedateerd A° 1623. Stadhuis n°. 128.

4 5 6 7 9
10 8 1 2 3 11 12

No. 1. ADRIAEN Prs. RAAP, Captn.
2. CORNELIS YSBRANTS°. KIEFT, Vaandrig.
3. DIRK HASSELAAR, Sergeant.
4. JAN YSBRANTS°. KIEFT.
5. FRANÇOIS DE NEEVE.
6. PHILIPS THIJSZ.° SCHRIJVER.
7. JAN GERRITSZ°. VERWER.
8. WILLEM SIJMONSZ°.
9. JACOB JACOBSZ°. VINK.
10. JAN GERRITSZ°. MEYN.
11. JAN JACOBS°. IN 'T HART.
12. ADRIAEN BREMER.

fol. 19 Bijbehoorende helft van het vorig stuk. Rijks Museum 1635. (C. VAN DER VOORT).

12 8 9 10 11
3 1 4 2 5 6 7

No. 1. PIETER HASSELAAR, Lieutenant.
2. CLAES HEINDRIXS° POT, Sergeant.
3. SAMUEL BLOMMERT. [1])
4. HEINDRIK LENS.
5. JACOB DIRKSZ°. BROUWER.
6. HEINDRIK SEULIJNS.
7. JACOB VAN NIEULANDT.
8. WILLEM ADRIAENS RAAP.
9. JAN LUCASZ°. HOOFT.
10. DIRK PIETERSZ°. BRUGMAN.
11. BARENT WILLEMS PRINS.
12. ALLARD GARBRANTS SCHILT, provoost

fol. 21 Schutterstuk, Plaat I, in drie vakken, het middenste 17 personen in twee rijen en het jaartal 1531, de beide zijvakken elk 11 personen en het jaartal 1559.

No. 1. REINIER SIJMONS°. VAN NEK.
2. PIETER MIEUS°. REAEL.
3. HARMAN MEINDERS°.

fol. 23 Schutterstuk, Pl. IV, met 19 personen, gedateerd 1558.

No. 3. WILLEM ALBERTZ°. BLAEU.
16. KORNELIS KORNS°. SMIT.
19. Doeleknecht.

fol. 25 Schutterstuk, Pl. VI, met 24 personen, geen jaartal, costuum tweede helft der 16e eeuw.

No. 5. oude JOOST DE LIJNDRAYER.

1) Van SAMUEL BLOMMAERTS bestaat een fraai portret bij den Heer DEL COURT VAN KRIMPEN, huize Rooswijk, Velsen.

fol. 27 Schutterstuk, Pl. VII, 21 personen, jaartal 1529, costuum uit de tweede helft der 16e eeuw.

No. 2. PIETER GENT.
7. ARENT KORNSº. KOOL.
13. VOLCHARD KROOK.
No. 17. BALTHAR APPELMAN.
21. TRIJN de Kasteleijnse.

fol. 29 Schuttersmaaltijd met 21 personen, Stadhuis no. 140, 167 en 168.

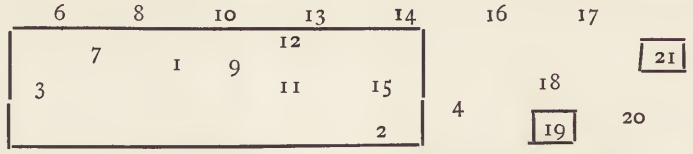

No. 1. PIETER VAN NEK, Captn.
2. JACOB LUCASZº., Lieutenant.
3. OUTERGT PIETERSº. SPIEGEL, Vendrig.
4. JAN BANNINGH.
6. PIETER HERK.
7. JAN VALKENAAR.
8. HANS VAN NES.
9. JEURIAEN JANSZº., glasemaaker.
No. 10. PIETER PIETERSZº. VOSKUIJL.
11. HANS GOEDEWERT.
12. FRANS VAN NES.
13. CONSTANS BOURGEOIS.
16. GARSON DE MASSU.
17. DIRK HONKELBOER.
18. ARENT THEUNISZº.
19. JASPAR VAN NES.
21. MICHIEL FARNAIJ.

fol. 31 Schuttersmaaltijd met 26 personen, jaartal 1604. Rijks Museum. (GERRIT PIETERSZ.)

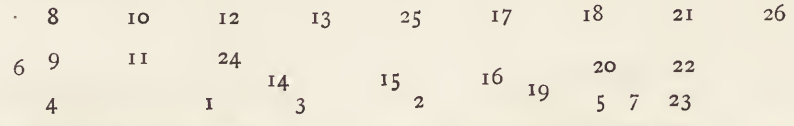

No 1. JAN JANSZº. KAREL, Captn.
2. THIJS Prs. SCHRIJVER, Lieutenant.
3. LAMBERT JANSZº., Vaandrigh.
4. JACOB EGBERTS VAN RIJN.
5. HEINDr. Prs. SCHRIJVER
6. HEINDr. HEINDRIXSº.
7. HARMAN YSBRANTSZº. HEM.
8. PIETER JANSZº. HOLLESLOOT.
9. WOUTER SIEUVERSº.
10. YSBRANT HEM.
11. YSBRANT APPELMAN.
12. WOUTER BERESTEIN.
13. HANS DE ROIJ.
No. 14. LIEVE PIETERSZº.
16. DANIEL HEINDR. SCHRIJVER.
15. JAN KORNELISZº. VIS.
17. WILLEM JACOBS VAN RIJN.
18. JAN OOLOFZº.
19. SIJMON JANSZº. BOUT.
20. JAN SOOP.
21. DAVID DAMMANS.
22. ANDRIES HARMANSZº. BAKKER.
23. PIETER ANDRIESº. KOORENBREEK.
24. JAN KUIJPER.
25. JACOB KARSTENSº. WOLF.
26. Trommelslager.

fol. 33 Doelenstuk, Pl. X, 9 jongelieden, en twee trommelslagers, met musketten gewapend, behalve de provoost die een helbaard draagt.

No. 1. HEINDr. OETGENS v. WAVEREN. Vaandr.
2. RIJK HENDERIKZ. STAETS.
3. LAMBERT VAN TWEENHUIJSEN.
4. JAN DE MAREEZ DANIELSZº.
5. JOACHIM PRIPPELNAGEL.
6. JAN VAN HALEWIJN.
No. 7. JAN VALKENIER.
8. THIJS WAINEN.
9. JAN TENGNAGEL, provoost.
HEERMAN HARMANSº., tambour.
11. KOURT BALTUSZº., tambour.

fol. 35 Schuttersmaaltijd, Pl. VIII, met 32 personen.

No. 1. EGBERT VINK, Captn.
2. PIETER WILLEMS VRIENT.
4. ARENT REMMERS°,, Suijkerbakker.
5. SYMON ABT.
6. JAN DE BISSCHOP.
7. ROEMER VISSCHr.
9. JACQUES RAZET.
10. EVERT JACOBSZ°.
11. CLAES DIRXS°. BLAEU.
12. PIETER DIRCKSN. SANTVOORT.
15. PELGROM VAN DRONKELAAR.
19. HEINDr. D. STEENOOVEN.
24. CORNELIS ARENTS°. WAAFEL.
26. Doeleknecht.
27. DIRK THONISZ°. MARTELAAR.
29. GERRIT BACKER.
31. CORNELIS VAN KAMPEN.

fol. 37 Schutterstuk met 27 personen, Oud Holland 1897, Plaat no. II.

No. 1. ADRIAEN Prs. RAAP, Captn.
2. DIRK HEM, Lieutenant.
3. YSBRANT DEN OTTER, Vaandrig.
4. OLIVIER DE RUW.
5. HANS VAN UFFELEN.
6. PIETER ADr. RAAP.
7. JAN HARMANS°. VAN HAMONT.
8. JACOB STEVENS°. VERSTEEGE.
9. AERT LAMBERTZ°. KOK.
10. DIRK GERRITZ°. PARS of PARIS [1])
11. ADRIAEN KORNELIS BREDERODE.
12. GUILLm. PETITEAU.
13. KLAAS GAAF.
14. FRANS WILLEMSZ°. WITTEBROOT.
15. ANDRIES RIJKERT.
16. MICHIEL FERNEIJ, Banquetbakr.
17. REINDERT RAIJ.
18. DIRK CLEMENS°. COORNHART.
19. PIETER VAN GOETHEM.
20. PIETER CORNELIS CONIJN.
21. TOBIAS WOUTERS.
22. JAN GERRITS°. PARIJS.
23. ANDRIES HUIJSMAN.
24. KLAAS EGBERTS°. STEENKOOPER.
25. Mr. CORNELIS BARTELS°., Chrirgijn.
26. HANS DIRKZ°., Borduurwerker.
27. OTTO SIJMONSZ°., Koperslager.

fol. 39 Schuttersmaaltijd met 18 personen, Oud Holland 1897. Plaat I.

No. 1. ..... BOELIS°., Captn.
2. THONUS JANSZ°. SCHELLINGWOUW.
5. EVERT Prs. SWART.
6. DIRK AARTSZ°. MARTELAAR.
7. BALTUS JACOBS°. VAN HOORN.
8. FRANS VOLCHARTS KROOK.
10. ARIS MARTS°. HARDEBOL.
11. GERRIT JANSZ°
12. JAN PIET.
14 YSBRANT AKKELEH, wachtmr.
16. CORNELIS CORNELIS DE LANGE.
18. CORNELIS SCHELLINGER.

Hierop (na fol. 39) volgen *twee* wapenkaarten in plaats van één zooals gewoonlijk, zoo dat er waarschijnlijk één teekening, fol. 41, is verloren geraakt.

De namen die op deze 2e wapenkaart voorkomen zijn de volgende:

No. 1. PIETER DIRXS°. HASSELAER.
4. LEENDERT SWEERS, procureur.
7. CORNELIS SCHELLINGS.
8. JAN ERNST VAN BASSEN.
9. JACOB ROTGANS.
10. PIETER JANSZ°. BRUGMAN.
12. BALTHAZAR BOUWER.
14. JACOB THEEUSZ°. BLOCQ.
15. HEINDr. SERVAES.
16. FLIPS BRUNINGH. [2])
17. BALTHAZAR JACOT.
18. Procureur GOUDA.
19. PIETER ADR. VAN WYKERSLOOT.

fol. 42 Schutterstuk, Pl. V, gedateerd 1562, met 22 personen.

No. 1. DIRK JANSZ°. GRAAF.
No. 22. met een papier waarop geschreven 1538.

fol. 44 Schutterstuk, Pl. II, gedateerd 1533, met 17 personen.

No. 8. ANT° FONTAIJN.

---

1) De *i* is met potlood ingevoegd.
2) Het wapen is dat van BRUIJNINGH.

fol. 46 Schuttersmaaltijd. Rijks Museum no. 1353, (J. SPILBERG.)

19 18 16 15 12 11 10 9 8 21 12 5 4 3
17 14 13 7 6 2 1 20

No. 1. JAN VAN DE POL, Captn.
2. GIJSBERS VAN POL, Lieutenant.
3. JASPAR VLAK, Vaandrig.
4. JOANNES POLLIO[1])
5. Mr. EILARD BENHARDS.
6. ABRAHAM PIETERS°. KROOK.
7. REINIER BLOCQ.
8. CLAES BARENTS VAN BERKEN.
9. PIETER JACOBS°. STEUR.
10. JOOST JONASZ°. GEKEER.
11. JAN HILLEBRANTZ°. KAPEL, Seylemaker.
No. 12. PHLIPS WILLMS°. MUIJEN
13. PIETER VAN GERVEN.
14. JACOB CALABER.
15. CORNELIS VLIET.
16. WOUTER LAMBERTSZ°. HEEMS.
17. JAN MEURES.
18. ANT°. HEINDr. MOLENAAR.
19. FLORIS SPILBERGEN, Schilder[2])
20. HARMAN VAN DE POL.
21 en 22 Trommelslagers.

De gegevens, ons door dit handschrift verschaft, komen op vele punten overeen met wat wij reeds van elders wisten, vullen onze wetenschap niet onbelangrijk aan, maar missen, op hunne beurt, de namen der schilders. Wij moeten deze nu uit SCHAEP[3]) ontleenen en daarbij doet zich het onverwacht verschijnsel voor, dat er bij SCHAEP twee stukken ontbreken.

Wanneer wij de stukken vooraanzetten, zooals zij in het handschrift van den doelen volgen, en wij voegen daarbij de cijfers of letters van andere bronnen, dan blijkt dat de letters der aanteekeningen van BEUDEKER[4]) en de letters bij gis vroeger aan zijn schetsen gegeven in dezelfde orde volgen, en daaraan enkel eenige oude stukken ontbreken, waarvan weinig of niets bekend was.

In achterwaartsche volgorde sluiten, op één na, ook de cijfers van BONTEMANTEL[5]) aan, waarbij evenwel, vreemd genoeg, alle stukken na 1604, op één na, ontbreken.

Ten vierde komt SCHAEP met een geheel onafhankelijke nummering, maar met aanwijzing van de plaatsing en nu blijkt, dat de nummers van SCHAEP wel vreemd door elkaar staan, maar toch groepsgewijze, zoodat 8—13 (in de groote sael) vooraf moeten gaan, 1—7 (in de groote kamer) volgen, 14 (op de groote kamer over de gang) gevolgd wordt door 17—19 (in 't voorhuis) en ten slotte 15 en 16 in de beide kamers boven de poort.

---

1) POLLIO heeft als surtout het wapen van VAN DE POLL. De kwartieren zijn 1 en 4 keel beladen met 7 St. Andrieskruizen van zilver, 2 en 3 zilver beladen met 3 waterbladen van keel.
2) Vreemd is dat de schilder hier FLORIS SPILBERGEN heet in plaats van JOHANNES SPILBERG.
3) De schilderijen in de drie doelens te Amsterdam 1653, Aemstels oudheid VII, bl. 121 (vol fouten!)
4) Oud Holland V blz. 3 en XV blz. 129v.
5) Dr. G. W. KERNKAMP, Hans Bontemantel I, bl. 186 nt1. Oud Holland XV blz. 129v.

Fol.	Beudeker.	Bontemantel.	Schaep.	
3—4	—	—	8	groote Sael.
7	(A) 4	—	9	
9	B	—	10	
11	C	13	11	
13	D	12	12	
15	E	11	13	
17	(F) 7	—	5	groote kamer.
19	(F) 6	—	5	
21	—	10	1 en 2	
23	—	—	4	
25	vermeld in G	—	—	
27	G	9	3	
29	(H) 2	8	7	
31	(I) 5	7	6	
33	K	6	14	groote kamer over de gang.
35	(L) 4	4	18	in 't voorhuis.
37	(N) 3	3	19	
39	(M) 1	2	17	
41	—	5	17	
42	—	1	—	
44	—	—	15 kleine kamer	boven de poort.
46	—	—	16 groote kamer	

Nu ontbreken bij Schaep, zooals gezegd, twee stukken, het eene, blijkens de volgorde in de groote kamer, wordt nog door Beudeker vermeld, van het andere ontbreekt zelfs de teekening in de verzameling van den doelen en was het dus misschien zeer geschonden, maar anders vermeldt Schaep toch wel een stuk dat bijna onkenbaar wordt door het afschilferen, zoodat hier mede zijn stilzwijgen niet wordt verklaard. Blijkbaar is het laatstgenoemde stuk bij Bontemantel vermeld in zijn No. 1, niet zooals vroeger verondersteld moest worden [1]) No. 15 van Schaep, alleen schijnt Bontemantel op den rol in de hand van den schutter niet 1538, maar 1533 gelezen te hebben.

Minder duidelijk is de zaak bij No. 5 van Bontemantel, waar hij Claes Claesz Cruys Cap. en Frederik de Vries luitenant noemt. Dit past nergens, alleen zijn op fol. 41, de tweede helft van No, 17 bij Schaep, twee plaatsen open, volgend op den luitenant, en zou dus Cruys daar met zijn makker juist nog plaats kunnen vinden. Cruys dan natuurlijk als vaandrig, zooals hij ook

1) Oud-Holland, XV, blz. 134.

op Fol. 11 in 1585 voorkomt. Merkwaardig is het zeker dat BONTEMANTEL deze gegevens nog bezat, die de doelheeren misten, maar zijn lijstje heeft allen schijn, zooals wij zagen, niet door hem zelven gemaakt te zijn, maar uit ouderen tijd, 1604, afkomstig te wezen.

Verder leeren wij nu uit deze lijst, met de afbeeldingen vergeleken, dat wij nog meer schutterstukken dan wij wisten, van den handboogsdoelen over hebben, die, zooals uit VAN DIJK [1]) blijkt, doordat zij *op het bovenste bordes* bij de kunstkamer van het stadhuis waren overgebracht, bewaard zijn gebleven. Van de vier stukken uit den handboogsdoelen, die in zijn beschrijving te herkennen zijn, bezitten wij er nog drie, al is het dan in fragmenten of in zeer beschadigden toestand.

Nog onversneden is Fol. 11. SCHAEP no. 11 van DIRCK BARENTSZ, bij VAN DIJK vermoedelijk no. 117, aan KETEL toegeschreven, en dat in 's Rijks Museum in no. 756, ook op naam van KETEL terug te vinden is, in zeer overschilderden toestand, zóo dat zelfs 4 koppen op den achtergrond (fig. 4, 10, 13 en 32) geheel zijn weg gewerkt. Toch was reeds voor dat de naam uit SCHAEP bekend werd, wel uit een dieper ingaan in dit vraagstuk, door vergelijking met de oudere stukken van DIRCK BARENTSZ te zien dat dit werk van hem moest wezen. De datum bij VAN DIJK nu 1690 dan 1609 gedrukt, zal wel als 1590 bedoeld zijn, wat zoo ver niet van de waarheid is, daar dit stuk van 1585 is. De capitein is REYNST PIETERSZ, maar het is vooral belangrijk om de portretten van sommige schutters zooals 23 LAURENS REAEL, 24 CORNELIS PIETERSZ HOOFT en 31 HENDRIK LAURENSZ SPIEGEL.

Zekerheid hebben wij thans omtrent VAN DIJK no. 114 waarin duidelijk de schilderij van CHRISTIANUS DE CONFLANS (de naam blijkt uit SCHAEP) te herkennen is, waarvan wij dus nog drie fragmenten over hebben no. 118, 131 en 135 op het Stadhuis. Rechts ontbreken 9 schutters, 5 in de bovenste, 4 in de onderste rij. De rest van de onderste rij met 12 schutters is in zijn geheel gelaten. Van de bovenste zijn twee paneelen gemaakt ieder met 7 man. Wat bewaard bleef, is tamelijk overschilderd, wegens het sterke afblakeren. Zeer veel verloren schijnen wij niet te hebben aan het werk van dezen raadselachtigen meester, wiens stijl toch nog wel zoowat te onderscheiden is.

Uit een oudheidkundig oogpunt is deze schilderij merkwaardig als de eenige waar de bodenstaf met orange, wit en blauw omslingerd nog op voorkomt. [2])

Het derde stuk is VAN DIJK no. 115, van AERT PIETERSZ, waarin PIETER VAN NECK capitein is en waarvan wij een groot fragment in de raadzaal hebben en twee kleinere ieder met een schutter in burgemeesterskamer.

---

1) Beschrijving van alle de schilderijen op het stadhuis van Amsterdam blz. 143.

2) Ten onrechte spreekt VAN DIJK van een commandostaf.

Het vierde, VAN DIJK nº. 116, is klaarblijkelijk de eenige schilderij geweest waarvan wij weten dat zij in 1603 geschilderd was, wat VAN DIJK zal hebben kunnen lezen. Naar de afbeelding, Oud Holland 1897, Pl. II, te oordeelen zou men geneigd kunnen zijn ook dit stuk aan AERT PIETERSZ toe te schrijven.

Er is een bezwaar tegen de beide laatste gelijkstellingen, dat evenwel niet al te zwaar mag wegen. VAN DIJK noemt voor no. 115, 27 schutters, voor no. 116, 21, terwijl die cijfers verwisseld moeten worden om juist te zijn.

Gaan wij verder de schilderijen van den handboogsdoelen volgens tijdsorde na, dan blijft nog het volgende op te merken.

Het oudste stuk is van 1631, want de datum 1529 die op fol. 27 staat weten wij uit SCHAEP dat aldus op den rand voor kwam: TRIJN *is hier komen wonen* 1529. Het vroeger geleverde betoog [1]), dat TRIJN toen een klein kind moet zijn geweest en de schilderij van omstreeks 1566 moet wezen, wordt door de afbeelding bevestigd, die de kleedij te zien geeft van dien tijd en een opvatting van de figuren die het meest op DIRCK BARENTSZ lijkt, zooals wij die uit zijn schutterstukken van den kloveniersdoelen van 1564 en 1566 (de Poseters) kennen.

De schutterstukken van 1533 en 1535 geven geen aanleiding tot opmerkingen. De toeschrijving aan eenig schilder, afgaande op de afbeeldingen, zou, evenals bij dat van 1531, te gewaagd zijn. Zij lijken het meest op DIRCK JACOBSZ.

Ditzelfde geldt van de stukken van 1558 en 1562 en de deuren van 1559 aan de schilderij van 1531, waarvan wij de spreuk uit SCHAEP kennen:

Het lustige rot van de letter L
Capˢ gebod voldoen zij snell
Tweedrachtige spot en toornigheyt fell
keer van haer God van Israhel.

De beteekenis van het jaartal 1538 op de rol in de hand van den 22sten schutter op het stuk van 1562, door BONTEMANTEL 1533 gelezen, is onduidelijk. Waarschijnlijk had het alleen op dien schutter betrekking.

Van het stuk op Fol. 25, dat bij SCHAEP ontbreekt, is geen datum bekend. Het sluit zich in alle opzichten het naast aan bij de schilderij van 1562, terwijl „Oude JOOST DE LYNDRAJER", die er als no. 5 op voorkomt, vóór dat de reeds besproken schilderij van Fol. 27 waar TRIJN op staat, geschilderd werd, zijn baard moet hebben laten kort knippen, wanneer hij daarin door BEUDEKER terecht als capitein vermeld wordt.

---

1) Oud-Holland XV, blz. 131.

Fol. 27 geeft dan het laatste stuk uit den Spaanschen tijd.

In het volgend tijdvak vinden wij in 1585 en 1586 twee werken van DIRCK BARENTSZ. Het eerste hebben wij reeds besproken. Het tweede is, blijkens de afbeelding, Pl. VIII, het stuk door VAN MANDER beschreven met de woorden: Noch isser op S. Sebastiaens Doelen een schoon heerlijck Rot, waer in comen eenighe bruyn oude schipperstronien, en boven op een Galerije zijnder, die eenen grooten silveren drinck-hoorn hebben, en is heerlijck en wel gedaen.

In deze beide stukken komt een zekere JAN DE BISSCHOP voor onder de schutters, die dus bezwaarlijk, zooals SCHAEP ergens opgeeft, in 1585 capitein kan zijn geweest. Wij zullen hem later, waarschijnlijk in 1599, als capitein terugvinden. Over het stuk van 1595 van CHRISTIANUS DE CONFLANS hebben wij reeds gehandeld.

Wij laten daarop volgen de beide stukken die SCHAEP onder no. 17 beschrijft als: twee stucken, doch aen of bijeen behoorende, van den jare 1566 als boven en op de lening van een stoel te zien is. Evenmin als BEUDEKER geeft het handschrift in het Britsch Museum een afbeelding van de tweede helft, maar zooveel is uit het aantal personen en de te verwachten voorstelling, een schuttersmaaltijd, wel af te leiden dat dit stuk verloren is gegaan. Kleeding en schikking van de eerste helft, Oud Holland 1897, Pl. I, doen eer aan 1596 dan aan 1586, zooals vroeger werd voorgesteld, denken. De stijl laat PIETER YZAAKS het eerst als schilder in aanmerking komen. Wat de namen betreft hebben wij reeds de opgaaf der overlieden uit BONTEMANTEL aangevuld.

Dan moge het stuk van PIETER YZAAKSZ (Oud Holland 1897, Pl. III) volgen, waarvan het jaartal ontbreekt. Reden het na 1604 te plaatsen bestaat niet langer, sedert gebleken is, dat VAN MANDER behalve één stuk in zijn Appendix geen enkel werk uit de doelens noemt later dan 1588.

De stukken van 1603 en 1604, beiden wellicht van AERT PIETERSZ, hebben wij reeds besproken. Het werk van GERRIT PIETERSZ is reeds vroeger door Mr. N. DE ROEVER herkend.

Ook hebben wij in den aanvang reeds gezegd dat de schilderij van 1613 vroeger aan FRANCESCO BADENS toegeschreven, van JAN TENGNAGEL blijkt te zijn. GEURT DIRCKSZ VAN BEUNINGEN was reeds in 1612 colonel geworden. Zijn afscheidsmaaltijd zal zijn afgebeeld en onze sergeant-schilder is waarschijnlijk niet voor het volgend jaar gereed gekomen.

Zoo was ook PIETER VAN NECK reeds in 1600 colonel geworden, maar voltooide AERT PIETERSZ de schuttersmaaltijd, waarin hij nog als capitein voorkwam, eerst in 1604 na zijn dood.

Het andere stuk van TENGNAGEL. dat tusschen 1619 en 1626 moet geschilderd zijn, blijkt thans, behalve den vaandrig, TENGNAGEL zelf als provoost en twee tamboers, nog 7 schutters vertoond te hebben. Het behoort tot een geheele groep van schutterstukken die van het gewone type afwijken en die omstreeks 1623 schijnen geschilderd te zijn.

Omtrent het werk van den schilder hebben wij weinig naders mede te deelen. Hij was, naar wij meenen, tot nu toe uit zijn portretten niet bekend. Het schijnt dus hier de gelegenheid te wijzen op een paar portretten van 1610 in het Deutzenhofje. Zoowel de oranjeachtige gelaatskleur, als de groenachtige kragen en de geheele penseelsbehandeling spreken daarvoor. Zij stellen, volgens de wapens, voor een lid van de familie GODIN met zijn vrouw. Ook een ander mansportret aldaar, met een verwant wapen, schijnt van dezelfde hand te zijn.

Omtrent de beide aaneenbehoorende stukken van 1623, aan VAN DER VOORT toegeschreven, leeren wij niets nieuws.

Van het stuk van SPILBERG van 1650 worden de namen der aanzittenden bekend.

Omtrent de doelheeren door VAN DER HELST in 1653 geschilderd, leeren de beide, alleen in een geringe graad van slechtheid verschillende afbeeldingen, dat de copie te Parijs een getrouwe afbeelding geeft. Waarschijnlijk zou bij het wegnemen der overschilderingen het stuk zelve dat ook nog wel kunnen laten zien.

Zie hier de rechtstreeksche baten van den nieuwen vondst. Daarnevens kunnen wij echter door gissing waarschijnlijk wel de nog overige schutterstukken na 1678, waarvan tot nogtoe de herkomst onbekend bleef, terecht brengen, door met alle gegevens die wij bezitten telkens de mogelijkheid der herkenning te benaderen.

De vroegste stukken zijn er zeker niet meer. Noch SCHAEPS no. 3 van den Voetboogsdoelen, waar JAN HUYDECOPER capitein was, noch het werk van KETEL, waar HERMAN RODENBURGH BETHS capitein was, door VAN MANDER als van 1581 beschreven, dat wij nog bij VAN DIJK als no. 10 vermeld vinden en waarschijnlijk bij SCHAEP te zoeken zal zijn in Kloveniersdoelen no. 18, een oud stuk, is ons bewaard gebleven. No. 31 en 32 van dien doelen, die op 't rond hingen, boven de deur en voor de schoorsteen, kunnen niet groot genoeg geweest. Een van deze beide zal thans wel te Petersburg zijn, waar ook de helft van no. 33 is. In geen geval komt no. 30 in aanmerking. SCHAEP beschrijft dit aldus: Een oud stuck, daer mijn overgrootvader JACOB SCHAEP PIETERSZ vooraen staat, doch word meest onkenbaar door het afschilferen. Jhr. Mr. J. F. BACKER deelde ons een aanteekening mede van SCHAEP uit een handschrift over geneologia, waarin op fol. 22 over dien grootvader te lezen staat: „Zijn schilderij

is tot Amsteldam in Coninxkamer, staande over de glazen [1]). Ende is geschildert met een groene tabbaert met vossen gevoert." Uit deze kleeding en uit het kleine copietje naar dit portret bij Jhr. Mr. C. H. BACKER blijkt dat dit tusschen 1530 en 1535 moet zijn geschilderd.

Verloren is ook blijkbaar, daar wij niets bezitten wat er voor in aanmerking kan komen, het corporaalschap van JACOB PIETERSZ CAPPIT, door DIRCK BARENTSZ geschilderd en afkomstig uit den Kloveniersdoelen no. 11.

Wel zal van DIRCK BARENTSZ zijn het stuk van 1588 uit den voetboogsdoelen, no. 18, waarin schout VERDOES moet voorkomen, dat, in de grootte der koppen, in de teekening en, zoover nog te zien is, in de wijze van schilderen, veel meer aan hem dan aan KETEL herinnert, al geven VAN DIJK, no. 4, SCHELTEMA no. 54 en de Catalogus van 's Rijks Museum no. 759 het aan den laatste.

Voor KETEL blijven maar twee stukken over, in beide waarvan DIRCK ROSENCRANS capitein is. Het eerste van 1584 waar de schutters, nog dicht ineengedrongen, ter halverlijve zijn geschilderd, het andere van 1588, door VAN MANDER ten onrechte als van 1589 vermeld, waar zij ten voeten uit zijn afgebeeld, zich bewegende met die Spaansche statigheid, waar BREDERO in den Spaanschen Brabander den gek mee steekt.

Moeilijker is te weten te komen welke lieden voorgesteld worden op de stukken van 1596 en 1599, die de Heer C. G. 'T HOOFT, waarschijnlijk terecht, aan PIETER YZAAKS heeft teruggegeven, terwijl zij in den catalogus van 's Rijks Museum ook op naam van KETEL staan als no. 755 en 757.

Het laatste, een schuttersmaaltijd, zal wel het corporaalschap van GILLIS JANSZ VALCKENIER moeten wezen door PIETER YZAAKS in 1599 voor den Voetboogsdoelen, no. 25, geschilderd, hoe vreemd het ook zijn moge een stuk te bezitten uit dien doelen, dat VAN DIJK niet noemt.

Het eerste, het prachtig geschilderde, zwaar beschadigde werk van 1596 kan het stuk uit den Kloveniersdoelen no. 21 wezen, waar JACOB GERRITS HOING capitein en APPELMAN luitenant is. Wij kennen HOING uit het stuk van MOREELSE van 1616 en kunnen dus nagaan dat geen ander der bewaard gebleven stukken voor hem in aanmerking komt. Verder kunnen wij niet gaan aangezien de oorspronkelijke kop van den capitein sedert lang ontbreekt. De afschuwelijk geschilderde tronie die er voor eenige jaren nog op te zien was, dekte een gat, waarin geen spoor meer van een gezicht aanwezig was. Thans is de open ruimte zoo goed en zoo kwaad als het ging met een onverschilligen kop gevuld. In

---

[1]) Hieruit blijkt dat deze aanteekening is van vóór 1638, toen dit oude stuk plaats moest maken voor een thans verloren schutterstuk van JACOB BACKER, waarvan de National Gallerie te Londen waarschijnlijk een kleine copie bezit.

welke betrekking de APPELMAN, die hier luitenant is, gestaan heeft tot den BALTHAZAR APPELMAN, schutter omtrent 1566, den CORNELIS SYBRANTS APPELMAN, schutter in 1595 en den YSBRANDT APPELMAN, schutter in 1604, is voorloopig niet te raden en dus ook voor de toeschrijving der schilderij zonder beteekenis. Deze schilderij heeft vooral zeer geleden door het zonderlinge doek waarop het geschilderd is, een z.g. oogjespatroon. Ook schijnt er nog, naar de compositie te oordeelen, een stuk met een paar figuren afgesneden te zijn.

Uit dezen zelfden tijd — 1599 — is ook nog het schutterstuk van AERT PIETERSZ, waarin de tochtgenoot van HEEMSKERCK en WILLEM BARENTSZ met zijn vinger op de kaart Nova Zembla aanwijst. Aangezien de capitein zeker HOING niet is, blijft er geen ander stuk dat in aanmerking kan komen dan dat waarin JAN DE BISSCHOP capitein en PIETER EGBERTSZ VINCK luitenant zijn, Kloveniersdoelen no. 17. Wel zouden wij geneigd kunnen zijn te veronderstellen dat beide te zamen reeds in een schilderij van 1585 voorkwamen en SCHAEP hen daaruit in zijn lijstje van dat jaar voor wijk 9 had opgenomen, maar, zooals wij gezien hebben, was JAN DE BISSCHOP in 1585 en 1586 nog gewoon schutter en moet er dus bij SCHAEP weer een foutje schuilen. VINCK, die in 1616 en 1620 als capitein vermeld wordt, kwam in 1618 in den raad en stierf in 1637. Voor hem is dus ook 1599 als luitenant vroeg genoeg.

Het schutterstuk van 1606 waar ALBERT JONKHEIN capitein is, blijft altijd nog het eenige dat in aanmerking komt voor de schilderij in 's Rijks Museum no. 1589, onder voorbehoud als een vroeg werk van VAN DER VOORT voorgeslagen [2]). De capitein toch kan evenmin HOING zijn als PIETER DIRCKSZ HASSELAER, wiens beeltenis wij onder de familieportetten van de VAN DE POLL's in 's Rijks Museum als no. 1469 bezitten. De kleeding past zeer goed voor dit jaartal.

Er is hier onder de schutters een oud man met rond en blozend gelaat en witten sik en knevel, wiens beeltenis duidelijk te herkennen is op den PIETER YZAAKSZ van 1599, maar nog licht blond, zoodat hij in de tusschenliggende 7 jaren wit moet zijn geworden. De heer VAN RIEMSDIJK wees er ons op, dat dezelfde man voorkomt op een portret bij Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS van hetzelfde jaar 1599 en dat klaarblijkelijk ook van de hand van PIETER YSAAKSZ is [3]). Dit portret draagt het wapen, dat wij in den Handboogsdoelen, Fol. 15, in 1535, als dat van een BRASEMAN vinden, die daar 64 jaar vroeger capitein

---

1) Oud-Holland V blz. 18.

2) Oud-Holland V blz. 10 v.

3) Afkomstig uit de veiling van BERENSTEYN te Maurik. Oct. 1884. Mededeeling van Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

was, de grootvader dus wellicht van den onzen. Maar zonder de wijk te kennen waar hij woonde in 1599 en 1606 of de wijk van VALCKENIER en JONKHEIN, zijn wij met deze wetenschap niet in staat de proef op de som te maken.

Gedurende het twaalfjarig bestand zijn de schutterstukken te Amsterdam zeldzaam. In dien tijd moet het zooeven genoemde schutterstuk geplaatst worden, Kloveniersdoelen no. 18, waarin de Oude PIETER DIRCKSZ HASSELAER capitein was, althans vóor 1616 toen hij overleden is, maar niet veel vroeger daar zijn luitenant JAN GERRITSZ HOOFT eerst in 1584 geboren is. Wij plaatsen het dus tusschen 1609 en 1616. Ook schijnt dit stuk het eenige waartoe een fragment kan behoord hebben thans in 's Rijks Museum onder no. 1110 op naam van AERT PIETERSZ geplaatst, dat evenwel bij nader vergelijking een grooter overeenkomst vertoont met de hand van GERRIT PIETERSZ, wanneer men daarbij wel in het oog houdt dat dit fragment zeer gaaf en zijn schilderij zeer gesleten is. Ware deze gelijkstelling juist dan zou er zeker reden zijn dit corporaalschap zoo vroeg te plaatsen als de leeftijd van den luitenant maar even toelaat.

Van 1616 is het ook reeds telkens aangehaald werk van PAUL MOREELSE, in 's Rijks Museum, waar HOING capitein is en NANNING FLORISZ CLOECK luitenant, Kloveniersdoelen no. 27.

Vóor 1617 moet het schutterstuk van CORNELIS VAN DER VOORT zijn waarin JONAS WITSEN capitein is [1]) en van 1618 was het verloren schutterstuk van FRANCESCO BADENS, waar ARENT TEN GROOTENHUIS capitein in was. Dat wij dit niet meer bezitten is na te gaan omdat wij den luitenant NANNING FLORISZ CLOECK uit den MOREELSE van 1616 kennen en deze op geen enkel nog aanwezig schutterstuk terug te vinden is.

Er volgen dan een geheele groep van stukken waarin niet een corporaalschap met opper- en onderofficieren wordt afgebeeld, maar eenige schutters soms met een enkelen officier. Wij weten uit de schilderij van LASTMAN en NIEUWLAND van 1623 dat daar de schutters waren afgebeeld, die bij het hervatten der vijandelijkheden naar Zwolle waren uitgetrokken. Ook van een schilderij van TENGNAGEL hebben wij gezien dat dit uit ongeveer dienzelfden tijd is. Wij bezitten nog een diergelijk stuk dat aan CORNELIS VAN DER VOORT wordt toegeschreven [2]), maar het kan daarbij de vraag zijn of niet eerder een vreedzaam schieten naar een doel, dan een krijgstocht daaraan ten grondslag licht. Het kan bij VAN DIJK voorkomen als no. 26 „voor den schoorsteen" en in den Kloveniersdoelen no. 29 zijn: „voor de schoorsteen eenige schutters met haar doelroers". In tijd kan het wegens de kleeding niet veel vroeger zijn.

1) Oud-Holland V, blz. 12.
2) Oud-Holland V, blz. 13.

Nog behooren bij dezen groep kloveniersdoelen no. 36 en 37, „twee stukken ieder van .... schutters met haar doelroers, modern" en no. 25 een smal lang stuk met weinig personagien.

Zelfs zou het niet te verwonderen zijn als no. 19 van dien doelen ook hierbij behoorde, wanneer er terecht op gewezen [1]) is dat colonel RUYGHAVER zijn ontstaan hier wel te danken zal hebben aan de verwarring met een minder bekenden naneef.

Omtrent de stukken uit het laatste tijdvak is meest alles bekend. Alleen wagen wij hier nog het vermoeden uit te spreken dat van het verloren schutterstuk van JACOB BACKER in 1638 voor den kloveniersdoelen geschilderd, eene kleinere copie zich te Londen in de National Gallery bevindt en er op te wijzen dat de datum op de grooten VAN DER HELST uit den Kloveniersdoelen zooals SCHAEP no. 7 [2]) en de naamlijst opgeven, van 1643 moet zijn en niet zooals de verknoeide handteekening zegt van 1639.

Dus moge thans de volledige lijst volgen van alle Amsterdamsche schutterstukken in hoofdzaak betrouwbaar naar tijdsorde gerangschikt, met de herkomst volgens SCHAEP, en de overlieden van den handboogsdoelen, de nummers en namen die zij bij VAN DIJK en SCHELTEMA dragen (met roode cijfers op de lijsten geschilderd) en die waarbij zij in 's Rijks Museum vermeld staan, met den vermoedelijk juisten naam van den schilder en de namen van capitein en luitenant of vaandrig, het aantal schutters en enkele aanteekeningen.

Vooraf ga echter nog een opmerking. Het zij ons geoorloofd eenig voorbehoud uit te spreken omtrent de toeschrijving van schutterstukken na 1553 aan CORNELIS TEUNISSEN, aangezien de Heer MOES [3]) heeft aangetoond dat het minstens genomen twijfelachtig is of hij na dien tijd nog kan geleefd hebben. Eigenlijk had ook reeds het schutterstuk te St. Petersburg van 1532 de vraag te berde moeten brengen of de Heer BREDIUS zich niet vergist had, toen hij bij de opening van het Museum de beide stukken van 1557 en 1559 op naam van CORNELIS TEUNISSEN stelde. Veeleer dan in het stuk van 1532 den invloed van CORNELIS TEUNISSEN was er reden in die van 1557 en 1559 de hand van DIRCK JACOBSZ te herkennen, al blijft het waar dat zijn stijl zich in den loop der tijden sterk wijzigt.

---

1) Oud Holland V, blz. 15.
2) De uitgaaf in Amstels Oudheid heeft 1634, het handschrift 1643.
3) Amsterdamsche boekdrukkers, blz. 196.

Anno	SCHAEP.	Fol.	VAN DIJK.	SCHELTEMA.	RIJKSMUSEUM.	SCHILDER.	CAPITEIN.	Ret	LUITENANT.	Aan-tal	AANMERKINGEN.
1529	Klov. 39	—		117	719 Dirk Jacobsz.	DIRK JACOBSZ.		—		17	Riegel blz. 101 fig. 14, blz. 131 fig. 21, 22.
1531	Klov. 24	—		133 J. v. Scorel	1333 J. v. Scorel	CORNELIS TEUNISSEN.		A		17	Riegel blz. 107 fig. 15.
1531	Handb. 1	21						—		17	Pl. I.
1532	Klov. 18 / Klov. 31 / Klov. 32	—				DIRK JACOBSZ.		—		17	St. Petersburg, Oud Holl. 1895.
1533	Handb. 15	44						—		17	Pl. II.
1533	Voetb. 17 C. T.	—	1 Corn. Teunissen.	1 Corn. Anthonisz.		CORNELIS TEUNISSEN.		G		17	Stadhuis. Riegel blz. 111, fig. 16.
1534	Klov. 38	—		13	537	ALLART CLAESZ?...		—		18	Riegel blz. 119 fig. 18.
1535	Handb. 13	15						—		19	Pl. III.
—	Klov. 20	—						—		—	
—	Klov. 30	—						—		—	
—	Klov. 13	—						—		—	Middenstuk.
1551	Voetb. 21	—	11 Corn. Teunissen.					—		21	
1553	Voetb. 5	—	13 Dirk Cornelissen.					—		19	
1553	Voetb 19	—	5 Dirk Jacobsen.					—		22	
1554	Voetb. 12	—	14 Dirk Cornelissen.	47 Dirk Jacobsz.				E		22	Stadhuis. Riegel blz. 123 fig. 19.
1555	Voetb. 9	—	12 Jacob Cornelissen.					C		16	
1555	Voetb. 20	—	6 Cornelis Teunissen.	2 Corn. Anthonisz.				G		16	Stadhuis.
1556	Klov. 23	—		30 Jacob Cbrnelisz.	..... zonder nummer.	DIRK JACOBSZ?		B		16	Riegel blz. 127 fig. 20.
1557	Klov. 16	—		153	1410 Corn. Teunissen.	DIRK JACOBSZ.		F		17	
1558	Handb. 4	23				DIRK JACOBSZ?		H		19	Pl. IV.
1559	Handb. 2	21					Rosnier v. Neck.	L		22	
1559	Klov. 13	—	8 Dirk Jacobsz.	48 Dirk Jacobsz.	1418 Corn. Teunisz.	DIRK JACOBSZ.		B		21	
1559	Klov. 35	—						—		—	
—	Voetb. 15	—		120	547	DIRK JACOBSZ.		—		8	
—	Klov. 39	—		117	749	DIRK JACOBSZ.		—		14	Twee deuren.
1561	Klov. 33	—				DIRK JACOBSZ.		E		9	St. Petersburg Oud Holl. 1895.
1561	Klov. 33	—		49 Dirk Jacobsz.	718 Dirk Jacobsz.	DIRK JACOBSZ.		E		12	1563, Riegel blz. 133 fig. 23.
1562	Handb.	42					Dirck Jansz. Graaf.	—		22	Pl. V.
—	Handb.	25						—		24	Pl. VI.
1564	Voetb. 10 DIRK BARENTSZ.	—	3 Dirk Barentsz.	11 Dirk Barentsz.	57 Dirk Barentsz.	DIRK BARENTSZ.		G		14	Riegel blz. 139 fig. 25.
1564	Voetb. 16	—	7 Dirk Jacobsz.					—		19	
—	Handb. 3	27				DIRK BARENTSZ?		—		21	Pl. VII.
—	Klov. 15 DIRK BARENTSZ.	—	6 Dirk Barentsz.					—		19	
1566	Klov. 34	—	9 Dirk Barentsz.	12 Dirk Barentsz.	58 Dirk Barentsz.	DIRK BARENTSZ.		L		19	Riegel blz. 143 fig. 26.
—	Klov. 22	—						K		—	
1579	Voetb. 3	—					Jan Huydecoper			—	
1580	Klov. 187	—	10 Corn. Keetel.			CORNELIS KETEL.	Herman Rodenburg Beths.			33	van Mander 1581.
1584	Klov. 12 KETEL.	—		154 C. Ketel.	758 C. Ketel	CORNELIS KETEL.	Dirck Rosencrans.		Ruysch.	26	
1585	Handb. 11 BARENTSZ.	11	117 Keetel.	76 P. Moreelse.	756 C. Ketel	DIRK BARENTSZ.	Reynst Pietersz.		Claes Clz. Cruys, Vaandr.	32	
1586	Handb. 18 D. BARENTSZ.	35				DIRK BARENTSZ.	Egbert Vinck.			32	Pl. VIII, van Mander.
	Klov. 11 D. BARENTSZ.	—				DIRK BARENTSZ.	Jacob Pz. Cappit.			—	
1588	Voetb. 18	—	4 Corn. Keetel.	54 C. Ketel.	759 C. Ketel.	DIRK BARENTSZ.				24	hierin Schout Verdoes.
1588	Voetb. 24 KETEL.	—	15 Corn. Keetel.	53 C. Ketel.	754 C. Ketel.	CORNELIS KETEL.	Dirck Rosencrans.		Pau.	13	Riegel blz. 151 fig. 29.
1595	Handb. 12 CHR. DE CONFLANS.	13	114 Alion	118 131 135		CHRISTIANUS DE CONFLANS.	Dirck Thymansz Brouwer		Ryckert Ouwerol.	35	Pl. IX. Stadhuis.
1596?	Handb. 17 (1566)	39				PIETER IJZAAKSZ	Boelisz			18	Oud Holland 1897 Pl. I.

Anno	SCHAEP.	Fol.	VAN DIJK.	SCHELTEMA.	RIJKSMUSEUM.	SCHILDER.	CAPITEIN.	LUITENANT.	Aantal.	AANMERKINGEN.
1596	Handb. 17 (1566)	41				PIETER IJZAAKS?		Pieter Dz. Hasselaar.	19	
1596	Klov. 21	—		134	755 C. Ketel.	PIETER IJZAAKS.	Jacob Gz. Hoing	Appelman.	22	Riegel blz. 159 fig. 30.
	Handb. 9	7				PIETER IJZAAKS.	Simon Wm. Nooms.	Jacob Poppen.	17	Oudi Holl. 1897 Pl. III.
1599	Voetb. 25 P. IJZAAKS.	—		129	757 C. Ketel.	PIETER IJZAAKS.	Jillis Ja. Valckenier.	Pieter Bas.	23	
1599	Klov. 17	—		87 Aart Pietersz.	1108 Aert Pietersz.	AERT PIETERSZ.	Jan de Bisschop.	Pieter Ez. Vinck.	19	Riegel blz. 163 fig. 31.
1603	Handb. 19	37	116 Moreels.			AERT PIETERSZ.	Adriaan Pz. Raep.	Dirk Hem	27	Oud Holl. 1897 Pl. II.
1604	Handb. 7	29	115 Moreels.	140, 167, 168		AERT PIETERSZ.	Pieter van Neck.	Jacob Luicasz.	21	Stadhuis.
1604	Handb. 6	31		132	Gerrit Pietersz.	GERRIT PIETERSZ.	Jan Jz. Carel.	Thijs Sz. Schrijver.	20	
1606	Klov. 28	—		77 P. Moreelse.	1589 C. v. d. Voort.	CORN. VAN DER VOORT?	Albert Sz. Junchein.		21	Riegel blz. 185 fig. 39.
1609-16	Klov. 10	—		119	1110 Aert Pietersz.	GERRIT PIETERSZ?	Pieter Dz. Hasselaar.	Jan Gr. Hoofz.	—	Fragment van 7 figuren.
1613	Handb. 10 TENGNAGEL.	9		126	52 Frans Badens.	JAN TENGNAGEL.	Gerrit Dz. v. Beuningen.	Pieter Mz. Hoeffijzer.	17	Riegel blz. 179 fig. 36.
1616	Klov. 27	—	blz. 58 Moreels.	123	Paulus Moreelse.	PAULUS MOREELSE.	Jacob Gz. Hoing.	Nanning Fl. Cloeck.	14	
1616-1617	Klov. 26 CORNELIS v. d. HOOG.	—	,, ,, ,,	124		CORN. VAN DER VOORT.	Jonas Witsen.	Volckert Overlander.	15	Stadhuis.
1618	Voetb. 7 FRANS BARENTSZ.	—				FRANS BADENS.	Arent ten Grootanhuis.	Nanning Fla. Cloeck.	—	
—	Klov. 29	—	26 Moreels.	130	C v. d. Voort.	CORN. VAN DER VOORT.			11	
—	Klov. 36	—							—	
—	Klov. 37	—							—	
—	Klov. 25	—						H. Oetgens v. Waveren, Vaandr.	11	PI. X.
1619-26	Handb. 14 TENGNAGEL.	33				JAN TENGNAGEL.			—	"
1623	Voetb. 8 LASTMAN en NIEUWLANT	—	18	125	826 Lastman en Nieuwland	LASTMAN en NIEUWLAND.	Abraham Boom.	Anthonie Oetges.	9	
1623	Handb. 5	17		128		CORN. VAN DER VOORT.	Adr. Pz. Raep.		12	Stadhuis.
1623	Handb. 5	19		127	1586 Cornelis v. d. Voort.	CORN. VAN DER VOORT.		Pieter Hasselaer.	12	Riegel blz. 183 fig. 38.
1625	Voetb. 6 VLACK.	—	19 P. Moreels.	108 W. v. d. Valckert.	1459 W. v. d. Valckert.	WERNER v. d. VALCKERT.	Albert Goenradus Burg.	Pieter Gz. Hulft.	13	Riegel blz. 189 fig. 41.
1628	Voetb. 11 LYON.	—	16 A. Lion	71 A. Lion.	879 Jacob Lyon.	JACOB LYON.	Jacob Pz. Hooglamer.	Pieter Gbz. van Rijn.	19	
1630	Voetb. 12 ELIAS.	—	17 A. Lion	70 A. Lion.	377 N. Elias.	NICOLAAS ELIAS.	Mathys W. Raephorst.	Hendrik Lauruensz.	25	
1632	Voetb. 13 ELIAS.	—	104 P. Moreelse.	75 P. Moreels.	332 N. Elias.	NICOLAAS ELIAS.	Jacob Backer.	Jacob Rogh.	24	
1632	Voetb. 22 DE KEYZER.	—	22 Th. de Keyser.	56 Th. de Keyzer.	767 Th. de Keyzer.	THOMAS DE KEYZER.	Allart Cloeck.	Lucas Jbz Rotgans.	16	Riegel blz. 195 fig. 44.
1633	Klov. 8 DE KEYZER.	—		55 Th. de Keyzer.	768 Th. de Keyzer.	THOMAS DE KEYZER.	Jacob Sz. de Vries.	Dirck Graeff.	23	Riegel blz. 197 fig. 45.
1637	Voetb. 23 HALS en CODDE.	—	20 F. Hals.	36 F. Hals.	444 Hals en Codde.	HALS en CODDE.	Reynier Reaal	Cornelis Wz. Blau.	23	Riegel blz. 257 fig. 66.
1638	Klov. 14 J. BACKER.	—				JACOB BACKER	Hendrik Dz. Spiegel.	Jacob Servaes.	—	Copie in het Br. Museum no. 1343?
1639	Klov. 9 ELIAS.	—	103 N. Elias.	122	334 N. Elias.	NICOLAAS ELIAS.	Dirck Theuhngh.	Adriaen Pz. Raep.	23	Het fragment heeft maar 12 fig.
1640	Klov. 2 SANDRART.	—	54 Sandrart.	101 J. Sandrart.	1270 J. Sandrart.	JOACHIM SANDRART.	Corn. Bicker van Swieten.	Frederik van Banchem.	19	
1642	Klov. 4 REMBRAND.	—	27 Rembrandt.	98 Rembrandt v. Rijn.	1246 Rembrandt v. Rijn.	REMBRANDT v. RIJN.	Frans Banning Cocqs.	Willem van Ruytenburg.	23	Riegel plaat XI.
1642	Klov. 6 ELIAS.	—	28 J. Backer.	8 J. Backer.		NICOLAAS ELIASZ.	Jan Vlooswijk.	Gerrit Hudde.	27	Stadhuis.
1642	Klov. 6 J. BACKER.	—	53 A. Backer.	4 A. Backer.		JACOB BACKER.	Cornelis de Graaf.	Hendrik Laurentz.	23	Stadhuis.
1642	Klov. 16 G. FLINCK.	—		31 G. Flinck.	305 G. Flinck.	GOVERT FLINCK.			5	Overlieden. Riegel blz. 239 fig. 56.
1643	Klov. 7 v. d. HELST.	—	23 B. v. d. Helst.	37 B. v. d. Helst.	477 B. v. d. Helst.	BARTHOLOMEUS v. d. HELST.	Reelof Bicker.	Jan Mz. Blau.	32	Riegel blz. 231 fig. 53.
1645	Klov. 3 G. FLINCK.	—	52 G. Flinck.	32 G. Flinck.	304 G. Flinck.	GOVERT FLINCK.	Albert Bas.	Lucas Conijn.	12	
1645	Voetb. 2 ELIAS.	—	21 J. Backer.	7 J. Backer.	333 N Elias.	NICOLAAS ELIAS.	Jacob Rogh.	Anthonie de Lange.	17	
1648	Voetb. 1 v. d. HELST.	—	24 B. v. d. Helst.	40 B. v. d. Helst.	467 B. v. d. Helst.	BARTHOLOMEUS v. d. HELST.	Corn. Jan Witsen.	Jacob van Waveren.	25	Riegel blz. 231 fig. 54.
1648	Voetb. 4 G. FLINCK.	—	25 G. Flinck.	33 G. Flinck.	362 G. Flinck.	GOVERT FLINCK.	J. Huydecoper v. Maarseveen.	Frans van Waveren.	16	Riegel blz. 240 fig. 57.
1650	Handb. 16 SPILBERG.	46		102 J. Spilberg.	1353 J. Spilberg.	JOHAN SPILBERG.	Josn van de Poll.	Gijsbert van de Poll.	22	
1653	Handb. 63 v. d. HELST.	36		41 B. v. d. Helst.	468 B. v. d. Helst.	BARTHOLOMEUS v. d. HELST.			8	Overlieden. Riegel blz. 235 fig. 55.
1655	Voetb.	—	44 B. v. d. Helst.	39 B. v. d. Helst.	B. v. d. Helst.	BARTHOLOMEUS v. d. HELST.			7	Overlieden.
1656	Voetb.	—	43 B. v. d. Helst.	38 B. v. d. Helst.	B. v. d. Helst.	BARTHOLOMEUS v. d. HELST.			6	Overlieden.

LUCAS D'HEERE

DOOR

DR. MARTEN RUDELSHEIM.

DE mededeeling door den Heer M. G. WILDEMAN op blz. 252 van het Juli-bulletin 1902 van den *Nederlandschen Oudheidkundigen Bond* betreffende LUCAS D'HEERE, deed de lust in mij ontstaan dàt gedeelte uit mijn verhandeling over LUCAS D'HEERE en KAREL VAN MANDER in het licht te geven, dat betrekking heeft op de levensbeschrijving van den eersten. Mijn studies over deze beide dichter-schilders zijn nagenoeg afgewerkt, en ik hoop er de laatste hand aan te leggen zoodra mijn *Repertorium van artikels betrekking hebbende op de Germaansche Philologie, in Belgische tijdschriften tot en met* 1900 *verschenen*, dat zijn voltooiing nadert, zal verschenen zijn.

Men kan niet zeggen dat LUCAS D'HEERE door hen die zich met litteraire of kunstwetenschap bezighouden stiefmoederlijk is behandeld geworden. Om zich daarvan te overtuigen raadplege men slechts de bijna volledige bibliografische studie, die de Heer VICTOR VAN DER HAEGHEN in de *Bibliotheca belgica* aan dezen schrijver heeft gewijd. Als schilder beslaat D'HEERE geen voorname plaats in de rij onzer meesters met het penseel en de Heer LIONEL CUST heeft hem in dit opzicht ernstig bestudeerd [1]); als litterator staat hij nog volop in den

1) Cf. vooral: A notice of the life and works of LUCAS D'HEERE, poet and painter of Ghent, with reference to an anonymous portrait of a lady in the possession of the duke of St. Albans and to the portrait of Queen MARY of England, in the possession of the Society of antiquaries... Westminster, NICHOLS and Sons, 1894.

Rederijkerstijd, ondergaat hij vooral den invloed van CLÉMENT MAROT, maar heeft hij toch reeds heel even een lichten adem van den naar de Nederlanden in aantocht zijnde Renaissance over zich voelen komen. Dr. G. KALFF in zijn *Geschiedenis van de Nederlandsche letterkunde in de 16e eeuw* heeft hem zijn plaats in onze litteratuur aangewezen, en ik hoop in mijn hooger genoemde studie daarbij nog het een en ander te voegen. Maar het is ook als mensch, als drager van de nieuwe godsdienstige ideeën dat hij verdient bestudeerd te worden, en dit hebben wij in de volgende bladzijden getracht te doen. Wij hebben beproefd daarin aan te toonen welke rol hij gespeeld heeft in de godsdienstige beroerten van de 16e eeuw, en geprobeerd zoo nauwkeurig mogelijk den datum vast te stellen waarop hij den ouden godsdienst afzwoer, om zich in de armen van het Protestantisme te werpen.

LUCAS D'HEERE, DE HEERE, DHEERE, MIJNHEERE of MIJNSHEEREN, al deze schrijfwijzen worden aangetroffen, werd in 1534 te Gent geboren. Hij kwam voort uit een familie van kunstenaars [1]). Zijn ouders zelf hadden naam verworven in de kunst. Zijn vader, JAN D'HEERE, was beeldhouwer en bouwmeester, zijn moeder, ANNA SMIJTERS, een bekwaam miniatuurschilderes, een „verlichtster", zooals VAN MANDER haar noemt [2]). Zijn vader gaf hem 't eerste onderricht in het teekenen, en nam hem met zich mede op zijn reizen naar het zuiden van België, naar de boorden van de Maas en naar de Ardennen. VAN MANDER zegt ons dat hij leerling werd van FRANS FLORIS, die te Antwerpen woonde; in welk jaar en hoe lang hij er vertoefd heeft voegt hij er echter niet bij. Daar maakte hij ook teekeningen voor „glas-schrijvers" en „tapijtsiers". Hij was nog jong, toen hij zich naar Frankrijk begaf, waar hij o. a. te Fontainebleau verbleef, en voor CATHERINE DE MÉDICIS patronen voor tapijten teekende [3]). Wij kennen evenmin den juisten datum waarop hij naar Engeland ging; in elk geval is het zeker dat hij er zich reeds in 1554 bevond, want uit dien tijd dagteekenen verscheidene zijner schilderijen, vooral portretten, als dat van EDWARD Lord CLITON, zijn beschermer te Londen, dat van MARIA TUDOR (1554), van FILIPS II, en meer andere, geschilderd in de jaren 1555, 1557 en 1558 [4]). In 1559 was hij terug in Gent, want hij was werkzaam aan de versiering van St. Baafskerk, waar den 23n, 24n en 25n Juli van dat jaar door FILIPS II het 23e Gulden Vlieskapittel gehouden werd. Van dat jaar dagteekent ook zijn schilderij voorstellende

---

1) Zie L. CUST. o. c.
2) Schilderboek. i. v. LUCAS DE HEERE.
3) Zie Bibl. belg. i. v. H. 234.
4) Zie: LIONEL CUST. Lucas d'heere. Painter and Poet of Ghent. (In: The Magazine Art. 1891 p. 354.

de Koningin van Sheba vóór Salomo. Deze had de trekken van FILIPS II [1]). In die dagen was het ook dat hij zijn schilderschool moet geopend en KAREL VAN MANDER onder zijn leerlingen geteld hebben. Toen was hij ook lid der rederijkerskamer *Jesus met de balsembloeme*, in 1493 door FILIPS DEN SCHOONE opgericht. In 1562 vinden wij hem vermeld als werkzaam voor PLANTIN; hij moest n.l. de teekeningen maken voor de nieuwe uitgave van SAMBUCUS' *Emblemata* [2]). Uit het feit dat men portretten vindt van personen die tot Engelsche families behoorden en Engeland bewoonden, portretten welke gedagteekend zijn 1560, 1562, 1564, 1565 [3]), moet men niet afleiden dat D'HEERE zich in die jaren in Engeland bevond, want volgens het getuigenis van VAN MANDER, was hij zoo bekwaam in het schilderen van portretten „dat hij wel bij onthout yemant conterfeyten con, dat men daer soo veel ghelijckenis in sagh, datment con kennen" [4]). Onder die portretten treffen wij o. a. die van den Hertog en de Hertogin van Norfolk, die van HENRY en CHARLES STUART aan. Zeer belangrijk zou het zijn, moesten wij de juiste dagteekening kennen van een portret van HENDRIK VIII, dat, volgens LIONEL CUST, in 1564 of 1567 vervaardigd werd [5]). Volgens hem moeten zich op dat schilderij aan de eene zijde de afbeeldingen van MARIA en FILIPS en achter hen de God van den Oorlog bevinden, aan de andere zijde de afbeelding van Koningin ELISABETH, terwijl achter haar de godinnen van den vrede en van den voorspoed staan. Die zinspeling is dus duidelijk genoeg en zou ons, moesten wij zekerheid over den datum hebben, een belangrijk argument te meer bijbrengen voor de vaststelling van D'HEERE's overgang tot het Protestantisme. Het is omstreeks het jaar 1560 dat hij zich in het huwelijk begeeft met ELEONORA CARBONIER, dochter van den burgemeester en rentmeester van de stad Vere in Zeeland, waar hij zich met zijn beschermer ADOLF VAN BOURGONDIË, die onder-admiraal der Nederlandsche vloot was, meermalen heen begeven heeft [6]), en het is ook misschien in die dagen dat wij zijn afval van den ouden godsdienst hebben op te teekenen.

Welk van die twee feiten voorafging, weten wij niet, evenmin of zij met elkaar in verband staan. In elk geval is het onjuist, waar geen stellige bewijzen

---

1) Zie: EDMOND DE BUSSCHER in: Biographie nationale en Recherches sur les peintres et soulpteurs à Gand aux XVIe, XVIIe, XVIIIe siècles. Gand, E. DE BUSSCHER et fils, 1866. p. 23.

2) MAX ROOSES. Christophe Plantin, imprimeur anversois, p. 273. De facsimile's van eenige van D'HEERE's teekeningen komen voor op blz. 98.

3) L. CUST in The Magazine Art.

4) Schilderboek fol. 255b.

5) L. CUST. A notice enz.

6) Zie over ADOLF VAN BOURGONDIË: PHILIPS BLOMMAERT. Levensschets van Lucas d'Heere. Gent. DE BUSSCHER. 1853 p. 15 en DE BUSSCHER, o. c. p. 307.

voorhanden zijn, die feiten met elkander in betrekking te brengen, zooals DE BUSSCHER [1]) en LIONEL CUST [2]) het doen, die beiden de veronderstelling uiten dat zijn huwelijk invloed op zijn bekeering zou gehad hebben. Zonder twijfel zouden wij ons, als mensch, dichter bij D'HEERE voelen, moest die veronderstelling waar zijn; zouden wij hem beter als hartstochtelijk man begrijpen, goed passend in de omtrekken van zijn eeuw, die eeuw van passie en strijd; want er is zeker iets treffends in, een man zijn geloof te zien opofferen voor zijn liefde. Maar dit bewijs hebben wij nu eenmaal niet. LIONEL CUST steunt daarvoor op een gedicht uit D'HEERE's *Hof en Boomgaerd der Poësien*, dat als titel draagt: „An zijn lief wonende in Zeeland, inde maniere van een Elegie, oft clachtighen Zendt-brief", waarin hij zich beklaagt dat het geluk hem niet gunstig is, daar zijn lief hem niet bemint, zoodat hij niet evenals Leander over de zee kan liefhebben. Hoe CUST er aan komt daarin invloed van D'HEERE's liefde op zijn overgang tot de Hervorming te vinden, is mij verre van duidelijk. Het is een veel stoffelijker hinderpaal die zijn liefde in den weg stond. Want hij zelf bekent ons uitdrukkelijk in dit gedicht dat hij niet naar Zeeland wil komen, omdat hij vreest dat zij zijn liefde niet beantwoordt, want, zegt hij:

Dit ghebeurt, als ic mi tot u weerdicheit keere,
En daerby mijn onwaerdde ben anschauwende.

Stormen zou hij niet vreezen. Doch hij troost zich met het denkbeeld dat haar goede inborst hem niet zal verstooten, aangezien zij zijn liefde zal erkend hebben.

Alzoo ben ic hopende, en duchtende hier beneven:
Maer meest meshopende ghelijc de minnaers leven,
Die ghemeendelic het quaetste eerst comt te voren.

Hij vreest in haar tegenwoordigheid te komen, want hij zou haar schoonheid zien, haar verstandig spreken hooren en als Tantalus gekweld worden.

Maer wat souden dit anders siin dan temptatien
Voor diese beminde, en hem dies moeste abstineren.
Ziet dit is (ende ooc anders niet) dat mi belet doet
Van bi u te commene, naer mijn eerste opset goet.

Zoo niet, zou hij reeds bij haar geweest zijn, al zouden ook Neptunus en Aeolus hem met stormen tegenhouden, want zóó verliefd is hij, dat, moest hij geen schip kunnen vinden, hij over het water zou zwemmen.

Duidelijk genoeg zegt hij er ons in, hoe grootsprakerig het ook zijn mag, dat het verschil van stand, van rijkdom de eenige oorzaak is die een hinderpaal

---

[1]) In Biographie nationale.
[2]) In zijn twee voornoemde werkjes. Hij heeft het hoogstwaarschijnlijk nageschreven.

tusschen hen stelt. In een voorgaand gedicht: „Een Constenaer tot een rijcke Dochter" werden reeds dergelijke denkbeelden uitgedrukt, en de volgende „Elegia oft claghenden Zendbrief, Ode-wijs", is ook geheel daaraan gewijd. Op stellige wijze zegt hij daar, dat het alleen is „om (s)inen cleenen staet", dat zij haar eens gegeven woord heeft verbroken, en hij vraagt haar :

Is dit oorzake (daer en is anders gheene),
Om ieghens u woort, mijn viant te wesen?

Ik geloof dat dit duidelijk genoeg is.

Dat wij zijn bekeering aan geen andere oorzaak dan aan den afkeer van het tyranniek bestuur van FILIPS II, aan de zucht naar vrijheid en vooral aan de opvatting van het geloof zelf toe te schrijven hebben, is dus bijna zeker. In welk jaar nu moeten wij die bekeering zoeken?

In 1558 vinden wij het volgende (in zuivere taal geschreven) gedicht van hem[1]).

Sonnette. LUCAS DE HEERE.

Goedwillighe Lesere, van Gods heyligh woort
Hier hebdy een wtlegh van tEvangelie des Heeren,
Een spise der Sielen, een inwendich confoort,
Voor diese naer den levendighen gheest orboort
Ende hemlieden van de dootslaende letter keeren
Vliet dan als fenijn alle Ketterlicke leeren
Anveerdende tbrood dat u desen Backer gheeft:
Dwelck hy (om dat zulck voetsel in u zou vermeeren)
Alder wijselicst bedeelt ende ghebroken heeft,
Want ons kinderlick verstant bequamelicst leeft
By de brocskins des wtlegghen van Gods wet.
Dus ghy die der idel leerijnghe noch aencleeft,
(De welcke de siele brijnght in sviands net)
Wilt u keeren ter waerheyt met een goed opset.

Regels als verzen 4 en 5 bewijzen genoegzaam dat D'HEERE katholieke beginselen vooruitzet, waar hij er op aandringt niet de doode letter, niet het woord, maar den geest, den inhoud van het evangelie te beschouwen, wat toch

1) In een katholiek werkje, getiteld: „Vriendelicke tsamen sprekinghe tusschen de Christen Ziele, ende de Waerheyt haer meesterse... Ghemaect by Broer Pieter Bacherius, Doctor in der Godtheyt, in het Clooster van den Predicheeren binnen Ghendt. te Ghendt. By de Weduwe van GHEERAERT VAN SALENSON.. 1576". Alhoewel wij geen andere uitgave ter hand hadden dan deze tweede, mogen wij toch dit gedicht tot 1558 terugvoeren. Het privilegie is immers van 20 Januari 1557. De Bibliographie gantoise van VAN DER HAEGHEN vermeldt een 1e uitgave van dit jaar. In 1576 weten wij beslist dat D'HEERE Protestant was, en dan zal hij dus dit gedicht niet geschreven hebben. Waarom is het in 1576 weer opgenomen? D'HEERE bevond zich sinds 1568 in Engeland en misschien heeft men in 1576 te Gent zijn bestaan niet meer vermoed. Of wilde men daardoor zijn vroegeren godsdienst aantoonen, en hem er aldus een zeker verwijt van maken Protestant te zijn geworden?

BLOMMAERT in zijn „Nederduitsche Schrijvers van Gent", blz. 125 kent vier uitgaven van dit werkje; de eerste onder titel: „Sommighe vriendelicke ende zeer hertelicke minnebriefkens tusschen de leerende ziele ende Alethia. Ghemaect ende gepredict by broeder Pieter de Backere. Ghendt, bij CORN. MANILIUS, 1558". Dan een van 1566, die van 1576 en een van 1586.

ongetwijfeld een katholieke leering is. In 1559 is hij nog de politiek van FILIPS II toegedaan, wanneer hij dezen in de gedaante van Koning Salomo verheerlijkt.

Vergelijken wij met bovenstaande regels een ander gedicht, dan doet zich hier, mijns inziens, een lastig op te lossen vraagstuk voor, wat betreft de quaestie van D'HEERE's godsdienstige overtuiging. In 1890 werd door den Heer VICTOR VAN DER HAEGHEN, archivaris der stad Gent, onder familiepapieren het volgende tot nog toe onuitgegeven gedicht van D'HEERE gevonden [1]), gemaakt ter gelegenheid van den doop van het kind van dezes vriend, den drukker VAN DER KEERE, en dat wij hier overschrijven zooals wij het hebben aangetroffen:

Kindekin ghy waert met alle zonden besmedt,
Johan. 3. Maer nu zyt ghy deur dwater en den gheest erbóren
En deur den heligen gheeste gh'elicht en ghenedt
Gala. 3 v. 17 Zoo dat u ooc Christus verdiensten toebehoren
Roma 6. v. 3. Ghedoopt zijnde in zijn dood, waer deur ghy zijt ghecóren
Om te wandelen in een nieu gheestelic leven
Ende te versaken dvyants [2]) werken alvoren
In dees beloft zijn wy u burghe ghebleven
End hebben u hier tuwer instructie ghegheven
Gods woord oft de kinderleere tuus bevrydinghe
Up dat u hauders zauden naer Gods woord verheven
U wijsselic leeren met goede castydinghe.
Vreest uut liefden DHEERE.

Onder het gedicht staat de volgende teekening:

Op den ommekant van 't papier bevindt zich het volgende:

Ontfaen van LUCAS D'HEERE den ? [3]) voor noene St. Jacops ter vonten op den XXVI[e] Junij XV[c]LVj ten effenen van LEYTGEN VAN DER KEERE ons XI[n] kindt gheboren op St. Loysdagh 25 alsboven ten 8 [4]) huren voor der noene juuste ende was donderdagh.

LOY VAN DER MARCK gat	V shg.
LUCAS D'HEERE	VI sh. viij d.
Syne [5]) Moeye	iii sh. vj d. [6])

1) Cf. Bibliotheca belgica.

2) Er is hier een gaatje in het papier, maar een overgebleven haaltje van de letter die er moet gestaan hebben, schijnt een *d* aan te duiden.

3) Een teeken dat mij volgens alle waarschijnlijkheid voorkomt een pijltje te zijn verwijzende naar den daaronder op den volgenden regel staanden datum.

4) Onduidelijk, misschien 6.

5) Onduidelijk.

6) Wat die d r i e personen hier doen is mij niet zeer duidelijk. Moeten wij hier soms het volgende mede in verband brengen, dat wij in de Chronycke van Ghendt door JAN VAN DEN VIVERE, enz. (uitgave van FRANS DE POTTER. Gent, Siffer, 1885) aangetroffen hebben op het jaar XV[c]LXV? ...„In dit zelve jaer den XIX Ougste, zo was hier binnen Ghendt in alle de prochiekeercken bijde pastoirs van aldaer dese naervolghende poincten uuytghelesen by bevele ende laste van den paus ende den hove: in den eersten datmen de kinders maer kersten doen en zal met twee ghetuyghen, dat es een petere ende een metere..." Wil dit soms zeggen dat er vroeger meer dan twee getuigen waren?

Van een theologisch standpunt beschouwd, geloof ik dat dit gedicht, althans de tien eerste verzen, noch beslist protestantsch, noch beslist katholiek is. De teksten die in margine worden ingeroepen, kunnen ons niets bewijzen, daar zij zoowel door de Katholieken als door de Protestanten worden aangevoerd. En wanneer wij de woorden die over den doop handelen in den Heidelbergschen catechismus, al verscheen deze pas in 1563, vergelijken met sommige uitdrukkingen in het gedicht, en een zekere overeenkomst tusschen de eersten en de laatsten opmerken, dan kunnen wij hetzelfde waarnemen, wanneer wij die vergelijking uitstrekken tot een katholieken catechismus uit die dagen en een nog grooter gelijkvormigheid opmerken. Wat zegt de Heidelbergsche catechismus? „Alsoo, dat Christus dit uytwendigh waterbadt ingeset, ende daer by toegeseyt heeft, dat ick soo sekerlick met sijnen bloede ende Geest van der onreynicheyt mijner zielen, dat is, van alle mijne sonden gewasschen ben, als ick uytwendigh met den water, het welck de onsuyverheyt des vleesches pleegh wech te nemen, gewasschen ben.... Daer na oock door den Heyligen Geest vernieuwet, ende tot lidmaten Christi geheyliget zijn, opdat wy hoe langer hoe meer der sonden afsterven, ende in een Godtsaligh onstraffelick leven wandelen.... Want alleen dat bloet Jesu Christi, ende de Heylige Geest reynight ons van alle sonden.... dat wij soo waerachtelick van onse sonden geestelick gewasschen zijn, als wy uytwendigh met water gewasschen werden."

En wij vinden in den *Catechismus* uitgegeven op bevel van FILIPS II en verschenen te Antwerpen „inde Cammerstrate in die witte Valck by mi JAN VERWITHAGEN. 1563": „Ten sy dat een mensche herboren worde wten water, ende den heylighen gheest.... Ghi zijt gewasschen: ghi zijt geheylicht.... Noch getuycht elders die selve Apostel, hoe dat het doopsel een badt is van een herboringe, ende vernieuwinghe des heylighen gheests.... Ten anderen, also moetmen dye verborgentheyt van desen Sacramente overdencken, dat yegelychen selven dicmael vermanen sal van zijn eygen edel geloeftenisse, ende Christelijcke professie dye hy in dat heylich doopsel door borgen (te weten peters ende meters) gedaen heeft... En weet ghi niet broeders, dat wy alle die gedoopt zijn in Christo Jesu, in zijn doot gedoopt zijn?" [1])

Ook dit middel kan ons dus geen afdoende oplossing geven.

Doch er is een ander element dat mij de vraag heeft doen stellen of D'HEERE in 1556, misschien zelfs onbewust, niet reeds hervormde begrippen had. Wij zien dat de doopsgetuigen aan de ouders van het kind een boek gegeven hebben, waaruit zij het moeten onderwijzen, en dat boek noemt hij „Gods woordt oft de kinderleere". De kinderleere is een andere naam voor catechismus, en

[1]) Daarvan bestaat ook een uitgave van 1558, die wij echter niet bij de hand hadden.

D'HEERE zou dus dezen gelijk stellen met Gods woord. Er is inderdaad een oogenblik geweest, waarop een strijd heeft plaats gehad onder de Protestanten over de vraag welk der twee boeken hooger stond, de bijbel of de catechismus, en die laatste is ook een zekeren tijd hooger gesteld geweest. Maar het valt niet uit te maken welke kinderleere hier nu bedoeld wordt, één met protestantsche of één met katholieke strekking. Er zijn uit die dagen verschillende kinderleeren bekend, waaronder er zijn die tot de twee richtingen behooren. Eén der protestantsche draagt als titel: *Kinderleere. Dat Christen geloove. Die thien gheboden. Den vader onse. Van de wet. Ende Evangelie. Matt. Crom. M.D.xLij.* Deze catechismus stond als Lutheraansch aangeschreven, en werd „tot den brandstapel" veroordeeld [1]). Er verschenen nog uitgaven van in 1543 en 1544 te Antwerpen, waar ook die van 1542 uitkwam, en één in 1555, gedrukt buiten Londen. Al die uitgaven staan op den index. Een andere protestantsche is: *De Catechismus oft Kinderleere, diemen te Londen, in de Duytsche ghemeynte, is ghebruyckende. Londen* 1551. Daarnaast vinden wij echter ook een paar katholieke, o. a.: *Catechismus, dat is: de groote kinder-leere, uyt de oude Doctoren der Heyliger Kercken* 1538.

Maar daarenboven schijnen mij de twee laatste regels en de teekening, die het gedicht vergezelt, en om zoo te zeggen een illustratie van die twee verzen is, protestantsche elementen te bevatten. De roede die er bijgevoegd is, wijst op het „goede castijdinghe", en die tucht is gegrond op „Gods woord verheven", op het „Verbum Dei", iets wat wel een bij uitstek protestantsche opvatting is. Waar D'HEERE in 1558 zal aanraden alle Kettersche leeren te vlieden en zich van „de dootslaende letter" te keeren, daar vinden wij nu juist het tegenovergestelde, wanneer hij op de duidelijkste wijze aantoont dat Gods woord de basis van het geloof is, door uitdrukkelijk „Gods woord", dat hij tot driemaal toe herhaalt, op den voorgrond te stellen. Dit schijnt mij een sterk argument.

Het is waar dat in 1500, bij de geboorte van KAREL V, de stad Gent hem een prachtig gebonden bijbel ten geschenke gaf, waarop ingesneden stond: „Scripturas scrutamini"; toen was er nochtans geen schijn van Protestantisme te zien. Dit dunkt mij echter geen hinderpaal; integendeel, ik zie er veel meer een versterking van mijn argument in. Immers op een oogenblik dat er van geen Hervorming spraak was, kon zoo iets zonder vrees gezegd worden, doch niet meer wanneer er een secte bestond, die juist het onderzoek van de Schrift als basis van haar geloof nam, en die ook juist o. a. daarom zoo vervolgd werd. Want het was toch reeds bij plakkate van 14 October 1529 dat diezelfde KAREL V

1) Zie: Memorieboek der stad Gent, II, blz. 226 en Bibliotheca belgica.

verboden had „den bijbel te vertalen, te schrijven, te drukken (of zelfs te binden) in 't Nederlandsch of in 't Fransch of in eene andere taal dan Latijn.... zonder voorafgaande toelating der geestelijke of wereldlijke overheid" [1]). En dat in dit geval een Katholiek, een diergenen welke zeggen: „Dese ongheleerde zotte menschen onderwinden haer die H. Schrift ende Evangelie te lezen" [2]), het steunen op den bijbel zou aanraden, en de ouders aanzetten hun kind op te voeden met de tucht van Gods woord, komt mij zeer onwaarschijnlijk voor. Men zou mij kunnen antwoorden: de Katholieken ook doorgronden de Schrift, wanneer het er op aankwam de argumenten hunner tegenstrevers te weerleggen, zooals het bvb. met ANNA BIJNS het geval was. Maar men vergete dan niet dat diezelfde ANNA BIJNS schreef: „Elc *leec* mensch wilt nu der Schrifturen vroet sijn," en dat zij zich spottend uitliet over de eenvoudige werklieden die den bijbel lazen [3]).

Men zal mij kunnen antwoorden dat het onwaarschijnlijk is dat D'HEERE in 1556 protestantsche begrippen zou gehad hebben, waar wij hem in 1558 nog beslist katholieke denkbeelden zien vooruitzetten. Maar men verlieze niet uit het oog dat het zeer goed mogelijk is, dat hij in 1556 nog openlijk goed Katholiek was, doch misschien reeds onbewust hervormde ideeën had. Zulke gevallen waren talrijk in die dagen. Wij lezen o.a. in ADRIAAN UYTTENHOVEN's *Geschiedenis der hervormde kerke te Antwerpen* op blz. 105: „Den 19 December deszelven jaars [nl. 1558] stierf CORNELIUS GRAPHEUS, van wien boven is melding gemaakt, die, uit den Kerker verlost, en in zijn Ambt hersteld zijnde, althans uiterlijk, goed *Catholyk* leefde tot den dag van zijn overlyden." En zou het gedicht misschien niet met opzet onuitgegeven zijn gebleven, waar hij in zijn eersten bundel zelfs sommige van zijn jongelingsgedichten heeft opgenomen? [4])

Een afdoend antwoord kan dit gedicht ons dus niet aan de hand doen, alhoewel er veel waarschijnlijkheid bestaat voor een oplossing in protestantschen zin.

In 1561 verscheen te Gent een werkje ter eere van KAREL V [5]). Daarin komt een Ode van LUCAS D'HEERE voor, waarin hij den Keizer lof toezwaait, wel zijn „religeux wezen" vermeldt, ook zijn oorlogen tegen de Mooren, de Turken, den Paus, den Franschen Koning en de vorsten van Duitschland aanhaalt, maar met geen woord den nadruk legt op de vervolgingen der Protestanten. En het feit dat hij keizersgezind was, bewijst natuurlijk niet dat hij geen Protestant kon zijn.

In de *Gheestelijcke Liedekens gemaect.... Door M. Joris Wybo alias*

1) Zie: Dr. PAUL FREDERICQ, De Nederlanden onder Keizer KAREL. Gent, Vuylsteke, 1885. I. blz. 60.
2) Ibid. blz. 78.
3) Ibid. blz. 109.
4) Zie de voorrede van Den Hof en Boomgaerd der Poësien.
5) Wij konden slechts de uitgave van 1564 raadplegen: Die warachtighe gheschiedenisse van allen gheloofweerdighe saken vanden alder onoverwinnelijcsten ende alder moghensten Keyser van Roomen CAROLUS de vijfste... Te Ghendt... By GHEERAERDT VAN SALENSON... 1564.

Sylvanus voormaels Dienaer der ghereformeerder Ghemeynten Christi binnen Antwerpen ende daer naer inde Nederduytsche Kercke tot Londen. Noyt maer eens ghedruckt, ende nu de tweede mael ghedruckt, enz. *Tot Gorcum...* 1596, komt een epitaphie voor van LUCAS D'HEERE op WYBO, die den 23n Juni 1576 stierf, en in dit grafschrift zegt hij o.a. dat den wijzen Christenen de dood welkom is, omdat hij de weg is tot het ware goed, maar dat het overlijden van WYBO door velen betreurd wordt, daar hij hun in „dees qua dagen" onttrokken wordt. Hij is nu wel zalig, doch de kerk is thans van hem beroofd, en veel zijn er die hem nog gaarne in het leven zouden zien, want vuur noch zwaard heeft hij gevreesd, en gaat hij voort:

U leven was my meer weert dan tgoet seer gespaert
Die voortijts so trouw' een mededienaer waert
Van dat wy beyd' gelijc vrymoedich met accoort
T'antwerpen seer vermaert vercondichden gods woort[1]).

Wat moeten wij daaruit afleiden? Is het D'HEERE zelf die hiermede bedoeld wordt? Want het epitaphie is getiteld: „Overgheset nae den sin by LUCAS D'HEERE". Slaat het wèl op D'HEERE, dan kan het slechts geweest zijn in den tijd dat hij te Antwerpen verbleef en bij PLANTIN werkzaam was, dus in 1562. En WYBO was van 1560 tot 1566 protestantsch priester in die stad. D'HEERE zou dan daar Gods woord verkondigd hebben, hoogstwaarschijnlijk in 't geheim, of durfde men toen te Antwerpen in het openbaar prediken?[2]).

---

1) In de eerste uitgave van het werkje, Antwerpen 1582, komen die gedichten niet voor.

2) Ik haal de volgende passage aan uit TE WATERS Historie der Hervormde Kerke te Gent... 1756, blz. 6: „Zedert het Jaer 1554 tot 1566 wort in de Gedenkschriften, die my voorgekomen zyn, zeer weinig gewag gemaekt van de Ghereformeerde Gemeente te Gent, 't zy dat de geenen, die tot dezelve behoorden, gevlucht waeren, of zig ten allernauwkeurigsten bedekt gehouden hebben, om dat men te Gent het allerstrengste Bloedt-plakkaet van den Jaeren 1550, mitsgaders den uitgestreksten last, door PHILIPS den II. ten Jaere 1559 aen de Geloofs-onderzoekers, Inquisiteurs genaemt, gegeven, zonder oogluikinge zal hebben uitgevoert, hetwelk de Regeerders van Antwerpen, en van andere steeden niet wilden doen." Men was dus in Antwerpen vrijgezinder en zag nog al wat door de vingers. In: Twee Verhandelingen over de Inquisitie in de Nederlanden tijdens de 16e eeuw. De uitvoering der geloofsplakkaten en het stedelijk verzet tegen de inquisitie te Antwerpen (1550—1566) door JAN JORIS MULDER. Gent — 's Gravenhage, 1897, lezen wij hoe weinig de ketters te Antwerpen, in vergelijking met andere steden, lastig gevallen werden; hoe zachtaardig de geestelijke inquisiteurs soms waren en hoe stoutmoedig soms de ketters. Zoo was reeds in 1558 de hervormde kerk in die stad volkomen ingericht (blz. 30 en 62); op de wallen waagde men het preeken te houden (blz. 61), de ketters zongen in het openbaar psalmen en geestelijke liedjes voor het Steen, de gevangenis, om een gevangen of veroordeelden geloofsgenoot op te beuren, men durfde er woelingen veroorzaken ter gelegenheid van het verbranden van een ketter (blz. 65); de Protestanten gingen zelfs zoo ver aan MARGARETHA VAN PARMA de vrije uitoefening van hun godsdienst te vragen; en verboden boeken waren in massa in Antwerpen te vinden (blz. 71).

En WYBO zelf zegt in zijn Lof-sanck, voorkomende in hooger vermeld werkje:

Als ick t'Antwerpen hadd' gheleert,
en onder 't cruys Gods kerck vermeert,
ses Jaer: doe liet ick hooren,
inde vryheyt int openbaer
mijn stemme claer ontrent een Iaer,
tot s'duyvels rijcx verstooren.

terwijl naast het voorlaatste vers in margine „1566" gevoegd is.

In Gent integendeel moeten tijdens die jaren, zooals TE WATER veronderstelt, de bepalingen van de

Daarna vinden wij geen gedicht meer van hem vóór 1565. Het is een ode [1]), waarin hij zich vooral verzet tegen het zingen van „vleeschelycke liekens", wat zondig is, terwijl hij het zingen van de goddelijke dichten van FRUYTIERS aanbeveelt, tegelijk om zich daarmede te ontwennen:

Ander godloose liekens vol van venijn,
Die vele voor Goddelijcke bekennen,

en om zijn hart „tot d'hemelsche chooren" te verheffen, want grooter wellust dan in de deugd is er niet.

Iets uitsluitend katholieks is daar niet in, veeleer kunnen wij dien afkeer van de wulpsche gedichten als het teeken van een protestantsch puritanisme beschouwen. De censuur verbood wel werkjes met wulpsche strekking en plaatste ze op den index, maar hoogstwaarschijnlijk zal men daarmee maar eerst begonnen zijn, wanneer de Protestanten den Katholieken het dulden er van als een verwijt zullen toegestuurd hebben; zoodoende weerden deze laatsten een beschuldiging af.

Het was ook in hetzelfde jaar dat zijn eerste bundel verscheen, *Den Hof en Boomgaerd der Poësien*. Een lezing moet ons weldra aantoonen hoe hybridisch dit werkje is. Van den eenen kant de allerwulpschte gedichten, van den anderen de allergodsdienstigste en wijsgeerigste. Nochtans verscheen het met koninklijke goedkeuring en het privilegie dagteekent van den 3n October 1564, evenals dat van de *Psalmen Davids*, die in hetzelfde jaar verschenen. Wij zouden ons kunnen afvragen of de wulpschheid van het werkje dan aan den censor ontsnapt is, en of het waarschijnlijk is dat men vertalingen naar MAROT zou toegelaten hebben, waar MAROT zelf op den index voorkomt? Wij bevinden ons hier voor een feit dat uitlegging verdient. En zou de veronderstelling zoo onaanneembaar zijn, dat wij hier voor een gewild over het hoofd zien staan? Wanneer wij aan de 16e eeuw terugdenken, aan dien tijd van inquisitie, censuur, verdrukking, dan hebben wij steeds het vooroordeel tegelijkertijd te denken aan een eeuw van valschheid, vijandschap, godsdiensthaat en verraad, waarin vrienden en bloedverwanten elkaar zelfs niet vertrouwden en ook wel aanklaagden. Steeds stellen wij ons voor dat die toestanden algemeen waren, en zelden komen wij op het denkbeeld dat er daarnaast toch ook wel bewijzen van trouw en vriendschap zullen geweest zijn, dat niet altijd de broeder den broeder en de vriend den vriend verried.

---

geloofsplakkaten, o. a. de censuur uiterst streng toegepast geweest zijn, zoodat men er zich niet zal hebben durven verroeren. Al de kronijken van Gent uit die dagen, zooals die van JUSTUS BILLET, VAN VAERNEWYCK, VAN DEN VIVERE, DE KEMPENAERE, BERNARD DE JONGHE, geven zeer weinig bijzonderheden op over de jaren 1559, 1560, 1561, 1562 en 1563.

1) In: Ecclesiasticus... deur JAN FRUYTIERS... tot Antwerpen... by WILLEM SILVIUS, drucker der Con. Mat. 1565. Dit boekje werd door ALVA in 1569 verboden: JAN FRUYTIERS was tot de Hervormden overgegaan.

Maar die bewijzen ontbreken ons, omdat het ruchtbaar maken er van gevaarlijk was. Zou zoo een vriendschap niet hebben kunnen bestaan tusschen D'HEERE en den censor van zijn boekjes, die een zekere LAURENS DE METS, „deken ende plebaen van S. Goedelen Kercke" was, vooral daar wij weten, dat die twee elkaar kenden? Want in D'HEERE's bundel komt een sonnet voor aan dezen DE METS, dat wij hier overschrijven:

Nu wi de weerelt sien soo vul alder boosheden
Ende soo veel mesbruux in alle lie'n en staten,
Zoo menigh quaet erreur, het volc soo onbesneden,
T'bedrogh so ghemeene in allen plaetsen en steden.
Nu wi sien d'een broeder den anderen ooc haten,
Ic zwighe dat si elcanderen verlaten:
Nu wi de zonde zien doen met soo stauten haert,
Als oft si ware deught, eerlic en goet boven maten.
En naer dien den goeden (soo langhe als hem God spaert
Int sondich lichaem) ooc lanx so meer sonden gaert
En onderworpen is d'ellenden, naer Vives segghen
Waerom minnen wi dees helle, en sijn wi vervaert
Voor tgeunt dat ons daeraf vrijtt ende bewaert?
Om dat wi ons crancheit te veel oorcussens leggen.

De tweede strofe is voor een dubbele opvatting vatbaar, en zou zoowel in protestantschen als in katholieken zin kunnen uitgelegd worden. En afgezien nog van de veronderstelling dat die DE METS, welke in 1570 bisschop van 's Hertogenbosch werd [1]), misschien zelf wel in den grond hervormde begrippen kan gehad hebben, iets wat zeker geen onmogelijkheid is, daar PLANTIN, de drukker van de Koninklijke Majesteit, tegelijkertijd ook kettersche werkjes drukte [2]), is het toch niet zoo onaannemelijk dat hij voor de boekjes van zijn *vriend* toegevend zou geweest zijn, vooral daar ze niets bepaald anti-katholieks bevatten, en wel zaken die ten voordeele van den katholieken godsdienst konden uitgelegd worden [3]).

Een hybridisch werk noemden wij het boekje. Want wat te zeggen, wanneer wij naast gedichten als de bewerking van MAROT's „Temple de Cupidon", „Den Temple van Cupido, waer in beschreven is den haert en de train der wellustighe ende vleesschelicke Liefde, midsgaders der ghetrauwer Liefden natuere ende wesen"; naast vertalingen van zijn „Du beau Tetin" en „Du laid Tetin", e.a., puriteinsche denkbeelden uitgedrukt vinden, als het ter zijde stellen van alle wellusten, van het slechte van de wereld, van de hoovaardigheid die men in het dragen van prachtige kleederen laat blijken; te vinden in „Refereinen int

1) Cf. Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique. V. blz. 223.

2) Zie in MAX ROOSES' Christophe Plantin, enz. Ch. IV en ook Ch. XIII, waarin gezegd wordt hoe PLANTIN, die in het begin van 1580 nog drukker van Zijn Koninklijke Majesteit was, op het einde van dit jaar reeds den titel droeg van drukker van de Generale Staten.

3) Een deken van St. Goedelen Kerk gaf toch ook de kerkelijke goedkeuring aan een werkje, dat bij zijn verschijnen als protestantsch vervolgd werd. (Cf. ibid. blz. 59—60).

Wise" en „Referein daer Opperprijs mede ghewonnen was"? Koningsgezind is hij in elk geval: in den „Welcomme van edelen ende weerden Heere, heer ADOLPH VAN BOURGOIGNEN, enz." spreekt hij van „de vianden van onse landen" en van „onsen Coningh machtich" [1]); eveneens is het sonnet „An Joos Borluut" en het „Epitaphie van M. Cornelius Manilius." Teksten uit den Bijbel en uit de kerkvaders worden op verscheidene plaatsen van het bundeltje aangehaald; ERASMUS een paar maal genoemd, o. a. als een die „niet altijt en verclaerde, D'uyterste ghevoelen van zijnen gheloove" (blz. 89 in „Van den Hane op den Esel"), en als één van de „autheurs die de Kercke vercieren" (blz. 67); in hetzelfde gedicht rekent hij het als een eeretitel aan dat een „excellente gheleerde dochtere" zich

Seere besigh makende in Gods woord te lesen',
Niet uut curieusheit, oft om tsine ghepresen:
Maer uut rechte affectie, tot God en sijn leere.

Op andere plaatsen, als die o. a. waar hij zegt (blz. 103 „Referein van het Kinder-Doopsel):

Want ghelijc het betaemt, en is ooc sonder schade,
Dat de vrauwen commen ter Avondmale ons Heeren
Al en ist Gods bevel niet, om sgheloofs vermeeren,

en zich bekwaam in de dialectiek toont, om te bewijzen dat „den vader der dolingen" nog niet verzaad is:

Van te bevechtene, deur zijn boose heretijcken,
T'aude warachtigh gheloove, d'welcke gheschiet
Onder tschijn des Evangelijs, soot nu mach blijcken,
An dees nieu Tatianen, die van de waerheit wijcken
En segghen dat Christus meinschelicke nature,
Van Maria niet en is." (blz. 106).

schijnt hij wel bepaald katholieke denkbeelden uit te drukken.

Een dergelijke plaats, als de laatstgenoemde, en nog andere, als de volgende, zal men mij tegenvoeren om te bewijzen dat D'HEERE op dat oogenblik nog geen Protestant was. In zijn gedicht „Van den Hane op den Esel" zegt hij:

Men zal Huulspieghel nemmermeer verbieden
Spijt alle ketters die daer teghen tieren [2]).

en verder:

Men zal met die zijn ketterlick ghezindt
Niet VERBO, SED VERBERE disputeren.
En de Lutherianen zeer declineren.
Daer teghen zeer veel Hughenoten wassen.
. . . . . .

1) Maar ook in 1577, wanneer aan zijn Protestantisme niet meer te twijfelen valt, zegt hij in zijn Beschrijvinghe van de intrede van WILLEM VAN ORANJE in Gent: „Item op de zelve stellynghe was ghestelt de wapen van onsen Coninc PHILIPS." En daarenboven denke men slechts aan het Wilhelmus.

2) Uilenspiegel werd verboden en komt met den Reynaert de Vos op den index van 1570 voor.

De ketters en worden niet al ghevanghen
Noch men zied ooc al de dieven niet hanghen.
. . . . . .
Maer nonnen schoffieren, cloosters, capellen
En kercken breken, houden veel ghezellen
Voor evangelische wercken notable
Zi roupen om puer text, de reste is fable.

Tegen de herdoopers gaat hij op meer dan één plaats te keer: „Ic weynsch dat d' herdoopers ter kercken kamen", verlangt hij eerst, en in het „Refereyn van de meynsch-werdinghe Christi, ieghens d'Erdoopers", valt hij tegen MENNO en zijn volgelingen uit:

Soot Menno leert, met sijn aenhanghers obstinaet:
Die heur gheloove op haer eighen vernuftheit bauwen.

Eveneens in zijn „Referein van het Kinder-Doopsel ieghens d'Erdoopers: toegheschreven den gheleerden en weerdighen heere mijn Heere den Proost van S. Pieters by Ghendt."

Hoe moeten wij die verschillende plaatsen beschouwen? Schijnen zij niet bepaald anti-protestantsch te zijn?

Zijn uitvallen tegen de Herdoopers bewijzen niets; ten eerste zal de indruk van die radicale, oproerige secte nog wel niet ten volle uitgewischt geweest zijn, en zal er een zeker vooroordeel tegen de heel bezadigde Mennonieten bestaan hebben; vervolgens was het een andere secte, waartegen D'HEERE, die Calvinist was, te velde kon trekken, zonder dat wij daarom een bewijs van Katholicisme daarin moeten zien [1]). Doch er is meer. Hooger haalden wij de plaats uit TE WATER aan, waardoor wij vernamen hoe streng het plakkaat van 1550 te Gent werd nageleefd, zoodat de Hervormden of wel gevlucht waren, of zich stil hielden. Het werkje van D'HEERE verscheen te Gent. Met onze veronderstelling dat hij toen reeds Protestant was, moest er een katholiek tintje aan gegeven worden, indien hij er ongestraft van af wilde komen. Hij moest den Katholieken die het boekje in handen zouden krijgen, zand in de oogen strooien. Het kwam er op aan voorzichtig te zijn [2]). Daarin is hij dan ook geslaagd. Mocht men

---

1) In zijn in 1580 verschenen „Tractaet ofte Handelinge van de Kercke" toont hij zich bepaald voorstander van den kinderdoop (blz. 241).

2) Zie in de Voorrede van de Nederlandsche Spellinghe.... duer JOAS LAMBRECHT, uitgegeven door de Vlaamsche Bibliophilen, blz. VI, hoe een werkje Corte instruccye enz. (door CORNELIS VAN DER HEYDEN, priester), als kettersch vervolgd en het privilegie valsch bevonden werd. En zie ook de veronderstelling van Dr. PAUL FREDERICQ, die zich afvraagt of de naam van den „devoten Pater Broeder NICLAES PEETERS Minnebroeder ende Gardiaen", welke een kettersch werk schreef, niet verzonnen was. (De Nederl. onder Keizer KAREL, blz. 73). Die gevallen zullen wel geen uitzonderingen zijn, en meer dan eens zal men getracht hebben inquisitie en censuur op een dwaalspoor te brengen. De strengheid van die beide instellingen is genoegzaam bekend. Immers ook D'HEERE's beschermer, ADOLF VAN BOURGONDIË, alhoewel geloovig Katholiek, heeft het gevaar gedreigd door den Bloedraad vervolgd te worden, omdat hij niet genoegzaam den beeldenstorm had weerstaan. (Cf. BLOMMAERT. Levensschets, bl. 15, nota, en DE BUSSCHER, t.a.p. blz. 307).

op protestantsch gekleurde denkbeelden en gezegden kunnen wijzen, dan kon hij dit logenstraffen door anti-hervormde uitdrukkingen aan te halen. Aldus liep hij geen gevaar. De katholieke kerk had toen toch immers de gewoonte uit de werken, die haar nuttig schenen voor haar doel, doch waarin zich hier en daar iets bevond dat protestantsch getint was, die plaatsen te doen verdwijnen, en dan de toelating tot het drukken van het werk te geven. Iets dergelijks gebeurde o. a. met ERASMUS [1]).

D'HEERE nu had plaatsen om zich op zijn goed katholiek geloof te beroepen; wij hebben ze hierboven aangehaald, doch wij kunnen er dubbelzinnigheid in zien. Zij komen bijna alle voor in zijn gedicht „Van den Hane op den Esel", navolging van MAROT's *Première epistre du coq à l'asne*, een gedicht waarvan de toon min of meer geestig en tegelijk spottend, wat sarcastisch zelfs is. D'HEERE kon ook wel eens op zijn tijd een aardigheid zeggen, bewijze het antwoord dat hij in Engeland aan admiraal CLITON gaf op zijn vraag waarom hij een Engelschman naakt had uitgebeeld met een schaar in zijn hand en allerlei stoffen voor kleedingstukken naast zich [2]). Misschien moeten wij juist al zijn gezegden over de Ketters in tegenovergestelden zin verstaan, en wie weet of er niet een sluwe glimlach om D'HEERE's mond gespeeld heeft, wanneer hij de verzen neerschreef: „De ketters en worden niet al ghevanghen, Noch men zied ooc al de dieven niet hanghen", en daarbij aan zich zelf dacht? En zeker kan er een gemeende critiek liggen in zijn afkeuring van de ketters die gewelddaden begaan, zooals elk bezadigd man de oproerigen van zijn eigen partij kan veroordeelen; des te meer daar het ons bekend is dat hij den beeldenstorm afkeurde en verscheidene schilderijen en kunstwerken aan de woede der vernielers onttrok [3]). Verliezen wij ook den steek niet uit het oog dien hij den paters toebrengt en waarmede hij zijn gedicht besluit:

Zulc waent een Priester smiten, en gheraect
Zijn vader: ooc allomme zi nu vraeghen
Oft paters niet en hebben goede daeghen?

Neen, laat D'HEERE antwoorden, goede dagen hebben zij niet

Tswaer hadden sy goe' nachten sprac broe'r Thuene.

Maar wij moeten bovendien opmerken dat D'HEERE, zooals hij in de voorrede zegt, zijn gedichten uitgaf op het aandringen van „zommighe", die

---

1) Zie in den Index verschenen in 1571 te Antwerpen bij PLANTIN op blz. 82 en vgg. de „Expurgatio operum Desiderii Erasmi."

2) Zie VAN MANDER. Schilderboek, fol. 255b.

3) Cf. BLOMMAERT. Levensschets, blz. 20.

gedichten welke hij „beuselingen" noemt, en die hij maar tot „tijtcortinghe" gemaakt heeft, waarvan sommige nog van uit zijn „jongde oft kindscheit" dagteekenen [1]). D'HEERE, aangezien hij nu toch eenmaal zou laten uitgeven, kan nu best gedaan hebben zooals meer dichters, vooral jonge, doen, nl. al zijn gedichten, die uit zijn katholieken zoowel als die uit zijn protestantschen tijd, het licht hebben laten zien, zonder dat hij juist daarom nog de denkbeelden in zijn eerste gedichten uitgedrukt, behoefde te deelen.

In hetzelfde jaar 1565 verschenen ook te Gent zijn *Psalmen Davids* [2]). Al degenen die tot nog toe over D'HEERE geschreven hebben, tot en met KALFF toe [3]), beschouwen deze psalmen als zijnde de uiting van een Katholiek. Na hetgeen wij hooger over D'HEERE's godsdienstige gevoelens meenen aangetoond te hebben, komen ons die psalmen als het werk van een Protestant voor. In het voorbericht van „den Drucker tot den goedwillighen Lezer, oft Zangher", wordt o. a. het volgende gezegd: „Al hebben de Psalmen Davids van overlangh in nederlandsche spraecke ghemaeckt gheweest nochtans en zal men desen nieuwen aerbeit niet te vergeefs achten. Ten eersten, omdat eenighe van d'oude Psalmen ghemaeckt zijn op lichtvaerdighe voysen daer by theyligh woord Gods dickmael is mesbruuct gheweest, in danssen en ander wulpscheden." Vervolgens is die vertaling gemaakt *op de voysen en mate, van Clement Marots Psalmen*, zooals de titel luidt. Ten onrechte. Want van de 37 vertaalde psalmen zijn er acht die vervaardigd werden naar de overzetting van THÉODORE DE BÈZE. En het doel van D'HEERE was dichter bij den zin van het oorspronkelijke te komen en de verzen regelmatiger te maken. Hij heeft de vertalingen gevolgd van HIERONIMUS, AUGUSTINUS, ARNOBIUS, e. a.; om duistere plaatsen te verklaren heeft hij in margine de uitleggingen „der Doctoren van der Kercken" als die van TITELMANUS, FLAMINIUS, CAMPENSES, e. a. toegevoegd. Het onderscheid dat tusschen deze vertaling en andere bestaat is te wijten aan de verschillende wijze van opvatting en verklaring van het Hebreeuwsch. En voegt hij er bij: „Al twelcke (beminde Lezer) is ghedaen tot dier meeninghe, op dat hier mede zauden ontwent worden

---

1) Er zijn slechts een paar gedagteekend: één is van 1559, een ander van 1563; zijn gedicht „An d'excellente Roseane" moet van vóór 1560 zijn, daar zij in dit jaar stierf. (Zie een artikeltje van PRUDENS VAN DUYSE in Belg. Museum II, blz. 96).

2) Het werkje werd later op den Index geplaatst. Het is nochtans zonderling dat wij daarop zijn eersten bundel niet vinden; de boeken van Protestanten die verschenen waren tijdens zij nog tot het Katholicisme behoorden, werden na hun overgang verketterd. Hoe zou het komen dat de Hof en Boomgaerd daaraan ontsnapt is?

3) Geschiedenis der Nederl. letterk. in de 16e eeuw. II, blz. 112. Hij steunt daarbij op de voorrede en juist op die plaatsen welke wij in tegenovergestelden zin uitleggen. Hoe dubbelzinnig men dus soms in die dagen was, omdat men voorzichtig moest zijn, blijkt daaruit eens te meer, en het is ons een argument voor hetgeen wij hooger beweerden.

vele onstichtelicke, ende ketterlicke liedekins, die hedensdaeghs (God betert) zeer ghemeen zijn."

Het is zonderling om te beginnen dat D'HEERE hier zijn drukker aan het woord laat, terwijl hij zelf slechts op het einde van 't werkje een woord tot den lezer of den zanger richt, alleen om eenige denkbeelden over den *vorm* der gedichten te uiten [1]). Zouden wij misschien uit dit feit iets moeten afleiden? Wilde D'HEERE soms, voor zijn geloofsgenooten, den schijn niet op zich laden als trok hij tegen de Hervormden te velde; stuitte zulke dubbelzinnigheid hem tegen de borst?

Wat de eerste aanhaling uit het voorbericht betreft, die behelst hoegenaamd niets dat bijzonder katholiek is; het verzet tegen het zingen van wulpsche liederen is veel eer protestantsch, een diep godsdienstig man moest aan zoo iets aanstoot nemen [2]). En wat het woord *ketterlicke* aangaat, waarin KALFF het bewijs put, dat de Psalmen tot de katholieke litteratuur moeten gerekend worden, ook dit is geen bezwaar tegen de hervormde strekking van het boekje. Want *ketterlick* is niet uitsluitend op te vatten als anti-katholiek. Het beteekent datgene wat in strijd is met den waren godsdienst, zooals die door den spreker of den schrijver begrepen wordt. Doch er zijn duidelijker bewijzen uit D'HEERE zelf, die ons gelijk geven. In zijn *Tractaet ofte Handelinge van de Kercke*, verschenen in 1580, een vertaling van het werk van PHILIPPE DE MORNAY: *Traité de l'église*, op een oogenblik dat er aan D'HEERE's Protestantisme geen twijfel meer bestaat, gebruikt hij herhaaldelijk het woord „ketterlijk" of „kettersch" in de beteekenis van Roomsch. Uitdrukkelijk zegt hij (blz. 23): „Maer wy segghen dat sy [nl. de Roomsche kerk] een Kettersche Kercke is" [3]). En wij moeten dus onder de „ketterlicke liedekins" waarvan hier gerept wordt, de katholieke liedjes verstaan, die toen natuurlijk menigvuldig gezongen werden [4]).

---

1) Opmerkenswaardig is ook dat in zijn Hof en Boomgaerd juist het tegenovergestelde plaats heeft: daar schrijft D'HEERE het voorwoord, en de drukker voegt er eenige opmerkingen betreffende den vorm der verzen aan toe.

2) In het voorwoord van Dathenus' Psalmboek zegt deze: „Eerstelic datter een groot onderscheyt is, tusschen dat lichtveerdigh singhen daermet die werelt omgaet, ende dat singhen der Psalmen DAVIDS." En in het gedicht „Tot de Ghemeente Christi", dat D'HEERE er in plaatste zegt hij:

Wilt dan dees liedekens leeren, ende verdommen
Die wellustige onstichtelicke schimpige dingen
Daer de menschen met rechten souden af verschrommen.

3) Andere bewijzen in hetzelfde werkje op blz. 12, 18, 45 en 241.

4) Zie KALFF, o.c. II. blz. 102 en vgg. In ADRIAAN UYTTENHOVEN. Geschiedenis der hervormde kerke te Antwerpen lezen wij op blz. 123: „In het jaer MDLXII begonnen de Fransche vluchtelingen van den Hervormden Godsdienst.... de gemoederen der Nederlandsche Protestanten aanteblaazen, en hen van hunnen geest mededeelen: men begon te Doornik, Valenciennes en elders, vergaderingen te houden zingende de Psalmen in de Fransche taal, berijmd door CLEMÈNT MAROT en THEODORUS BEZA: en het duurde niet lang, of die yver sloeg ook tot Antwerpen over." Dus waarschijnlijk juist op het oogenblik dat D'HEERE er zich bevond.

Ik meen dus duidelijk genoeg te hebben aangetoond dat D'HEERE reeds tamelijk jong Protestant was. Dat hij toen reeds *openlijk* tot de Hervorming is overgegaan, is aan twijfel onderhevig; doch dat zijn beginselen en begrippen protestantsch waren, schijnt mij zeker. Zij die dit niet aannemen, — en niemand heeft het tot nog toe gedaan, — laten dus zijn bekeering op eens plaats hebben in 1566; want in die dagen, toen het gevaar ook geweken was, kwam hij er openlijk voor uit. Wij weten dit door een gedicht dat hij in het Psalmboek van Dathenus [1]) plaatste, dat in 1566 verscheen. Van een psychologisch standpunt nu, komt mij zoo een plotselinge overgang tamelijk onwaarschijnlijk voor, en wel om verschillende redenen. Wij hebben hooger gezien dat hij den beeldenstorm bepaald afkeurde, een feit dat natuurlijk goed met een kunstenaarskarakter overeenstemt. Is het nu niet zeer twijfelachtig dat iemand, die niet reeds diep ingewortelde hervormde principes heeft, zich door zulke buitensporigheden genoopt zou gevoeld hebben tot de partij welke die gewelddaden beging, over te treden? Is het niet veel waarschijnlijker dat, moest hij tot dan toe Katholiek geweest zijn, hij daardoor in zijn geloof zou versterkt geworden zijn? Daarbij was hij voor zijn tijd tamelijk gematigd; later, tijdens de onlusten te Gent onder HEMBYZE en RYHOVE, zien wij dat hij tot de bezadigde partij, die van den Prins, behoort. Buitendien is het veel aannemelijker dat een gewoon mensch, een die zich laat leiden door indrukken en hartstochten, die ras van het eene uiterste in het andere vervalt, zich in abnormale oogenblikken als die van het jaar 1566, door de toestanden laat meesleepen; maar bij een ontwikkeld man, bij één die alles aan de rede toetst, is zoo iets al heel onwaarschijnlijk. D'HEERE nu was een geleerd man; daarbij een man van karakter, die voor zijn godsdienst tweemaal het land verliet, zijn huis, dat in de Bennesteeg stond, in handen der vijanden gelaten heeft [2]), en niet, als VAN DER NOOT en HAUWAERT, die eerst Protestanten waren, doch weder tot hun ouden godsdienst terugkeerden, omdat zij er voordeel in zagen, naar zulk voordeel trachtte [3]). En hartstochtelijk schijnt D'HEERE ook niet geweest te zijn, misschien zou hij zich in dit geval ook grooter kunstenaar betoond hebben. Hij was een man van gezond verstand. Wij hebben dus in zijn bekeering niets anders te zien dan de losbarsting van sinds jaren verzamelde krachten, die niet in werking konden treden. Als één die van een zwaren druk verlost is, moet hij zich gevoeld hebben, den dag dat hij vrij voor zijn meening kon uitkomen, dat hij niet elk woord behoefde te wegen, dat hij niet om zich

1) Alle de Psalmen Davids..... Door PETRUS DATHENUM..... Ghedruckt in den Jare ons Heeren M.CCCCC.LXVI. z. n. v. pl. n. dr.

2) Zie DE BUSSCHER, t. a. p. blz. 305.

3) KALFF. II, blz. 32 en 249.

moest 'zien of de oogen van spionnen hem niet begluurden, of er geen monden geopend waren om hem aan te klagen, en geen handen gereed om hem te grijpen. En waar hij zoo lang tot zwijgen gedwongen was geweest, daar moest hij zich nu bij de intredende reactie met des te meer warmte voor zijn principes in den strijd werpen. Hij toonde in het kleine het beeld van de gansche omwenteling! [1])

In elk geval moet hij nog al wat op zijn geweten gehad hebben, toen ALVA in Augustus 1567 zijn intrede in de Nederlanden deed, want hij vond het raadzaam de vlucht te nemen. Bij VAN VAERNEWIJCK [2]) lezen wij: „Hoe datter up den Aschdach, anno 1567, drije destijncte brieven, te Ghendt... upgheslaghen waren, waer bij inneghedaecht waren hondert mannen van Ghendt..., te compareren teenen zekeren daghe voor den duuck Dalve, up de verbuerte van eeuwich ghebannen te zijne ende alle haer goeden gheconfisquiert, waer af dat niet eenen ghecompareert en es." En als No. 6 staat vermeld: „LUCAS MIJNSHEEREN, een constich schilder ende zeer verstandich ende studiues, tot verwonderens toe naer zijn joncheyt, ende was ghehuwet an een dochter in Zeeland" [3]). D'HEERE verscheen natuurlijk niet, en bij vonnis van den raad van ALVA, geveld den 27n November 1568, werd hij verbannen verklaard [4]). Hij vluchtte naar Engeland. Volgens LIONEL CUST zijn er weinig bewijzen over van zijn verblijf in Londen. Van 1568 dagteekent een ode die hij „op de Visioenen van mijn Heere VAN DER NOOT" schreef, welke zich toen eveneens te Londen bevond. Verscheidene zijner schilderijen dagteekenen van 1569. Zijn „Poeme heroique sur la devise de Monsieur Thomas Gressem Chevalier", moet, volgens DE BUSSCHER [5]), dagteekenen van 1567 à 1569, toen de nieuwe beurs te Londen werd opgericht [6]). In 1571 wordt zijn naam vermeld onder de ouderlingen der Hollandsche kerk, de Austin Friars. Het is slechts uit 1576 dat wij meerdere bewijzen van zijn verblijf te Londen hebben. In dat jaar, 31 Mei, was hij peter van zekere SUZANNA DROSSAERT; toen maakte hij het grafschrift op WYBO [7]);

---

1) Zijn bekeering zal hem toch niet verhinderd hebben met Katholieken in betrekking te blijven? In de Description de Tout le Pais-Bas... par LODOVICO GUICCIARDINI. En Anvers, Par GUILLAUME SILVIUS... M.D.LXVIII, werk dat opgedragen is „au grand roy catholique" vinden wij een Fransch sonnet van hem. Of is het een afdruk van een vorige uitgave?

2) Van die beroerlike tijden. II, 273.

3) In het Memorieboek der stad Gent II, 358: „te compareren in persoone binnen der stede van Bruussele... op den vjen Sporcle LXVIJ".

4) Archieven der Stad Gent. Reg. M. fol. 297vo.

5) Biographie nationale, i. v. DE HEERE.

6) Dit gedicht komt voor in het hds. dat zich ter Gentsche bibliotheek bevindt, gecatalogiseerd als „Album amicorum Joan. Rotarii." Daarin eveneens een Engelsche vertaling er van die ongeteekend is. Misschien ook van D'HEERE?

7) Zie hooger, blz. 94.

van dat jaar dagteekent ook een „Ode aen Sr. Jan Rademaker" [1]); toen was het eveneens, den 28n Maart, dat MARNIX hem een zilveren kop ten geschenke gaf, vergezeld door psalmen en sonnetten [2]); dat hij aan EMANUEL VAN METEREN den 9n Juni het volgende sonnet toezond [3]):

De sonde heeft wel in het aensien wat schijn
Van wélde en' vreught, daer zy swaerelts dienaren
Listigh by loct, als met ghesang en' snaren
Maer onder tsoet leyt schadelick venyn.
Wat grooter grief comt wt tmisbruyck van wyn?
Is vreckheyt niet den buel van die goet garen?
Gheeft hoerdom niet menigh schendigh beswaren?
Wat sondaer doch kander wéldigh ghesijn?
Oock dat meer is naer dees bedroefde vreught
Volghet haeren loon, d'eeuwighe doot, dies meughdt
Ghy daer by sien of zy gheeft wat profijts.
Schuwt dan de sonde, end' volghdt vast na de dueghdt
Die ziele, gheest, end lichaem maect verheughdt
Schade leer ú wys te werden in tyts. [4])

In de jaren die D'HEERE te Londen doorbracht, moet hij ook in betrekking geweest zijn met meer dan één persoon van aanzien; niet alleen wordt dit bewezen door de portretten die hij van verscheidene Engelsche grooten maakte, door de vriendschapsbanden die hem aan MARNIX verbonden, maar ook door een Franschen brief, hem door WILLEM VAN ORANJE den 6n Juli gezonden, brief die aantoont dat D'HEERE zich toen ook met zaken van politieken aard

---

1) Zie Bijlagen.

2) Cf. mijn artikel „Eenige onuitgegeven gedichten van Marnix", in Tijdschrift voor Nederl. taal- en letterk. XVII, blz. 107.

3) Het wordt medegedeeld en gefacsimileerd door L. CUST in zijn A Notice of the Life, enz. D'HEERE schreef het in het Album amicorum van VAN METEREN, dat zich nu in de Bodleana te Oxford bevindt, en voegde er een teekening aan oe, eveneens door CUST gefacsimileerd. Die teekening verbeeldt een meermin die op een lyre speelt en met haar staart een schip voorttrekt waarvan de zeilen hol staan; de golven slaan hoog tegen het schip op en schijnen het te bedreigen. — Door Dr. H. C. ROGGE werd het eveneens in Oud-Holland, Deel XV, opgenomen.

4) De denkbeelden in dit gedicht uitgedrukt schijnen tot de geliefkoosde van den schrijver behoord te hebben. Door MAX ROOSES worden in de Vlaamsche School van 1889, blz. 22, de volgende verzen meegedeeld, die D'HEERE in het Album amicorum van ORTELIUS plaatste:

De sond' is wel van een soet schoon aencommen
Maer siet den steert, tot groot verderf sy strect:
SCHADE LEER u daer af thebben verschrommen
En leeft Christo SLEVENS EYNDE perfect:
Als Abraham, door tgheloove verwect.

Dn. Abrahamo Ortelio Geographo Regio, amico veteri depinxit hoc suum symbolum, LUCAS DHERUS. Andwerpie VI July 1580.

De Heer ROOSES voegt hierbij: „Het zinnebeeld van LUCAS D'HEERE, door hem zelven hier afgebeeld, stelt eene nymf voor op eene harp spelende en een man, die uit een boot vallende, op het punt is van te verdrinken. Het aanzicht der nymf is schoon, maar haar lichaam eindigt in een staart.... Het zinnebeeld van ORTELIUS was Christus' naamcijfer met de woorden: „VITAE SCOPUS" 's LEVENS DOEL of s' LEVENS EYNDE, zooals LUCAS D'HEERE het vertaalt."

heeft ingelaten, en dat de Zwijger, op aanbeveling van MARNIX, in hem een verkleefden en vertrouwbaren partijganger en zaakwaarnemer meende gevonden te hebben, die hem de behulpzame hand kon bieden bij de uitvoering van zijn plan om de stad Nieuport in te nemen, waartoe Koningin ELISABETH hem zou bijstaan, weswegen hij zich tot den Heer DE WALSINGHAM, staatssecretaris, moest wenden [1]).

Weldra zou de gelegenheid aan de verbannenen worden gegeven om in hun land terug te keeren: den 8n November 1576 was de Pacificatie van Gent gesloten. D'HEERE greep die gelegenheid dan ook onmiddellijk aan. Den 18n Januari 1577 was te Brussel de vorm van den eed afgekondigd, waarin zij die het land hadden verlaten, beloofden de Spanjaarden en hun aanhang uit het land te verdrijven, zich te voegen naar den inhoud van de Pacificatie, en zich er noch met woord noch met daad tegen te verzetten. Reeds den 17n April daaropvolgende legde „LUCAS MYNS HEEREN" den eed af [2]). Dit bewijst wel dat hij zich ten zeerste aan zijn geboortestad gehecht gevoelde, al zal hij zich te Londen niet over gebrek te beklagen gehad hebben. Den 14n Juli van dat jaar gaat hij met zijn vrouw naar Middelburg om er het avondmaal bij te wonen [3]). In die dagen hield hij zich ook weer, maar hoe weinig, met schrijven bezig, en nam hij deel aan de versieringen der stad Gent bij de intrede van WILLEM VAN ORANJE in 1577, en bij die van den Hertog VAN ALENÇON in 1582. In dit jaar vinden wij hem ook vermeld als „Rekenmeestere; auditeur van der rekencamere" [4]), als „greffier van de rekeningcamere, pensionnaris van den prince Oraingen en Saint-Aldegonde", zooals de stadsrekening van 1585 luidt [5]). Verbonden aan die twee mannen, behoorde hij tot de gematigde partij, en verzette hij zich tegen de

---

1) Die briet werd echter door de Spanjaarden onderschept. Hij wordt medegedeeld door den Heer CH. A. RAHLENBECK in zijn artikel: „Quelques notes sur les reformés flamands et wallons du 16e siècle refugiés en Angleterre", opgenomen in de Proceedings of the Hugenot Society of London. Vol. IV, no. 1, blz. 39.

2) Archieven der Stad Gent. Reg. R. fol. 575.

3) Cf. BLOMMAERT. Levensschets, blz. 21.

4) Zie DE BUSSCHER. o.c. blz. 213.

5) BLOMMAERT. t. a. p. blz. 23. In de Politieke balladen, Refereinen, Liederen en Spotgedichten der XVIe eeuw, door BLOMMAERT op last van de Vlaamsche Bibliophilen uitgegeven, komt op blz. 54 een gedicht voor: „Den Oorlof van graef Ian van Ghendt, ghemaect ende beschreven door den hooghgeleerden Doctor D. Pasquillus Ecstatcus / Anno 1579", waarin HEMBYZE alles vertelt wat hij in Gent heeft bedreven; hij neemt afscheid van een massa personen welke in die dagen te Gent een rol gespeeld hebben, hun daden opnoemende, en onder die personen is ook D'HEERE, die een tegenstander van hem was. Hij spreekt aldus (blz. 79)

Adieu, LUCAS DE HEERE, hooveerdigh ghedrochte,
Eerste edelman van u gheslachte, ghy staeckt het wercken
Door rapen en scrapen mach elck u fluweelen caussens mercken,
Maer al verwildert 't onrechtveerdich goet, ghy mocht noch temmen,
Als ghy met een leere zult in u graf clemmen.

In welke verzen wij natuurlijk een toespeling op D'HEERE's bediening als auditeur bij de rekenkamer moeten zien. Dit gedicht komt ook voor in de „Chronyke van Ghendt" door JAN VAN DEN VIVERE.

buitensporigheden van de radicalen die HEMBYZE en RYHOVE aan hun hoofd hadden [1]). Daarom behoeven wij ons niet te verwonderen, zooals DE BUSSCHER doet [2]), dat hij geen openbaar ambt in het beheeren van de gemeentebelangen vervulde; nergens vinden wij hem vermeld als deel uitgemaakt hebbende van de schepenbank. Bij het sluiten van de Pacificatie had men de regeling der godsdienstquaestie ter zijde gelaten en ze tot later voorbehouden. Om aan dien toestand een einde te stellen, werd door den Zwijger den 22n Juni 1578 de Religievrede van Antwerpen uitgevaardigd. Doch de bepalingen, die er in vermeld waren, mochten geen genade vinden in de oogen der oproerigen en alleen Antwerpen nam den vrede aan, daar al de andere steden haar te bezadigd vonden. Ook Gent weigerde. De Prins wendde zijn persoonlijken invloed aan om de weerspannigen tot betere gedachten te brengen. MARNIX kwam zelf naar Gent om over de zaak te onderhandelen en de tegenstanders tot het aannemen van het verdrag te bewegen. D'HEERE die zooveel als zaakwaarnemer van die twee groote Nederlanders was, zal dus zonder twijfel het zijne gedaan hebben om te trachten hun pogingen met welslagen te bekronen, en in December 1578 werd de Religievrede dan ook werkelijk te Gent aangenomen. Er bestaat veel waarschijnlijkheid dat een ongeteekend geschrift uit die dagen, geschrift, waarin het aannemen van den Religievrede ten zeerste aangeraden wordt, van de hand van D'HEERE is, nl. het *Pasquillus Testament* van 1579 [3]). In 1582 deed de Hertog VAN ANJOU, die tot beschermheer der Nederlanden was uitgeroepen, zijn intrede te Gent, en D'HEERE spreidde zijn talent als schilder daarbij ten toon. Daarna weten wij dat hij ten tweeden male de vlucht nam; wanneer is niet met juistheid te bepalen. Was het bij de toenemende overwinningen van den Prins van Parma, of tijdens de onderhandelingen nopens de overgave van Gent? Vreesde hij soms dat de gruweldaden, door ALVA gepleegd, herhaald zouden worden, en achtte hij het in dit geval voorzichtiger zich uit de voeten te maken? Mij komt het waarschijnlijker voor dat hij de vlucht zal genomen hebben na den moord op WILLEM VAN ORANJE (10 Juli 1584), zijn meester en vriend. In elk geval, toen Gent den 17n September PARMA in handen viel, was D'HEERE weg; onder degenen die hun deel moesten opbrengen in de oorlogsschatting door PARMA aan de stad opgelegd, is D'HEERE op één na de hoogst aangeslagene; hij moest 1050 pd. opbrengen [4]); maar in 1594 was die som nog niet betaald, want in dit jaar stond

---

1) BLOMMAERT (blz. 21) slaat dus den bal mis, als hij beweert dat D'HEERE tot de partijgangers van HEMBYZE behoord heeft.

2) t. a. p. blz. 219.

3) Ik hoop dit te bewijzen in mijn later te verschijnen studie over D'HEERE.

4) Zie BLOMMAERT. o.c. blz. 23.

hij nog op de lijst der uitgewekenen, die hun schuld niet gedelgd hadden [1]). Volgens VAN MANDER stierf hij den 29n Augustus 1584, waar is niet geweten; er wordt beweerd te Parijs. Ik weet niet of er reden bestaat dien datum in twijfel te trekken, zooals het gedaan werd. Want over het algemeen is VAN MANDER zeer nauwkeurig in het opgeven van feiten; en vervolgens wordt er uitdrukkelijk vermeld dat zijn weduwe in October 1584 het 67e avondmaal te Middelburg kwam bijwonen [2]).

Zooals velen uit die dagen heeft dus ook D'HEERE zijn deel aan de vervolgingen gehad, welke toen de Nederlanden in vuur en vlam zetten. Zonder juist een voorvechter te zijn, was hij toch iemand die zich veel met de zaak der Hervorming inliet, en daarbij ook zaken van politieken aard behartigde. Dat is zeer waarschijnlijk de reden waarom hij zoo weinig op zuiver letterkundig gebied geleverd heeft, en dit zal ook wel de bevordering van zijn schilderkunst in den weg hebben gestaan. Dat wij met ophemelingen uit die dagen voorzichtig moeten zijn en ze in geen geval als klinkende munt moeten opnemen weten wij. D'HEERE kreeg er natuurlijk ook zijn deel van. VAN VAERNEWIJCK, LAMPSONIUS, UTENHOVE, later SANDERUS en PAQUOT, strooiden lof over hem uit. Ook VAN MANDER, die hem tevens als bezitter van een mooie verzameling van oudheden en medailles vermeldt, heeft waardeering voor zijn ouden meester over, maar hij voegt er nochtans bij dat hij meer had kunnen werken „en hadde hy niet soo veel tijdt verloren by de Heeren en grooten, waer hy veel voortghetrocken en aenghehouden was, soo om zijn ghespraeckicheydt, soeten omgangh, als oock om zijn Consten, soo in het Schilderen als dichten" [3]). VAN MANDER, die in zijn werk alles weglaat wat maar eenigszins op politiek of godsdienst kan betrekking hebben, heeft hier waarschijnlijk wetens en willens de waarheid te kort gedaan; want hij kon best weten dat er andere oorzaken waren dan die welke hij aangeeft, waardoor D'HEERE van het voortbrengen van kunstwerken werd afgehouden.

Antwerpen, October 1902.

---

1) Cf. Biographie nationale.
2) BLOMMAERT, blz. 21.
3) Schilderboek fol. 255b.

BIJLAGEN.

Wij laten hier de Nederlandsche gedichten van D'HEERE volgen, die in het hs. van ROTARIUS worden aangetroffen en die tot nog toe onuitgegeven bleven, behalve de *Ode*, die vroeger reeds door DE BUSSCHER werd medegedeeld.

Refereyn an M. JAN R (= RADEMAKER) ghemaect Anno 1568.

Ziende en hoorende nu hoet in de wereld gaed:
Hoe zeer dat alle quaed toeneemt onder de lieden:
Hoe cranck dat de dueghd is, hoet gheloove nu staed:
Ziende nu Christus woord vulcomelic gheschieden:
Dat de goede niet en weet waer hem bergen of vlieden
Dat d'ongherechticheyt neemt d'overhand alom:
Hoorende hauden den spot met Gods woord en ghebieden,
En crom maken van recht, of van recht maken crom:
Ziende veel Princen ooc, tsamen raed slaghen som.
Jeghens Christum, zijn volc, en teghen zijne Leere:
Ander, diet weten bet, slap vervaerd ende stom
Welcke laten in druck de schapen van den heere
Ziende haer voorstanders ooc, diese beschermen zeere
Lyden nu groote pijne, en datter veel zijnd bleven:
Bemoedende alom druck waer ic mij wende of keere,
Hoe zaude dan mijn herte in vreughden kuennen leven?

Ziende nu bovenal ons land in zulc verdriet
Daer de waerheit onlancx hadde wat heerschappije:
Maer die nu verdruct is, ghelycmen tquade ziet
Altyd verdrucken tgoede in grooter tyrannye:
Ziende weer opgherecht de Roomsche kremerye,
En zoo menich vroom man uut den lande veriaeghd
Ghebannen en verdruckt, ia vermoordt nu ten tije
Dan dit Spaensche ghespuus, daer elc schier over claechd
Ziende hoe dat alle man daer af nu word geplaechd
Hoe dus specken ons ghoed, rooven ende bederven:
Hoe zy schoffieren ooc menighe vrouwe en maeghd.
Hoe zy den buuteman schenden hoven en erven:
Ziende hier deur de neerynghe ooc vergaen en sterven:
Die edle coopmanschap uut den lande verdreven:
Als ic dit iammer hoore, ende zie menichwerven,
Hoe zoude toch mijn herte in vreughden kuennen leven

Ziende dat zij ons land willen brijnghen int jock
der Spaensche Inquisitie onrelic boven maten:
Hoe wel, zy gheven haer eenen anderen kock:
Merckende onzen eeldom, ons heeren, ende staten
Som ghevanghen, veriaeghd, ende eenighe verlaten:
Ziende al ons steden meest van dit volcxkin vermant:
En dat ons in nood niemand en komt ter baten:
Ziende het quaed lancx om meer daer nemen d'overhand:
Als ic hoor dat nu roupt menich Papisch trauwant
Waer is der Guesen God, Religie, en preken?
Ziende ondertusschen ooc, dat in dit zelfde land
Menich erreur toeneemt, en veel zijn afgheweken
Die in haer eerste quaed weer tot den ooren steken:
Ziende eenighe onder tcruuce, ooc buughen, ende beven
Zoo dat zy nau van God, of zijn woord derven spreken
Hoe zaude toch myn herte in vreughden kuennen leven?

Ziende, beminde vriend, der secten groot ghetal
die willen alte mael Christen ghemeenten wezen
daerder maer een en is, *noch ooc wezen en zal*
die voor zijn duuve en bruud is ten rechten gheprezen:
Ziende zulcke schuerijnghe en tweedracht boven dezen
Zelfs onder diet betaemt te leven zonder twist:
Ziende dat er zoo veel t'Evangelium lezen
dies draghen haeren rom med schande en arghelist,
Maer wiens leven en werck beter Epicurist:
Ziende datter noyt meer spotters van Gods opquamen,
Ende dat men Judas bijna nerghens en mist:
datter veel Christen zijn med den monde en by namen:
Merckende dat de lien tquaed haer niet meer en schamen
daer by de gheesels Gods ons zijn te recht ghegheven
Ghevoelende ooc mijn siecte en ghebreken altsamen
Hoe zaude dan mijn herte in vreughden kuennen leven?

T'oudste is tbeste.

O D E.

Aen Sr. JAN RADEMAKER.

Ioannes, uwen naem
Seer schoon ende bequaem
Bediedt des heeren gaven
Die u rycklic voorsien
Van deughdt, en boven dien
Van goeden, waerdt veel haven.

Daer menich, soo ghy ziet,
Heeft weynich ofte niet
Van sulcke gaven rijcke:
En nochtans, Lieve vriendt,
Wel licht zoo veel verdiendt
Als ghy oft uws ghelycke.

Derhalven ziedy claer
Gods goetheyt wonderbaer
Tot u ionstich ghenegen
Om Christi wille alleen:
Dies prijst hem int ghemeen
Als de danckbaren plegen.

Want dees ghenade schoon
Verbindt uwen persoon
Sulck eenen God end' heere,
(Die u doet dees weldaet
Daer hy veel ander slaet)
Nu te beminnen seere.

Dit zal u oock hier by
Maken int herte bly
Ende gherust ten lesten,
Wetende in u ghemoet
Dat beyde quaet en goet
Comt de goede ten besten.

Den aluwen goetionstighen
LUCAS DHEERE
Anno 1576 den 1 Januarij
Londini.

VAN DE MISSE.

Mishooren comt van duefheyt Licht
Misdoen is quaet in woorden en sede
Missien is ghebreck van ghesicht
Mishandelen menich man ontsticht
Missen heeft by gheraken stede
Misselyck syn wel die vroukens mede
Missende dat sy achten goet
Misverstant veroorsact onvrede,
Misbruycken alom veel hinders doet.
Mistrouwen men ooc dicmals moet
Mishout syn is groote Pyne:
Missegghen mach licht som arme bloet
Misvallen is der Papen Ruyne.
Misionnen en salmen niemant tsyne
Misbruycken machmen by misdaet
Mismaectheyt is wel schoon van schyne
Misselyck watter al omme gaet
Misclappen brenght menich in haet
De missen hebben veel mishaeters
Siet dan hoet met mismaecken staet
Met mismaeckers, Priesters en Paters
Die eertyts de nonnen en maters
Misten als mistverkens vet
Nu missen syt als aerme Paters
Die met misrapen vaeren bet.
Hun alghe-misterye met
Die sy met strop hier en sweert
Pleghen te houden valt nu doort net
Ende en is niet een mispel weert.
Schade leer u. 1580.

AANTEEKENINGEN OMTRENT EENIGE DORDRECHTSCHE SCHILDERS

DOOR

G. H. VETH.

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN.

ADRIAAN BEELDEMAKER. [1])

DEZE was zeker van huis uit geen Dordtsche schilder, daar hij te Rotterdam was geboren en het grootste deel van zijn leven te Leiden en den Haag heeft gewoond; maar toch schijnt hij ook eenigen tijd in Dordt gevestigd te zijn geweest. Ik vond de volgende aanteekening in het register der dooden:

1662 September.

den 22. een baer voor de vrouw van Adriaen Beeldemaker, schilder, op de Engelenburger kade.

Wanneer hij zich te Dordrecht vestigde is mij niet gebleken, maar dit moet zijn na 1655, want toen woonde hij nog te Leiden.

Waarschijnlijk heeft hij na het overlijden zijner vrouw nog eenigen tijd in Dordrecht gewoond en daar kennis gemaakt met SARA TEGELBERG, vermoedelijk eene verwante van CORNELIS TEGELBERG, die een der hoofden was van de beweging tot de scheiding der schilders uit het gild der vijf neringen. [2])

---

1) Zie over dezen schilder o.a. den Catalogue Raisonné du Musée Royal de la Haye 1895, p. 14.

2) Zie HOUBRAKEN D. I. blz. 238, Van dezen TEGELBERG, van wien ik overigens niets heb kunnen vinden, komt in den Inventaris van de nalatenschap van ANTHONIJ V. D. BEEK, opgemaakt den 25 Juni 1666 te Dordrecht, onder No. 15 voor: *een groot landschap*.

Ik vond de volgende huwelijksproclamatie.

1665 Juni 14.
Adriaan Beeldemaker, wedr, van Rotterdam, wonende tot Leyden,
Sara Tegelbergh, j.d., van Dordr., wonende aan de Groote Kerk,
proclam. tot Leyden,

en de volgende Attestatie: 1665. 20 Sept.

gegeven *Sara Tegelberg, huysvrouw van Adriaen Beeldemaker, vertr.*
24 *Sept.* 1665. *na Leyde, gewoont aan de Groote Kerk.*

Zijne betrekking tot Dordt blijkt ook uit een versje op hem in C. VAN OVERSTEGE's Poëzy, Dordr. 1661, blz. 132 en uit de vele schilderijen van hem die in Dordtsche verzamelingen voorkwamen[1]) als in die van MATH. VAN DEN BROEK verkocht 17 Juni 1717. *Een wolvenjacht vol honden f* 22.— en *twee kabinetstukjes f* 18.— In die van JOH. VAN HULK verkocht 23 April 1720. *Een Wilde Zwijnenjacht f* 24.— en in die die van JOH. VAN DER LINDEN VAN SLINGELAND verk. 22 Aug. 1785. *Een hert door het water vluchtende door jachthonden vervolgd f* 5.— 15 st. en *Een landschap met jachthonden, een heer te paard en een rijtuig met bergachtig verschiet f* 10.— 10 st. Ook zijn mij te Dordrecht nog van hem bekend, 2 stukjes voorstellende *Honden in een bergachtig landschap.*

BAREND BISBINCK [2]).

Het bericht van HOUBRAKEN dat deze schilder een leerling was van den Utrechtenaar JAN BOTH wordt bevestigd door de volgende Attestatie:

1646. *Barent Bisbing, j, m., schilder wo Steversloot vertr. naer Utrecht.*

Nog vond ik in het register der dooden der Aug. kerk de volgende aanteekening:

1655 *Nov.*
den 15. *Een baer over den Toelast by 't Groothooft voor de vrouw van*
Barent Bisbinck, schilder. *tweemaal luyens.*

Hij schijnt na de dood van zijn vrouw aan het zwerven te zijn geraakt; van Dordrecht vertrok hij naar 's Gravenhage en van daar naar Hulst, waar hij zich vestigde. Hij vroeg toen aan den Dordr. Kerkeraad zijn attestatie, welke hem werd geweigerd wegens de berichten omtrent zijn *miscomportement.* [3])

CORNELIS BISSCHOP. [4])

Kort na het afdrukken van mijn artikel over dezen schilder schreef de heer SMITS VAN NIEUWERKERK mij dat op 12 Februari 1630 in het doopboek der Herv. Gemeente te Dordrecht de volgende aanteekening voorkwam:

1) Mededeeling van den Heer E. W. MOES.
2) Zie Oud-Holland 1887, blz. 156.
3) Men zie hierover de mededeeling van den Heer J. L. VAN DALEN, O. H. 1902 bl. 63.
4) Zie Oud-Holland 1887, bi. 156 en volg.

Jacob Dionijs en Anneke van Beveren 't kind Cornelis,

en dat hij meende dat deze aanteekening onzen schilder betrof.

In verband met het bericht van HOUBRAKEN kwam mij dit niet onwaarschijnlijk voor, doch bij het gemis van den familienaam van den vader, was het toch niet volkomen zeker. Toevallig vond ik evenwel in het begrafenisboek het hier volgende aangeteekend:

1667, Mei.
den 31 een baer in de pauw by 't Groothooft voor Anna van Beveren, huijsvrouw van Jacob Bisschop. driemael luyens.

Mij dunkt dat er nu geen twijfel meer bestaat, dat hier de ouders van CORNELIS zijn bedoeld en de boven vermelde aanteekening hem betreft.

Ten aanzien van zijne kunst zij nog vermeld, dat het schilderij, voorstellende de regenten en regentessen van het gasthuis, thans op Dordrechts Museum te zien is, en dat op 's Rijks Museum te Amsterdam zich een stuk bevindt door hem vervaardigd ter eere van CORNELIS DE WITT. Dr. HOFSTEDE DE GROOT vernam dat de portretten, die zich bevinden op den Arent Maartenshof te Dordrecht van zijne hand zijn.[1]) Waarschijnlijk heeft hij ze niet, althans niet goed, kunnen zien. Zij hangen gedurende den zomer in een kleine kamer hoog en slecht verlicht. Des winters worden ze bij een schilder in bewaring gegeven waar ik ze stuk voor stuk in handen heb gehad.[2])

Het in 1879 door Dr. BODE[3]) bij een kunsthandelaar te Londen geziene stuk voorstellende: *eene appelschilster*, is onlangs aangekocht voor 's Rijks Museum.

Eigen Haard, geeft er in zijn No. 26, 1903 eene afbeelding van, met bijschrift van JER. DE VRIES.

FERDINANDUS BOLL[4])

De opmerking is gemaakt dat deze schilder bij verschillende gelegenheden zijn leeftijd zoo ongelijk opgaf, dat hij 1 tot 4 jaar later zou zijn geboren dan door mij is gesteld.

Mij dunkt dat er weinig grond is om daarom de door mij vermelde doopaanteekening als twijfelachtig te beschouwen. Had hij zich steeds gehouden aan zijne verklaring bij zijn eerste huwelijk, toen het verschil een jaar was, dan zou men aanleiding hebben om te denken aan de mogelijkheid, dat een eerste

1) ARNOLD HOUBRAKEN und seine „Groote Schouburgh" bl. 106 noot.

2) Het zijn die van den Heer AREND MAARTENSZ en zijne drie vrouwen van zijne dochter en haar echtgenoot en van hunne 2 zonen en 2 dochteren met hunne echtgenoote te zamen 14 stuks. Op het portret der tweede vrouw staat het jaartal 1597, op dat van hem en dat van zijn derde vrouw 1627. Deze kunnen dus niet van C. BISSCHOP zijn; de latere die dan ook blijkbaar van een zelfde hand zijn, komen mij voor copyen te zijn. Misschien zijn deze van BISSCHOP; maar dan doen ze zijn kunst geen eer aan.

3) O. H. 1887, blz. 158.

4) Zie O. H. 1888, bl. 68.

FERDINANDUS kort na de geboorte was overleden en een tweede kind weder dien naam zou ontvangen hebben; maar nu die verschillen zoo ongelijk en zoo groot worden, ben ik geneigd het er voor te houden dat BOLL een neiging had om zich voor jonger uit te geven dan hij was, evenzeer als hij zich gaarne voornaam voordeed.

Ik vond nog in het begrafenisboek der Augustynkerk te Dordrecht de volgende aanteekening:

1641 September.
den 17 een baer voor meester Balten in de Neywstraet.

Ik houd het voor zeker dat deze den vader van FERDINANDUS betreft. Dat hier als woonplaats de Nieuwstraat in plaats van Hofstraat wordt vermeld, behoeft nog niet aan verhuizing te doen denken. De Hofstraat is een zeer korte zijstraat der Nieuwstraat en dat die aanteekeningen niet zoo heel accuraat waren is bekend.

JACOB GERRITSZ. BORNWATER.[1])

BALEN[2]) vermeldt nog *een Kunstig stuk van t Oordeel geschilderd door Jacob Bornwater, Dortenaar* 1563, dat te zien was in *de Zalé der Buyten Vaderen en Moederen* van het Heiligengeesthuis ter Groote kerk aan de Lindegracht.

ADRIAEN VAN DER BURG.

Ik heb hier een grove door mij begane fout te herstellen.

De Delftsche schilder ALBERTUS VAN DER BURGH[3]) was geen *kladschilder*, zooals ik veronderstelde, maar een bekwaam schilder uit een aanzienlijk geslacht. Zie over hem o. a. VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, *Gesch. der Vaderl. Schilderkunst D. I, bl. 271.*

JACOB GERRITSE CUYP.[4])

Sedert ik mijn tweede artikel over dezen schreef is mij gebleken dat 's Rijks prentencabinet een compleet exemplaar zijner *Diversa animalia quadrupedia* bezit.

Het verschil van 12 of 13 bladen wordt geheel verklaard door het al of niet mederekenen der titelplaat. De platen zijn, met inbegrip daarvan, 1—13 gemerkt.

De Heer J. PH. VAN DER KELLEN Dz. bezorgde mij een nauwkeurig afschrift van den titel, dat geheel overeenstemt met het door DOHME opgegevene. Alleen onjuist is dat het werkje te Antwerpen verscheen; dit moet, zooals ik reeds vroeger opmerkte, Amsterdam zijn. Ik moet hier nog bekennen dat mijne voorstelling omtrent het werk van J. G. CUYP eenige wijziging heeft ondergaan.

1) Zie O. H. 1888, bl. 76.
2) Beschr. van Dordrecht, bl. 183.
3) O. H. 1888 blz. 80.
4) Zie O. H. 1884, bl. 246 en volg. en 1888 bl. 80 en volg.

Wat HOUBRAKEN zegt over het schilderen van Osjes, Koetjes, Schaapjes, enz. geloof ik nu dat toch op JACOB toepasselijk moet zijn. Immers bracht hij op zijn familiestukken meermalen dieren te pas. En zoo hij al geen eigenlijk Landschapschilder is geweest, een „*Thiermaler*", zooals DOHME hem noemt, was hij zeker. Zonderling blijft het dat HOUBRAKEN zwijgt van zijne portretkunst, die toch ook reeds bij zijn leven zoo zeer werd gewaardeerd.

Van den Heer Mr. S. VAN GIJN te Dordrecht ontving ik de volgende mededeeling:

„In eene m. s. lijst van Predikanten en Ouderlingen en Diakenen der „Waelsche Gemeente alhier, behoorende tot het archief der gemeente, vond ik „onder Diakenen genoemd:

a°. 1628. JACOB GERRITSEN.
a°. 1634. JACOB GERRITSE CUYP.

„en onder de Ouderlingen

a°. 1641. JACOB CUYP."

Het is eene nieuwe bijdrage tot de kennis zijner maatschappelijke positie. Immers mag men er uit afleiden, dat hij een geacht burger was, van onbesproken wandel. Zij verklaart ook het onderschrift zijner huwelijksproclamatie „*p. cla. in templo Galli.*

Ik vermoed dat CUYP tijdens zijn leertijd te Utrecht, daar bij de Waelsche gemeente zijne belijdenis had afgelegd, waaruit volgt, dat de proclamatie van zijn voorgenomen huwelijk ook in de Waelsche kerk moest plaats hebben.

AELBERT CUIJP [1]).

Een aardig bewijs hoe AELBERT CUIJP kon medeleven met de door hem geschilderde dieren vindt men in een bij mij berustend schilderijtje, voorstellende eene zittende eend met den kop naar rechts gekeerd; op den voorgrond 3 eieren liggende op eenig stroo, alles fraai en met blijkbare voorliefde uitgevoerd. Aan de linkerzijde leest men het volgende rijmpje:

Ik ben gebroet te Werkendam
K'was jonck en goet, doen ick hier quam
In Vogelenborch, sonder te paeren
Heb ick geleeft, wel twintich jaeren.
Wel hondert eijers tsjaers geleyt
Daerom ben ick geconterfeijt.
Gebroocken beenen, toch out geneesen
Gesondt en bont is nog myn weesen

[1]) Zie O. H. 1884, bl. 256 en volg. en 1888 bl. 142 en volg.

En als ick Sijetghen sterven sal
Soo schryft hoe out en tjaergetal.
1647.
Anno, vyftich dartich daeghen
In October hoort men claeghen
Seytchen doot dit is al waer
Out zynde dreijjentwintich jaer.
1650.
Onderaan links gemerkt A. CUYP.

Het is in fraai zeventiende-eeuwsch schrift, met dezelfde gele verf als het hooi bij de eieren, in het donkere van den achtergrond, op het paneeltje gebracht.

DIRK DALENS.

In een levensbericht van dezen schilder In den Catalogus van 's Rijks Museum te Amsterdam wordt gezegd dat hij omstreeks 1600 te Dordrecht is geboren. Ik heb getracht in het geboorteregister aldaar den juisten tijd zijner geboorte te doen nasporen; maar te vergeefs. De onbekendheid met de namen der ouders en de algemeenheid van den naam DIRK staan hiervoor in den weg.

Dat Dordrecht zijne geboorteplaats was blijkt evenwel uit de volgende huwelijksproclamatie:

3 *Januarij* 1627.
getr. *Dirk Dalens, schilder, j. m., van Dordrecht.*
17 *Januarij.* *Goelsken Willems, j. d., van 's Gravenhage.*
't Schryven van 's Hage.

Op de lijst van leden van het St. Lucasgilde te 's Gravenhage staat: 1632. DIRCK DAELLENS. [1]) Ik lees hieruit dat hij in dat jaar als meester in het gilde is opgenomen.

Uit het hiervolgende moet men opmaken dat hij geen begeerd lid van het gilde is geweest.

Den 7 Maart 1636 werd door Dekens en Hoofdmannen aan *Dirick Dalens, schilder, ende schoolmeester* toegestaan te mogen verkoopen 80 *stucxkens schilderijen sonder meer, daerby belovende wt vrijen wil wten Hage te vertrekken, seggende hier niet te connen winnen sijne nooddruft.* Hij zou voor deze verkooping, aan het gild een recognitie geven van 32½ gl. en verklaarde uit eigen beweging, ten minste voor twee achtereenvolgende jaren metterwoon uit den Haag te zullen vertrekken.

Maar toen de verkooping was afgeloopen, waarbij hij nog wel twintig stuks meer had verkocht, beklaagde hij zich zoowel mondeling als schriftelijk, dat Dekens en Hoofdmannen hem *sinisterlyck* hadden laten teekenen, en schold

1) Obreen Arch. D. III bl. 259.

ze voor *Turcken en barbaren.* De magistraat werd er toen in gemoeid en veroordeelde hem om aan het contrakt dat hij met het gild had aangegaan, te voldoen.

Hij vertrok daarop metterwoon naar Leiden.

De verwachting dat het hem te Leiden beter zou gaan schijnt niet te zijn vervuld, want nog lang voor er een jaar om was, liet hij door zijn schoonvader WILLEM LUCAS, aan den deken HENDR. HONDIUS vriendelijk verzoeken, dat Hoofdmannen hem geliefden te vergunnen weder in den Haag te mogen komen wonen, hetgeen hem werd toegestaan onder voorwaarde: dat hij niet *sal attenteeren 't gene tot nadeel* van 't gild zou strekken, maar zich zou gedragen zooals een goed gildebroeder schuldig is te doen. Deze overeenkomst is van 26 Januari 1637.[1])

Hij had den 24 Januari *f* 12.10 st. van zijn schuld aan het gild betaald, en bleef toen nog *f* 20 schuldig.

DALENS schijnt intusschen eenigen naam als schilder te hebben verworven, want in de ordonnantieboeken van Prins FREDERIK HENDRIK over de jaren 1637 tot 1650, komt het volgende voor: „Betaald aan DIRK DALENS, schilder, „voor het maken van vier groote schoorsteenstukken in het *Huys in het Noord-*„*eynde tè 's Gravenhage* het stuk tot *f* 300.— makende *f* 1200.—. 's Hage 12 Mei 1648."[2])

In 1656 behoorde hij tot de schilders die tegen 16 October waren opgeroepen om mede te werken tot oprichting eener nieuwe confrerie, bestaande uit meester Schilders, Glasschrijvers, Beelthouwers en Plaatsnijders.[3])

Tusschen DALENS en zekere PIETER COUSYN was een twist ontstaan waarvoor zij den 15 Februari 1659 ter *camere* van het gild compareerden; maar nadat zij langen tijd waren aangehoord, werd hun aangezegd, dat zij op de volgende comparitie hunne bewijsstukken moesten medebrengen. Den 1en Maart compareerde DALENS weder ter *camer*, maar nu met de vrouw van COUSYN, maar daar de hoofden der confrerie hen niet konden vereenigen, werden zij naar de justitie verwezen. Toch verschenen de beide laatsten 22 Maart weer ter *camer*, maar zeker zonder succes, want in de notulen staat aangeteekend: *Veel moijtens gehad met de vrouw van Pieter Cosyn en Dirk Dalensz.*[4])

Den 7 February 1661 *heeft Dirck Daelens een stuck schilderye, een landschap met beeldekens en naekte vrouwkens van hem gemaeckt ter camere gebracht en by hem getaxeert op f* 30.— Daar dit niet verkocht werd liet hij het 11 Augustus 1662 door den vendumeester JORIS BOCK terug halen.[5])

1) Obreen Arch. D. III, bl. 274 en 275.
2) KRAMM, Aanhangsel, bl. 40.
3) Obreen Arch. D. IV, bl. 59.
4) Obreen Arch. D. IV, bl. 73.
5) Obreen Arch. D. IV, bl. 131.

Onder de leden der Haagsche confrerie in 1660 staat DIRK DALENS aangeteekend, maar achter zijn naam: *woont te Rotterdam.* Het is niet te bepalen wanneer dit er achter is gesteld.

Uit eene verklaring van eenige Haagsche schilders in dato 22 Maart 1672 blijkt dat DALENS toen in den Haag woonde en eenige jaren in Italie heeft gewoond en gewerkt.[1]) Dit zal wel vóór zijn huwelijk zijn geweest.

Volgens den Catalogus van 's Rijks Museum te Amsterdam is DALENS einde 1676 te Zierikzee overleden, waarheen hij, om gerechtelijke vervolging, wegens onzedelijke handelingen te ontkomen, was gevlucht.[2])

Dit Museum bezit van hem een *Italiaansch landschap* waarin de figuren geschilderd zijn door M. WTTENBROUCK. Daar deze in 1648 overleed moet dit schilderij voor dien tijd zijn vervaardigd. Het is gemerkt D. DALENS en M. v. W.

In het Stedelijk Museum van Haarlem vindt men *twee landschappen* van hem, beiden gemerkt DIRK DALENS 1646.

De Heer E. W. MOES meldde mij dat hij nog de volgende stukken van hem kende.

Museum te Brunswijk, *Landschap met Herders. D. Dalens* 1635.
" " Keulen, *Landschap. D. Dalens* 1660.
" " Hanover, *Arcadisch Landschap. dirck dalens*
Collectie EKMAN, Finspong, *Groot Landschap. D. Dalens* 1660 en nog 3 à 4 stukken.
Stockholm, stukken in de collecties ALMER en OEBERG.
Collectie SEURMONDT te Aken in 1860. *Dorp aan een rivier* D. DAELENS.

's Rijks Prentenkabinet bezit van hem twee teekeningen, en naar zes teekeningen van zijne hand, fraaie prenten van WILLEM SWIDDE.

Het is merkwaardig dat er 5 schilders DALENS bekend zijn, waarvan drie met den voornaam DIRK. Dit heeft natuurlijk wel eens aanleiding tot verwarring gegeven. Ik laat daarom hunne onderlinge familieverhouding hier volgen.

De door mij beschreven DIRK DALENS I had twee zonen die schilders waren, WILLEM en JOHANNES. WILLEM had een zoon, DIRK II en deze weder een, DIRK III.

DIRK VAN DELEN.

Deze kan in geen enkel opzicht een Dordrechtsche schilder worden genoemd. De eenige reden waarom ik hem hier vermeld is, dat ik in het Proclamatieboek der Herv. Gem. te Dordrecht twee aanteekeningen vond, die ik hier afschrijf.

---

[1]) O. H. 1886, bl. 43.
[2]) Mededeeling van Dr. A. BREDIUS.

8 *Dec.* 1658.

De Heer Dirck van Delen, Borgemr en licentmr tot Arnemniden, Jufr. Johanna van Balen, Wede van wylen Adriaen Franse van Dorsten, wonende alhier.

Proclamatie te Arnemuyden.

29 *Juni* 1659.

Attestatie.

Juffrouw Johanna van Balen huisvr. van d'Heere van Delen.

Men zie over dezen schilder o. a. de Notice descriptive des tableaux et sculptures du Musée Boymans a Rotterdam p. 54.

ADRIAEN EMONT.

Slechts ter loops zegt HOUBRAKEN [1]) van dezen schilder dat hij de leermeester was van JOHANNES OFFERMANS. Waarom hij ons van dien leermeester niets verder mededeelt ligt in het duister.

Volgens een Not. Protoc., medegedeeld door Dr. A. BREDIUS [2]), verklaart FREDERICK DE MOUCHERON, ten verzoeke van MARIA KAUW, wed. van ADRIAEN VAN EMONT, dat hij met dezen in het jaar 1656 in *Vranckerick* is geweest, en o. a. Parijs en Lion heeft bezocht. Dat EMONT aan zekeren LUST, mede schilder, nu en dan geld had geleend, waarvoor deze hem 2 schilderijen had gegeven, die te Parijs voor *f* 80 werden verkocht. Het Protocol heeft geen jaartal.

Ik vond in het begrafenisboek der Augustynekerk te Dordrecht het volgende aangeteekent:

September 1662.

den 10. *Een baer omtrent het Groothooft voor Aderijen Eemont en schilder.*

Ik vermoed dat hij een Dordtenaar van geboorte was of althans voornamelijk daar heeft gewerkt. De naam komt in de registers aldaar in dien tijd meer voor.

In het Schildersregister van JAN SYSMUS [3]) vindt men hem als volgt vermeld:

Æ Een landschap, bleick i.e. Emont = Adriaen Emont fruiten.

Dr. BREDIUS teekent hierbij aan: de Heer FICHER te Mainz heeft een landschap dat als boven gemerkt is.

Op den Inventaris [4]) van de nalatenschap van ANTHONY VAN DER BEEK, te Dordrecht, opgemaakt 25 Juni 1666, komen 5 schilderijen van ADRIAEN EMONT voor, als No. 2 Een groot stuk schilderij, *zijnde een landschap*, No. 8 *Noch een landschap*, No. 22 een *stukje daarinne een paardt*, No. 28 *een landschap* No. 48 *een stukje* van EMONT.

1) Gr. Schouburg D. III, bl. 214.
2) O. H. 1890 bl. 6 noot.
3) O. H. 1890, bl. 2.
4) Deze werd mij verschaft door den Heer J. L. VAN DALEN, Gemeente-Archivaris van Dordrecht.

PIETER EYKENS.

IMMERZEEL en KRAMM spreken van verschillende schilders van dien naam; maar of een der door hen vermelde degene is waarvan ik de volgende aanteekeningen vond moet ik betwijfelen.

Proclamatieboek der Herv. gemeente te Dordrecht:

31 *July* 1680.

Syn alhier *Pieter Eykens, schilder, j. m., van St. Nicolaes in Vlaanderen*
getrout den *met*
4 *Augusti* *Lysbeth Raat van Dordrecht, wed. van Arie Denijse van Dongen,*
1680. *beide woon op den Boom.*

Begrafenisboek der Nieuwe Kerk:

1684 *October.*

4 *het kint van Pieter Eickens, schilder, by 't Groothooft.*

Huwelijk Procl. 4 *January* 1688.

Pieter Eykens, schilder, weduwenaar, van St. Nicolaes won in de Wynstraet
Ida Goottsken, j. d., op de N. haven.

Van zijne kunst is mij niets bekend.

HUBERT VAN RAVESTEYN. [1])

Volgens door den Heer J. L. VAN DALEN op het Gemeentearchief te Dordrecht gevonden papieren is deze schilder te Dordrecht gedoopt in Juni 1638 en waren zijne ouders HERMAN HUYBERTSZ VAN RAVESTEYN en AALTJE ANDRIESdr. VERMEY.

De volgende aanteekening in het doopboek komt daarmede overeen.

Junij 1638.

vader Herman Huyberts *kind Huybrecht.*
moeder Aelty Andries Vermey.

Zooals ik vroeger vermeldde trad hij in het huwelijk den 22 December 1669, dus eerst op een en dertig jarigen leeftijd.

Zijne echtgenoote, CATHARINA VAN MEURS, schonk hem in elf jaar tijds 8 kinderen.

Dit groote gezin en slecht betaald werk zullen wel de redenen zijn geweest dat hij, zooals ik vroeger veronderstelde, in geen gunstigen finantiëelen toestand verkeerde.

Bij het overlijden van een zoon verklaarde hij aan VOORHOF, waarschijnlijk een beambte van de Weeskamer, *meer schuld als geld te hebben* terwijl zijne weduwe bij den dood harer dochter JOHANNA (2 Oct. 1697) op de vraag naar haar vermogen antwoordde: *nunc bonis.* [2])

---

[1]) Zie Oud-Holland 1891, bl. 37.

[2]) Mededeeling van den Heer J. L. VAN DALEN.

De juiste tijd van zijn overlijden is nog niet gevonden.

Zijne kunst schijnt door mij, onder den indruk van de eenigzins minachtende wijze waarop HOUBRAKEN er over spreekt, wel wat te laag te zijn geschat, althans, wanneer de Heer HOFSTEDE DE GROOT, de schilderijen, gemerkt ⊢R, terecht aan hem toeschrijft, [1]) wat mij, op grond van het hier volgende, zeer waarschijnlijk voorkomt.

Reeds het herhaaldelijk voorkomen van den toren der Groote Kerk te Dordrecht op de ⊢R gemerkte schilderijen wijst op de herkomst uit die stad; maar het opschrift op het schilderij, thans in bruikleen op het Rijks Museum, schijnt dit nog meer te bevestigen.

Op een daarop geschilderd pakje tabak vindt men het volgend opschrift: *Orientael Virginis Toback tot Dordrecht in de Nieustraet in Blienbergh.* Het stuk is gemerkt ⊢R. 1664.

RAVESTEYN woonde in de Hofstraat, een korte zijstraat van de Nieuwstraat, waardoor het huis Blienburg, dat ik overigens niet nader weet aan te wijzen, hem zeer goed bekend moet zijn geweest.

Staat het dus vrij vast dat de vervaardiger der met ⊢R gemerkte stukken te Dordrecht moet hebben gewoond, dan vraagt men zich af welken anderen daar in dien tijd levenden schilder, dit monogram zou kunnen aanwijzen en dien heb ik niet kunnen ontdekken. De toewijzing aan HUBERT VAN RAVESTEYN komt mij dus zeer gerechtvaardigd voor.

De Heer HOFSTEDE DE GROOT zegt dat de meeste werken met ⊢R gemerkt in een bruinen toon, zorgvuldig doch ietwat droog zijn uitgevoerd, terwijl de scherp opgezette lichtjes aan het geheel een onrustigen indruk geven. Hij maakt evenwel eene uitzondering voor het hierboven vermelde schilderij, welks schildertrant geheel overeenkomt met een, eveneens ⊢R gemerkt stukje, in het bezit van den heer C. G. 'T HOOFT, directeur van het Museum Fodor.

Van zeer bevoegde zijde werd mij verzekerd dat dit laatste een zeer verdienstelijk werk is.

Ik las in het Bulletin van den Oudheidkundigen bond, 3e jaargang bl. 139: „Voor het Museum Boymans te Rotterdam werd op eene veiling bij FREDERIK „MULLER (26 Nov. 1901) voor *f* 290 gekocht een fraai paneeltje met een rooker „en een drinker, een der zeldzaam voorkomende interieurs van den Dordtschen „schilder HUBERT VAN RAVESTEYN". Op mijn verzoek deelde de Heer HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, directeur van dat Museum, mij mede dat op een daarop voorkomende ton het merk ⊢R wordt gelezen; het paneeltje is hoog 0.26 br. 0.20. Volgens den Heer VAN RIJSEWIJK is er de invloed van A. CUYP in te zien.

[1]) Oud-Holland 1901. bl. 121 en volg.

ABRAHAM STAPHORST.

Deze schilder was een zoon van CASPAR STAPHORST, van 1618 tot 1643 predikant te Edam en daarna tot aan zijn dood (1679) te Dordrecht. Hij was gehuwd met MARIA KEUTERS, uit welk huwelijk ABRAHAM werd geboren. Tijd en plaats zijner geboorte worden niet vermeld, maar uit eene mededeeling van den Heer P. A. LEUPE [1]), waaraan ik de meeste levensbijzonderhe den ontleen, volgt dat deze omstreeks 1638 en dus te Edam moet hebben plaats gehad. De echtelieden maakten 23 November 1633 een testament waaraan 24 November 1645 een codicil werd toegevoegd. Het komt mij voor dat het testament kort na het huwelijk, het codicil tijdens ziekte der vrouw, en de gedachte aan spoedig overlijden is gemaakt. MARIA KEUTERS overleed 11 Augustus 1646. Volgens dit codicil wordt Ds. STAPHORST bij vooroverlijden der vrouw de verplichting opgelegd *zijn zoonen* [2]) *een bekwaam ambacht te laten leeren, of iets anders, waarmede zij door de wereld zouden kunnen geraken.* Een eenigzins zonderlinge bepaling; men zou zeggen dat een vader daartoe van zelf verplicht is en niet bij testament daartoe behoefde te worden aangemaand.

ABRAHAM, die neiging tot de kunst had, werd door zijn vader bij een schilder in de leer gedaan, bij wien wordt niet gemeld. Toen hij naar zijn zeggen zich in die *konst na gelegenheyt van tyd wel geëvertueert had,* dacht zijn vader goed hem naar Italie te zenden, alwaar *de konst met grooter respect wiert uytgevoert* en legde hem als subsidie voor de reis en onderhoud, *vermits hy nog zwak van zyne winsten was,* een jaargeld toe van driehonderd-vijftig gulden

Mij dunkt dat het geen bewijs van groote vaderlijke bezorgdheid was om een jongen, die toen 15 à 16 jaar kan zijn geweest, zoo de wijde wereld in te zenden.

Toen ABRAHAM, met goedvinden van zijn vader, gedurende zijne minderjarigheid 5½ jaar op reis was geweest, had hij „door zich zelf grootelijks te menageren en sober te behelpen", over niet meer dan ruim zeshonderd gulden beschikt, zoodat hem, naar zijn meening, volgens toezegging, nog zestien honderd en vijftig gulden te goed kwam, die hij nu verlangde te ontvangen: maar de vader weigerde aan dien eisch te voldoen. Deze en nog verschillende bijkomende redenen gaven aanleiding dat de zoon bij meerderjarigheid, den vader in rechten betrok en de zaak tot voor het hof van Holland werd gebracht; doch de gedaagde wist het zoo ver te brengen, dat het Hof den zoon in het ongelijk moest stellen, het vonnis van schepenen van Dordrecht bekrachtigde, en den zoon condemneerende in de kosten van het proces. 30 July 1666.

---

1) Obreen Arch. D. II, bl. 279 en 280.

2) Ds. STAPHORST hertrouwde en overleed Nov. 1679. Hij liet zoowel uit zijn eerste als tweede huwelijk zonen na. SAMUEL die in 1660 predikant te Heerjansdam was, moet een oudere broeder van ABRAHAM zijn geweest.

Dr. SCHOTEL [1]) zegt dat CASPAR STAPHORST een hoogst ernstig, regtzinnig en godvruchtig herder, gestreng van zeden doch heftig in manieren was, en HOUBRAKEN [2]) „dat hij menigte van jaren de Gereformeerde kerk te Dordrecht met leer en voorbeeld heeft gesticht," terwijl hij van den zoon getuigt, „dat hij *een goed* portretschilder was maar een losse bol, die in levenswandel niet naar zijn vader aardde. *'T werd maar kortswijl bij hem gerekent als hij, in de kroeg zittende, een stuk krijd nam, of een stuk houtskolen, en daarmee op den muur een Preekstoel teekende, en daarin een mannetje met een langen baart, en dan tot zijn kittebroers zeide, wilt gij mijn vaar eens zien?*"

Wie zal het niet afkeuren dat een zoon zijn vader op die wijze bespot; maar strekt de handelwijze van den vader tegen hem niet tot eenige verontschuldiging?

Het is den Heer LEUPE uit de stukken gebleken, dat ABRAHAM de jaren 1656, 1657 (en 1658?) in Italie heeft doorgebracht, en dat hij na zijne terugkomst, tenminste tweemaal in Engeland verblijf heeft gehouden.

Behalve hetgeen HOUBRAKEN over zijne portretkunst zegt, heb ik geen enkel bericht over zijne schilderkunst gevonden. De Heer E. W. MOES meldt mij dat bij den Duke of Bedford op Woburn Abbey een portret is van Lord ROBERT RUWELL, gemerkt A. STAPHORST.

De tijd van zijn overlijden is mij niet bekend.[3])

ARIJ HUIBERTSZ VERVEER.

Volgens HOUBRAKEN [4]) werd deze schilder te Dordrecht geboren, maar de tijd wanneer bleef hem onbekend. Daar hij evenwel mededeelt dat VERVEER in 1646 in het *Kunstgenootschap* van St. Lucas kwam en de opname daarin van stadgenooten doorgaans op hun twintigste jaar plaats had, zal men niet veel mistasten door zijn geboortejaar op omstreeks 1626 te stellen.

In het boek van *Knechts en Leerjongens* van het St. Lucasgild, te Dordrecht, staat als leerling van J. G. CUYP opgeteekend: 1641 *om te schilderen Aryen Huybertse de Veer.*

In weerwil van het verschil in den naam, meen ik dat men hier ontwijfelbaar met den VERVEER van HOUBRAKEN te doen heeft.

Heel veel eer schijnt de meester met dezen leerling niet te hebben ingelegd. Zie hier in 't kort wat HOUBRAKEN omtrent zijn werk en levenswijze zegt. Hij

1) Kerk Dordr. D I, bl. 439.
2) Groote Schoub. D. II. bl. 344 en 45.
3) Uit een zeer verward bericht door den Heer LEUPE overgenomen uit VAN DER AA's Biogr. Woordenboek, moet men opmaken, dat ABRAHAM in 1696 is overleden.
4) Groote Schouwburg, D. III, blz. 213.

schilderde somtijds portretten, maar meest historiën waar veel naakten in kwamen. Zijn schilderwijze was *robbelig*; maar het meest wat de kunstkenners tegen zijn werk hadden, was dat hij het vleesch te *tanig* van kleur maakte en meer naar kracht als naar helderheid streefde, waarom hij veel gebruik van beenzwart maakte. Hij schilderde veel, maar maakte weinig af en begon maar weer iets nieuws, zoodat zijn schildervertrek opgepropt was met half beschilderde doeken en paneelen.

Eens, nadat hij op een namiddag een gezelschap van schilders bij zich had gehad, waar veel gedronken was maar weinig op het vuur was gelet, geraakte des avonds zijn huis in brand, waardoor ook al die rommel van onafgewerkte stukken vernietigd werd, wat zeker een der oorzaken is, dat weinig van zijn werk is overgebleven.

BALEN [1]) verhaalt dat op een kamer van het *schipluden* gildehuis een schilderstuk te zien was, ter eere van Prins WILLEM III, geschilderd door ADRIAAN VERVEER, in opdracht van het Schipluden Gilde. Het was een allegorische voorstelling ter herinnering aan de benoeming van gemelden Prins tot Stadhouder, die 27 Juni 1672 te Dordrecht plaats had.

Deze schilderij werd aanvankelijk gehangen op het stadhuis, ter plaatse waar kort te voren, het door het volk vernielde stuk ter eere van CORNELIS DE WITT en ter gedachtenis van zijn tocht naar Chattam had gehangen. Die eereplaats schijnt het echter niet lang te hebben bekleed, want zooals hierboven is gezegd, reeds toen BALEN zijn werk schreef (1676) was het te zien op de kamer van het Schippersgildehuis. Ofschoon die verplaatsing zich uit politieke redenen laat verklaren, zal wellicht geringe kunstwaarde daartoe hebben bijgedragen. Wat er met dit stuk verder is geschied is mij onbekend, even als de tijd van zijn overlijden.

Volgens KRAMM, heeft hij ook portretten van aanzienlijke personen geschilderd, o. a. dat van den Ruwaart CORNELIS DE WITT.

In BALEN's beschrijving van Dordrecht vindt men tegenover bl. 226 een portret van JOHAN DE WITT. Op den achtergrond ziet men eene poort op welker zijwand het merk *AD* V staat. Zou dit ook A. DE VEER beteekenen?

Hilversum, October 1903.

---

1) Beschrijving van Dordrecht, bl. 160.

Portretten van Johannes Wtenbogaert

DOOR

DR. B. TIDEMAN JZN.

HET is mogelijk thans, door voorlichting van den Heer E. W. MOES te Amsterdam, van de portretten, die er in het binnen- en buitenland bestaan van JOHANNES WTENBOGAERT, eene lijst op te maken, die uitvoeriger is dan de opgave gegeven door Dr. ROGGE.[1]) Hier volge de opgave naar tijdsorde der vervaardiging van de portretten in olieverw, de daarvan genomen gravuren of etsen.

I. SCHILDERIJ VAN P. MOREELSE, gem. 1612.

Dit nog niet teruggevonden portret kennen wij door eene gravure van de hand van JACOB DELFF uit het jaar 1619. (Muller no. 5528 Prentenkabinet) WTENBOGAERT zelf zwijgt er over in zijn *Leven*. In 1612 was WTENBOGAERT te Utrecht, waar hij 26 Aug. neder zat aan de bestuurstafel der Utrechtsche synode om de kerkorde te helpen vaststellen, welke in die provincie, voor een tijd, den kerkelijken vrede mocht waarborgen.

Van de bovengenoemde gravure vervaardigde HOUBRAKEN eene verkleinde copie (Muller: no. 5529, 5530, 5532, 5555, Prentenkabinet) maar op de afdrukken wordt als vervaardiger van het origineel VAN RAVESTEYN genoemd. Volgens advies van Dr. MARTIN was zulk eene willekeurige onjuiste aanduiding in die dagen lang niet zeldzaam, en een nauwkeurig onderzoek doet zien, dat HOUBRAKEN in sommige opzichten DELFF niet nauwkeurig heeft nageteekend.

II. 1. SCHILDERIJ VAN MICHIEL MIEREVELT, a° 1631, 59 × 68½.

WTENBOGAERT verhaalt zelf,[1]) dat hij 2 Juli 1631 naar Delft ging om den kranken burgemeester GERRIT MEERMAN te bezoeken en tot den 7 Juli bleef. „Intusschen", schrijft hij, „liet ik toe dat de vermaarde schilder Mr. MICHIEL

1) Joh. Wtenbogaert en zijn tijd III, bldz. 317 noot 2.

MIERVELT mij op zijne ernstighe begheerte, conterfeytede". Dit portret zal nu volgens Dr. ROGGE dat zijn, wat in het bezit is van de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Rotterdam.

Uit den winkel van MIEREVELT kwamen nu meerdere portretten van WTENBOGAERT voort, van de hand van dien meester en van zijne leerlingen. Bij het overlijden van den schilder, 29 Juli 1641, waren er nog twee portretten van WTENBOGAERT in den winkel onverkocht.

II. 2. SCHILDERIJ VAN 1632, in het bezit van Mevr. de douairiere HOOFT GRAAFLAND VAN SCHOOTER VLIELAND, geb. HOOFT GRAAFLAND te Utrecht. Als pendant daarvan ook aldaar: PORTRET VAN MARIA PETITPAS, tweede echtgenoot van WTENBOGAERT uit het jaar 1637. Deze MARIA PETITPAS was de weduwe van FRANÇOIS AUX-BREBIS en woonde te Wezel. Zij huwde met WTENBOGAERT te 's Hage 2 April 1606 en overleed aldaar 23 April 1640. Sinds 1634 was zij lijdende, en in 1637 weder herstellende. Beide schilderijen zijn tentoongesteld geweest op de tentoonstelling van Oude Kunst te 's Hage in 1890. Op het Gemeente Museum te 's Hage berusten gravures van beide portretten, die werden overgenomen in „*die Haghe, Bijdragen en Mededeelingen* 1903, bld. 2 en 4.

II. 3. *Rijks Museum*. Catalogus 3e druk, bld, 83. Oostelijk cabinet onder no. 928.

II. 4. *Koninklijk cabinet van schilderijen* te *'s Gravenhage*, *Mauritshuis* 48½ × 40 no. 507 (no. 213A). Afkomstig uit het Depot.

II. 5. *Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Haarlem*, 64 × 52,5. Afkomstig van de verzameling van Mr. M. C. VAN HALL, overgegaan in het bezit van Dr. J. TIDEMAN, Hoogleeraar, en door zijn erven aan de Haarlemsche gemeente geschonken. De schilderij is uit MIEREVELT's school. Men heeft er de hand en genre van THEODORUS of DIRK DE KEYSER in gezien. Dr. HOFSTEDE DE GROOT was zoo vriendelijk mij als zijne meening mede te deelen, dat het wel degelijk uit MIEREVELT's atelier is en door MIERETELT zelven is bijgewerkt. De afmetingen bewijzen, dat het niet is het portret van WTENBOGAERT, dat den 5 April 1812 uit de verzameling van JEROMUS DE BOSCH is verkocht voor 2 gl. 10 st. In den catalogus (Kon. Oudheidk. Gen.) wordt dit portret aan HONTHORST toegeschreven 25×26.

II. 6. *Koninklijk Museum te Berlijn*, ao 1632. Afkomstig uit de collectie BLOKHUIJZEN te Rotterdam, die in 1871 werd verkocht aan den Heer SUERMONDT te Aken. Tentoongesteld te Brussel in 1873. De Pruisische Regeering kocht de collectie Suermond in 1874.

---

[1]) Leven en Kerkelijke Bedieninghe, pag. 477.

II. 7. Copie naar MIEREVELT door een kladschilder op een plankje $19\frac{1}{2} \times 26\frac{1}{2}$ in *de Universiteitsbibliotheek te Leiden.*

II. 8. id. naar de gravure v. DELFF bij de *Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te 's Gravenhage.*

Naar MIEREVELT zijn vervaardigd de meest bekende gravures:

Door W. DELFF. Muller: no. 5516 geplaatst voor de *Predicatieën* van 1644 en voor het exemplaar van *Leven* dat in het bezit is van de Remonstrantsch-Gereformeerde gemeente te Rotterdam.

Twee latere drukken door TONGERLOO. Muller: no. 5517. 9518.

door F. DE WIT. Muller: no. 5519.

door H. FOCKE. Muller: no. 5520.

door JOHS. VISSER. Muller: no. 5521.

door TONGEREN. Muller: no. 5523.

door VINKELES. Muller: no. 5524 overgenomen in *Baudort's Memorieën*, ed. Zutphen 1624 X 66, ed. Amsterdam 1624 X 70.

In: *Index Batavicus* van Pars 1701. pag. 217.

TAUREL gaf eene gravure in Arend's Gesch. d. Vaderl. III. 2 st. bldz. 471.

III. 1. SCHILDERIJ VAN REMBRANDT VAN RIJN, gem. Rembrandt fec. 1633, eigendom van Lord ROSEBERRY op Mentmore in Engeland.

De oorsprong van dit portret is aangegeven door WTENBOGAERT zelven. In zijne Memorieën [1]) teekent hij aan: „13 April 1633 uitgeschildert door REMBRANT voor ABRAHAM ANTHONISZ". Deze woorden kunnen niet aanduiden de later te vermelden ets van denzelfden meester. [2]) De uit de dagen der verbolgenheid tegen de Remonstranten wel bekende vischkooper ABRAHAM ANTHONISZ, wonende op den hoek der Warmoesgracht en Heerengracht[3]) te Amsterdam, die OLDENBARNEVELT's beeld plaatste in zijn kelderboog, GEESTERANUS herbergde, deed voor zijn rekening WTENBOGAERT afbeelden in staande houding, met de eene hand op de borst, staande bij een tafel met een boek, en de handschoen in de andere hand. Aan den talentvollen speurzin van Dr. HOFSTEDE DE GROOT danken wij de ontdekking, dat dit beeld, oudtijds aangeduid als: „an old Dutch Bourgemaster", WTENBOGAERT voorstelt.

In 1807 vervaardigde GUISEPPE LONGI van dit portret eene gravure, die wel is vermeld op den Catalogus van het Bureau d'Estampes te Parijs, maar daar,

---

1) Bibl. Rem. Seminarium Handschrift no. 66 (Universiteits Bibl. te Leiden) Memorieën 1624—1633 de compioir Almanak. Een extract van STOLKER bevindt zich onder de Handschriften der Rem. Geref. Gemeente te Rotterdam no. 365. Eee extract uit de Memorie 1613—1641 van de hand van Dr. ROGGE toen nog student) Bibl. Rem. Geref. Gemeente te Amsterdam no. 196** (Universiteits Bibl. te Amsterdam).

2) ROGGE. Wtenbogaert III. 274.

3) FREDERIKS. Kohier van de 200ste penning. bldz. 16.

ondanks het ijverig zoeken van den Heer G. BUSKEN HUET, niet is kunnen gevonden worden. Weldra zal in de verzameling van BODE, het 8st deel, van dit portret eene heliogravure door HEUSE verschijnen. Door de welwillendheid van den Heer SEDELMEYER te Parijs mocht ik voor mij, en enkele belangstellenden van deze een photographischen afdruk laten vervaardigen.

III. 2. SCHILDERIJ VAN REMBRANDT VAN RIJN, gem. 1633, 0.70 × 0.70. Museum te Stokholm no. 585. Een borstbeeld, waarschijnlijk afkomstig uit de verzameling van ADOLF FREDERIK, LOUISE ULRIKA en GUSTAAF II van Zweden. Een heliogravure bij BODE II. 71.

III. 3. ETS VAN REMBRANDT VAN RIJN van 1633. Rijks Museum Prentenkabinet catalogus, 8e druk bldz. 156. Muller: no. 5513. Copie door VAN LOO. Muller: no. 5514. Copie door BAASE uit 1765 bij Muller: 5515.

Uit deze opgaven blijkt dat in dit jaar 1633 de kunstenaar zich veel met WTENBOGAERT heeft bezig gehouden.

IV. SCHILDERIJ VAN J. A. BACKER aº 1634 1.22×0.96. Groot kniestuk, op doek, bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam.

Copie van het hoofd alleen in het Uitleenbureau der Academische Bibliotheek te Leiden 50×64.

Photografie van de geheele schilderij bij de Waalsche Gemeente te 'sGravenhage.

Ten slotte wil ik hier nog opgeven de Catalogussen die tevergeefs door mij gezocht zijn, waarin portretten van WTENBOGAERT vermeld zijn: verkooping van JOHANNES MARKUS 1750, verkooping 19 April 1752, 's Gravenhage. Verkooping 20 Maart 1780, waar de kunstkooper PIETER YVER een portret kocht. Verkooping Amsterdam 11 Nov. 1875 door de firma GIJSELMAN. Daar is een portret verkocht van WTENBOGAERT 1.15×0.94 op doek, maar daar deze firma haar Archief tot op 1880 vernietigd heeft, is niet meer na te gaan, waar dit portret gebleven is.

Op 23 April 1811 heeft de firma WILD en ALTHEER te Utrecht verkocht een portret van WTENBOGAERT van een onbekenden meester, groot 2 voet bij 7 duim (catalogus op het Oudh. Gen. te Amsterdam.)

Het kan ook wel zijn, dat er hier en daar verwisseling is met portretten van den ontvanger WTENBOGAERT. Van dezen is den 4 Oct. 1892 te Amsterdam verkocht een portret op doek 51×44 van de hand van GOVERT FLINCK, dat thans op het Rijks Museum is.

BALTHAZAR GERBIER

DOOR

DR. M. G. DE BOER.

„Al deese hooghe eer vercreegh hij door Pictuur,
Doch hij oock meester was in d'eel Architectuur,
In Mathematica en in Gheometrie
Seer fraai in Perspectief en oock Cosmographie,
En in Geographie een wonder inseigneur
Jae in veel consten meer een geestigh inventeur".

TOEN CORNELIS DE BIE in zijn „Gulden Cabinet" [1]) de verdiensten van BALTHAZAR GERBIER bezong, had hij aan bovenstaande opsomming van 's mans voortreffelijkheden nog gerust het een en ander kunnen toevoegen, zonder de waarheid te kort te doen. Wat was GERBIER in zijn veel bewogen leven al niet geweest? Begonnen als schilder en beoefenaar der „edele penneconst", voelde hij weldra roeping voor de diplomatie en vertegenwoordigde jarenlang den Engelschen koning aan het Brusselsche hof, daarbij ruimschoots gelegenheid vindend om toe te geven aan zijn zucht tot intrigeeren. Na zijn ontslag als diplomatiek agent was het de sociale questie, die zijn aandacht trok, en trachtte hij o.a. de belangen der armen en die van zijn eigen beurs door het oprichten van banken van

1) Antwerpen 1661, pag. 248, met portret van GERBIER naar VAN DIJCK.

leening te behartigen. Toen zijn plannen mislukten, wendde hij het fluks over een anderen boeg en richtte een hoogeschool op, waar hij de meest uiteenloopende vakken, zoowel de welsprekendheid als de stuurmanskunst, de cosmografie als de versterkingskunst doceerde. Voegt men hieraan toe, dat hij nog op 67jarigen leeftijd een goudmijn wilde ontginnen en een kolonie in Guyana ging stichten en zich ten slotte op de architectuur toelegde, neemt men daarbij in aanmerking, dat hij temidden van zooveel beslommeringen tijd vond voor het schrijven van verhandelingen over de haringvangst en over helsche machines, over de lakennering en de bouwkunst, over politiek en over het stelsel van COPERNICUS, dan zal ieder mij toestemmen, dat men hier van een welbesteed leven zou kunnen spreken, als niet het spreekwoord: „twaalf ambachten, dertien ongelukken" ons waarschuwend voor den geest stond [1]).

BALTHAZAR GERBIER werd in het voorjaar van 1592 te Middelburg geboren, waar zijn ouders zich sedert kort gevestigd hadden. De kwellingen, waaraan de Hugenoten tijdens de insluiting van Parijs door HENDRIK VAN NAVARRE van de zijde der Katholieken blootstonden, hadden ANTOINE GERBIER doen besluiten de hoofdstad van Frankrijk te verlaten en zich in de Republiek te vestigen[2]).

Het was geen toeval, dat hij zich Middelburg als woonplaats koos. Reeds in den aanvang der 16de eeuw had daar zijn grootvader, eveneens ANTOINE geheeten, aanzienlijken handel gedreven; zijn dochter ISABEAU was daar in 1535 in het huwelijk getreden met PIERRE DE MOUCHERON, pas uit Normandië naar de hoofdstad van Zeeland gekomen [3]). Toen echter ANTOINE kort na het huwelijk zijner dochter overleed, bleek zijn inboedel zoo bezwaard, dat zijn weduwe huiverig was de erfenis te aanvaarden en de sleutel op de kist legde. De zoon, de vader van bovengenoemden ANTOINE, verliet daarop Middelburg en keerde vermoedelijk naar Frankrijk terug. DE MOUCHERON verplaatste kort daarna zijn zaak naar het snel opkomende Antwerpen, waar het handelshuis, vooral onder BALTHAZAR DE MOUCHERON, tot grooten bloei kwam.

---

1) Deze studie heeft zijn ontstaan te danken aan een opmerking van wijlen Prof. FRUIN, die mij na het verschijnen mijner dissertatie schreef: „Zoudt ge geen lust hebben, nu ge U al zooveel met GERBIER bemoeid hebt, zijn gansch avontuurlijk leven eens te beschrijven? Als voorbeeld van het leven van een toenmaligen diplomatieken avonturier zou het niet van belang ontbloot zijn", en mij een aantal aanteekeningen ten gebruike afstond. Dat deze aanteekeningen mij van groot nut waren, behoeft geen betoog. Ook van andere zijde ondervond ik bij het verzamelen der zeer verspreide bouwstoffen vriendelijke hulp, in 't bijzonder van Dr. A. A. BREDIUS, Prof. H. BRUGMANS en Prof. C. H. TH. BUSSEMAKER; daarvoor mijn hartelijken dank. Veel nut had ik verder van het uitnemende artikel over GERBIER, in de Dict. Nat. Biogr. Met de letters K. B. gaf ik aan, dat de geciteerde pamfletten in de Kon. Bibl. aangetroffen worden.

2) Manifeste du Chevallier Balth. Gerbier: Thysiana 2258. Sainsbury: Original Papers of Rubens, 316.

3) DE STOPPELAAR: Balthazar de Moucheron. 13. Ook de GERBIERS waren vermoedelijk uit dezelfde streken afkomstig; nog lang daarna leefde te Rennes een familie van dien naam.

Toen ten tweeden male een lid der familie GERBIER zich te Middelburg ging vestigen, waren de MOUCHERONS weer in deze stad teruggekeerd, daar de inneming van Antwerpen door PARMA hun als Protestanten verder verblijf in die stad onmogelijk zou hebben gemaakt, óok al hadden de Zeeuwen den weg naar zee niet afgesneden. De vluchtelingen werden door hen gastvrij ontvangen; bij den doop van hun zoontje, welke den 12en Maart 1592 in de Waalsche kerk plaats vond, trad BALTHAZAR DE MOUCHERON, naar wien de jonggeborene genoemd werd, als getuige op.

Evenmin als zijn grootvader werd ANTOINE, die zich als zijdewever en koopman vestigde, door de fortuin begunstigd. Bij zijn dood in 't jaar 1598 bleek het, dat hij aanzienlijke sommen zoowel aan voorgeschoten geld als voor geleverde goederen aan zijn verwanten schuldig was. Naar allen schijn is de familie kort daarna uiteengespat; de kleine BALTHAZAR werd althans door een ouderen broeder naar Zuid-Frankrijk gebracht, waar hij te Bordeaux een aantal jaren doorbracht [1]).

We weten niet, wanneer de jonge GERBIER weer in ons land teruggekeerd is, evenmin is ons iets bekend over zijn opvoeding en leermeesters. Misschien zou men uit het feit, dat hij na den dood van GOLTZIUS een hoogdravend „Eer- ende claghtdicht ter eeren van den lofweerdighen, constrijcken ende gheleerden schilder, plaetsnijder ende meester van de penne" in het licht gaf, kunnen opmaken, dat er tusschen GERBIER en GOLTZIUS een nadere betrekking zou hebben bestaan. Op de vraag, of GERBIER misschien onder GOLTZIUS' leiding heeft gestaan, geeft het gedicht geen antwoord [2]).

Toch geeft het gedicht ons enkele nuttige aanwijzingen. Bij enkele schrijvers vindt men het vermoeden uitgesproken, dat GERBIER, zooals zoo vele andere schilders, een reis naar Italië zou hebben ondernomen. In het Eer- ende Claghtdicht waarschuwt hij echter jonge kunstenaars bepaaldelijk om Italië te

---

1) Het vertrek der GERBIERS zal vermoedelijk ook in verband gestaan hebben met de slagen, die in dit tijdperk de MOUCHERONS troffen (zie DE STOPPELAAR t. a. p. aanteekeningen 26). Het juiste tijdstip is niet bekend. In 't pamflet uit de Thysiana 2258 zegt GERBIER, dat hij 6 jaren oud naar Bordeaux ging elders (Sainsbury 316) spreekt hij van 8jarigen leeftijd. Daar hij ook mededeelt in 't jaar 1600 te Middelburg te zijn geweest, toen MAURITS en FREDERIK HENDRIK „dien onoverwinnelijcken Mars ende dien Phoenix der helden uit den heerelijcken slag in Vlaanderen" terugkeerden, schijnt mij de tweede opgave het meest waarschijnlijk (Aenmerckinge ende doen van Keysers, Koninghen enz. Hs. Oranje-Nassau boekerij in de Kon. Bibl. No. 170).

2) Het gedicht, waarvan het eenige mij bekende exemplaar in de stedelijke bibliotheek te Haarlem berust, is in 1620 te 's Gravenhage gedrukt. G. klaagt daarin zeer over de onverschilligheid der Haarlemmers aangaande GOLTZIUS; zij hadden diens lijk „in de aerde ghedouwt sonder dat yemant lesen kan, waer hij leyt." Het lofdicht, waarvoor hij te Haarlem geen uitgever kon vinden, werd ook pas twee jaar later in 's Gravenhage gedrukt. Zijn eigen dichterlijke gaven schatte hij overigens niet hoog: „De studie van andere consten myn soo te werck stellen, dat ick geen tijdt en hebbe om op den bergh der musen te climmen".

bezoeken, waaraan men volgens hem gewoonlijk veel te groote waarde toekent,

„die een esel gaet, niet licht weer keert een peert".

Alleen de Tiber herinnert in Italië volgens hem nog aan de Oudheid:

„al wat in Romen staet syn hout' en steenen baken,
Die onse konstenaars doen op een doolwegh raecken.
O ghy leergierge jeught
Slijt niet dijn duren tijt om dees afgoon te prijsen!"

Nemen we nu in aanmerking, dat GERBIER, die zoo prat gaat op alles wat hij beleefde, nergens van een reis naar Italië spreekt, dan kunnen we deze gerust op rekening van de verbeeldingskracht der bedoelde auteurs stellen.

Uit een andere passage blijkt, dat GERBIER groote bewondering voor de dochters van ROEMER VISSCHER gevoelde, voor ANNA,

De bloem van Nederland, wiens naem niet sonder roemen
En can syn uytghedruckt

en voor „jouffrou TESSEL SCHAE,

„Der Godtheyts schepsel reyn en spieghel van de Deught;
TESSEL en ANNA twee nymphen sijn in 't kort
In wie de Hemel heeft de gratiën al ghestort."

Het eerste stellige bericht, dat wij omtrent GERBIER vernemen, is, dat hij omstreeks 1615 in dienst was van Prins MAURITS. Volgens sommigen zou hij diens aandacht hebben getrokken door zijn kennis der versterkingskunst; mij komt het daarentegen waarschijnlijker voor, dat hij eerst in dienst van MAURITS die oppervlakkige noties van de krijgskunde opdeed, welke hij in later jaren productief zocht te maken. Waarschijnlijk is hij gewoon als klerk of schoonschrijver bij MAURITS in dienst geweest, in laatstgenoemde qualiteit althans voelde hij zich ook bevoegd om GOLTZIUS te beoordeelen. Zooals een matroos het meeste verstand heeft van zeilen,

„soo spreeck ick dan met recht.
Dat ick van jonckheyt af de Penn heb leeren mennen
En die daer in mijn tijdt sich med' gheoeffent heeft
Verstaet oft ick wel weet, wat arbeyt dat sij gheeft
Om d'allerhoochste vaen van haren top te haelen."

Pen-kunstenaar toonde hij zich ook, toen hij in 1615 „Syn Excellentie seer pertinentelijck metter penne heeft afgetrocken." Voor het exemplaar, dat hij aan de Staten-Generaal zond, werd hem een vereeringe van honderd guldens geschonken [1]). In denzelfden tijd zou hij ook een medaillon-portret van den Prins

1) Resolutiën der Staten-Generaal, 21 Febr. 1615, bij Dodt: Tijdschrift VI 363.

geschilderd hebben, dat enkele jaren geleden op een verkooping voorkwam, maar waarvan het tegenwoordig verblijf mij onbekend gebleven is [1]).

GERBIER is echter slechts kort in dienst van den Prins gebleven; in 1617 nam hem, wellicht op diens aanbeveling, de Staatsche gezant te Londen, NOËL DE CARON, mede naar Engeland, waar hij ook aanvankelijk als calligraaf schijnt te zijn opgetreden; zoo vervaardigde hij voor de Hollandsche kerk te Londen de Tien Geboden, waardoor naar 't schijnt de aandacht op hem werd gevestigd [2]).

Weldra had GERBIER het geluk in aanraking te komen met GEORGE DE VILLIERS, hertog van Buckingham. De prachtlievende gunsteling van JACOBUS I kon juist iemand als GERBIER, die zich op allerlei gebied wist te bewegen, in zijn dienst gebruiken; hij werd belast met het maken van plannen voor tooneelvoorstellingen en gemaskerde feesten; verder werd hem de zorg opgedragen voor de kunstverzamelingen van York-house. Weldra stond hij zeer in de gunst bij den hertog, die hem herhaaldelijk voor vertrouwelijke zendingen gebruikte en hem als „master of the horse" meenam op de bekende reis naar Spanje, waar hij voor den jongen KAREL de hand der Infante ging vragen.

Tegelijkertijd legde hij zich toe op het schilderen van miniaturen, waarin hij zich weldra zeer bekwaam toonde [3]). Herhaaldelijk schilderde hij zijn beschermer, o. a. tijdens diens verblijf in Spanje op verlangen der hertogin; ook heeft hij daar voor JACOBUS I het portret der Infante geschilderd. South Kensington Museum bezit o. a. een miniatuur-portret in grisaille van KAREL I; het Britsch Museum een met de pen op perkament [4]), beide van de hand van GERBIER.

De reis naar Spanje had hem natuurlijk ook met den Prins van Wales in aanraking gebracht, die weldra als KAREL I den troon beklom. De kunstlievende

---

1) Zie de Catalogus van boeken van VAN DAM VAN NOORDELOOS, p. 181 No. 1, waar van een geschilderd portret sprake is. In strijd daarmee is de verklaring van GERBIER aan BUCKINGHAM, dat hij zich eerst in Engeland op de schilderkunst had toegelegd: „Je jure devant Dieu. que jamais je ne fus peintre, avant que de m'être placé sous votre patronage en quittant le prince d'Orange (Hookham Carpenter: Mémoires et documents inédits sur ANTOINE VAN DIJCK etc. op gezag van GOODMAN: La cour de St. James, uitgegeven door BREWER II 397).

2) Zie WALPOLE: Anecdotes of Painting i. v. Gerbier, waar men een citaat uit SANDERSON's Graphice vindt. Hier wordt G. genoemd: „a simple penman, who pensiled the dialogue (lees decalogue) in the Dutch Church, his first rise of preferment."

3) Reeds DE BIE, Gulden Cabinet (Antwerpen, 1661) schreef van GERBIER „il a faict merveille en illuminature". Naar aanleiding van een manuscript te Cambridge: Robes, manteaux, armes d'empereurs, roys, papes, princes, ducs et comtes, blasonnés et esluminés par B. GERBIER, zegt FÉTIS (t. a. p. I 233) „dat het stuk bewijst à quel haut degré il porta la délicatesse du pinceau". Dr. BREDIUS spreekt ook van een prachtig miniatuur-portret dat met G.'s naam gemerkt was (Nederl. Spect. 20 Jan. 1900). Van zijn vaardigheid met de pen getuigen nog vele handschriften, waarvan de Kon. Bibl. er een enkel bevat.

4) Zie WAAGEN: Galleries and cabinets of arts. Suppl. 42. Het portret van den Winterkoning wordt beschreven als „in an oval form with tasteless decorations, extremely delicate but somewhat stiffly done". Zie verder HOOKHAM CARPENTER: Mémoires et documents inédits sur ANTOINE VAN DIJCK, RUBENS etc. (1845) pag. 59.

koning deed hem zelfs de eer aan met zijn gemalin een bezoek aan zijn woning te brengen, teneinde daar eenig schilderwerk te bezichtigen, dat volgens de beschrijving als een voorlooper onzer panorama's zou kunnen gelden. Volgens WALPOLE, wiens berichten echter onder voorbehoud dienen te worden gebruikt, zou GERBIER toen den koning een souper hebben aangeboden, dat hem wel duizend Pond kostte.

Ook op een ander gebied bewees GERBIER een bruikbaar dienaar te zijn. Toen BUCKINGHAM met een Engelsche vloot La Rochelle, dat door een Franschen koning werd belegerd, trachtte te ontzetten, vervaardigde GERBIER plannen voor een helsche machine, waarmede hij den dijk, die de verbinding van La Rochelle met de zee afsneed, wilde vernielen. Naar het schijnt hebben hem daarbij de vuurschepen van Antwerpen voor den geest gestaan. Tot uitvoering is het echter niet gekomen, daar BUCKINGHAM, op 't punt staande om met de vloot te vertrekken, door Felton werd vermoord, waardoor de geheele onderneming opgegeven werd.

Weldra kwam er echter gelegenheid voor GERBIER om zich op een ander gebied te bewegen, dat meer met zijn neigingen overeen kwam. Het afwijzen van het huwelijksaanzoek had Engeland in oorlog gebracht met Spanje; de zaak van La Rochelle had tot een krijg met Frankrijk geleid. In gewone tijden zou het den koning reeds moeilijk gevallen zijn hiervan de kosten te dragen; met het parlement waren echter moeilijkheden uitgebroken, zoodat den koning geen gelden werden toegestaan. Het was daarom noodig zoo spoedig mogelijk vrede te sluiten en bij het aanknoopen van onderhandelingen bleek GERBIER weldra een geschikt werktuig te zijn.

Reeds in 1625 maakte GERBIER, toen nog kortweg „the duke's servant" genoemd, te Parijs kennis met een anderen schilder, die zich gaarne op het veld der diplomatie bewoog, met RUBENS, die toen het portret van BUCKINGHAM schilderde. Hij bleef met dezen in correspondentie en kocht o. a. voor zijn meester een prachtige collectie oudheden en rariteiten, welke RUBENS bijeen gebracht had. Er was echter een andere zaak, die RUBENS zoowel als GERBIER zeer ter harte ging; niet tevreden met hun positie als schilder, zochten beiden als diplomaat naam te maken door een vrede tusschen Engeland en Spanje tot stand te brengen. Verschillende brieven werden tusschen hen gewisseld [1]); het treffen van een regeling was echter niet gemakkelijk, daar KAREL zich verplicht achtte de Pfalz aan zijn zwager, den Winterkoning, te doen teruggeven, wat Spanje niet op zich kon nemen; ook had Engeland pas een verbond met de Republiek gesloten, die men dus in den vrede zou moeten betrekken.

Onze schilders gaven evenwel den moed niet zoo licht op en in Juli van

---

1) Zie voor deze briefwisseling Sainsbury: Original Papers of Rubens (London 1853), passim.

het jaar 1627 ontmoetten zij elkaar in Holland [1]), waar zij onder het voorwendsel van over kunstzaken te spreken en schilderijen op te koopen, te samen een aantal Hollandsche steden bezochten, en ook conferenties hadden met den Engelschen gezant CARLETON, Reeds streelden zij zich met de hoop hun doel te zullen bereiken, toen tot beider groote ergernis het bericht in de Nederlanden kwam, dat Frankrijk en Spanje zich nauw aaneengesloten hadden, en er dus geen sprake van was, dat de eischen van KAREL I ingewilligd zouden worden. Diep teleurgesteld keerde GERBIER eindelijk in October 1627 naar Engeland terug.

In het volgend jaar trof hem een zware slag door den dood van zijn beschermer BUCKINGHAM, dien hij nog jaren daarna roemde als een volmaakt edelman, minzaam, hoffelijk en vrijgevig, edelmoedig en dapper, „esprit généralement capable de toutes choses nobles, amateur de toutes les sciences et le Mécenne des vertueux." [2]) Daar hij inmiddels gehuwd en spoedig met een talrijk gezin gezegend was [3]) kwam hij nu in groote moeilijkheden. Nog in het volgende jaar klaagde hij, dat hij als loon voor zijn diensten, niets had gekregen dan een jaargeld, het oude huis waarin hij woonde en zijn post in York-house, „een soort dienstbaarheid" waaraan volgens hem geen noemenswaardige voordeelen verbonden waren, terwijl, wat het ergste was, de executeurs van het testament van BUCKINGHAM hem ook het eenige, wat deze hem geschonken had, wilden ontnemen, onder voorwendsel dat hij als vreemdeling geen rechten kon laten gelden.

Gelukkig nam de koning hem in zijn bescherming. Nog in den zomer van 1628 legde hij aan het Parlement een wetsvoorstel tot naturalisatie van GERBIER voor, dat niet zonder heftigen tegenstand, daar deze als dienaar van BUCKINGHAM veel vijanden had, werd aangenomen.

De kansen op vrede waren inmiddels weer grooter geworden. De zware slagen, die Spanje in de jaren 1628 en '29 had ondervonden, deden Philips IV overhellen tot een vrede met Engeland, terwijl KAREL I door de twisten met zijne vertegenwoordiging zoodanig in zijn politiek gehinderd werd, dat hij begreep

---

[1]) In den aanvang van dat jaar had GERBIER eerst een reis naar Frankrijk ondernomen om daar den toestand te verkennen. Hij wordt ons dan nog beschreven als „a Frenchman of the name of GERBIER, of too ordinary a station and of too little authority", om iets te kunnen bereiken. (Hist. Man. Comm. XIth th Rapport App. I. 105).

[2]) Les effets pernicieux des méchans favoris (den Haag, 1653) K. B. In dit geschrift, waarop ik later terug kom, wijst hij ook op minder gunstige eigenschappen van zijn beschermer „facile à se laisser tromper par des donneurs d'avis creux, extrêmement amoureux, passion qui luy procura de grands ennemis dedans et dehors le royaume. G. schijnt hier het oog te hebben op een passie van B. voor Anne d'Autriche en hierin een oorzaak voor den oorlog met Frankrijk te zien.

[3]) Zijn vrouw heette DEBORAH KIP of VAN KIP en was 15 Sept. 1601 gedoopt in Austin Friars Church (Moens: Marriage, baptismal and burial registers of the Dutch reformed church of Austin Friars.) In 1627 was hij reeds gehuwd; in 1628 werd bij afwezigheid van GERBIER een hem toekomend bedrag aan Mr. KI zijn schoonvader, uitbetaald. Later spreekt G. nog herhaaldelijk van my father-in-law KIP,

voorloopig althans zijn eisch tot restitutie van de Pfalz aan zijn zwager te moeten laten varen. Onder dergelijke omstandigheden konden de onderhandelingen met uitzicht op succes weer aangeknoopt worden. Nog altijd stond GERBIER in relatie tot RUBENS en de Vlaamsche schilder, die altijd geneigd was het palet voor de pen te laten rusten, stond aanstonds gereed om naar Londen over te steken, waar hij in den voorzomer van 1629 aankwam en zijn intrek nam bij GERBIER.[1]) Deze hoopte, dat de onderhandelingen, waarmede hij een begin had gemaakt, ook verder aan hem opgedragen zouden worden en toonde zich zeer geërgerd, toen deze geheel buiten hem omgingen en hem alleen de eer beschoren was „to be the inkeeper to RUBENS".

Hoe hij toen reeds zichzelf overschatte, blijkt uit een brief aan een der ministers, waarin hij zijn beklag deed en verzekerde, dat hij in trouw en betrouwbaarheid bij niemand achter stond en dat het onbillijk was om hem alleen de lasten der onderhandeling te doen dragen. De koning had van hem een ring gekocht, dien hij RUBENS ten geschenke wilde geven; ook had hij een belangrijke som voor diens huisvesting te vorderen: „God knows when GERBIER will be paid". Het bleek echter, dat hij ditmaal te zwaartillend was geweest; drie dagen na het verzenden van dezen brief kreeg hij niet alleen betaling voor de huisvesting van RUBENS, maar ook voor de kostbaarheden, die de koning van hem gekocht had om aan RUBENS te schenken, te zamen tot een bedrag van 628 Pond.

Ook nu nog schijnt GERBIER niet, zooals hij hoopte, met staatkundige zendingen belast te zijn; de koning gebruikte hem vooral voor onderhandelingen over aankoop van kunstwerken; herhaaldelijk wordt zijn naam genoemd in contracten tot levering van schilderijen of beeldhouwwerk. Met RUBENS sloot hij in deze dagen een innige vriendschap, welke hem later van groot nut is geweest. Ook met VAN DIJCK, die door den koning naar Engeland was geroepen, was hij bevriend; volgens sommigen heeft deze omstreeks 1630 een familiestuk geschilderd, waarop GERBIER met zijn vrouw en negen kinderen afgebeeld is[2]).

In het jaar 1631 werd een lang gekoesterde wensch van GERBIER vervuld; KAREL I benoemde hem tot zijn vertegenwoordiger aan het hof der Infante te

1) $\frac{17}{27}$ Mei 1629 wachtte RUBENS te Duinkerken op een pas; daar hij „mychitely affrayit of the Hollanders" was, durfde hij alleen op een Engelsch schip de zee oversteken.

2) De familiegroep, waarvan het origineel te Windsor hangt, wordt te onrechte met de namen van RUBENS of VAN DYCK in verbinding gebracht, al plaatste WILLIAM WALKER den naam van den tweede onder de gravure die hij in 1766 van het stuk maakte, en al had JAMES MC. ARDELL in 1755 onder een fraaie zwartekunstprent, waarin alleen de linksche groep, de vrouw met vier kinderen, laten drukken „The original Picture by Sr. PETER PAUL REUBENS in the Collection of SAMSON GIDEON Esqr at Belvidere in Kent". Een dergelijke groep werd in 1902, als voorstellende de familie van den Hertog van Buckingham geschilderd door RUBENS, door Mevr. HANBURY op de Winter-Exhibition te Londen ingezonden. ANTHONIE VAN DIJCK heeft echter in 1634 GERBIER toch geschilderd, blijkens de prent die PAULUS PONTIUS naar dit portret gesneden heeft. — Red.

Brussel. Of hij dit deed uit vertrouwen op GERBIERS diplomatieke bekwaamheden, dan wel om bij zijn onderhandelingen met de Vlaamsche schilders partij te kunnen trekken van GERBIERS relaties en vakkennis, waag ik niet te beslissen; een feit is het evenwel, dat een belangrijk deel van GERBIERS werkzaamheden op kunstzaken betrekking hadden. Niet altijd waren deze bemoeiingen van aangenamen aard. KAREL I was nu eenmaal een slecht financier en hield bij zijn aankoopen niet altijd rekening met den staat van zijn kas. Zoo had hij tijdens RUBENS' verblijf in Engeland den grooten kunstenaar opdracht gegeven voor het vervaardigen van schilderijen ter versiering der „Banquetting-Hall" in White-hall. Deze waren den 1 Aug. 1634 gereed gekomen, maar de koning zag geen kans om de vastgestelde 3000 Pnd bijeen te krijgen. Zonder geld leverde RUBENS ze evenwel niet af, merkte GERBIER op, die er zeer ontstemd over was, daar de zaak algemeen de lachlust opwekte. Toen eindelijk in den zomer van het volgende jaar geld beschikbaar was, bleek het onmogelijk de schilderwerken af te leveren, daar ze door het langdurig oprollen beschadigd waren. Eerst in Sept. 1635 konden ze worden overgezonden en toen liet weer de betaling, die in termijnen geschiedde, nog lang op zich wachten. Eerst 2½ jaar na de voltooiing van zijn werk zag RUBENS zich in het bezit der volle som [1]).

Een anderen keer gold het de versiering van het kabinet der koningin te Greenwich, welke hij aan RUBENS wilde opdragen, terwijl van andere zijde JORDAENS werd aanbevolen. Beiden achtte hij in zooverre hoog, dat zij niet mede gingen met het realisme van andere schilders en niet hun kracht zochten in „robustrous, boistrous, druncken-headed imaginary Gods." Waar echter JORDAENS en RUBENS ongeveer gelijke prijzen vroegen [2]), vond hij RUBENS het meest aanbevelenswaardig: „the most gentilest in his representations, his landskippes more rare and all other circumstances more proper". Evenwel, voegt hij op schalksche wijze toe, zinspelende op de geschiedenis van de Banquetting-hall, „painters pencills move not without musick". De opdracht werd toch aan JORDAENS gegeven, misschien, omdat zijn prijs ten slotte slechts de helft van die van RUBENS bleek te bedragen [2]).

Zijn ambt te Brussel gaf GERBIER echter tevens een uitstekende gelegenheid om toe te geven aan zijn behoefte tot intrigeeren. De tijdsomstandigheden leenden zich daartoe bijzonder. Het wanbestuur der Spanjaarden, het plunderen der onbetaald gebleven troepen, die onbekwaam bleken om het land tegen de wapenen van FREDERIK HENDRIK te verdedigen, de begunstiging van Spanjaarden boven den inheemschen adel, had de bevolking der Zuidelijke Nederlanden tot

1) SAINSBURY: t. a. p.: 1 April 1634, 10 Juni, 17, 31 Juli 3, 5 en 28 Sept. 1635.
2) SAINSBURY: t. a. p. 25 Jan. 1640.

wanhoop gebracht. Daarbij kwam het vooruitzicht, dat bij den dood der reeds zeer bejaarde Infante elke zweem van zelfbestuur verloren scheen te zullen gaan. Bij enkele edelen kwamen nog persoonlijke grieven de ontevredenheid vergrooten en in het begin van 1632 traden graaf HENDRIK VAN DEN BERG en de graaf VAN WARFUSEE in geheime onderhandeling met den vijand, om, toen FREDERIK HENDRIK met zijn troepen langs de Maas zuidwaarts rukte, openlijk van de Spanjaarden af te vallen en de plannen van den Prins in de hand te werken. Venlo en Roermond gingen reeds na enkele dagen over; in vertrouwen op den steun van graaf VAN DEN BERG sloeg FREDERIK HENDRIK het beleg voor Maastricht. Was het onder dergelijke omstandigheden te verwonderen, dat de Belgische adel er ernstig aan ging denken om door een verdrag met den vijand althans het behoud van de rechten des lands en van de Katholieke kerk te verzekeren [1]).

De verwachte opstand bleef echter uit. Allerlei oorzaken droegen hiertoe bij, het meest wel het feit, dat het hoofd van den adel, de hertog VAN AERSCHOT, op het punt staande Brussel te verlaten, zich door de smeekingen der Infante liet bewegen haar te blijven steunen. Toch bleef de toestand hachelijk genoeg, vooral toen alle pogingen om Maastricht te ontzetten mislukten, en de stad in handen van FREDERIK HENDRIK viel, die nu het hart van het land bedreigde en in een manifest de Belgen opriep om zich te bevrijden. Toen de Infante, bevreesd voor algemeenen opstand, eindelijk de Staten-Generaal bijeen riep, ging er van dit lichaam een krachtige aandrang uit om vrede met het Noorden te sluiten, het mocht dan kosten, wat het wilde. Daar nu de Prins van Oranje herhaaldelijk en met klem verzekerde, dat het Noorden uitsluitend met de Belgen, niet met den koning van Spanje wilde onderhandelen, was het niet ondenkbaar, dat de opstand toch nog zou uitbreken.

Met belangstelling had GERBIER gedurende den zomer van 1632 den loop der gebeurtenissen aangezien; zijn onderhoudend geschreven depêches zijn voor de kennis van dit tijdperk van veel beteekenis. Maar hij bepaalde zich niet tot de rol van toeschouwer en trad al spoedig in relatie tot de ontevreden edelen, die na het terugtreden van AERSCHOT niet durfden door te tasten. Volgens GERBIER zou de eerste stap van de zijde der edelen gedaan zijn; op een nacht was een edelman, door een masker onkenbaar gemaakt, bij hem gekomen om de bescherming van den Engelschen koning in te roepen tegenover de Nederlanders en Franschen, die het land dreigden te veroveren.

Nu leefde KAREL I in vrede met PHILIPS IV van Spanje; beide vorsten waren zelfs nauw verbonden. Toch ging hij in op de voorstellen van GERBIER

1) DE BOER: Het verraad van graaf Hendrik van den Berg en de veldtocht langs de Maas, Tijdschrift voor Geschiedenis 1898.

en gat hem volmacht nader met de edelen te onderhandelen en hen tegenover ieder, den Spaanschen koning uitgezonderd, bescherming te beloven. Weldra ging hij echter een stap verder en machtigde GERBIER het ontstaan van een Engelschgezinde partij in de hand te werken en niet alleen den adel, maar ook de geestelijkheid en het volk op de voordeelen opmerkzaam te maken, die een aansluiting bij Engeland kon meebrengen [1]). Te eerder kwam hij hiertoe, omdat PHILIPS IV een voorstel om de Vlaamsche havens aan Engeland af te staan, waarvoor Engeland de rest van het land zou helpen verdedigen, met beslistheid had afgeslagen.

GERBIER maakte een ruim gebruik van zijn volmacht; in zijn huis hadden herhaaldelijk des nachts bijeenkomsten der ontevredenen plaats. Hij ging nog verder en wist een pas te verkrijgen zoo het heette om den Prins van Oranje over vrede te polsen. Te Luik onderhandelde hij eerst met WARFUSEE en EGMOND, die openlijk tegen de regeering in opstand waren gekomen. Hij moedigde hen aan bij Engeland, niet bij Frankrijk steun te zoeken; daarna had hij in het kamp te Maastricht een samenkomst met Oranje.

Voor de persoonlijkheid van GERBIER [2]) is zijn houding in deze dagen bijzonder karakteristiek. Zooals wij zagen, had hij voortdurend moeite gedaan om de ontevredenen te weerhouden zich aan het Noorden te onderwerpen en hun daarvoor de ondersteuning van KAREL I voorgespiegeld. Oranje daarentegen, wien hij voorstellen tot vrede met Spanje moest doen, trachtte hij diets te maken, dat er in het Zuiden een talrijke partij gereed stond om zijn zijde te kiezen, wanneer hij maar standvastig weigerde onderhandelingen met Spanje aan te knoopen en de belofte wilde afleggen België als vrije staat te erkennen [3]).

Natuurlijk was Oranje niet de man, om de dupe te worden van een intrigant als GERBIER; uit diens brieven moet men echter opmaken, dat de Prins althans den schijn aannam op GERBIERS plannen te zullen ingaan. Toen het echter bleek, dat van een opstand niets te verwachten was, handelde hij naar omstandigheden en knoopte onderhandelingen aan met de Staten-Generaal van het Zuiden, daartoe door ISABELLA gemachtigd.

Het is hier niet de plaats om de onderhandelingen, die hiervan het gevolg waren, uitvoerig te schetsen; ik kan daarvoor naar mijn benedengenoemde studie over dit onderwerp verwijzen. Het zij genoeg erop te wijzen, dat GERBIER, die een voor de Republiek voordeeligen vrede niet in 't belang van Engeland achtte, zooveel

---

2) Hardwicke State Papers II: 55, 79 en vlg. Zie verder mijn „Friedens-unterhandlungen". Groningen 1898, pag. 39 en vlg.

2) Een typisch staaltje van zijn onbetrouwbaarheid geeft SAINSBURY: t. a. p. 163. Hij had RUBENS onder eede de geheimhouding van een zaak beloofd, deelde echter alles aan den koning mee, en meende hiertoe gerechtigd te zijn, daar hij niet beloofd had, over de zaak niet te zullen s c h r i j v e n.

3) Zie mijn Friedens-unterhandlungen zwischen Spanien und den Niederlanden, 43.

hij kon, het treffen van een vergelijk trachtte te voorkomen. Hij bezwoer den Prins zijn belofte te Maastricht gegeven na te komen; nog nooit was een zaak hem zoo ter harte gegaan als deze; weigerde de Republiek met den koning te onderhandelen, dan was een opstand zeker; in elk geval moest men sommige punten, waartegen de Spanjaarden vooral bezwaar maakten, zonder voorbehoud handhaven [1]).

Tegelijkertijd zocht hij zijn regeering te bewegen stappen te doen ten behoeve der ontevredenen. KAREL I was naar het schijnt huiverig verder te gaan, maar gaf GERBIER toestemming om de zaak persoonlijk te komen toelichten [2]). Het gevolg was eindelijk, dat de gezant gemachtigd werd den edelen 's konings bescherming te beloven. Als men in opstand kwam en hem een landingsplaats wilde afstaan, dan zou hij een leger zenden om hen tegen ieder „none excepted", dus ook tegen den Spaanschen koning, te verdedigen [3]).

Doch ook deze beloften hebben geen merkbaren invloed gehad. Aan opstand dachten de Belgen minder dan ooit te voren. Na den val van Maastricht was de algemeene toestand merkbaar beter geworden door den dood van den Zweedschen koning; bekwame en energieke mannen stonden de Infante ter zijde bij de verdediging van het land; het ergste gevaar was geweken.

Toen GERBIER inzag, dat zijn intriges tot niets zouden leiden, wendde hij het over een anderen boeg. Als vertegenwoordiger van den Engelschen koning had hij zich verplicht geacht een schitterenden staat te voeren; neemt men daarbij in aanmerking, dat hij met een talrijk kroost gezegend was [4]) en dat de geldzendingen uit Engeland wel eens uitbleven, dan is het niet te verwonderen dat een onbemiddeld man als GERBIER, die tevens slecht financier was, in groote moeilijkheden moest geraken. Hij had nu de laagheid, door bemiddeling van een tusschenpersoon aan de Spaansche regeering mede te deelen, dat hij bereid was mededeelingen te doen over de betrekkingen der Belgische edelen tot de regeeringen van de Republiek, Engeland en Frankrijk.

Voor het uitgeputte Spanje was de gevraagde geldsom, 20.000 Crusado's, aanvankelijk een bezwaar, temeer daar GERBIER de som enkel in specie wilde ontvangen en zich alleen bereid toonde tot het doen van mondelinge mededeelingen. Na eenige aarzeling besloot men echter zijn eischen in te willigen; het geld werd uit de legerkas genomen; op een nacht kwam een monnik, gebogen onder den last van het goud, bij GERBIER om zijn confidenties aan te hooren

1) Zie hierover den brief aan Oranje, uitgegeven door BRILL in Kronijk Hist. Gen. 1867 en mijn Friedensunterhandlungen, Bijlage I.

2) Het uitvoerige verslag, dat GERBIER toen van de geheele onderhandeling uitbracht, is gepubliceerd in de Hardwicke Papers II 63 vlg.

3) Hardwicke Papers, II 92.

4) Hij had toen vijf dochters en drie zonen.

De mededeelingen van GERBIER waren niet zoo belangrijk als de regeering vermoedde, toch gaven zij aanleiding tot gevangenneming van enkele voorname edelen als AERSCHOT en BARBANÇON, die lange jaren in hechtenis bleven; de andere slachtoffers wisten nog tijdig te vluchten.

De onbeschaamde driestheid van GERBIER spreekt duidelijk uit zijn houding na het verraad. Zelf berichtte hij aan zijn regeering, dat blijkbaar iemand den verrader had gespeeld en de onderhandelingen met de edelen aan de Spanjaarden had overgebriefd. „Voor mij zal dat een onaangename toestand worden" schreef hij. „Mocht men er met mij over spreken, dan zal ik den storm kalm over mijn hoofd laten trekken, zooals het een diplomaat past, die wel is waar ooren heeft om te hooren, maar geen tong om op dergelijke zaak te antwoorden, tenzij zijn souverein hem zulks gelast." Om ook verder geen argwaan te wekken, zond hij enkele weken later een dringende aanvrage om geld naar Engeland, klagende dat hij in 3 jaar tijds uit eigen fondsen 2000 Pnd., in dienst van den koning had uitgegeven. In later jaren trachtte hij zooals wij later zullen zien de schuld van het verraad op den Engelschen minister COTTINGTON te werpen [1]).

Zijn verstandhouding tot de Spaansche regeering was trouwens niet altijd even goed. De last, die de Engelsche koopvaarders van de Duinkerker kapers ondervonden, deed hem herhaaldelijk klachten richten tot de Infante en haar opvolgers. Reeds in 1632 schreef hij, dat Duinkerken op Algiers begon te gelijken ; de kaapvaart toch werd bevorderd door de gouverneurs der gewesten, die er finantieel bij geïnteresseerd waren. Kwam men met zijn klachten bij den rechter, dan was het dikwijls ook bij een gunstig vonnis onmogelijk om restitutie van het geroofde te krijgen.

De rooverijen der Duinkerker kapers gaven nog in een ander opzicht tot moeilijkheden aanleiding. De Hollandsche visschers waren in deze dagen gewoon van Karel I paspoorten te koopen, waarbij hun de vrije uitoefening der visscherij in Engelsche wateren werd toegestaan. De Duinkerkers namen hiervan echter geen nota en vielen de Hollanders in de Engelsche wateren aan. Door omkooping der maitresse van den Kardinaal-Infant wist GERBIER ten slotte van dezen de belofte te verkrijgen, dat de paspoorten door hem erkend zouden worden ; de Spaansche admiraal evenwel achtte zich hierdoor niet gebonden en liet de kapers hun gang gaan.

In het jaar 1638 kreeg de Spaansche gezant te Londen last de terugroeping van GERBIER te eischen. De Engelsche regeering was echter niet genegen hierop in te gaan, daar GERBIER juist belast was met een zeer belangrijke onderhande-

1) Zie mijn Friedensunterhandlungen pag. 148. Over de „none-such Charles" en over de meening, dat GERBIER later aan KAREL I het verraad zou hebben ten laste gelegd, zie echter pag. 146 van dit artikel.

Zie verder Thurloe-papers VII 275. Waddington: la République des Provinces Unies, la France et les Pays-Bas Espagnols, I 175.

ling, die naar men hoopte tot teruggave van de Pfalz aan den zoon van den Winterkoning zou leiden [1]). Zoo tevreden was de koning toen nog over zijn diensten, dat hij GERBIER tot ridder sloeg, wat deze op hoogen prijs stelde daar het hem gemakkelijker maakte zijn dochters uit te huwelijken.

Maar de Spanjaarden lieten het er niet bij rusten. Na den slag bij Duins had er een scherpe woordentwist plaats tusschen den Kardinaal-Infant en GERBIER waarbij de laatste zich vrij heftig uitliet. Opnieuw werd met klem op terugroeping van den gevolmachtigde aangedrongen [3]); zij hadden zijn onbeschaamdheid lang genoeg verdragen, maar konden niet langer als gezant te Brussel een Hollander dulden, dien zij als rebel beschouwden.

Daarbij kwam nog, dat hij door lieden uit zijn eigen omgeving bij de Engelsche regeering zwart gemaakt werd. God pardon those, who recommend such ministers of state in such times as these," aldus GEORGE SHAWE in een brief aan Sir THOMAS ROE, „the State is very much afflicted at his being here." Een dergelijke stemming kon GERBIER natuurlijk niet verborgen blijven; hij begon meer en meer in te zien dat zijn dagen in Brussel geteld waren; in April 1640 schreef hij RUBENS, dat hij hem nog eens hoopte te ontmoeten, daar hij dacht spoedig te zullen vertrekken. „I calculate leaving this place, where I spent nine years, much in misery, amongst men who do not understand them selves, much less others. It is best for me and mine tho choose another climate; Please God the great CHARLES will grant me such a thing". Enkele maanden later smeekte hij WINDEBANK om een plaats als postmeester; hij was toen „in extreme need of somewhat to keep me floating."

Tegen het eind van het jaar 1640 schijnt de Spaansche Regeering eindelijk een einde aan de zaak te hebben willen maken. Wij weten, dat GERBIER indertijd zoo voorzichtig geweest was, de Spaansche regeering alleen mondeling in te lichten over de samenzwering van den Belgischen adel. Zij bezat dus geen bewijzen, die zij tegen GERBIER kon uitspelen; er kwamen echter geruchten in omloop, dat de hertog VAN AERSCHOT mededeelingen had gedaan, waardoor GERBIER zeer gecompromitteerd werd. Hij hield zich, alsof hij zich daardoor ernstig beleedigd gevoelde; „I am expecting, with much devotion, to hear from Spain, what satisfaction the good king will give to the king my master on the false accusations of that stupid Duke of AERSCHOT", schrijft hij aan RUBENS. Hij schijnt echter zoo in het nauw gebracht te zijn, dat hij ten slotte tot een wanhopigen stap overging en brutaalweg de schuld van het verraad der bewuste

1). 25 Mei 1628. WINDEBANK aan GERBIER (Sainsbury 317).
2). GARDINER. The fall of the Monarchy I 182.
3). Clarendon State Papers II 83.

samenzwering op den minister COTTINGTON wierp en dezen bij de „House of Lords" aanklaagde [1]).

In Juli 1641 werd de zaak voor het Hoogerhuis behandeld en GERBIER was niet in staat zijn beschuldiging waar te maken, daar twee zijner voornaamste getuigen hem in den steek lieten. Het gevolg was natuurlijk, dat hij niet in zijn ambt kon worden gehandhaafd en in de grootste moeilijkheden kwam. GERBIER can get neither countenance nor money, schrijft zijn gewezen secretaris uit Brussel naar Londen en deelt verder mee, dat hij zoo diep in de schulden zat, dat hij niet eens zijn familie kon laten weggaan. „Poor GERBIER is in bad predicament and must brooke it best, he may." Zijn familieleden zullen langzamerhand moeten vertrekken, al naar er geld komt om de schulden te betalen: „they shall creep away bij degrees."

Ook nu nog bleef de koning, hoewel hij zeer ontevreden was, dat GERBIER, zonder daartoe verlof te vragen, met de aanklacht tegen COTTINGTON voor den dag gekomen was, hem beschermen en benoemde hem tot „Master of Ceremonies", welk ambt hem reeds lang te voren schijnt te zijn toegezegd [2]).

De bescherming van den koning kon hem echter weinig baten. De omwenteling stond uit te breken en het was gevaarlijk als gunsteling van den koning bekend te staan. Dit ondervond GERBIER, toen in Sept. 1642 zijn huis door het volk werd aangevallen, omdat men meende, dat hij er katholieke priesters verborgen hield. Verontwaardigd vaardigde hij een pamflet uit: „a wicked and inhumane plot against Sir Balthazar Gerbier", waarin hij betoogde, dat hij een trouw Protestant was. Daar hem evenwel op dergelijke wijze het verblijf in Engeland onmogelijk werd gemaakt, wist hij vergunning te krijgen om het land te verlaten en vertrok naar Frankrijk, voorzien van een brief van KAREL I aan LODEWIJK XIII, die evenwel, toen GERBIER in Mei 1643 te Calais aan wal stapte, reeds overleden was.

Hij richtte zich nu tot de regentes en tot MAZARIN, die hem, naar het schijnt, welwillend ontvingen, toen hij voor den dag kwam met plannen, die hem ook reeds in Engeland bezig hadden gehouden. In de Spaansche Nederlanden was hij van nabij, wellicht ook door persoonlijke ervaring, bekend geworden met de werking van banken van leening; aan KAREL I had hij voorgesteld inrichtingen van dien aard op te richten, waarvan evenwel niets gekomen was. Dergelijke aanbieding deed hij nu aan de Fransche regeering; bovendien deelde hij mee bekend te zijn met het bestaan eener rijke goudmijn in oostelijk Guyana, welk geheim hem tijdens zijn verblijf in Spanje door een ontevreden ambtenaar zou zijn medegedeeld. Nu trok juist in deze dagen Guyana in bijzondere mate de

1) Mededeelingen over het proces in de Cal. of State Papers, Dom. 1641 p. 36 e.v. Zie ook 1640: 618, 265.
2) Cal. of State Papers. Dom. Ser. 15 Juli 1641.

aandacht der Franschen. Een compagnie van Rouaansche kooplieden, die reeds vroeger emigranten naar Guyana had gezonden, zond in Augustus 1643 andermaal een driehonderdtal derwaarts. GERBIER mocht dus hopen, dat zijn voorstellen de belangstelling der regeering zouden opwekken; hij werd echter teleurgesteld, daar MAZARIN niet op zijn plannen inging en hem zelfs machtigde zich tot Spanje te wenden, dat, zooals GERBIER voorgegeven had, een aanzienlijke som voor het geheim had geboden.

Wel ging hij in op het andere voorstel, hoewel zich daartegen een sterke oppositie openbaarde. Van verschillende zijden betoogde men, dat men aan een ketter niet zulk een belangrijke opdracht moest geven; zijn vijanden uit Brussel werkten hem ook hier tegen, terwijl de Engelsche gezant in Parijs, bezorgd dat hij door GERBIER verdrongen zou worden, zijn handelingen met argwaan gadesloeg [1]).

Met groote handigheid wist GERBIER aanvankelijk deze bezwaren te boven te komen. In een aantal vlugschriften [2]) zette hij de werking der leenbanken uiteen, wier nut volgens hem alleen door de woekeraars in twijfel kon worden getrokken. Een groot voordeel was het voor hem, dat hij enkele der voornaamste edelen voor zijn plannen won en zelfs den hertog van Orleans en den prins van Condé wist te bewegen zich aan de onderneming verbinden. Zoo scheen hij zich dan weer een schitterende positie verworven te hebben; in het jaar 1645 begaf hij zich naar Holland om te trachten daar een aantal aandeelen aan de markt te brengen. Niet minder dan 60 banken van leening zouden worden opgericht, welke onder zijn leiding als „surintendant-general zouden staan en verschillende contracten, in onze Notarieele Archieven bewaard, spreken nog van GERBIER'S werkzaamheid [3]).

Zeer onverwacht, naar het schijnt, vielen al deze schoone plannen in dingen. Waarschijnlijk hebben zijn vijanden gebruik gemaakt van zijn afwezigheid om hem ten val te brengen. Hoe de zaak zich heeft toegedragen, is niet bekend; volgens mededeeling van GERBIER hadden Engelsche uitgewekenen, vooral een zekere WILL CRAFT of CROFT, het gerucht uitgestrooid, dat GERBIER niet de vader zijner dochters was en deze met geweld tot het Protestantisme had gebracht. Drie zijner dochters werden daarop in het Engelsche nonnenklooster Sion te Parijs gebracht; hij zelf moest zijn plannen opgeven en het land verlaten en zou zelfs

---

1) EVELYN: Memoirs II Addition: 265.

2) Manifeste du Chevallier Balth. Gerbier (THYSIANA 4254 en 4255). Remonstrance très humble..... touchant le mont de piété et quelques mauvais bruits que nombre d'usuriers sèment contre ce pieux, utile et nécessaire établissement (1643). Zie verder in DANJOU: Archives curieuses de l'histoire de France 11e Serie, Tome 6.
Justification particulière des intendants des mont-de-piété.
Exposition sur l'establissement des monts-de-piété (1642).

3) O. a. 6 Juni, 18 Aug. 1645, Not. VAN NIEUWLAND, Amsterdam.
10 Juni „ „ VAN DER VEN, „
20 Juli, 12 Aug. „ „ VAN SWANENBURGH, Leiden. (volgens mededeeling van Dr. BREDIUS.)

tusschen Rouaan en Dieppe door een aantal ruiters van zijn geld en papieren beroofd zijn.

Ik meen evenwel, dat er reden is om aan de juistheid dezer mededeelingen te twijfelen, die wat al te veel aan het melodrama herinneren. De dochters van GERBIER, die in katholieke streken opgegroeid en in een geheel katholieke omgeving achtergebleven waren, hebben zich vermoedelijk tijdens de afwezigheid van den vader laten bekeeren. In hoever het mislukken zijner finantieele ondernemingen het gevolg is van deze zaak en of dit niet veeleer moet worden toegeschreven aan 's mans geringe bekwaamheid op dit gebied, is voor mij niet twijfelachtig. De geheele houding van GERBIER draagt overigens niet den stempel van oprechtheid; krachtige pogingen om weer in 't bezit zijner dochters gesteld te worden, schijnt hij niet te hebben aangewend. Wel is waar gaf hij verschillende vlugschriften over deze zaak uit, maar de titel van deze: „dernières admonitions de messire Balth. Gerbier, chevallier, à ses filles Elisabeth et Susanne" bewijst, dat hij zich al dadelijk bij het feit zelf heeft neergelegd. De „larmes" op den band van één dezer handschriften moge een offeren aan de mode geweest zijn, ook in andere opzichten krijgt men de overtuiging, dat er in de droefheid van GERBIER een neiging tot poseeren niet te miskennen valt. In elk geval heeft hij zijn dochters niet teruggekregen; nog in 1653 spreekt hij van pogingen, die hij daartoe wilde aanwenden [1]).

Het was waarschijnlijk één dezer meisjes, die wij enkele jaren later als „fille d'honneur" bij de prinses VAN CONDÉ aantreffen en die tijdens de Fronde een belangrijke rol in de romantische vlucht der prinses heeft gespeeld. In het jaar 1650 had MAZARIN den prins VAN CONDÉ en den hertog VAN LONGUEVILLE gevangen genomen. De burgeroorlog brak daarna met nieuwe woede uit; de Spanjaarden, door Franschen geholpen, trokken de grens over en het stond te vreezen, dat de prinses VAN CONDÉ, die zich te Chantilly bevond, zich aan het hoofd der ontevredenen in 't Zuiden zou stellen, waarom MAZARIN haar verzocht naar Parijs te komen. Men bracht de bode bij mejuffrouw GERBIER, die zich in het bed harer meesteres had begeven en veinsde te ongesteld te zijn om te reizen. De jonge dame, ons door een harer bewonderaars [2]) beschreven als „brune, d'une taille agréable et aisée, les yeux vifs, la bouche belle, pleine

[1]) De geheele zaak is mij niet recht duidelijk. GERBIER geeft het tijdstip der ontvoering zeer verschillend aan; in 't eene geschrift spreekt hij van 1644, elders van 1646. Op grond eener mededeeling in een pamflet van 1646, dat de dochters in April 1646 reeds 9 maanden van hem verwijderd waren, kwam ik er echter toe als datum Juli 1645 aan te nemen, wat met zijn verblijf in Holland overeenstemmen zou. Vreemd is het ook, dat G. in enkele geschriften van twee, elders van drie dochters spreekt. Misschien is één spoedig uit het klooster bevrijd.

[2]) Mémoires de PIERRE LENET, Procureur-général au parlement de Dyon et conseiller d'Etat (edit. Petitot) LVIII, p. 191 e. v.

d'esprit et de gentillesse", speelde hare rol voortreffelijk. Zoo volmaakt bootste zij haar meesteres na, met haar geveinsde tranen en haar klachten over de koningin en den kardinaal, dat de zendeling van MAZARIN geen oogenblik twijfelde, vooral toen men hem bij het zoontje van den tuinier bracht, dat men de kleeren van den hertog VAN ENGHIEN had aangetrokken. De prinses had zoodoende gelegenheid om te ontvluchten en zich naar Bordeaux te begeven, waar juffrouw GERBIER zich later bij haar voegde.

Doch het wordt tijd dat wij tot GERBIER terug keeren. Na het mislukken zijner onderneming zal hij in moeielijke omstandigheden verkeerd hebben; als gunsteling van Karel I was het in Engeland ook niet geheel veilig voor hem, zoodat hij meest in het buitenland schijnt te hebben vertoefd ; zoo werd bij zijn afwezigheid een huiszoeking bij hem gehouden, bij welke gelegenheid beslag op een gedeelte zijner papieren werd gelegd om voor het proces van den koning te dienen; later werden deze gedeeltelijk terug gegeven. Niet onwaarschijnlijk lijkt het mij, dat deze papieren, die hij later mondeling moest toelichten, den grondslag hebben gevormd voor het beruchte pamflet tegen Karel I ,,the none-such Charles", waarin de overleden koning op de laagste wijze uitgemaakt en beschuldigd wordt het geheim der onderhandelingen met de Belgische grooten in 1632 en 1633 aan de landvoogdes te hebben verraden. Mocht het vlugschrift werkelijk van GERBIER zelf zijn, dan zou zijn handelwijze niet genoeg veroordeeld kunnen worden; ik meen het echter te moeten betwijfelen [1]).

De rustelooze plannenmaker had al spoedig nieuwe middelen bedacht om in zijn onderhoud te voorzien. Karel I had in zijn rustige jaren een inrichting van onderwijs opgericht, het ,,Museum Minervae, dat in de stormen der omwenteling was teniet gegaan. In het jaar 1648 verspreidde GERBIER nu een uitvoerig prospectus eener ,,Academye for forrain languages etc., dat in verschillende talen werd uitgegeven. In dit curieuze stuk trachtte hij de onderneming voor te stellen als van zuiver patriottischen aard. Het was de liefde tot het Engelsche volk, die hem daartoe gebracht had. Hoe verkeerd was het toch, de jongelieden tot vol-

---

1) De volledige titel is: The none-such Charles, his character extracted out of divers originall Transactions, dispatches etc. Londen, 1651. Ik trof een exemplaar aan in het Britsch Museum. Aanvankelijk helde ik vooral op gezag der Dict. of Nat. Biogr. tot de overtuiging over, dat het vlugschrift inderdaad van GERBIER afkomstig zou zijn. Bewijzen hiervoor zijn mij evenwel niet bekend geworden; de stijl is verder anders dan die van zijn andere geschriften; er komen bovendien verschillende fouten in voor, die hij niet zou hebben gemaakt. Welk doel kan hij verder met dit anonym geschrift hebben gehad? Schreef hij het in opdracht of met medeweten der regeering, waarom zou deze dan niet, toen enkele jaren later een door GERBIER onderteekende verheerlijking van de Stuarts verscheen, (zie pag. 26) den sluier hebben opgelicht? Hij zelf spreekt in later tijd van het pamflet als afkomstig van Hugh Peters, Cromwell's veldprediker, wat, al is in 't algemeen op GERBIER'S beweringen weinig staat te maken, in dit geval niet geheel te verwerpen is. In elk geval blijkt duidelijk, dat reeds dadelijk na de restauratie GERBIER door het hof als de schrijver van het pamflet werd beschouwd, maar dat hij dit zelf bestreed. (Cal. of State Papers, Counsel of State 1661 p. 78.).

tooiing hunner studiën naar het vasteland te laten reizen. Bij hun terugkomst bleek dan niet zelden, dat zij enkel geleerd hadden zich op uitheemsche wijze te kleeden, terwijl hun taal van vloeken en godslastering samenhing. Hoe licht konden daarbij in deze verdorven eeuw de jongelui niet in slecht gezelschap komen van lieden, die zich tegen beter weten in als atheïsten voordoen, hoewel hun gezond verstand hun moest zeggen „qu'il y a un Dieu véritable, qui est la source et la cause première de toutes choses et qui de soy mesme est de toute éternité".

Na deze uitweiding, die aantoont, dat GERBIER besloten was met den stroom der tijden mee te varen, ging hij het program der school uiteenzetten.

Dit was rijk genoeg; onderwijs zou worden gegeven in allerlei wetenschappen. Behalve de moderne talen, 't Fransch, Italiaansch, Spaansch, Duitsch en Vlaamsch, waaronder misschien het Nederlandsch moet worden verstaan, werden ook rekenkunde, meetkunde, cosmographie, geographie en perspectief onderwezen. Voorts proefondervindelijke wijsbegeerte, dubbel boekhouden en bouwkunde, „tant pour le bastiment que pour les représentations magnifiques, des secrets mouvements de scènes et choses semblables"; wij zien dat GERBIER niet voor niets de feesten voor Buckingham had georganiseerd. Maar vooral zocht hij te pas te brengen zijn kennis van versterkingskunst, die hij vermoedelijk bij MAURITS had opgedaan; ,,surtout on y enseignera ce qui est de plus excellant de la practique des mathématiques, à sçavoir les fortifications, les sièges et la diffense des places, les feux d'artifice, l'ordre des batailles et la marche des armées".

Met het nuttige zou ook het aangename vereenigd worden: „la musique à touscher toutes sortes d'instruments, la dance, faire des armes, monter à cheval, comme aussi à combattre à cheval selon la nouvelle façon. Et s'il y a des vertueux, qui ayent enclination au dessein, à la peinture, miniature ou la sculpture ils seront aussi exactement instruits en ces sciences là".

Bovendien zou een zaal worden open gesteld voor arme kinderen, door de overheid daartoe aangewezen, die gratis les zouden ontvangen. Elken Zaterdag zou er van 3—4 een publieke les zijn, welke ouders of „beminnaren der deugd" zouden kunnen bezoeken [1]).

Voor 't geven van inlichtingen betreffende de nieuwe academie stelden zich de heeren WILLIAM KIPP, vermoedelijk GERBIER'S schoonvader, en SAMUEL HARTLIB beschikbaar; het prospectus eindigde met het uitspreken van de hoop, dat het bezoek der universiteiten van Salamanca, Padua en Parijs nu overbodig zou blijken.

Heeft GERBIER zich voorgesteld, dat na deze pompeuse uiteenzetting zijn leerlingen zich in zijn huis in Bethnall-Green zouden verdringen, dan is hij be-

1) Men vindt dit program „the Interpreter of the Academye for forrain Languages etc." in het Prentenkabinet van het Rijks-museum te Amsterdam.

drogen uitgekomen. Hij ontmoette tweeërlei tegenwerking; sommigen trokken zijn patriottische gezindheid in twijfel, waarop hij als altijd vaardig met de pen in een vlugschrift zijn goede bedoelingen in 't licht stelde; anderen, en zij waren het gevaarlijkst voor hem, lachten eenvoudig om de geheele onderneming [1]). Wat ons van het onderwijs bekend geworden is, bewijst, dat zij geen ongelijk hadden. GERBIER heeft n.l. een aantal van zijn eigen voordrachten, en een enkele waarin van „my academie-reader" wordt gesproken, gepubliceerd en sommige daarvan geven ons kostelijke staaltjes van het door hem gegeven onderwijs.

Om dit te kenschetsen neem ik het een en ander over uit een voordracht over Cosmographie, opgedragen aan den voorzitter van den Raad van State [2]).

Na eerst de beweging aan den hemelbol door de aanwezigheid van 10 sferen te hebben verklaard, die zich alle met verschillenden omwentelingstijd om de aarde wentelen, gaat hij over tot een beschouwing der elementen, vier in getal n.l. vuur, licht, aarde en water. Verbrandt men b.v. een groene stok, dan valt deze in zijn elementen uiteen, n.l. vuur, rook, asch en schuim. Het vuur is heet, droog en zeer licht; 't komt het dichtst bij de maan voor; daarom wendt zich alle vuur naar boven! Het heeft daar geen kleur en is dus, hoewel 40.000 mijlen dik, onzichtbaar; de hemel is onbrandbaar. De lucht, zeer vochtig en middelmatig heet, bevindt zich onder het vuur; de bovenste luchtlaag is het heetst, zoowel door de nabijheid van het vuur en de wenteling der sferen als door de „anty peristasis, that is to say by a contrary force, which a contrary element makes strengthening it selve against a greater strength of a contrary element." Het water is zeer koud en matig vochtig. Het behoorde eigenlijk de aarde te omringen, maar is door God naar de diepten verwezen. De aarde is zeer droog en matig koud; aarde is zwaarder dan water, want een steen zinkt. Eigenaardig is het daarom, dat de regen niettemin in de aarde dringt en dat er in de aarde bronnen zijn. Deze worden echter door de zee gevoed; het zout wordt door de nauwe openingen tegenhouden! Wat de hooge ligging der bronnen en het opstijgen van het water in den bodem betreft, dit is uiterst eenvoudig te verklaren: „it is a motion made bij attraction."

Het merkwaardigste gedeelte van het betoog is evenwel de bestrijding van wat GERBIER het stelsel van COPERNICUS gelieft te noemen. De aarde beweegt zich noch om de zon, noch om een as. Tegen 't eerste strijdt het feit, dat wij altijd de sterren even groot zien. Bij wenteling om een as zouden alle gebouwen omver geworpen worden; vogels en wolken zouden naar 't westen vliegen; een in de

1) Zoo laat BUTLER de auteur van „Hudibras" een zijner helden per testamental zijn redevocringen aan GERBIER vermaken om bij het onderwijs in welsprekendheid dienst te doen.

2) Second lecture on cosmography — read publiquely at Sir BALTHAZAR GERBIERS Academy on Bednall Green. (K. B.)

lucht geworpen steen zou op een afstand van 5 of 6 mijlen neervallen en dit is immers nooit waargenomen.

„Als men de aarde laat bewegen, moet men de zon wel in het midden plaatsen, wat geheel onmogelijk is; er zijn evenwel altijd menschen, die meer hartstocht dan verstand bezitten en dingen verdedigen die ze weten, dat onwaar zijn, alleen om hun geest en welsprekendheid te doen uitkomen. Laat ons daarom God danken, die in zijn onbeschrijfelijke goedheid deze hemelen voor ons nut geschapen heeft, daar Hij ze zelf niet noodig had; zij beschamen de blinde atheïsten, die men meer moet verafschuwen dan duivels, want de duivels erkennen ten minste God, al gehoorzamen ze hem niet".

De andere voordrachten [1]) minder curieus, zijn niettemin zeer oppervlakkig, rijk aan phrases en geven geen hoogen dunk aan het onderwijs. Het ging dan ook de inrichting niet voorspoedig; tevergeefs trachtte GERBIER, door de voordrachten aan verschillende hooggeplaatsten op te dragen, hun bescherming te winnen. Zijn „Art of well-speaking" droeg hij op aan het Parlement en aan ieder lid in 't bijzonder: „You are the light of the State, you are the movers of the great body of the commonwealth, you are, I say, the publicque voyce and your voyce is as the voyce of God". En deze kruipende vleitaal, onderteekend door „your most prostrate, humble and obedient servant" is gedateerd van 6 Jan. 1649. Vier-en-twintig dagen later stierf GERBIER'S weldoener, de ongelukkige KAREL I, op het schavot!....

Niets mocht baten en de instelling moest bij gebrek aan deelneming worden opgeheven. Dadelijk was GERBIER echter gereed om zich op een voor hem geheel nieuw gebied te begeven; hij gaf vlugschriften uit over economische vraagstukken van actueel belang. [2]) Een er van had betrekking op de visscherij en op de lakennering der Hollanders, beide opgekomen ten koste van die van Engeland. „Geen ander volk zou toestaan, dat vreemdelingen de visch onder zijn kusten weghaalden; zetelde de visscherij in Engeland, dan zou zij schatten opbrengen als de mijnen van Lima en Potosi." Ook moest men den uitvoer van wol en vollersaarde op doodstraf verbinden, den invoer van ruwe zijde bevorderen en banken oprichten ten gerieve van den handel.

Misschien had hij het aan deze pamfletten te danken, dat hij in 1652 voor het comité van handel en buitenlandsche zaken werd geroepen „to acquaint them

1) O. a. The first lecture touching Navigation (K. B.) opgedragen aan HENRY VANE. Hierin wordt o. a. medegedeeld, dat ten tijde van keizer TIBERIUS in de Arabische Zee Spaansche vlaggen werden gevonden en dat de „koning van Zwitserland" aan Metellus Indianen ten geschenke gaf, die aan de Duitsche kust waren komen aandrijven.

2) Some considerations on the two grand Staple-Commodaties of England and on certain establishment wherein the publick good is very much concerned 1651 (K. B.) A new years result in favour of the poor (1652). A discovery of certain notorious stumbling blocks (1652).

with some particulars relating to the service". Wat hij hier heeft voorgesteld, is niet met zekerheid bekend; o. a. schijnt hij het aanbod te hebben gedaan te bewerken, dat een duizendtal Ieren in Spaanschen dienst zouden treden, een in die dagen meer toegepast middel om de woelige bevolking van het Groene Eiland onschadelijk te maken [1]).

Ten slotte werd hem een gratificatie van 50 Pnd toegewezen; ook kreeg hij een pas om naar het buitenland te vertrekken. Misschien is echter uit laatstgenoemde omstandigheid af te leiden, dat men zijn diensten op diplomatiek gebied had ingeroepen, ook in verband met de zending, waarmede hij zich korten tijd daarna belastte.

Na het uitbreken van den oorlog met de Republiek was er in Engeland een krachtige partij, die aan de mogelijkheid geloofde om de geschillen op vreedzame wijze bij te leggen. Zij werd in deze meening versterkt, toen belangrijke voordeelen lang uitbleven, terwijl de groote uitgaven voor de vloot zwaar op het land drukten en voor een groot deel door verbeurdverklaring van goederen der royalisten moesten worden gevonden. Een der voornaamste ijveraars voor den vrede was HUGO PETERS, veldprediker van CROMWELL, die langen tijd predikant bij de Engelsche gemeente te Rotterdam was geweest en den strijd tusschen beide calvinistische volken als een broederkrijg verafschuwde. Op zijn aandrang wendde GERBIER zich tot de predikanten der Nederduitsche gemeente te Londen, ten einde deze op te wekken een verzoek aan het Parlement te richten tot het hervatten der onderhandelingen. Door bemiddeling van PETERS hadden de predikanten daarop een onderhoud met CROMWELL, die zich een groot voorstander van een vredelievende oplossing der geschillen toonde en hen met „seer vele extra-ordinaris beleeftheden" aanspoorde met het werk voort te gaan. Daar zij evenwel de zaak wantrouwden en bevreesd waren om in ongelegenheid te komen, maakten zij er echter geen verder werk van [2]).

Hoewel deze poging mislukt was, was toch duidelijk gebleken, dat CROMWELL niet tegen den vrede was; een sterke minderheid in den Staatsraad o.a. VANE, WITLOCK, PURRIFREY en BOND stond daarbij aan zijn zijde; kon men daarom de Republiek bewegen een nieuw gezantschap te zenden, dan was het niet onmogelijk, dat de onderhandelingen tot resultaten zouden leiden. Zoo kwam het plan op, dat GERBIER naar de Republiek zou gaan onder voorwendsel, dat hij stappen wilde doen om zich in 't bezit te stellen van eenige landerijen in den omtrek van Goes, die, naar hij beweerde, aan zijn vrouw behoorden; ook heette het, dat hij pogingen zou aanwenden om zijn dochters terug te krijgen.

1) Cal. of State Papers, Counsel of State, 1651, 18 Mrt., 28 Mei; 1652 21 Juli.
2) Verbaal van VAN BEVERNINCK. den Haag, 1725, Memoriën van Dec. 1653.

Met het oog op de aan GERBIER verleende pas lijkt het mij zeer waarschijnlijk, dat de reis met medeweten van CROMWELL is ondernomen.

Zonder opzien te verwekken kon GERBIER dus Engeland verlaten en over Vlaanderen naar Zeeland reizen, waar hij in September 1652 aangekomen schijnt te zijn. Den 14den van die maand toch berichtte DE WITT aan VAN BEUNINGEN dat „seecker persoon, met naeme GERBIER", door de Engelsche regeering naar de Republiek gezonden was; „wat deszelfs aanbrengen sal wesen, is nogh onbekent", voegde hij er aan toe [1]).

Het betreden van den geboortegrond schijnt op onzen avonturier een eigenaardigen invloed te hebben uitgeoefend. De man, die zoo kort geleden de Engelsche regeering tot maatregelen had aangezet, die voor ons verderfelijk hadden kunnen zijn, was nu op eens verkeerd in een vurig vaderlander, een „getrowhartich ingeboren patriot." Zoo richtte hij al dadelijk na zijn aankomst een schrijven aan de regeering van Vlissingen, om deze te waarschuwen tegen de verraderlijke „desseynen" der Engelschen. Door een toeval toch was hem ter ooren gekomen, dat deze een aantal „dangereuse" machines hadden vervaardigd; in schepen geplaatst, welke naar onze havens gezonden zouden worden, moesten deze dienen om onze vloot en havensteden te vernielen. Zijn waarschuwing liet hij vergezeld gaan van een teekening met toelichting. „Door een cast van eykenhout inhoudende twee, drie, vier à vijfhondert tonnekens buspoeier, vast toegemaeckt met sterke isere banden" waren lonten gelegd. Het geheel was geplaatst in een „gemetselde machine van arduynsteen, omvattende de bovengemelte houten Casse; de steenen sijnde aen malcanderen vastgemaeckt met isere platen in loot gegoten, in dewelcke boven de hondert bombes sijn. 't Gemetsel van den bodem is vier voeten dick, weder sijden aght, boven twaelf, soo dat wanneer 't vier 't cruyt raeckt, 't effect daervan is soo machtich, als dat 't schip waerinne voorgemelte machine gemetselt is (sijnde in een haven ofte dicht bij andere schepen) alles destrueert, dat daer omtrent is, jae soude de havens ende partijen van de stat neerslaen." Daarom gaf hij den raad alle aankomende schepen te visiteeren en bij ontdekking de lonten vooral niet af te trekken maar af te snijden. [2])

Dergelijke mededeelingen richtte hij ook aan andere havensteden, terwijl hij in een uitvoerige memorie aan de Staten-Generaal het doel zijner komst uiteenzette. Volgens hem was het de ontdekking dezer geheime plannen geweest, die hem bewogen had in allerijl naar 't vaderland over te steken, temeer, daar dit nog door andere gevaren bedreigd werd. Op last der Engelsche regeering

---

1) Brieven, geschreven ende gewisselt tusschen de Heer JOHAN DE WITT enz. V 15.

2) De teekening met toelichting is nog aanwezig in het Museum v/h Zeeuwsch Genootschap. Een bijbehoorend schrijven vond ik in het gemeente-archief van Amsterdam (Missiven van particulieren, 42.)

toch zouden een aantal waaghalzen beproeven de dijken tusschen Rammekens en Vlissingen door te steken; bovendien zou men 10,000 „roode Cromwellsche Cosacken" laten landen, voor een deel bij Scheveningen, voor een ander deel in Groningen. Tevergeefs had hij in Engeland op het onmenschelijke dezer plannen gewezen; toen dit niet baatte, had hij eenige vlugschriften uitgegeven tot „het pacificeren der gemoederen en de schandemaeckinge der brandstichters" [1]).

Ik vermoed, dat de Hollandsche staatslieden de mededeelingen van GERBIER wel „cum grano salis" zullen hebben aangehoord. Toch schijnen de Staten-Generaal er aanleiding in gevonden te hebben een maatregel te beramen tegen de plannen der Engelschen; van welken aard deze geweest is, is niet bekend [2]).

Van meer beteekenis was echter de vraag, tot welke aanbiedingen GERBIER gemachtigd was. Dat men zich dienaangaande geen groote verwachtingen behoefde te maken, bleek al heel spoedig uit de stukken, die hij kon overleggen. In de eerste plaats was dit een, niet geteekende, instructie, krachtens welke hij gemachtigd heette te zijn te verzekeren „op vromen mannen woorde, wanneer Godt sal gelieven de herten van beyde de Natiën te bewegen tot een vreedsame dispositie, dat alle 't geene hem gecommuniceert is geweest, sal bevesticht worden." Verder werd in dit stuk in algemeene bewoordingen gewezen op de welwillende gezindheid van de voornaamste leden van 't parlement tegenover de Republiek. Voorts legde hij over een aanbevelingsbrief van PETERS aan NIEUWPOORT, waarin er vooral op gewezen werd, dat men zich niet de zaak der STUARTS moest aantrekken; „soo ghijlieden de querelle der STUARTS trowt, soo sijt ghij verloren," een waarschuwing, waarvoor wel aanleiding bestond, daar herhaaldelijk vooral door Oranjegezinden betoogd werd, dat men zich op die wijze den steun der Engelsche royalisten kon verzekeren.

Dergelijke mededeelingen konden natuurlijk moeielijk den grondslag voor nieuwe onderhandelingen vormen. DE WITT had al dadelijk weinig gewicht aan GERBIERS voorstellen gehecht; den 23sten September reeds schreef hij aan VAN BEUNINGEN: „Mijn gevoelen is, dat daerop niet veel staets is te maecken, en dat daervan niets vruchtbaerlijcks te verwachten is". Toch brak hij de onderhandelingen niet geheel af; ook VAN BEUNINGEN oordeelde, dat, al ware het gewenscht geweest dat op het „aanbrengen van GERBIER wat meerder fondament kon worden gemaakt, het eghter soodanich niet is, dat men het geheel kon verwerpen ende dies dat men wel gedaan heeft, 't selve aen de hant te houden. [3])

1) Verscheyden Poincten en ouvertures van den Ridder GERBIER, 29 Oct. 1652, Engelant, Secrete Casse, Rijks-Archief, den Haag.

2) Blijkens mededeeling aan VAN BEUNINGEN, Brieven V, 27 is een resolutie van dien aard genomen, die ik evenwel niet heb kunnen opsporen.

3) Brieven, geschreven ende gewisselt tusschen de heer JOHAN DE WITT enz. 23 Sept., 12, 23 en 28 Oct. 1652.

Den 23sten October bracht de commissie, aan wie de onderhandeling met GERBIER was opgedragen, de zaak in de Staten-Generaal ter sprake; uit de resolutiën blijkt alleen, dat de papieren in de „secrete casse" zouden worden neergelegd, wat in dit geval zeker met een „ter griffie deponeeren" zal hebben gelijk gestaan.

Deze afloop was des te eerder te verwachten, daar de voornaamste voorstander van den vrede in Engeland tegelijkertijd door onvoorzichtigheid in groote ongelegenheid geraakte. Door zijn ijver meegesleept, had PETERS een brief gericht aan den vice-admiraal AYSCUE, om dezen aan te manen niet tegen zijn geloofsgenooten te strijden. AYSCUE sympathiseerde tot een zekere hoogte met PETERS, maar achtte zich niettemin verplicht den brief aan het Parlement over te leggen, dat PETERS voor zich ontbood en hem een strenge berisping toediende. [1]) Begrijpelijkerwijze richtte zich het wantrouwen ook tegen GERBIER, die weldra uit Engeland de waarschuwing ontving om voorzichtig te zijn, daar zijn brieven onderschept en ontcijferd waren. PETERS, beducht om zich opnieuw te compromitteeren, durfde zich niet verder met de zaak inlaten, zoodat GERBIER'S brieven onbeantwoord bleven en hij het niet kon wagen naar Engeland terug te keeren, hoewel zijn zaken dringend eischten, dat hij zou overkomen [2]).

In het volgende jaar ging daarom zijn zoon GEORGE naar Londen, waar hij de mannen van de vredespartij geheel ontmoedigd vond. Hoe de stemming was, leert ons een brief door den jongen GERBIER aan zijn vader geschreven, maar door THURLOE onderschept en met diens papieren uitgegeven. Hij deelt daarin mee, dat hij zich tot de aangewezen personen hadden gewend, die hem wel wilden aanhooren, maar niet geneigd bleken brieven aan te nemen of zich verder met de zaak te bemoeien, vooral wegens het strenge verbod, door het Parlement uitgevaardigd. Vooral spreekt hij van een persoon, vermoedelijk PETERS, die de belofte had afgelegd zich niet meer met de politiek te bemoeien en zoo schuw was als „a wall-eyed horse." Van alle zijden was hij gewaarschuwd zijn vader niet te laten overkomen, daar niemand hem zou durven of kunnen beschermen, terwijl ook de schuldeischers hem niet met rust zouden laten [3]).

Reeds geruimen tijd te voren had GERBIER zich met de gedachte vertrouwd gemaakt zich hier te lande een nieuwe positie te scheppen. In zijn memorie aan de Staten-Generaal reeds had hij zich onder verwijzing naar de diensten, die hij vroeger bewezen had, „aan het lieve vaderlant" zijn diensten als gezant aange-

---

1) GARDINER: History of the Commonwealth and Protectorate II 128 ff.

2) Vetscheiden Poincten en Ouvertures, Ms. Rijksarchief.

3) De brief, deels in cijfers geschreven, spreekt hier van iemand, door 't cijfer 109 aangegeven. Ik meen, dat CROMWELL bedoeld wordt. In dit geval zou deze nog in deze dagen in verbinding met GERBIER gestaan hebben. De laatste had zich vooral door de uitgave van een boek, vermoedelijk de „effets pernicieux" (zie beneden) in Engeland onmogelijk gemaakt.

boden. Hij beriep zich daarbij vooral op zijn kennis van vreemde talen, waardoor hij zich niet van tolken behoefde te bedienen, „die de substantieele particulariteyten verlammen ende ommiteren ende alle secreten op de clapbanck brengen." Waar hij reeds met succes twee koningen gediend had, zou hij nog met veel meerder iverige courage ageeren in des lieven vaderlandts dienste."

Kort daarna deed GERBIER een stap, die hem den terugkeer naar Engeland geheel onmogelijk maakte. Hij gaf, met zijn vollen naam onderteekend, een pamflet in 't licht, dat een doorloopende verheerlijking der STUARTS mocht heeten: „les effets pernicieux des méschants favoris et grands ministres d'état, [1]) een poging om de nagedachtenis van verschillende vorsten schoon te wasschen en hetgeen hun ten laste gelegd wordt te laden op de schouders van hun dienaren en gunstelingen. Zoo wordt b.v. alle schuld van PHILIPS II, „ce sage et dévot roi" overgebracht op ALVA, „dont le nom va du pair avec celui d'un noir Démon," op GRANVELLE, „qui harassa aussi ces peuples-là," en van DON JUAN, „qui entretenoyt le Roy de mensonges et ne suggeroit que des stratagèmes pour luy faire perdre ces Provinces-là pour s'enricher de leur dépouille."

Op denzelfden voet worden ook de STUARTS besproken. Vooral KAREL I wordt zeer geprezen, „prince entier, sçavant, zêlé et constant en sa réligion, exact en l'observation de ses traictez avec ses voysins, ferme à ses amys et serviteurs. Qui estoit en vénération aux péres de familles, un exemple très-rare de bon père et mary, que les doctes avoyent en estime à cause de son sçavoir que les vertueux consideroyent comme un modèle très-rare et acompli de toutes sortes de vertus, qui obligea les artistes à se rendre plus experts, pour ne perdre leur crédit avec luy".

De gunstelingen, vooral COTTINGTON en LAUD, „ce furieux archévesque, worden daarentegen voor alle onheil aansprakelijk gesteld: „ils doivent passer pour des monstres abominables, pernicieux et damnables". Zoo dragen zij de schuld, dat in het rampzalige eiland de kerken ontwijd zijn, dat het atheïsme alom verspreid is en dat er allerlei ongerechtigheden voorvallèn onder den dekmantel eener geveinsde vroomheid.

Het pamflet eindigt met een oproeping aan alle souvereinen en volken van Europa om zich te vereenigen tegen de Engelsche ketters en het is dus geen wonder, dat het boekje in Engeland verboden werd [2]). De vraag doet zich bij

---

1) den Haag 1653 (Kon. Bibl.)

2) Blijkens een aanteekening in het exemplaar der Kon. Bibl. GERBIER deelt ten slotte mee, dat hij in een vervolg nog verschillende andere punten bespreken wil o.a. „*le preuve indisputable de la chasteté de la reine*", alsmede „*l'enrichissement des parlementaires*". Naar het schijnt is dit gedeelte nimmer verschenen. WALPOLE noemt in zijn „Anecdotes of painting" het pamflet „an ignorant, service rhapsody containing little argument, many lies and some curious facts, if the author is to be believed."

ons voor, wat doel GERBIER met deze uitgave heeft gehad. Moeten wij er een uiting van wraakzucht in zien tegen de bovendrijvende partij gericht, of meende hij, dat het getij zou keeren, zoodat het zaak was te trachten tijdig bij KAREL II in 't gevlei te komen? Het laatste komt mij het meest waarschijnlijk voor; hij is echter in dit geval teleurgesteld en gedwongen naar andere middelen om te zien om in zijn onderhoud te voorzien.

Aan pogingen hiertoe liet hij het dan ook niet ontbreken. Allerlei oude plannen haalde hij weer op en trachtte ze nu in ons land te verwezenlijken. Zoo spreekt hij in een werkje „Crijghsarchitecture ende Fortificatiën" [1]) over de oprichting eener „publicque constleerplaetse" te Middelburg, welke blijkens het leerplan een soort polytechnische school zou worden; onbemiddelden zouden hier gratis, anderen voor één derde der gewone kosten het onderwijs kunnen volgen. Eenigen tijd later gaf hij een werkje uit „Secretum vertutum ou miroir de la vertu", waarin hij aangaande de meest verschillende punten zijn kennis lucht, en zoowel bijbelteksten als verschillende systemen van geheimschrift verklaart [2]).

Ook vinden wij de veronderstelling uitgesproken, dat GERBIER in dezen tijd als tusschenpersoon tusschen CROMWELL en den Prins van Condé zou zijn opgetreden. Het is DOUBLETH, het door FRUIN's studie zoo bekende lid der Chambre-mi-partie, die zulks mededeelt vooral op grond van het feit, dat GERBIER'S dochter in de omgeving der prinses van Condé vertoefde. DOUBLETH maakt hiervan in zijn dagboek [3]) melding naar aanleiding van een ontmoeting met de vrouw van GERBIER, die, bij een bezoek aan haar dochter, te Mechelen kennis maakte met de leden der Chambre-mi-parti en hun godsdienstoefening bijwoonde. Zij werd met veel voorkomendheid behandeld. DOUBLETH bracht haar met zijn karos van de godsdienstoefening naar haar logement terug, Mevrouw CLANT, die anders nog al trotsch schijnt geweest te zijn, presenteerde haar tijdens de predicaties de „hooger plaetse". Vermoedelijk zou zij dit niet hebben gedaan, voegt DOUBLETH er spottend aan toe, „soo sij van begin aen hadde geweten, dat sij (Mevrouw GERBIER) van Nederlantsche ouders, ende sulcx ontwijffelijck ten schoonste coopluyden, tot Londen geboren, getrowt was aen GERBIER van geringe conditie, in faveur gebracht bij den hertog VAN BUCKINGHAM en so ten hove in eenigh employ gekomen".

Eenigen tijd later [4]) bood onze avonturier de princessen van Oranje een handschrift aan: „*Aenmerckinghen ende doen van Keysers, Koninghen, Koninghinnen, Princen, Princessen ende doorluchtige mannen ende nopende de conste van*

1) Delft, 1652.
2) NAGTGLAS: Levensberichten van Zeeuwen i. v. GERBIER.
3) Dagboek van DOUBLETH 28 Febr. 1655. folio 863. Ms. Maatschappij van Letterkunde.
4) 14 Nov. 1658.

welspreeken, dienende tot de goede opvoedinge van Syn Doorluchtige Hoogh. den Prince van Orangiën naer het affleggen van sijne kindtsche kleeren". Het werk, in calligraphisch opzicht merkwaardig wegens het fraaie schrift, is samengeflanst uit zijn academische lezingen en zonder de minste beteekenis. Het is echter merkwaardig wegens de opdrachten, o. a. aan AMALIA VAN SOLMS en MARIA STUART, waarin van den jongen prins in dezer voege wordt gesproken: „Dit kint, 't welcke draeght den naeme van hem, die met recht geseyt is te zijn geweest een Perseus aen de Nederlantsche Andromeda; wiens hoochadelicke bloet, gesproten uit keiserlicke aderen, altijts belooft een voorspoedighe vermeerderinghe des gelucks; 't welcke op sijn voorhooft vertoont de eigene voorteeckenen van den waren Mars, gelick als die van de helden sijne voorouderen, wiens mont alreede belooft te sullen spreken met meerder wijsheyt, dan oyt gedaen heeft de Pallas der Poëten ende die 't sijner tyds aen de Chrijchsbenden Christelijcker ende moedigher een hert in 't lijff sal spreeken, dan wel selfs een vechtende Bellona soude connen doen".

Dit boek, welks opdracht van 14 Nov. 1658 is gedateerd, komt nog in de Koninklijke Bibliotheek voor even als een ander op dezelfde wijze samengesteld werk van GERBIER: „princely virtuous academicall discours, concerning military architecture or fortifications, together a conference between a tutor and a page [1]), in welk laatste werk nog de handteekening van den Prins voorkomt". Welke belooning GERBIER voor zijn vleitaal ontving, is mij niet bekend.

Ook DE WITT viel GERBIER in dezen tijd herhaaldelijk lastig met zijn voorstellen. Zoo kwam hij tijdens den Noordschen oorlog weer met zijn plannen eener helsche machine voor den dag, welke hij eerst aan WASSENAAR OBDAM en daarna aan DE WITT zelf mededeelde; men zou daarmee niet alleen de vijandelijke vloot in de Sont maar zelfs Stockholm kunnen verwoesten „ende alsoo een schrickelijcke diversie in syn eyghen nest maecken."

Na de overwinning in de Sont stond GERBIER onmiddelijk gereed met een zegezang, welke hij DE WITT toezond; tevens berichtte hij hem, dat hij een model zijner machine had vervaardigd, dat hij eenigen tijd later „onder de roose" den raadpensionaris toezond; men kon het nu uitnemend gebruiken om de Zweedsche vloot in Lantscroon als in een val te verdistrueren". Veel voldoening had hij echter niet van zijn voorstellen; hij ontving van DE WITT taal noch teeken; ook CROMWELL trouwens, aan wien hij tegelijkertijd dergelijke voorstellen deed, achtte het vermoedelijk evenmin de moeite waard er op in te gaan [2]).

1) In: De Oranje-Nassau boekerij en de Oranje Penningen in de Koninklijke Bibliotheek en in het Koninklijk Penning-Kabinet 1898. pag. 39—40.

2) De excerpten uit de correspondentie van DE WITT (2 Sept. 23 Nov. 1658) werden mij uit FRUIN's nalatenschap op de meest bereidwillige wijze medegedeeld door Prof. G. W. KERNKAMP. Voor de aanbiedingen aan CROMWELL zie Thurloe-papers VII 275.

Voor GERBIER waren deze teleurstellingen echter van minder beteekenis, omdat hij eindelijk een plan tot uitvoering zag komen, waarop hij de grootste verwachtingen voor de toekomst bouwde.

Wij zagen, hoe hij reeds jaren te voren aan de Fransche regeering voorstellen had gedaan aangaande de ontginning eener goudmijn in Amerika. Tijdens zijn verblijf in Spanje met BUCKINGHAM was hij door een ontevreden Spaansch ambtenaar met het bestaan hiervan in kennis gesteld; een stuk in cijferschrift geschreven, stelde hem in staat de plaats nauwkeurig aan te geven. Hij had echter in Frankrijk geen belangstelling in zijn plannen gevonden, maar tijdens zijn verblijf in Zeeland slaagde hij er in mannen te vinden, die hun kapitaal beschikbaar stelden.

Ik heb nog slechts kort geleden [1]) de onderneming van GERBIER in Guyana in het breede behandeld en kan mij dus hier tot het aanstippen van enkele hoofdzaken bepalen. In het jaar 1656 werd een schip naar de monding der Aprouaque in het tegenwoordige Fransch Guyana gezonden om gouderts te halen. De aanwijzingen van GERBIER werden in hoofdzaak juist bevonden; het meegebrachte erts wekte aanvankelijk groote verwachtingen op, maar bleek weldra waardeloos. De moed werd echter niet opgegeven, temeer daar een Nederlandsche nederzetting op het eiland Cayenne boven verwachting slaagde. Na lang geharrewar tusschen GERBIER en de participanten werd ten slotte besloten aan de Aprouaque een kolonie te stichten en zich daar zoowel op plantage-bouw als op het ontginnen der mijnen toe te leggen. In het jaar 1659 scheepte GERBIER zich met een deel zijner familie in om als „Patroon en Commandeur der Geoctroyeerde Guajaansche Colonie" aan de Wilde Kust zijn fortuin te beproeven.

Ook nu weer bleek de fortuin hem ongunstig gezind; allerlei omstandigheden deden de onderneming mislukken; vooral het slechte klimaat en de oproerige stemming onder de deelnemers der expeditie; GERBIER, meer plannenmaker dan organisator, bleek bovendien niet de geschikte man om dergelijke onderneming te leiden; een tijdlang was hij zelfs de gevangene van zijn ondergeschikten. Al twistende werd ten slotte de nederzetting verlaten, de kolonisten begaven zich naar het naburige Cayenne; GERBIER stelde zich en zijn familie onder bescherming van den waarnemenden gouverneur LANGENDIJCK, die te vergeefs trachtte de twisten bij te leggen.

Terwijl LANGENDIJCK moeite deed aan de Wilde kust een andere geschikte plaats voor een kolonie te vinden, had te Cayenne de catastrophe plaats. Op 't aanstoken van twee der Raden, OTTO KEYE en RHENANUS, drongen de door

---

[1]) Tijdschrift voor Geschiedenis 1903, pag. 1.

drank verhitte soldaten in de woning van LANGENDIJCK door, wondden een der dochters van GERBIER en doodden een andere. Wel werd hij zelf door de te hulp geschoten kolonisten ontzet, maar de toestand was zoo onhoudbaar geworden, dat de onderneming moest worden opgegeven en de kolonisten naar 't vaderland werden terug gezonden.

Na zijn terugkeer scheen GERBIER aanvankelijk van plan de onderneming opnieuw aan te vatten; weer riep hij kolonisten op, om onder zijn leiding een nieuwe nederzetting te stichten; tegelijkertijd maakte hij aanstalten om KEYE, die ook naar patria opgezonden was, wegens moord te vervolgen. Van deze plannen is echter niets gekomen. Men schreef het jaar 1660; de anarchie, die in Engeland sedert den dood van CROMWELL heerschte, maakte eindelijk de terugkeer der STUARTS mogelijk. Optimistisch als altijd, meende GERBIER, die zich als slachtoffer van zijn trouw aan den koning scheen te beschouwen, dat zich nu voor hem een nieuwe toekomst opende. In het pamflet, waarin hij zijn wederwaardigheden in Amerika en den droeven dood zijner dochter mededeelde, trachtte hij zich reeds den weg tot het hart van den nieuwen koning te effenen. Aan zijn stervende dochter CATHERINA legde hij de volgende woorden in den mond:

Dites aussi adieu pour moy
Aux cours et surtout au bon Roy
CHARLES, à qui je sonhaitte
Que devant qu'il soit An et jour
Chez soy se trouve de retour
Avec sa couronne en teste.

A tous les voeux que je fais
Pour ces grands princes si parfaits
De la Brittanique race
Qu'ils puissent à leur piets veoir soubmis
Tous les rebelles et ennemis
Et qu'à tous ils facent grace".

Bovendien zond hij een paar geschriften naar Engeland, waarin hij wees op de groote voordeelen, die kolonisatie in de heete luchtstreek aanbood, blijkbaar een excerpt uit een Hollandsch boekje van KEYE; aan den koning richtte hij bovendien „A humbly Remonstrance, concerning expedients whereby His Sacred Majesty may increase his revenue with great advantage to his loyall subjects."

Toch was hij met bittere gevoelens vervuld, toen hij zich eindelijk in Dec. 1660 [1]) gereed maakte om ons land voor goed te verlaten en naar Engeland over te steken. In een brief aan DE WITT, die hij in deze dagen nog herhaaldelijk met requesten schijnt te hebben lastig gevallen, liet hij nog eenmaal zijn

[1]) Hij kan dus niet, zooals WALPOLE meedeelt, de ontwerpen voor de eerebogen voor den intocht van KAREL II hebben gemaakt.

klachten hooren over de miskenning, die hem, naar hij meende, ten deel gevallen was. „UEd., die mach wel weten, dat ick meer van mijn vaderlandt verdient hebbe".... Mocht men hem nog van noode hebben, „noch leeft de man, die diensten soude connen doen, hoe contrary de tyden geweest sijn. Ick en can mijn persoon door den Oostenwindt niet laten naer Engelandt vervoeren, sonder van 't vaderlandt scheydende aen UEd. myn clachtliedt te laten hooren." [1])

In Engeland waren nieuwe teleurstellingen zijn deel. Weldra hoorde hij dat het Zijne Majesteit behaagd had hem te ontheffen van zijn post als ceremonie-meester. De kruipende vleitaal, waarmee GERBIER aan zijn academie de gunst der parlementspartij had willen verzekeren, had de STUARTS natuurlijk zeer geërgerd; bovendien werd hij algemeen aangezien voor den auteur der „None-such Charles", dat heftige smaadschrift, 't welk alleen met kennis der papieren van GERBIER saamgesteld kon zijn, doch dat hij, zooals wij vroeger zagen, aan de pen van HUGO PETERS toeschreef. Ook zijn verzoek tot terugbetaling van indertijd voorgeschoten gelden, naar zijn zeggen 4000 Pnd. bedragend, werd niet toegestaan. Tevergeefs ook wendde hij zich tot den koning met voorstellen tot het stichten eener volkplanting in Jamaica, die, als men aan vreemdelingen vrijheid van conscientie, „a prevalent bait to all men", wilde toestaan, tot grooten bloei zou geraken. Wilde men een som van 600.000 Pnd beschikbaar stellen, dan zou hij den koning in 't bezit stellen van schatten als die van Lima en Potosi. [2]) Een andere keer weer stelde hij voor een eiland bij Tandjer te koloniseeren of bank-instellingen te stichten; daarna kwam hij met grootsche plannen voor den dag tot verfraaiing van Londen en tot verbetering der stadsreiniging. Hij wilde o. a. een poort bij Temple-bar oprichten en Fleetstreet en Cheapside ophoogen en richtte betreffende deze zaak zelfs petities tot het Parlement.

Van al deze plannen kwam evenwel niets; zij schijnen hem echter zekeren naam als bouwkundige verschaft te hebben; Lord CRAVEN belastte hem ten minste met het ontwerpen van teekeningen voor zijn huis Hampstead-Marshall in Berkshire; ook de uitvoering der plannen werd hem opgedragen. Het gebouw wordt door een tijdgenoot [3]) als „inconceavably ugly" gequalificeerd, zoodat ook als architect zijn talenten waarschijnlijk niet groot geweest zijn. Toch voelde hij zich onmiddelijk verplicht zijn kennis te luchten door het publiceeren van „A brief discourse concerning three principles of Building" en een „Counsel and advice to all Buil-

---

1) GERBIER aan DE WITT, 7 Dec. 1660, volgens mededeeling van Prof. KERNKAMP uit het manuscript FRUIN der brieven van DE WITT. Het request zal vermoedelijk met de zaak KEYE in verband staan.

2) Cal. of State Papers. Col. Series, America and West-Indies 11 Jan. 1662.

) Dallaway Brittannia Illustrata f, 1714, geciteerd bij WALPOLE.

ders", twee werkjes, die op architectonisch gebied al heel weinig beteekenen, maar interessant zijn wegens de opgave van prijzen van allerlei bouwmaterialen en loonen. [1]) Ook schijnt hij zich in dezen tijd op de stenografie te hebben toegelegd waarvoor hij een handleiding bij zijn uitgever verkrijgbaar stelde.

Zoo bleef hij werken en plannen maken tot het einde. Nog in 1665, toen hij hoorde, dat de hertog van Monmouth op reis dacht te gaan, stelde hij in allerijl een Subsidium perigrinantibus, or an assistance to a traveller in his conversation with Hollanders, Germans, Venetians, Italians. Spaniards and French, samen, een wonderlijke rhapsodie van allerlei opmerkingen zonder een spoor van geest maar overvloeiend van kruipende vleierij jegens den hertog van Monmouth.

Doch eindelijk zou ook voor dezen rustelooze de tijd van rust aanbreken. In het jaar 1667 overleed hij, vermoedelijk terwijl hij het toezicht hield op den bouw van Hampstead Marshall, en werd in de kerk aldaar ter aarde besteld.

Met GERBIER daalde een merkwaardig man ten grave. Merkwaardig vooral wegens de rol, die hij in tal van belangrijke aangelegenheden heeft gespeeld, merkwaardig ook door zijn relaties tot tal van bekende personen. De rol, die hij gespeeld heeft, was dikwijls niet eervol; door zijn onbetrouwbaarheid, zijn neiging om onder alle omstandigheden de huik naar den wind te hangen, zijn streven om desnoods door de kruipendste vleitaal zich de gunst der bovendrijvende partij te verzekeren, wekt hij bij herhaling onze walging op.

Toch was hij vermoedelijk meer zwak dan slecht. Eenmaal aangegrepen door de zucht om ten koste van alles, ook van zijn eer, een belangrijke rol te spelen, was hem bij zijn middelmatige talenten en bij zijn groote zelfoverschatting van te voren een smadelijk fiasco verzekerd. Had hij de werkkracht en de energie, die men hem niet ontzeggen kan, op één zaak gericht, hij zou zich zelf en zijn familie veel teleurstellingen bespaard hebben.

Omtrent het lot zijner kinderen is weinig bekend; zijn zoon GEORGE GERBIER schijnt een tooneelstuk uitgegeven te hebben „The false favourite disgraced and the reward of Loyalty"; zijn dochters, die tot diepe armoede vervallen schijnen te zijn — het adres spreekt van „relief from the extremities af their starving condition" — richtten later een verzoekschrift aan KAREL II tot teruggave van 4000 Pond, die hun vader nog steeds van KAREL I te vorderen had.

1) Bedoelde geschriften zijn in de Kon. Bibl. te vinden.

2) Directing him, after the latest mode to the greatest honour, pleasure, security and advantage in his travells, written for a Princely Traveller for a vademecum (Kon. Bibl.)

ITALIAANSCHE GEGEVENS

DOOR

J. A. F. ORBAAN.

II.

BERNARD RANTVIC.

1573. 12 Augustus.

SCIPIO DI CRISTOFANO CHIGI te Siena draagt aan maëstro MARCELLO GIULIO SPARTI VAN URBINO „maëstro di lavor di stucco" en aan maëstro BERNARDO „Fiammengo dipintore", diens compagnon, het schilder- en stucco-werk (vervolgens in onderdeelen aangegeven) op, in het paleis, dat hij, CHIGI, in de Contrada della Postierla bouwt.

Als maximum van loon worden 300 scudi gesteld. Het werk moet in acht maanden opgeleverd worden. De kosten van de verf komen voor rekening van de twee compagnons, terwijl messer SCIPIONE de grondstoffen voor het stucco-werk zal leveren.

Het contract [1]) is opgesteld door ASCANIO CORAZZINO DA MONTENUOVO

1) Document uit het huisarchief der CHIGI's te Siena, afgedrukt bij: GUALANDI, Memorie originali italiane risguardanti le belle arti, Serie sesta, 1845. p. 92.

en eigenhandig onderteekend door SCIPIONE, MARCELLO en door den Vlaamschen (of Nederlandschen) compagnon als volgt:

Io BERNARDO RANTVIC fiamengo, ut sopra è detto me obligo a far.

± 1583. BERNARDO FIAMMINGO voert omstreeks het jaar 1583 ander schilderwerk te Siena uit. [1])

1593. 13 Juni. BERNARDO RANTVIC fiammingo pittore en messer VANNI pittore schatten het werk van messer CRISTOFORO RUSTICI, zijnde een Avondmaal met de twaalf Apostelen in den reefter en de Madonna met heiligen boven de eerste deur van het klooster van S. Abondio te Siena, op 100 piasters.

Het stuk [2]) is eigenhandig onderteekend:

Io BERNARDO RANTVIC fiamingo.
Io FRANCESCO VANNI etc.

BILIVELT.

? 1564. 26 Juli. BERNARDO VECCHIETTI schrijft op dezen datum te Florence aan FRANCESCO DE MEDICIS [3]): „Men zegt mij ook, dat voor het geval Uwe Excellentie een goudsmid noodig had, daar in Bologna een Vlaming is, die sedert tien of twintig jaar in Italië woont, voor een fatsoenlijk (persona da bene) en knap man bekend staat, gaarne in uwen dienst zou komen en zeker tot uwe tevredenheid werkzaam zou zijn."

In het antwoord zegt de Groothertog, dat hij er nader van zal laten hooren, wanneer het hem noodig dunkt. [4])

1583. 3 September. Patent [5]) door den Groothertog FERDINAND uitgereikt aan EMILIO DEI CAVALIERI, die daarbij wordt aangesteld tot opper-intendant over alle hofjuweliers, schilders etc. met uitzondering van GIO. BOLOGNA, GIACHES..... todesco, en eenige anderen. Dr. WARBURG [6]) maakte de veronderstelling, dat hier BYLIFELT bedoeld moet zijn.

Voor de schrijfwijze van den voornaam van denzelfde kan aangehaald worden een handschrift [7]) uit de collectie-Baldinucci, aldus beginnende: „Nacque GIOVANNI BILIVERTI di Padre nominato Giachs di Nazion fiamminga..."

---

1) Document uit het huisarchief der CHIGI's te Siena, afgedrukt bij: GUALANDI, Memorie originali italiane risguardanti le belle arti, Serie sesta, 1845. pag. 97

2) Document uit het Staatsarchief te Siena, afgedrukt bij: BORGHESI e BIANCHI, Nuovi documenti per la storia dell'Arte Sanese, 1898, pag. 609.

3) GAYE, Carteggio inedito d'artisti dei secoli XIV, XV, XVI. Deel III pag. 143.

4) idem. idem. pag. 144.

5) idem. idem. pag. 485.

6) I costumi teatrali per gli Intermezzi del 1589, pag. 4, noot.

7) In de Staatsbibliotheek te Florence: Manoscritti Palatini II, II cod. 10 fol. 70.

Als mro JACOPO GIOVANNI BILIVELT, orefice di Sua Altezza, komt hij op de ledenlijst van de Vlaamsche en Duitsche Compagnia di Santa Barbara, te Florence, voor. [1])

GUGLIELMO BOS.

1578. 21 Juni. GUGLIELMO BOS schrijft uit Venetië d.d. 21 Juni 1578 aan sign. NICCOLO GADDI, dien hij op zijn doorreis te Florence niet heeft kunnen bezoeken, over een ivoren „boog van Constantinus", als muntenkastje ingericht, verder over cameeën, gesneden steenen en dergelijke kunstvoorwerpen, in een paleis te Venetië blijkbaar te koop en die hij, BOS, wel aan SUA ALTEZZA SERENISSIMA zou willen komen brengen. [2])

Wanneer deze Vlaamsche bemiddelaar in den kunsthandel ook, als gewoonlijk in dien tijd, kunstenaar en dan bijvoorbeeld beeldhouwer was, zouden wij kunnen denken dat WILLEM BOS de GUGLIELMO TEDESCO, leerling [3]) van GUGLIELMO DELLA PORTA moet zijn, dien wij reeds in 1562 te Florence in briefwisseling met COSIMO aantreffen [4]).

GIULIO COGNIETTA.

1568. 16 Januari. Onder het protocol van eene zitting der Accademia del Disegno komt in de naamlijst van de aanwezigen voor: GIULIO COGNIETTA fiamingo P(ictor) [5]).

Het ligt voor de hand aan te nemen, dat hier bedoeld is GILLIS COIGNET. De schilder zou dan, na zijne eerste studiereis [6]) in Italië te Antwerpen gevestigd [7]), eens een bezoek aan Florence en de daar gevestigde Vlaamsche academici SUSTRIS en STRADANUS zijn gaan brengen.

PIERO DI ELIA CANDIDO & ELIA DI PIERO CANDIDO.

± 1566. Onder de leden van de bovengenoemde Compagnia di S. Barbara wordt vermeld: PIERO DI ALIA (sic) CANDIDO [8]).

1567. ELIA DI MESSER PIERO (de zoon dus van PIETER DE WITTE) is „festajolo" (feestcommissaris) van de Academie [9]).

1) Archivio di Stato, Florence, Compagnie, B. I. no. 11.
2) BOTTARI, Raccolta di Lettere sulla Pittura, Scultura ed Architettura, 1822, Vol. III pag. 298.
3) VASARI. ed. MILANESI, VIII pag. 549, 550.
4) GAYE, Carteggio III. pag. 69. Brief van 25 Juni 1562.
5) Archivio di Stato, Florence, Accademia del Disegno, No. 24. ol. 23vo.
6) VAN MANDER, Schilderboeck, fol. 179vo. 7) LIGGEREN, I pagg. 226; 243.
8) Archivio di Stato, Florence, Compagnie, B. I No. 10.
9) In de boeken der Academie in het Staatsarchief te Florence. Ik verzuimde indertijd deel en bladzijde op te teekenen.

± 1568. In de boeken der Academie de volgende plaats: „ELIA di messer PIERO tese pandaraz fiamingo sculptor." [1])

1586. 22 Mei. Nota [2]) van een portret van GIULIANO DE MEDICIS, geschilderd door PIETER DE WITTE voor de verzameling van den Groothertog, aldus:

Il S(erenissi)mo Granduca de' dare q(ues)to di 22 di Maggio 1586 schudi 25 p(er) auere dipinto un quadro drento il duca giuglano demedici Duca di nemors consegniato detto quadro a m(aestr)o Cosimo Latini sul choridore.

Io Pietro Candido pittore fiamingo.

1586. 31 Mei. Een wissel [3]) door PIETER DE WITTE voor overschot van uit te betalen bedrag getrokken op de kas van den groothertog, betaalbaar gesteld aan den broeder CORNELIS DE WITTE van den volgenden inhoud:

addi 31 — di maggio 1586.

Molto Mag(nifi)co Sig(no)re Proueditore v(ostra) s(ignoria) co(n) suo comodo sara co(n)tento paghare al p(re)sente latore ch(e) sara cornelio mi frat(e)llo tutto il resto del quadro d(e)l Duca giugliano de medici Duca de nemors fatto di mio (sic) mano. p(er) la ghalleria di sua A(ltezza) S(erenissim)a ch(e) sotto di: 15 di marzo 1583 — riceuei lire settanta da v(ostra) s(ignoria) a buo(n) conto di detto quadro et il resto di detta manifattura ch(e) sara fatta da V(ostra) s(ignoria) et dal caualiere ghaddi ch(e) tutto mene raporto alle s(ignorie) v(ostre) pagando al sopra detto Cornelio p(er andare io di fuora et la p(re)sente serua come p(er) riceuta. Io PIETRO CANDIDO pittore fiammingo.

en de quitantie als onderschrift:

Io CORNELIO CANDIDO ho ricutto (sic) lire settanta a di uinti sei di lulio 1586 perresto del pagamento duno retratto come di sopra ditto.

GIOVANNI STOLF.

1575. Juni. Een diarium [4]) van Florence bericht: „Et in questo 1575 pochigiorni innanzi la festa di S. GIOVANNI si scoperse la prima facciata dipinta delle case qui in Firenze, che fu quella del Mellino da santa [illegible] dove è la storia di Perseo, dipinta medesimamente con colori...."

Eene dergelijke beschrijving [5]) der stad geeft de gewenschte aanvulling: „Casa già de' Mellini oggi de' Guidi Arrighi, la cui facciata è dipinta da GIO. STOLF Olandese co'i cartoni di Cecchino Salviati. Al primo ordine vi è effigiata la Tavola di Andromedea.... (volgt de beschrijving)."

1) Archivio di Stato, Florence, Accademia del Disegno, No. 24. fol. 20vo.
2) idem idem. Guardaroba, filza 111, inserto secondo. a. c. 171.
3) idem idem. Guardaroba, filza 116, inserto secondo.
4) Diario fiorentino di AGOSTINO LAPINI, pubblicato da GIUS. ODOARDO CORAZZINI, Firenze Sansoni 1900. pag. 188.
5) Le Bellezze della Città di Firenze scritte da m. FRANCESCO BOCCHI, ampliate ed accresciute m. GIOVANNI CINELLI, 1678, pag. 307.

STOUTENBURCH

DOOR

DR. H. C. ROGGE.

DEZE naam zal wel niemand vreemd in de ooren klinken: wie verbindt daaraan niet dadelijk een anderen, dien van WILLEM VAN OLDENBARNEVELT, den jongsten zoon van 's Lands Advocaat, die het misdadig plan ontwierp, om Prins MAURITS, aan wien het vaderland zoo groote verplichtingen had, naar het leven te staan? Doch het is niet over hem dat ik schrijven wil, noch over de samenzwering, waarvan zijn broeder REINIER het slachtoffer is geworden en alle bijzonderheden aan ieder bekend zijn. Over de heerlijkheid Stoutenburch wensch ik het een en ander mede te deelen.

Zij heeft een geschiedenis en wel een zeer oude [1]).

Omstreeks 1252 bouwde WALTER VAN AMERSFOORT op een uur afstand van deze stad een burcht, als voormuur tegen vijandelijke aanvallen, waaraan

---

1) De volgende bijzonderheden zijn ontleend aan A. MATTHAEUS, Rerum Amorfortiarum Scriptores, De jure gladii en Analecta. — Ridderhofsteden en Kasteelen in de Prov. Utrecht, 1610 (Hs). — Korte beschrijvinge van de Heerlijkheid Stoutenburg, opgemaakt in 1754 (Hs). — Waeracht. Historie van J. van Oldenbarnevelt, Rott. 1610. — S. VAN LEEUWEN. Batavia illustrata. — (J. WAGENAAR), Tegenw. staat van Utrecht, overgenomen door A. J. v. D. AA in zijn Aardrijksk. Woordenboek. — L. SMIDS, Schatkamer der Nederl. Oudheden, 3e dr.

hij den naam Stoutenburch of trotsche burcht gaf[1]). Niet lang daarna droeg hij deze sterkte, „nog niet terecht volmaeckt", over aan den bisschop van Utrecht, HENDRIK VAN VIANDEN. Een dergelijke schenking was niets ongewoons en meer een ceremonie: hij wilde zich alleen verzekeren van den bijstand van dien machtigen kerkvorst, die hem dan ook het kasteel met al de daarbij behoorende goederen weder in leen gaf. Het allodiaal goed was dus een feodaal goed geworden. De bisschop gaf het echter als een „open slot", d. w. z. onder voorwaarde, dat het ten allen tijde zou openstaan voor hem en de kerk van Utrecht om er bezetting in te leggen, wanneer het Sticht van die zijde door vijanden besprongen werd. Aan WALTER en zijne erven werden de sleutels teruggegeven om het slot te blijven bewaken. De Heeren van Amersfoort noemden zich sedert ook Heeren van Stoutenburch.

WALTER had vele zonen, van welke sommige zich Heeren van Amersfoort, andere Heeren van Stoutenburch hebben genoemd. De oudste van de laatsten, EVERARD[2]) verkocht uit geldverlegenheid in 1311 het goed, dat toen 1057 morgen groot was, en al zijne rechten aan bisschop GUY VAN AVESNES, die de beteekenis van den nog onvoltooiden burcht maar al te goed inzag en dezen belangrijk liet versterken[3]). De veete met NICOLAAS VAN CATZ en JAN VAN KUILENBURG, die aan de rechten van een anderen Heer hadden te kort gedaan, zal er zeker aanleiding toe gegeven hebben. Over de sterkte van den burcht kunnen wij eenigermate oordeelen, als wij weten dat in de vorige eeuw, toen de architect VAN BRINK het moderne kasteel bouwde, in den grond uitgestrekte muurwerken gevonden zijn van anderhalve meter dikte. Jammer dat men bij die gelegenheid de oude grondslagen niet behoorlijk heeft ontgraven en in teekening gebracht.

Het was een andere EVERARD VAN STOUTENBURCH, waarschijnlijk een kleinzoon van WALTER, die in 1326 genoemde verkoop aan bisschop JAN III van Diest bevestigde. Met nog andere goederen, die in de oorkonde genoemd worden, droeg hij Stoutenburch over tegen een jaarlijksche uitkeering aan hem en zijne nakomelingen voor dertig pond Tournois. „Ick EVERARD VAN STOUTENBURCH", dus lezen wij, „doe verstaen, dat ick overeen gedrage hebbe met enen hoghe Furste ende enen Eersamen Vader in Gode, mijnen lieven heeren JOHAN bisschop

---

1) In een der latere oorkonden luidt de naam: Stuthenborch.

2) Deze EVERARD is waarschijnlijk de „laicus Trajectensis", die in een oorkonde van 1279 voorkomt (Bullarium Trajectense, coll. G. BROM I, p. 140). Twee zijner broeders, HENDRIK en RUDOLF, noemden zich ook heeren van Stoutenburch, en desgelijks zijne zonen DIRK en EVERARD. Volgens WAGENAAR verkocht zekere GIJSBERT VAN STOUTENBURCH den burcht in 1315, doch volgens MATTHAEUS, die de oorkonde mededeelt, is dit niet juist.

3) „Construxit intra cetera arces furoris et audaciae vulgariter dicta" (BEKA et HEDA De episcopis Ultrajectinis).

te Utrecht ende quyt geschonden hebbe voor mij en voor mijne erfgenamen allen aentale, die ick hebbe ofte hebben mochte aen den huyse te Stoutenburch." Intusschen bleven de nazaten van WALTER den burcht vooreerst als kastelein bewonen. Of JAN VAN DIEST daarna Stoutenburch met andere goederen voor 4800 pond heeft verpand aan ARENT VAN YSSELSTEIN, dan of die verpanding reeds had plaats gehad onder bisschop GUY, wiens dochter MARIA met dezen ARENT gehuwd was valt moeielijk uit te maken [1]). Zeker is dat bisschop JAN VAN ARKEL in 1343 he goed met den burcht alsmede het schoutambt van Amersfoort loste, waartoe graaf WILLEM IV van Holland en Henegouwen hem in staat had gesteld. Hij plaatste zekeren WILLEM GROENEWOUD als kastelein op het slot, die door anderen gevolgd werd. In 1379 zweerde STEVEN VAN ZUYLEN in het kapittel ten Dom voor alle geestelijken, ridders, knapen en de stad Utrecht, dat hij het huis trouw bewaren zou, „als een goet borchsate en ambachtsman schuldich is", voor den bisschop en het Sticht. Ook in de 15de eeuw worden heeren genoemd, die niet tot de nazaten van WALTER VAN AMERSFOORT behoorden [2]). Die nazaten noemden zich nu naar het huis Weede of Lutteke Weede, waarvan zij vroeger mede heeren waren [3]). De bisschoppen van Utrecht daarentegen beschouwden de burcht en de daartoe behoorende landgoederen geheel als hun eigendom, zoodat FREDERIK VAN BLANKENHEIM in een charter van 1413 van „onsen huyse ende gerechte van Stoutenburch" spreekt. Toch schijnt het dat andere afstammelingen van WALTER zich nog naar Stoutenburch bleven noemen, óf omdat zij vermeenden nog altijd aanspraken op den burcht te kunnen doen gelden, óf omdat het goed hun weder in leen gegeven was, in welk geval zij er bovengenoemde kasteleins op gezet kunnen hebben [4]). In den loop der 14e eeuw moet Stoutenburch nog eens voor schuld zijn afgestaan aan JOHAN VAN CULENBORG, heer vau Woudenberg.

Of het slot ooit is aangevallen of een beleg te verduren heeft gehad, is mij niet bekend. Het schijnt echter goed onderhouden te zijn, zoodat het in 1464 nog in al zijne vestingwerken stond op een heuvel, die nog herkenbaar is. Hoe het er uitzag, weten wij helaas niet, want geen enkele afbeelding is tot ons gekomen. De plaats waar het stond is op eene kaart van 1627 duidelijk aangewezen, maar omtrent het uitwendig voorkomen is daaruit niets op te maken.

---

1) Onjuist is de opgave van SMIDS, die de verpanding door JAN VAN ARKEL laat geschieden.

2) Zoo in 1426 HERMAN VAN STEURE en in 1447 JACOB ZUILEN VAN NYVELD.

3) MATTHAEUS noemt als zoodanig: STEPHANUS 1326, EVERARD 1360, EVERARD, canonicus van Amersfoort, 1390, ELIAS 1394, ELIAS 1457, JOHAN 1495, JOHAN 1507 en JOHAN 1512.

4) De „Korte beschrijvinge" vermeldt de volgende Heeren van Stoutenburch: GIJSBERT 1315, zijne dochters ELISABET en SWANELT 1367, GIJSBERT 1390, JOHANNES TAETS, monnik van St. Pauls te Utrecht, 1424, EVERT, schildknaap en schout van Amersfoort, 1434—'44, en zijn broeder GIJSBERT. In een notarieele acte wordt van dezen laatsten gezegd, dat „syn vader gecomen is van den Heer WALTER VAN STOUTENBURCH, ridder, welcks wapen is een schilt van sulver met ses roode leliën."

De oudste teekening, mij bekend, bevindt zich in een band met teekeningen van oude kasteelen [1]), en dagteekent zeker uit de tweede helft van de 17de eeuw. Zooals men hier ziet, was de eigenlijke burcht toen reeds grootendeels gesloopt; van de grootsche stichting is niet veel meer dan een toren en wat muurwerk overgebleven. De gebouwen die wij zien dagteekenen vermoedelijk uit later tijd. De slotgracht was nog in wezen, maar de oude steenen of misschien stevige houten brug werd door een hulpbruggetje vervangen. Eerlang viel ook al dit bouwwerk

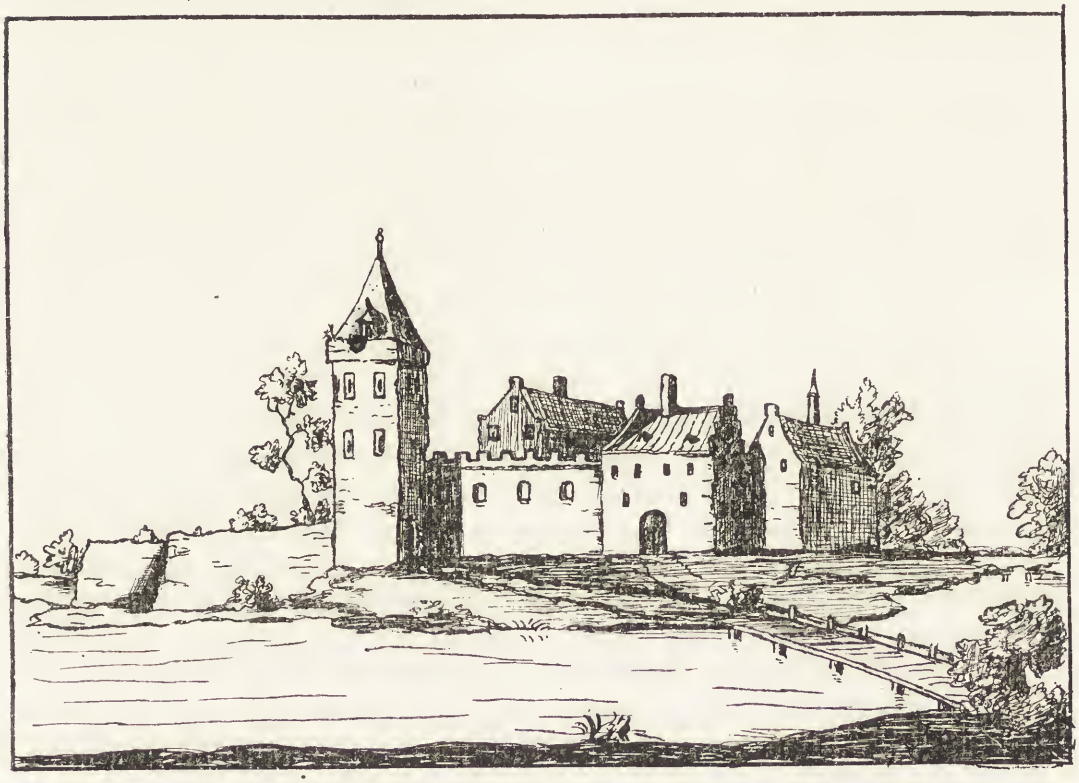

Stouteriburg in Eemland.

onder den moker en verrees op nagenoeg dezelfde plaats een nieuw vierkant heerenhuis, omgeven door twee grachten, „rondom", zooals het in de „Korte beschryvinge" heet, „met geboomte en eikenplantage" versierd. Ook dit gebouw,

1) Deze band, toebehoorende aan Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt te 's Hertogenbosch, aan wiens welwillendheid ik deze teekening dank weet, is getiteld: „het Overquartier en daerin de stad Amersfoort. Bijeenverzamelt door de HH. M. Brouerius van Nidek en W. Hemkes". Op sommige der 34 teekeningen zijn jaartallen geplaatst: twee uit de 16de, vijf uft de 17de, één uit de 18de eeuw. Stoutenburch is zonder jaartal.

waarvan het Provinciaal Archief te Utrecht een teekening bewaart, behoort, gelijk men straks zien zal, tot het verledene.

Zooals bekend is was de Advocaat JOHAN VAN OLDENBARNEVELT in het bezit van Stoutenburch. Hij erfde het huis Weede met de daartoe behoorende goederen van zijne moeder DELIANA VAN WEEDE, die met GERARD VAN OLDENBARNEVELT gehuwd was. DELIANA, „wiens vijfde oudvader WALTER VAN AMERSFOORT is geweest", zooals OLDENBARNEVELT in 1618 in zijne Remonstrantie aan de Staten zeide, had dit goed weder geerfd van haar vader JOHAN. Tot dat erfdeel begreep OLDENBARNEVELT ook Stoutenburg te mogen rekenen, dat na den dood van den laatsten bisschop, FREDERIK SCHENK, domein was geworden; hij verzocht daarom aan de Staten van Utrecht „die lossinge ende eygendom" van het geerfde leenbezit, zich daarbij beroepende op het feit, dat de bisschoppen van Utrecht de goederen van zijne voorouders hadden verkregen. Uit een correspondentie tusschen den secretaris van de Staten van Utrecht, GILLIS VAN LEDENBERG en FLORIS VAN HEERMALE, gedeputeerde ter Generaliteit, weten wij, dat hierop gunstig werd beschikt [1]). De zaak schijnt eenigzins geheimzinnig behandeld te zijn. Mr. HENRICH VAN DONSELAER, muntmeester van Utrecht, die „aen de Staeten verscheyde penningen ten achteren was", had de Heerlijkheid beleend met ruim 5000 gulden [2]), en OLDENBARNEVELT schijnt die som toen te hebben afbetaald. Prins MAURITS hechtte aan dit besluit van de Staten zijn zegel [3]). In 1615 (15 Juni) kreeg de Advocaat bij nieuwe uitgift de ambachtsheerlijkheid van het gehucht Stoutenburch in leen. Alzoo JAN VAN OLDENBARNEVELT, zoo luidde het in den leenbrief, tegenwoordig „besitter van de Hofstadt ende vasallage van Stoutenburgh", ons bij request te kennen heeft gegeven, dat hij, toen hem de lossing werd toegestaan, volkomen heeft doen blijken, dat de goederen van Stoutenburch van zijne voorouders aan de bisschoppen waren gekomen, zoo hebben wij hem daarom en „ten aensien van sijne goede officien dier tijt aen ons gedaen", die lossing en eigendom gunstig toegestaan. Het goed was toen groot zestig morgen aan één stuk, waarbij nog drie morgen moeten gerekend worden voor de hofstad Lutteke Weede met eenige achterlanden. Al dagteekenen twee oude eiken, nabij de plek waar de burcht zich eens verhief, uit de 17de eeuw, het is niet waarschijnlijk dat OLDENBARNEVELT ze heeft geplant,

---

1) Kronyk van het Histor. Genootschap te Utrecht, Dl. XX, blz. 118, 130, 173. De Open brief van de Staten van 1594, waarbij OLDENBARNEVELT vergund wordt Stoutenburch „als allodiaal goed" te bezitten, is, evenals andere origineele stukken, op den Huize Stoutenburch nog aanwezig.

2) Aldus in het Hs. „de Ridderhofsteden van Utrecht". Misschien staat de »Brief van pandschap" van 1579 hiermede in verband, die op Stoutenburch bewaard wordt.

3) „J'ay sceu", schreef FR. VAN AERSSEN 11 Febr, 1605 aan OLDENBARNEVELT, „de M. le Prince d'Orange qu'il vous a faict despêcher e envoyer les lettres pour votre fief de Stoutenburch."

zooals de overlevering wil. Hij mag het kasteel, of wat er nog van stond, eene enkele maal bezocht hebben, gewoond heeft hij er zeker niet. Bij zijn dood was de huizing verhuurd voor 280 Carolus-gulden, en de hofstede Klein Stoutenburch verpacht aan zekeren JORDAN WOLPHERSZ [1]). Zijn zoon WILLEM heeft alleen den titel van Heer van Stoutenburch gevoerd. In het Repertorium op de Stichtsche leenregisters komt zijn naam niet voor.

De goederen van OLDENBARNEVELT zijn bij zijne terechtstelling verbeurd verklaard, waardoor zijne weduwe en kinderen beroofd werden van de niet onaanzienlijke inkomsten, welke zij daaruit getrokken hadden. In 1624 is Stoutenburch echter weder in handen gekomen van de wettige erfgenamen. Daar van de zonen, na de beruchte samenzwering, geen sprake meer zijn kon, werd op 13 December 1624 ADRIANA VAN BREDERODE, dochter van REINOUD VAN BREDERODE, heer van Veenhuyzen, en ADRIANA VAN OLDEBARNEVELT, die reeds in 1601 overleden was, met de Heerlijkheid beleend. Na haar dood werd het leen op 11 Augustus 1627 verheven door hare zuster DELIANA, welke getrouwd was met THEOPHILUS VAN CATS, heer van Heilo. Ik gis dat DELIANA omstreeks 1630 gestorven is, want de voormalige hofprediker JOHANNES WTENBOGAERT schreef den 25sten Mei van dat jaar aan PETRUS CUPUS, die als predikant van Woerden in 1618 verbannen was: „De Staten van Utrecht hebben aan de kinderen van den Advocaat teruggegeven al hunne goederen in het Sticht gelegen, puur en simpel, met al de genoten vruchten tot op dezen dag." Die goederen, waaronder ook Stoutenburch, schijnen enkele jaren in het gemeenschappelijk bezit geweest te zijn van THEOPHILUS VAN CATS, die opkwam voor de nakomelingen van OLDEBARNEVELT'S oudste dochter ADRIANA, CORNELIS VAN DER MYLE, zoon van CORN. VAN DER MYLE en MARIA VAN OLDEBARNEVELT, en ADRIANA VAN NAALDWIJK, als gehuwd met FRANÇOISE, dochter van REINIER VAN OLDEBARNEVELT. Door opdracht van bovengenoemden werd Jhr. JACOB DE BEY op 18 November 1637 met Stoutenburch beleend. De voormalige knecht van den Advocaat, JAN FRANKEN, was onder dezen schout van het gehucht Stoutenburch. Uit de handen van JACOB DE BYE ging de Ambachtsheerlijkheid den 10den Augustus 1671 over op zijn neef Jhr. JOHAN DE BYE, die het goed nog door aankoop van grond vergrootte. Blijkens den verleibrief van 8 Januari 1681 bleef zijne weduwe, vrouwe JOHANNA DE HERTOGHE, na zijn dood in het bezit ervan.

In de zeventiende eeuw heeft er eene splitsing plaats gehad. Vrouwe

---

1) Volgens een „Extract uit den inventaris van de goederen van OLDENBARNEVELT, overgelevert door den rentmeester HALBERG", gevonden in de aanteekening van G. VAN HASSELT, verkocht in auctie NIJHOFF 1862 (Catal. bl. 44). Dit Extract komt overeen met de opgave der „Goederen van Barneveit in 't Sticbt in 1623") (Tijdschr. v. geschied., oudh. en stat. v. Utrecht, jaarg. 7, blz. 67vv.)

JOSINA MARIA DE BYE VAN ALBRANDSWEERD, erfgename ab intestato van haar broeder Jhr. WILLEM JACOB DE BYE [1]), op wien den 4den Juni 1737 Stoutenburch was overgegaan, legateerde de helft aan JOSINA DE ST. MARTIN, gehuwd met JACOB MAUDRY, die den 10den Juli 1751 met de Heerlijkheid verleid werd. De wederhelft kwam aan WILLEM DE BYE, als legataris van Vrouwe JOSINA MARIA. Dit laatste deel vinden wij achtereenvolgens in het bezit van CORNELIS PANNEKOEK (15 Juli 1752), JAN FRANÇOIS VAN LIELAAR (19 Oct. 1754) en Baron PETRUS LEONARDUS HEILMAN, gehuwd met LUCIA THERESIA VAN LIELAAR, successeresse feudaal van haar vader JAN FRANÇOIS na diens dood op 12 October 1793. Het andere deel ging door opdracht van 15 Juli 1752 over op HENDRIK, broeder van CORN. PANNEKOEK, en van dezen door koop op LIELAAR en HEILMAN, zoodat ten slotte beide deelen weder vereenigd waren. De Ambachtsheerlijkheid was toen groot 804 morgen en 300 roeden. Zij had twee burgemeesters, vijf schepenen, een schout en een secretaris [2]). Onder VAN LIELAAR waren de betrekkingen van schout, secretaris en gaardermeester in den persoon van ABRAHAM VAN BEMMEL vereenigd. HEILMAN breidde de bezitting belangrijk uit door in 1802 voor twintigduizend gulden van J. BOTTENHOVE het goed Emelaar aan te koopen. De oude hofstad behoorde met Groot- en Klein-Emelaer tot de Baronie van Ysselstein. In 1679 werd de bekende vriend van Prins WILLEM DE DERDE, WILLEM BENTINCK, graaf van Portland, er mede beleend. Uit den leenbrief van Prins WILLEM DE VIJFDE als baron van Ysselstein, ten behoeve van WILLEM graaf BENTINCK, heer van Rhoon en Pendrecht (1769) en volgende leenbrieven blijkt, dat Emelaer in het bezit van diens nazaten is gebleven, tot het door HEILMAN werd gekocht. Deze heeft, naar ik vermoed in den Franschen tijd, het goed met een hypotheek bezwaard, die nooit werd afgelost. Het was in 1833 in handen van den hypotheekhouder HENDRIK OIJENS, makelaar te Amsterdam, toen de heer ANTHONY LUDEN het kocht, volgens acte van hypotheek-zuivering bestaande uit „een Heeren-Huizinge met twee erven en goederen genaamd Groot- en Klein-Stoutenburg, met de boeren-huizinge, bergen en schuren, boom- en houtgewassen daarop staande en de landerijen daaraan behoorende, blijkens opdragt van 1778 voor schout en schepenen van Stoutenburg gepasseerd".

Stoutenburch, nu met Emelaer verbonden, heeft in de vorige eeuw groote veranderingen ondergaan. Door den heer LUDEN zijn geen kosten gespaard om zijne bezitting te verfraaien en te verbeteren. Hij liet het stijllooze heerenhuis afbreken en schreef in 1861 een prijsvraag uit voor het bouwen van een nieuw kasteel.

---

[1]) Met verzuim bij overlijden van Jhr. JOHAN DE BYE.

[2]) Tegenw. staat van Utrecht. In 1639 had de Heerlijkheid schepenrecht in plaats van burgerrecht verkregen.

Er kwamen twintig ontwerpen in, van welke dat van den architect H. J. VAN BRINK werd gekozen en uitgevoerd. Het gebouw, ontworpen in kasteelvorm van de 16de eeuw, gewijzigd naar de tegenwoordige behoefte, kwam in 1864 gereed. Het had eene breedte van 38, een diepte van 23 Nederl. el. De voorgevel was geflankeerd door twee 35 el hooge torens. De achtergevel, besloten tusschen voorspringende vleugels, had in het midden een half achtkanten uitbouw, en langs de geheele breedte, tusschen de vleugels, een breed terras. Doch ik onthoud mij van een verdere beschrijving; wie de moeite wil nemen de afbeelding te zien [1]), zal wel toegeven dat het een smakeloos gebouw was, weinig gelijkende zeker op den burcht, die er eens zal gestaan hebben. Daarbij bleek het te lijden aan groote gebreken, zoodat het na den dood van den heer LUDEN (1874) weder werd gesloopt. De oude heerlijkheden, meer dan 750 bunders groot, gelegen tusschen Amersfoort, Hoevelaken, Leusden en Barnevelt, zijn thans in het bezit van zijne dochter Vrouwe M. LUDEN VAN STOUTENBURG, gehuwd met ridder HENRY SOULIER, lid van het Italiaansche Parlement. Op een geheel andere plek, aan den rijweg die langs het goed loopt, hebben zij een nieuw huis doen verrijzen naar het ontwerp van de heeren VAN ROSSEM en VUIJK. dat met hoektoren en kanteelen het voorkomen heeft van een klein modern kasteel. Toen de kroonprins van Italië, thans koning VITTORIO EMANUELE III, in 1891 ons land bezocht, bracht hij ook een bezoek aan de familie SOULIER op Stoutenburch. Een latijnsche inscriptie op een der marmeren pilaren in de ruime vestibule van het Huis vermeld dit feit, terwijl de Kroonprins op den zandsteenen schoorsteenmantel van de eetzaal eigenhandig zijn naam teekende.

---

1) Het kasteel Stoutenburg nabij Amersfoort, ontworpen, uitgevoerd en beschreven door H. J. VAN BRINK, Uitg. door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. Met zes platen. Amst. 1866.

DAS ALTARWERK MARTEN HEEMSKERCKS FÜR DIE LAURENTIUSKIRCHE ZU ALKMAAR

VON

AXEL L. ROMDAHL.

In dem schönen alten Dom zu Linköping in Schweden (Provinz Ostgothland) hängt — leider an einer in jeder Hinsicht ungünstigen Stelle — ein kolossaler Flügelaltar von MARTEN HEEMSKERCK. Er wurde im Jahre 1581 der Kirche von dem damaligen Könige JOHANN III geschenkt. Ein Notizverfasser aus dem Ende des 17ten Jahrhundert wollte wissen, dass das Werk anfangs für Gross-Novgorod bestellt, dann aber durch Schiffbruch nach Schweden gekommen wäre. Wie der Altar an seinen jetzigen Aufbewahrungsort gelangte, hat sich bisher sonst nicht ermitteln lassen; von der ersten Bestimmung und der Herstellung desselben geben uns dagegen einige Aktenstücke in VAN DER WILLIGENS „Les Artistes de Harlem" die reichsten und sichersten Auskünfte. Es sind die Kontrakte und Rechnungen, die sich auf ein Hauptwerk MARTEN HEEMSKERCKS, den grossen Flügelaltar für die Laurentiuskirche in Alkmaar, beziehen. KAREL VAN MANDER spricht von demselben als verschollen, durch Vergleich der Urkunden mit dem Altarwerke zu Linköping lässt er sich aber wiederfinden.

Nach dem ersten Uebereinkommen von dem 25 September 1538 sollte in den Mitteltafeln oben die Kreuzigung und unten die Kreuztragung dargestellt werden. Dies ist auch in Linköping der Fall, und die Kreuzigung ist bezeichnet MARTINVS HEEMSKERCK ME FECIT FIERI A° MDXL, eine Jahreszahl, die mit der festgestellten Vollendungszeit der Alkmaarer Mittelbilder völlig übereinstimmt. Dagegen fehlen die Grisaillelunetten mit Propheten und Sibyllen, die in dem Kontrakt genannt sind. Wahrscheinlich sind sie geopfert um einen grösseren Figurenmasstab zu ermöglichen.

Von den inneren Flügelbildern wurde am 18 November 1539 kontraktiert.

Links oben wollte man eine Darstellung Christi mit einem Bildniss des Bisschofs von Utrecht, GEORG VON EGMOND, haben und in der entsprechenden Tafel rechts die Auferstehung mit einem Porträt des Abtes von dem Stifte Egmond, WILLEM VAN DER GOES. Statt des Letztgenannten, wenn er sich nicht gemalt wünschte, sollte ein anderer z. B. PIETER CLAESZ. PALINCK [1]), abgebildet werden. Die unteren Tafeln waren für Passionsscenen und Bildnisse des Pfarrers JHERONIMUS JANSZ. bestimmt. Der Altar zu Linköping zeigt links oben die Darstellung Christi vor dem Volke, rechts oben die Auferstehung, unten links die Stäupung und rechts die Verspottung. Das Bildniss des Bischofs ist in dem Auferstehungsbilde; er kniet im Amtsgewand vor einem mit den Initialen G. E. und seinem Wappen geschmückten Betstuhl. Unter den lärmenden Gestalten auf dem Ecce Homo-bilde bemerken wir einen ruhigen und würdigen Herrn in blauem pelzbesetzten Mantel und grauen Handschuhen. Durch einen Zettel als Nicodemus gekennzeichnet, ist es doch sicher ein Porträt, nicht unwahrscheinlich von dem erwähnten PIETER CLAESZ. PALINCK. Die unteren Innenflügel entbehren Bildnisse. Der Maler hat einen besseren Platz für die betreffenden Herren gefunden.

Am 12 März 1541 wurden die äusseren Flügelmalereien bestellt: oben das Martyrium des heiligen Laurentius und die Vertheilung des Kirchenschatzes unter die Armen, unten das Abendmahl und Christus am Oelberg. Wir sehen in Linköping das Program gefolgt, freilich mit der Änderung, dass die Geburt Christi statt des Oelberges dargestellt ist. Bei der Vertheilung des Kirchenschatzes (rechts oben) ist der heilige Diakon von den Vorstehern der Laurentiuskirche assistiert. Da haben wir also den Pfarrer und den Schatzmeister zu suchen, die in den unteren Innenflügeln nicht mitkamen. Auch bei dem Martertod des Heiligen ist ein Stifter in Zeittracht anwesend, und zwar — wie es scheint — ein Klostergeistlicher, wohl der Abt WILLEM VAN DER GOES. Die Aussenflügel sind ganz oben mit der Jahreszahl 1542 bezeichnet, was auch zu den alten Aktenstücken passt.

Der Eindruck den wir von dem grossen Altarwerk zu Linköping bekommen ist jedenfalls nicht sehr erfreulich. Der Ton ist unangenehm kalt, blau und im Nackten stumpf röthlich, die Gesichter sind schrecklich, leer und grimacierend, nur die Bildnisse sind etwas besser; kurz — wir erkennen MARTEN HEEMSKERCK wie er auch sonst sich zeigt. Holland hat mit diesem Gemälde nicht viel verloren, Schweden nicht viel gewonnen, aber historisch verdient es einige Aufmerksamkeit wegen seiner Grösse und wegen der Vollständigkeit, womit wir die Herstellung desselben kennen.

1) Siehe von diesem Kronijk van het Historisch Genootschap, 1859 S. 55—56

De graaf van Leicester te Alkmaar

DOOR

C. W. BRUINVIS.

Onze kronijkschrijver CORNELIS VAN DER WOUDE verhaalt en BOOMKAMP herhaalde het op zijn gezag, dat de graaf VAN LEICESTER in 1586 te Alkmaar met groote eer werd ingehaald, en dat, toen hij op een Zaterdag naar Hoorn zou vertrekken, de huislieden uit het Noorderkwartier, nieuwsgierig om hem te zien, hem met honderden in hunne schuitjes bij de Monnikenbrug (waar toen nog de Langedijker vaart doorging) opwachtten, hetgeen hij met verwondering aanzag.

VAN DER WOUDE had tot zijne beschikking de aanteekeningen van den burgemeester JACOB DIRKSZ. WIJNKOOPER, met het origineel waarvan EIKELENBERG nog een door WILLEM VAN SCHUILENBURG gemaakt afschrift kon vergelijken. In dit afschrift stond LEICESTERS komst dus vermeld: „1587 in de maand October is de graaf VAN LEICESTER in de stad Alkmaar gekomen en bleef daar 10 of 11 dagen en is toen gereisd naar Amsterdam." De notaris CROLL, die van 1746 tot 1764 eerst te Oudorp en vervolgens te Alkmaar resideerde, vond het dienstig de vergelijking nog wat nader in te stellen, en noteerde als resultaat daarvan o. a.: 1586/7 kwam de graaf VAN LEICESTER binnen Alkmaar, werd daar wel ontvangen en bleef omtrent 10 dagen, reizende daarna naar Amsterdam." Hij

schijnt reden van twijfel gevonden te hebben nopens het jaartal 1586, maar niet in staat te zijn geweest om eene keuze te doen tusschen dit en 1587.

BOOMKAMP maakt zich de zaak gemakkelijk door den graaf tweemaal alhier te doen komen, namelijk op nieuw in October 1587, en voegt daaraan uit BRANDT'S *Historie der Reformatie* toe, dat hij, hier vernemende hoe de aanslag zijner aanhangers op Leiden mislukt en bloedig gestraft was, zeide: „'t Is nu tijd dat ik mijn hoofd bewaar," en kort daarop naar Engeland terugkeerde.

In de resolutiën der vroedschap is van een bezoek in 1586 niets te vinden, over dat in 1587 komt een drietal aanteekeningen voor. De thesauriers-rekeningen van beide jaren ontbreken, maar wel zijn uit dien tijd voorhanden eenige door den stads-secretaris LUBBRANT JACOBSZ. COREN keurig geschreven specificatiën van buitengewone uitgaven, uit de door hem gecollecteerde gelden der verpondingen voldaan. Eene daarvan betreft de bezoeken van LEICESTER in het laatst van October 1587, van ADOLF VAN NIEUWENAAR, graaf van Meurs, wellicht even te voren, en van de Prinses van Oranje op haar doortocht van Medemblik naar Haarlem in de maand November; en met de daarbij behoorende voldane rekeningen leert zij ons vele bijzonderheden kennen.

De toenmalige burgemeesteren zijn gewis ten volle bekend geweest met de zeer gespannen verhouding tusschen den, op zijn gezag naijverigen en tot handhaving daarvan geen middel ontzienden, Landvoogd en de Staten; maar evenals kort te voren te Amsterdam geschied was, wilde men niet te kort doen aan de eer, zijn rang en de Koningin, die hem ter hulp der Nederlanden gezonden had, toekomende. Moeite noch geld werd dan ook ontzien, om hem waardig te ontvangen en het vertoef te veraangenamen.

Men zond een man te paard naar Medemblik om den tijd van aankomst te vernemen, en zorgde in de eerste plaats voor logement van den hoogen gast en zijn gevolg. Daartoe werd gekozen het benoorden de Groote kerk staande Hoogehuis, eene aaneenschakeling van gebouwen met een voorplein, dat door een muur van den openbaren weg gescheiden was. Het behoorde toen ter tijde aan MAERTEN MEESTERS of MEYSTERS, die het vermoedelijk gekocht had uit de met schuld bezwaarde nalatenschap van DIRK VAN TEYLINGEN, overleden in 1577, dien wij bij BOOMKAMP in 1572 genoemd vinden als rentmeester over het graafschap Egmond en rentmeester-particulier voor het kwartier van West-Friesland. De localen werden schoon-, tafels, bedsteden en andere dingen gereed gemaakt, tafels, banken, bedden, turf, kaarsen enz. aangevoerd, van 2 lakenkoopers wollen lakenen, van andere burgers lijnwaad geleend, voor zoover MEESTERS aan glas en tin te kort kwam groote en kleine roemers en bierglazen gekocht, en van 4 tinnegieters schotels, borden, kroezen enz., te zamen tot een gewicht 1348 ponden,

gehuurd. Voor spijs en drank werd ook rijkelijk gezorgd, zoodat het niet aan allerlei soorten van vleesch, wild, gevogelte, boter, brood, fijn gebak, suikergoed, specerijen, fruit, wijn en bier zou ontbreken.

Het geschut werd naar de wallen gevoerd, om den graaf bij zijn komst en vertrek te begroeten; een wacht in dienst gesteld van 36 man tegen een dagloon van 4 stuivers; een paneel voor het stadshuis aangebracht, waarop VICTOR STAES een opschrift, 3 wapenen met 3 vergulde kronen en 12 rozen schilderde; een tooneel op het voorplein van het Hoogehuis opgeslagen voor het vertoonen van een „spel van zinnen" door de „gemeene cameristen van rethorica;' het viertal schuttervaandels versteld, met rozen benaaid en door STAES elk met 2 vergulde kronen en 2 rozen beschilderd. Voorts werden maatregelen genomen om ook op het stadshuis een eeremaaltijd aan te richten; het werd inwendig gewit en geboend, en voor alles het noodige besteld, zooals aan FRANÇOIS MENTON het schilderen van 67 vanen en schilden, om op de pasteien te zetten en tot andere dingen te gebruiken.

LEICESTER met zijne edellieden en dienaren kwam herwaarts, begeleid door schutterij van Medemblik. Dit geleide werd in de beide Doelens op brood, boter, kaas, visch en bier onthaald ten koste der gastreerende stad.

Hoelang het hooge gezelschap alhier vertoefde is ons niet bekend; 24 man der wacht was 7 dagen, 6 acht dagen en 6 negen dagen in functie. Tot veraangenaming diende, behalve de rederijkersvertooning en de maaltijd ten stadshuize, ook een jachtpartij, vermoedelijk aan den duinkant, waar toen nog herten te vinden waren, en waarvoor 7 voerlieden met 8 wagens den graaf en zijn volk heen en weêr voerden. Wat de toerusting voor de vertooning betreft doen ons de rekeningen het volgende weten:

WOUDER SWEERS, kastenmaker, het maken van het groote compartiment en de pilaar *f* 25, arbeidsloon voor het oprichten en verzetten *f* 8 : 4.

CORNELIS BARTELMIESZ., slotenmaker, ijzeren haken, krammen, houvasten en pennen aan het nieuwe compartiment en de pilaren *f* 4 : 11.

GRIET DIRCXDr., „schilster", een fries, lang 30, breed 1½ voet, grauw en zwart met een laurier [de kamer heette *het groen laurier*] in het midden; 3 kolommen met kapiteelen, marmer en grauw; 2 wapens van Alkmaar met lauwerkransen, met goud gehoogd en de burgten van zilver; een roos van Engeland op zilveren grond, met een leeuw aan de eene en een griffioen aan de andere zijde; 24 namen, „dienende tot die verthoningh ende het spell"; 2 rondassen „verlicht die tot het spell mede ghebruyct sijn.'[1]

Na overleg met GHERRIT CLAESSEN en WOUTER SWEERSEN, die oordeelden eer een kroon meer dan een stuiver minder, gesteld op *f* 12.

VICTOR STAES, schilder, de helft van het compartiment *f* 9.

JAN VAN MALSSEN, schilder, de wederhelft *f* 9, het wapen van den graaf met fijn goud *f* 4, het schild van Holland *f* 2, een pijler gekleurd 12 st., 2 masten gekleurd 15 st., een fries geschreven 15 st., een „die st. folye" 12 st., te zamen *f* 17 : 14.

Het is te betwijfelen of de vreemde gast iets van het ongetwijfeld in het nederduitsch voorgedragene begrepen heeft, daar de jongen, dien hij als tolk bezigde (de concierge van het stadshuis PIETER MICHIELSZ. herbergde dezen) hem in dit geval moeilijk van dienst kon zijn. Maar de vroedschap was genoeg ingenomen met het geleverde, om den 18 December voor het leeren en spelen van de vertooning *f* 50 toe te wijzen, waarvoor CYPRIAEN HEYNDRICXZ., JAN JANSZ., schoenmaker, en GERRIT JANSZ., lepelmaker, namens de medewerkenden kwiteerden.

Vijftien schippers voerden ieder met een schuit de bagage en ettelijke edellieden en dienaren van den graaf naar Amsterdam, 2 lieden ieder met een wagen zijn fourier en eenige edellieden naar Spaarndam. Hij zelf vertrok ook in deze richting, door onze schutters uitgeleid tot Beverwijk; dit laatste blijkt uit het den 24 November ter vroedschapsvergadering verhandelde, toen een verzoek van die plaats om haar te helpen dragen de onkosten van de komst der Alkmaarsche schutters aldaar, werd afgeslagen, op grond dat men hier voor die van Medemblik in de beurs getast had.

Met eene afreis over Beverwijk zijn niet overeen te brengen de schuitjes der nieuwsgierige landlieden. Toch mag de vermelde bijzonderheid niet verwaarloosd worden. Of gold zij misschien een der bezoeken van Prins MAURITS in 1586, 87, 88 en 89? SCREVELIUS' *Harlemias* schrijft, dat LEICESTER vóór zijne komst op 1 April 1586 te Utrecht alle de steden van Noordholland heeft bezien; misschien is zulks niet meer dan een haastige doortocht geweest, die ons verplicht te berusten in BOOMKAMP's dubbel bezoek. Maar wel opmerkelijk is het, dat VELIUS in zijn *Chronijk van Hoorn* op het jaar 1586 genoeg aandacht wijdt aan LEICESTER, maar geen woord aan diens komst aldaar in dat jaar en slechts van die in 1587 spreekt.

Den 9 November 1587 besloot de vroedschap, „dat die oncosten bij burgemeesteren gedaen int verwellecomen ende vereeren van zijne Ex^tie die grave van Leycester mitten aencleven van dien, als ter eeren van de stede gedaen bij de stede ende uyte innecomen van dien betaelt sullen werden."

Gaarne zouden wij weten op hoeveel geld 's graven bezoek de stad is te staan gekomen, maar dit is slechts ten deele en niet met juistheid mogelijk; sommige rekeningen gelden alleen de ontvangst van LEICESTER, den graaf van

Nieuwenaar of de Prinses van Oranje, maar andere die van 2 dezer personen, weder andere die van alle 3, zonder aanduiding wien deze en wien gene post betreft, zoodat eene nauwkeurige splitsing ondoenlijk is. Wij hebben getracht den inhoud der door den stads-secretaris voldane rekeningen te ontleden en zijn daardoor gekomen tot deze rangschikking:

I. *De graaf van Meurs.*

Vervoer naar Petten en van daar terug en van Alkmaar naar Haarlem, een en ander met 2 wagens *f* 18.

II. *De graaf van Leycester.*

a. De boodschapper naar Medemblik *f* 3.
b. Het vervoeren en bewaren van het geschut *f* 17 : 10.
c. Het herstellen en versieren der schutter-vaandels *f* 21.
d. De wacht *f* 54.
e. Het onthaal der schutters van Medemblik *f* 117 : 2 : 7.
f. De toerusting, het huisraad en de bediening van het logies (waaronder *f* 57 : 10 : 8 voor 191¾ pond verloren geraakt tin) *f* 222 : 19 : 12.
g. Levensmiddelen, vuur en licht voor het logies (waaronder *f* 293 voor brood) *f* 452 : 5 : 14.
h. Het paneel voor het stadshuis *f* 21 : 10.
i. De maaltijd op het stadshuis *f* 176 : 2.
j. De vertooning met inbegrip der gratificatie *f* 126 : 9.
k. Stalling van 's graven paarden in *het Gulden Vlies* *f* 18.
l. Kostgeld voor den tolk *f* 3.
m. Idem van een bode met een brief van SONOY *f* 2.
n. Transporten van personen en bagage met wagens en vaartuigen (12 van de laatsten waren met hunne schippers van wege den graaf „gearresteerd geweest" — ter beschikking gehouden —) *f* 136.

g en i te zamen (waarbij *f* 32 : 17 voor verloren lijnwaad, door de burgers geleend) *f* 142 : 5 : 8.

III. *De Prinses van Oranje.*

Brood, boter, banket, pasteien, vruchten, bier enz. en vervoer met 6 wagens naar Haarlem *f* 61 : 11.

II en III.

Brood, vleesch, tongen, hoenders, banket, taarten, pasteien, geleien, suikergoed *f* 416 : 12 : 12.

I, II en III.

11¼ aam rijnsche wijn *f* 720.

Aan den secretaris COREN toegelegd voor zijn gehouden administratie *f* 40.

Vier apothekers, waaronder een AUGUSTIJN VAN TEYLINGEN, hadden aan de feestelijkheden nog een voordeeltje door leverantiën tot een bedrag van *f* 260:9, waarvan *f* 17:12 voor fijn goud „verbesicht tot het bancket", *f* 68 voor van Amsterdam gehaald banketwerk; voorts fijne suiker, marsepijnen, „scorffde hooffden", pruimen, rozijnen, krenten, amandelen, suikererwten, kweeën in gelei, peper, kappers, vuurzaad, olijven, brandewijn, oliën, rozenwater, cinnaber, loodwit, sapgroen en fijn machiot. Komen dergelijke artikelen in apotheken ons vreemd, de gebezigde kleurmiddelen komen ons zeer bedenkelijk voor.

De kruidenier JACQUES VAN MELLE leverde mede dergelijke vruchten en specerijen, waaronder wij ook nog noten, gember, nagelen, foelie, kaneel, laurier, geconfijte erwten en amandelen vonden. Men hield blijkbaar bij een hartigen dronk van sterk gekruide spijzen.

Dat men ook aan geleien geen kleur spaarde blijkt uit het bedrag van *f* 9, daarvoor aan JAN PIETERSZ., schilder, betaald, ten behoeve van den maaltijd op het stadshuis, voor welken — voegen wij dit hierbij — niet minder dan 63 pond handkaas werd geleverd.

Wij spraken reeds van verloren geraakt tin en lijnwaad; aan MAERTEN MEYSTERSZ. viel ook te vergoeden *f* 26 voor vermist en gebroken een zilveren lepel, kristallijn-, glas- en tinnewerk en andere voorwerpen, aan JELIS JACOBSZ. *f* 12 voor schade aan 6 geleende wollen lakens.

Voor het dagloon van een timmerman vonden wij 12, van een werkman 8, van een werkvrouw 7, met genot van kost 4 en 4½ stuiver gerekend.

Een pauw en een kalkoensche hen golden samen *f* 8:10, een haas *f* 2:5, een zwaan *f* 1, een kapoen *f* —:5:5 a *f* 1:10, een kwek 6, een hoen 3 a 8, een houtsnip 3 a 3½, een duif of een konijn 1½ a 3 stuiver. Kalfsvleesch gold 3½, were- en schapenvleesch 3½, runder- en pekelvleesch 2, ossenvet 3, boter 4 stuivers en kaas 7 oortjes (ongeveer 9 centen) per pond. Voor banketsuiker rekende men 24, voor fijne suiker 14, voor succade 20, voor waskaarsen 16 stuivers per pond, een toorts koste 15 stuivers.

In Augustus 1586 is Alkmaar bezocht geworden door den „swager van de huysvrou van den grave van Leycester", voor wiens vertering de stad betaalde aan den waard in *het Moriaanshoofd* *f* 107:15, aan een waard te Egmond aan Zee *f* 34:17, alsmede aan 2 waarden voor 12 soldaten, die hem van Medemblik begeleid hadden, samen *f* 15:6.

JACOB STRUYS

DOOR

DR. W. ZUIDEMA.

VAN zijn leven weten wij niets. Alle tot ons gekomen drukken van zijne werken zijn, blijkens opdracht of lofdicht, na zijn dood verschenen; de oudste zijn van 1631; uiterlijk in 't begin van dat jaar is hij dus gestorven; tevens blijkt er uit, dat hij jong en niet lang te voren is gestorven — dat is alles. En daar ik hem in de Amsterdamsche begraafboeken van 1621—31 vruchteloos heb gezocht, kan men vermoeden, dat hij niet te Amsterdam is gestorven. Omtrent zijn maagschap blijkt niets; zoodoende is ook volstrekt onzeker, of hij aan den bekenden reisbeschrijver J. J. STRUIJS verwant was. [1])

Zijne spreuk was *Ick wil en can niet*; dat hij hiermede, behalve een nederigheidsbetooging, ook een zinspeling op zijn naam bedoelde, leert ons JAN ZOET, die op het woord Struis in zijn „Zaale van Oranje" [2]) aanteekent: „een „Oostindiaansche Voogel, zwaar van lijf doch klein van vleugelen, in voegen „dat hy zig van d'aarde tot in de lugt niet kan opheffen, hoewel hy zulks dikwils

---

1) Deze was te Durgerdam geboren. Nu bleek mij bij onderzoek, met welwillende medewerking van den heer RIJKEN, gem.-secr. van Ransdorp, dat er geen doop-, trouw- of begraafboeken van Durgerdam bestaan, ouder dan de 18e eeuw,; dus van daar geen licht te hopen!

2) Uitstekenste Digt-kunstige werkken, Amst. 1675, blz. 177.

„poogt te doen. Derhalven deeze Zinspreuk van hem afhangt: Ick wil; maar kan niet."

Hij was, almede blijkens opdrachten en lofdichten, bevriend met KRUL, den Rodenburghiaan COLEVELT, en den mislukten Hooftiaan VAN ERP, BREDEROOS onhandigen vriend VELDEN, CORNELIS KEYSER, ons alleen bekend door zijn — niet naar méér smakend — klinkdicht op *Styrus en Ariame*, E. F. B. (wie is dat?), den eersamen jonghman ANTHONIS VAN DER HORST [1]); een schuilnaamdrager: „Humana vana;" [2]) en althans in 't laatst van zijn leven met iemand, die tegen deze allen kon opwegen — Dr. SAMUEL COSTER.

Geen betrekking dus tot BREDEROO — die trouwens waarschijnlijk reeds dood was, toen hij begon te schrijven — HOOFT en zijn kring, RODENBURGH of VONDEL. Geen betrekking ook tot eenig regentengeslacht; en dit versterkt het vermoeden, uit een plaats in zijn *Romeo en Juliette* rijzend, dat hij roomsch was; — maar dan een roomsche van het Roemer-Visscher-slag; ijver voor om 't even welke kerk of welk bijzonder leerstuk is nergens in zijn werken te ontdekken.[3]) In elk geval mag men er uit afleiden, dat hij een burgerjongen was. Van de klassieken wist hij dan ook eigenlijk niets, toen hij *Albonus en Rosimunda* schreef (zie aant., blz. 188); later is dit (onder invloed van COSTER?) anders geworden, blijkens *de ontschaking van Proserpina* en de zinspelingen in *Styrus en Ariame*. Zijn rechtstreeksche kennis beperkte zich echter, zoover blijkt, tot het 4e, 5e, 10e en 14e boek van Ovidius Metamorphoses [4]); wat hij daarbuiten

---

1) Denkelijk dezelfde, wien VOSKUYL zijn *Don Carel van Castilien* opdroeg en die zich dankbaar toonde door een klinkdicht (Oud-Holland 1883, blz. 68.)

2) Misschien VELDEN; immers zijn lijkdicht op S. ein digt: Syn sieltje rust || Voortaen met lust || in d'Heylighe Velden;|| De vlugge *Faem* || Die sal sijn naem || Onsterfflijk melden.

3) Op ééne plaats weliswaar blijkt, dat de kerkelijke twist van zijn tijd hem niet beneden zijn aandacht scheen; maar de woorden zijn zóó onbepaald, dat men er even goed een aanval op de Arminianen als op de Gomaristen in zien kan; de menschen (zegt Vulcanus tot Pluto)

> .... klimmen op de sporten van een hooghe Leer *)
> Van 't logge Aerdenrijck na d'Hemel op en neer,
> Daer willen sy 't voorschick ten nausten ondersoecken
> En snofl'en met de neus in d'Eeuwicheden Boecken,
> Sy willen het besluyt toecomend' en 't gedaen
> Doorgronden uyt de ouw end' verduysterde blaen,
> Ja eyscen rekeningh selfs van aller Goden Vader,
> Waerom hy dit, en dat, gescien laet, en niet quader
> Den een dan d'ander is, waerom hy d'een meer goet
> Sonder waerd of verdienst dan d'anderen aen doet,
> En noemen selver hem een Beul vol wreed daden,
> Beletter van het goet, en werckheer van het quade,
> Alsof ghy Oom geen macht door uwe geesten hadt
> De levendighe klay te wysen 't slincxse padt.
>
> (*Ontschaking v. Pros.*, 1e *Dl.*)

*) Dezelfde woordspeling als bij VONDEL: Hangtse aen uw rechte leer, Dat se rusten in den Heer.

4) Eén naam echter is uit Apuleius' Metamorph.: Meroë in *Styrus en Ariame*.

vermeldt, als Hero, Medusa en derg., kende ieder die aan litteratuur deed; ook maakt hij een fout — Remnusia voor Rhamnusia — die bewijst, dat hij geen Grieksch kende en niet tehuis was in Catullus. Ja wij moeten betwijfelen of hij Latijn kende, daar hij niet alleen Pluto met Plutus verwart, maar hem *in nom.* Plutum noemt; en *Europa* en *Leda* als staande-rijmwoorden gebruikt, dus beklemtoont Europá en Ledá. En van de oude geschiedenis wist hij juist genoeg, om ... Porsenna te verwarren met Scaevola:

.... Porsenna die / (wijl hy sijn moort sach bloen)
Met onverschrocken moet, en aensicht o[n] vertrocken
Sijn vuyst afbranden / die' 't soo qualyck had doen locken.
(*Styrus en Ariame*, 5e Dl.)

Toch heeft hij niet met VAN MANDERS kalfje geploegd; want in diens *Wtleggingh* op het 10e boek der Metam. ontbreekt juist bijna alles wat hij er uit vermeldt. Blijft over aan te nemen, dat hij zijn kennis, zoover ze ging, van Dr. COSTER had, of van zijn m. i. nog altijd eenigszins geheimzinnigen vriend VELDEN, wiens Veldzangen in den *Amst. Pegasus* niet alleen opgepropt zijn van mythologische geleerdheid, maar ook bewijzen, dat hij Latijn kende [1]); en die zich bovendien zeker geen Campanus zou hebben genoemd, ware hij geen geleerde van beroep geweest.

In de vóór of kort na 1631 verschenen liedeboekjes, die ik heb kunnen raadplegen, komen slechts twee stukjes van hem voor, beide in *Hollants Nachtegael* (1634); reeds hier te vermelden, omdat althans het tweede eenig licht op zijn leven werpt.

ROUW-LIEDT (Aldaar blz. 252.)

Stemme: *O Schoonste Personagie.*

1. O Doot/ bitter en wreede
Die niet aensiet hoogh ofte laegh te raken/
Hoe comt ghy mijn niet mede/
Trof met u Pijl als ghy mijn quaemt ontschaken
Mijn Lief mijn Ziel/ daer ick doorhiel/
Mijn vreughde en mijn lusten
Want nu vol pijnen/ mijn leven moet verdwijnen vol onrusten.
. . . . . .
4. Princelijcke Minnaers Jonghe
Die hebt ghetrouw in suyver Min behaghen
Als mijn ziel is ontspronghe/
Soo wilt mijn lichaem na der aerde draghen/
En wilt met groen/ en Lauwer-Hoen/
Mijn koude Leden cieren/
Om de liefd trouwe/ die ick toe-draegh mijn Vrouwe so te vieren.

1) Er is o. a. een vertaling bij van de rei uit Sophokles' Antigone, die de macht van Eroos bezingt; mogelijk een vertaling van een vertaling, maar dan toch van een Latijnsche.

Ik had moeite om mijn eigen oogen te gelooven toen ik hieronder las:

Deuse Vrijer 't pijn is
Dat sijn Lief niet sijn is,
Doodt dese Trijn Is.
Ick wil en kan niet.

En geloof ook nu nog niet dat hij dit schrijvende, echt een liefje had, laat staan, echt een gestorven liefje betreurde. Of de inhoud is zuivere inbeelding, of het gedicht is voor een ander, die werkelijk zijn bruid door den dood had verloren, op verzoek of misschien bestelling gemaakt; maar natuurlijk geleverd *zonder* 't onderschrift. Niet onmogelijk hebben schaamte en wrevel, omdat hij had gedicht voor geld, den dichter, toen 't stuk naar de pers ging, het hondsche bijvoegsel ingegeven. De wensch in 't slotvers kan daarom wel oprecht zijn; hij had waarschijnlijk REINIER TELLE op deze wijze zien begraven; en was destijds zeker nog jong genoeg om er een diepen indruk van te krijgen.

Daarentegen geloof ik, dat het tweede lied inderdaad zijn eigen toestand onder 't schrijven uitdrukt. De lezer oordeele zelf:

(Zonder titel, a.o. blz. 320)

Stemme: Als ick uyt wandelen gae.

1. Stervende leef ick ach/ wat konder swaerder zijn
Ick ben nacht ende dach/ als in de helsche pijn/
Om dat ick sonder troost/ wanhopende mij vin
Van mijn ghetrouwe/ doch eerst nu begonnen Min.[1])

2. Ick heb mijn zin gestelt op een de schoonste Maeght
Die oyt de Son bescheen/ of nu de aerde draeght/
Wien 'k mijn niet waerdigh acht/ dit oorsaeckt mijn verdriet
Ick moet haer missen/ en sonder haer leef ick niet.

3. Mijn hartje en gemoet/ en der/ helaes zijn gront
Niet klagen aen me Vrouw/ maer dwingt de tongh en mont/
Wt vreese des onwaerts/ dan alleen mijn gesicht
Dat graselt in de glans/ van mijnder zielen licht.

4. Waer door mijn ziele so gheparst wort tot mijn schoon
Dat van haer blijvende/ ick sterve duysent doon/
O Rijckdom ick u vloeck/ want ghij sijt het belet
Van de rechte reyne liefd/ die Gode heeft geset.

5. Omdat ick heb geen schat noch aertsche heerschappij
Wert ick altijt veracht/ verschoven aen een zij/
Hoe trou tot dees Goddin/ mijn hart is en gemoet
'k Moch haer spreken niet eens/ 't is wegh wat wil dees bloet.

---

1) Deze regel is bedorven; doch ik weet hem niet te herstellen.

6. Daer ick nochtans God lof heb zinnen en verstant
En ben een mensch zoo wel/ als de beste van 't lant/
Het gelt en is geen deught/ of ick niet ben verrijckt
Gods kunst soo wel uyt mij/ als uit een Keyser blijckt.

7. Maer soo daerom u liefd' een rijckaert komt met goet
Onwetent/ in weeld/ heel dartel opgevoedt/
Hij is u aengenaem/ niet om de liefde/ maer
Om d'aerdsche rijckdom groot te brengen by elckaer.

8. Princesse vaert dan wel als t aers niet wesen kan
En dat ghij siet de schandt/ met trouwe liefde aen/[1])
Hanght soo de werelt an/ en vest u trou op '[t] Gout/
Siet dan hoe vredigh ghy u Echt te samen houdt.

J. STRUYS// Amsterdamsche Juffertjen// Terent Com. 1, Scena 5, art. 4.//[2]) 't Bedrogh bedrieght syn Bedrieger (Titelpl. zonder naam of monogram, voorstell. het slottooneel) T Amstelredam// voor GERRIT JANSZ. (enz.) Anno CIↃIↃCXXXIII. kl. 4°.

Ik houd dit voor zijn eersteling. *Albonus en Rosimonda* is wel twee jaar vroeger gedrukt; maar ook toen was hij blijkens de opdracht reeds dood; voor de tijdsorde van 't schrijven bewijst dit dus niets. De kinderlijke tooneelaanwijzingen doen vermoeden, dat hij nog niets met het tooneel had te doen gehad; het ontbreken van opdracht en lofdichten, dat hij nog in 't geheel geen letterkundige vrienden bezat. Het stuk is blijkbaar geschreven onder invloed van RODENBURGH. Van *Romeo en Juliette* laat zich in dit opzicht slechts zeggen: „*als* iemand er invloed op gehad heeft, was dat RODENBURGH of zijn leerling KRUL"; maar *Styrus en Ariame* toont geestverwantschap met BREDEROO (Lucelle) in de stof, met KRUL en HOOFT — en invloed van SENECA — in de behandeling; *Albonus en Rosimonda* door liedje en kluchtig tusschenspel met BREDEROO, door bloedigheid en pseudo-klassieke geleerdheid met COSTER; de *Ontschakinge van Proserpina* eindelijk is geheel in den geest van diens *Itys* en *Polyxena*. Er heeft dus een ommekeer in de richting van onzen dichter plaats gegrepen. Nu is *Styrus en Ariame* in den 3^en^ druk (de 1^e^ en 2^e^ zijn nergens te vinden), na zijn dood, door den uitgever opgedragen aan COSTER; dit zou zeker niet gebeurd zijn, ware hij in onmin met deze gestorven. Wij moeten dus aannemen, dat hij eerst Eglantier-rancxken is geweest en later Academist, niet omgekeerd. En dan staat ons uit het aangegeven onderling verschil zijner stukken, tevens overwegende

1) Dit zal moeten zijn:

En dat ghy siet de schat/ niet trouwe liefde an/

't Is gedrukt na 's dichters dood; derhalve heeft hij niet zelf de proeven nagezien, en dus konden er nog wel erger fouten ingeslopen zijn.

2) Bedoeld moet zijn: Andria, Act. IV, Sc. V; maar daar is niets te vinden dat op deze woorden gelijkt.

dat *Styrus en Ariame* in 1634 voor de *derde* maal gedrukt is en dus zeker wel tien jaar vroeger geschreven, terwijl de schrijver in 1631 nog niet lang dood was, zoodat dit niet zijn laatste werk zal zijn geweest — de bovenaangenomen volgorde tevens als tijdsorde af te leiden, behoudens dat *R. en J.* blijkens de voorrede nà *St. en A.* is geschreven.

Dit *Amst. Juffertjen* nu gelijkt op RODENBURGS *Mellibea, Sigismund en Manuella, Mays-Spel* en vooral *Batavierse Vryage-spel.* De hoofdpersoon Sirenus heeft denzelfden aard als Polotheus en wordt zelfs met dezelfde woorden „een beveynst Jongelingh" aangeduid. Zijn knecht heet Schijn-schoon, een der sinnekens, die Polotheus in 't kwade stijven, Schijn-deught. Deze Sirenus nu maakt uit ijdelheid zeven Amsterdamsche schoonen (van wie drie in 't stuk optreden) het hof; en lacht haar achter haar rug terdege uit.... in 't gezelschap van een Brabantsche „lichte vrouwe Maria die eerlijck van naem maer oneerlijck van daed was, een Peste van alle eerlijcke Maeghden" (N.B. dit staat in de tooneelaanwijzing.) Een der drie, Antonia, is er echter niet van gediend, omdat Spurio háár hart bezit; Sirenus ruit nu dezen tegen haar op, terwijl Lucretia door hem Sirenus bekoord, Rodrigo afwijst; en Laurentia uit gelijke oorzaak ongevoelig blijft zelfs voor een poging tot zelfmoord, door den vruchteloos smachtenden Drekans in haar bijzijn gepleegd [1]). Antonia's vader spoort haar aan Sirenus te nemen, omdat hij geld heeft. Doch haar hardop droomen, door Lucretia, en Laurentia beluisterd, en daaruit volgend gesprek der juffers, brengen zijne dubbelhartigheid aan 't licht en haar tot samenzweren. Laurentia laat hem weten, dat zij hem 's avonds, alleen, in hare kamer wil ontvangen; daar gekomen, wordt hij in den waan gebracht dat de bedoeling is: ook in haar bed; begint zich te ontkleeden — nu verschijnen de drie vertoornde bevalligheden met dolken en pistolen, en jagen hem half ontkleed de straat op.

De geslachtsnamen de la Payre, door Sirenus, en du Boys, door Laurentia gevoerd, bevestigen wat deze inhoud reeds doet vermoeden: dat het stuk gebouwd is op een Fransche novelle, die ik echter niet heb kunnen vinden.

Opmerkelijk is nog een gesprek tusschen Sirenus en Maria over den aard der Amsterdamsche jufferschap:

Sir. U brabandsche geslacht dat kan mijn [*sic*] meer vermaken
Want 't leeft met heur wat dat met handen zij aenraken
Antwerpen geeft voorwaer veel schoone dochters uyt/
Daer treckt 't hart beter na; doch waeruyt dat dit spruyt
En weet ick selver niet; dan dit kan ick bemercken/
Dat sy aerdiger zijn om liefd in ons te wercken:

---

1) Spurio en Rodrigo zijn al fraaie namen voor Amsterdammers, maar Drekans is toch nog fraaier!

Want hoofs en kluchtigh is dat over soete goet/
Dat het een huyv'ringh maeckt in 't jeughdelijcke bloet
Dit Amsterdamse goet is lomp/ plomp en onaerdigh/
En achten voor een Prins haer selven schier te waerdigh.
Ghy sult een uur of twee by haer te spreken staen/
Eer datter sal een woord haer uyt de monde gaen:
't Is al maer jae en neen/ sy weten niet te seggen.
Die met heur spreken wil/ die dient te werck te leggen
Sijn sin en sijn verstant/ in alles wat hy praet:
En sooje yets wat secht so wort Juffrou licht quaet
En so ghy haer versteurt (o mijn) so is 't verkurven/
Want in een maent sult ghy met heur niet spreken durven [1]
Daers gheen aerdigheyt in/ dit volk dat is te dom/
Sy sien al dickwils suur en weten niet waerom,
Doch nu beginnen sij een weynich oock te leeren/
Vermits sy daeghlycks veel met Brabanders verkeeren.
Daer komt het haer van daen/ 'k wet aers vuyt Amsterdam
Onder al 't Jufferschap niet een beleefde quam:
'r Is al nou laet me gaen/ je hebt hier niet verloren/
En om een kleine saeck sullen sy haer verstoren.
En isser een die wel beleeftheyt wat verbiet/
Die sal seggen: neen vaer, dat gat en boor je niet.
Van haer spreeck-woorden souden vele menschen grouwe [2]
Voor mijn ick bender een dier gantselijk niet afhouwe.
De Wterse die zijn vriendlijcker van gelaet/
En worden om een leur zoo lichtelijck niet quaet:
Want sy zijn vroolycker en aerdiger van wesen.
En worden in mijn sin voor dit gespuys gepresen.
Te Dellef zijnse in haer aensicht vrij wat schoon:
Maer ick segh 't geen ick zeg/ Antwerpen spant de kroon.
Den Haech die mach mee deur/ alleen omdat daer 't Hof is/
En dat dat volckje daer vry wat van lichter stof is.

Maria stemt hiermeê in en zingt ook nog den lof der.... Engelsche, Fransche en Italiaensche joffers:

Ons Amsterdamsche adel en komt daer gants niet by. [3]

Dit alles in den mond van een Don Juan en eene lichtekooi gelegd, is natuurlijk door den dichter spottend bedoeld. Ook hem beheerschte dus 't algemeen Amsterdamsche (maar daarom niet minder onbillijke en ondankbare) vooroordeel tegen de Brabanders; doch wij mogen hem den lof niet onthouden, dat niemand het minder grof of plomp heeft geuit, dan hij hier doet.

---

1) Thans germanisme, maar zie OUDEMANS op *derven*, 3; VERWIJS en VERDAM op *dorven*, 2.

2) Dit is nog niet de slechtste alexandrijn in dit stuk. Met één maatfout hebben we in bovenstaand 28 reeds vele gezien.

3) Ditmaal een lettergreep te veel! En wáár heeft STRUYS dien Amsterdamschen *adel* gezien?

JACOB STRUYS// Albonus// en// Rosimonda// Treur-Spel.// Op de Reghel:// *Sachtmoedigheydt in als betoont// Siet hoe de wraeck zijn meester loont*)// (Titelpl, z. n. of monogr.: A. en R. aan tafel; op den achtergrond A. door Peredus aangevallen) 't Amsterdam, voor CORN. WILLEMSZ. BLAEUW-LAECKEN, (enz.) 1631. kl. 8o.

Opdracht aan „de eersame Jonghman Sr. ANTHONI VAN DER HORST'' door VAN VELDE, waarschijnlijk de voltooier van „het daghet uyten Oosten'' en de samensteller van „de Roemster van den Amstel." [1])

Met eenige wijziging geput uit de *Tragedische Histori*, dl. IV, 19 [2]). VONDEL is met dezelfde stof niet verder gekomen dan de openings-alleenspraak; waarschijnlijk was ze hem bij nadere overweging toch te gruwelijk. ZEVECOTE heeft er een Latijnsch Treurspel van gemaakt. J. VAN ARP een lied (*Hollantsch Nachtegaeltien*, 1633, blz. 122); een ander staat in het *Antwerpener Cluchtboeck* v. 1576.

STRUYS' werk nu bestaat uit 5 „deelen" zonder splitsing in „uytkomsten". R. opent met alleenspraak:

O Ongestadich beeldt/ gheblinthockt/ die niet lijden
Kont sellif-standicheyt der staten, die de tijden
Niet onverandert laet, maer smyt het hooch ter neer/
En doet het leech-veracht ter Wolcken stijghen weer.
Verkeergraghe Fortuijn/ u vleugels ommewennen
Heeft mij u lichtheyt/ tot mijn leet/ wel doen bekennen.
Eens was *Gephiden* 't Rijck mijns Vaders: dan (o Rat
In 't drayen soo geswindt!) 'k heb moeten sien hoe dat
Het aen *Albonus* quam/ met levenscha der genen
Die hare spieren taeij en harde knaecke-benen
Tot schutten stelden; en ick (die als Aerts-Goddin
Bij 't laaghe volcken wiert ghe-eert) heb moeten in
De handen vallen/ en in vancknis zijn geslagen/
Dergeen/ noch nat van 't bloet mijner ghedoolde magen.
Dus onbestandichheyt/ bestandich sonder stant/
Met onbestandicheyt de hooghe staet aanrant,
Hij is wel veer verdwaelt, die zijnd' int hoochst gezeten
Der Troonen-glansen-rijck/ dat hij sich derf vermeten
Van een geduricheyt/ en meent soo langh hij leeft
Te dondren met zijn siem/ bij 't volck dat voor hem beeft.
Want die op heden is de grootste van de Grooten
Wort morgen/ min als slaef/ ter deuren uytgestooten.

---

1) Oud-Holland 1883, blz. 64.

2) 't Schijnt echter, dat STRUYS ook P. Diaconus (de gestis. Langob. XXVIII) geraadpleegd heeft of een geleerde vriend dit voor hem heeft gedaan; want hij noemt evenals deze den schenker HELMICHUS (maar ook, *in nom.* Helmicho!); in de Tr. Hist. Helmige. Dit weerlegt ook het vermoeden van Dr. J. A. WORP (Noord- en Zuid, XVIII, 213), dat STRUYS *Alboin ou la Vengeance* van CHRÉT. DES CROIX heeft vertaald; want daar heet die man ALMACHIDE. De punten van overeenkomst zullen dus hieruit te verklaren zijn, dat DES CROIX geput heeft uit de *Histoires tragikes*, het oorspronkelijke der *Tragedische histori*.

Die hier in 't purper blinckt/ ghedient en aenghebeen
Heeft morgen nauw een kleet/ zijn half verstijfde leen
Te decken: en die nu de schoonste spijs verachtet
Leyt dan van hongher graech/ en heete dorst versmachtet [1])

(enz., als voorbeeld o. a. BAJAZET; zij ziet dus 830 jaren vooruit). ALBONUS komt met zijn schenker HELMICHUS, PEREDUS e. a. edelen om een prachtigen maaltijd te houden.

Eet hartich, drinck eens om/ opdat *Semele*-Soon.
't Tweemaal ghebooren Kint zijn groote krachten toon.

(Een geleerde barbarenkoning!). Er wordt muziek gemaakt; daarna zingt CLIMENE (Maeght van Rosimonda) een lied op de wijze *O schoonste Personagie* [2]) tot lof der rechtvaardige en vreedzame vorsten (hier niet al te wel geplaatst, zou men zeggen). ALBONUS prijst den wijn (in de teekening zijner dronkenschap komt de Nederlandsche dichter met zijn scherp oog voor „lager leven" uit) en laat „de Groote Kop" halen en omgaan.

Lustich Heeren!
Wilt u als Helden teghens d' Indisch winner weren. [a. v. !]
Dus stil mijn suivre Helft? De kop com schenkter in/
'k Moet met u drincken/ eerst een kus mijn *Koningingh* [sic.]
Mijn hoffelijcke vrouw/ nu comt u Lief wat nader/
Daer een vroolijcken dronck wilt drincken met u vader.

Hij valt in slaap en wordt te bed gebracht. ROSIMONDA denkt na over dat „drincken met u vader", beziet den beker, ontdekt dat de bodem uit een hersenpan bestaat en leest het opschrift:

Begeerich soeckend' rijck, en leven van een ander
Moet ick nu missen 't rijck en leven met malkander
Help Vesta! Soo ick van geen kennis ben berooft/
Soo is dit been van wijlen mijn Heer Vaders hooft.
Dit is mijn Vaders pan/ O aerde wilt versincken/
Daer mijn vervloeckte man/ noch tot mijn uijt dorst drincken.
'k Merckte wel doen elck een soo starrent op mij sach
Datter wat wonders in dees Cop gelegen lagh/
Mijn vader/ ach wat is u onluck overcomen/
En mij/ die' tot een man ALBONUS heb genomen.
Dat ick de vrou moet sijn/ en gesellin in 't rijck
Van die/ die 't uwe nam en dooden te gelijck.
Dat ik moet boeten lust en vleyselijck vereenen/
Met die/ die onbeschaemt u naeckt verstroyde beenen.
Tot zijn drinckvaeten bruyckt/ bruyckt u ontvleesde Cop
Tot hulp en reycker in sijn vuyle dronckenschop.

---

[1]) Zijn deze buigingsvormen in 1630 niet opmerkelijk? 't Is waar, er moest een slepend rijm wezen
[2]) = „Zichbaare Godt, te praalen" in Hoofts zangen.

O Cop als u wel eer de maegsche dampen natten/
Als u 't behaerde vel wel eer plach te bevatten/
Heeft u een goude Croon omhelst/ niet dat het gout
U stut sou wesen/ maer ghy 't sijne wesen sout:
En nu moet ick u sien/ in d' harde aert gebonden,
Nu sie ick u gevaen/ als geel aerds-gierge honden/
Die 't gout soo seer beknelt, soo seer spant en bedroeft,
Dat zy vergeten dat tot eerens-trap behoeft.
. . . . . .
Dien Hont, dien Helschen beul sal syn vervloekte leden
By my meer strecke niet; 'k wou ik hem afgesneden
Had het onschamel lit/ doe hy de eerste rys
In gayle hitticheyt ontreynichde myn vleys.
En wist ick datter in mijn inghewant aenvaten
Zou waesem van syn zaet/ 'k sou haest door kruyden laten
Het ongheboren Kint versticken in myn lijf
Tot wrake van sijn Helsche Vaders snoot bedryf.
Wel op dan Raserny! o nacht waer zijn de Meeren
U Dochters *Tesiphoon'* [sic], *Alecto* en *Megeere*?
Waer is 't slang-hayrich goet? dat sy my nu wat raet
In blasen/ tot volbrengingh van 't voornomen quaet.
Ick hoor de droeve schim mijns doode Vaders kryten/
Die my myn stofficheyt in traecheyt wil verwyten/
O Geesje [sic] Geesje toeft/ 'k heb al een Man bedocht,
Waar door ich schynlyck sie mijn wraeck alree volbrocht.
'k Heb langh ghemerkt Helmich' dat gy my innich minden/
Dan 't deckten door ontsach; bij u sal 'k hulpe vinden
Om blycken doen hoe dat een torenighe vrou
Meer doen kan als een Man zijn dagen dencken sou. *Binnen*

(2e Deel) Climene en Peredus vrijen (gedeeltelijk in drievoeters); hij beweegt haar hem in haar kamer toe te laten. Helmichus in alleenspraak: hij heeft Rosimonda gezworen iemand te vinden om den koning te dooden, of het zelf te doen (welk begrip van *handeling* heeft toch de schrijver, die ons niet laat zien, *hoe* zij hem daarfoe brengt!) Hij ziet met verwondering, dat CLIMENES deur zoo vroeg ('t moet dus intusschen morgen geworden zijn) openstaat; gaat „terzij" om hier meer van te weten, en beluistert der gelieven afscheid tot den volgenden nacht; vertelt P. dat er iets op zijn hart ligt, doet hem geheimhouding zweren, en tracht hem over te halen om ALBONUS te dooden — opmerkelijk genoeg spreekt hij daarbij, zooals men in de 17e eeuw zeide, als „Epicurist" d. i. ontkent met volstrektheid het bestaan van goden of van een zedelijke wereldorde. — P. neemt zich voor te weigeren maar ingevolge zijn eed te zwijgen. R. besluit hem door list te dwingen. (Kan zij dan niet zelf ALBONUS vergiftigen of in slaap doorsteken?)

Uit een alleenspraak van CLIMENE[1]) vernemen wij, dat R. haar bevolen

1) Met zeer bijzonder rijmstelsel: *aaba bbcb ccdc jjkj kk.* Vóór STRUYS *Ontschakingh van Proserpina*, staat een gedicht van hemzelf, ook in dezen vorm, groot 26 regels en getiteld: „Sonnet (!)

heeft te gaan, nae hare Lusthoffs-Toorn en daar den ganschen nacht naar 't „gefluyt van PHILOMELL" te luisteren. R. begeeft zich in C.'s bed, waar PEREDUS volgens afspraak bij haar komt.

Hy gaet by Rosimonda legghèn, meenend syn boel, de Gordyn van 't Bed wat toe.
Rosimonda treckt de Gordijn schielyck open, Peredus springht uyt het Bedt, zy vat hem, vervolghende

en dwingt hem door bedreiging, hem aan te klagen omdat hij haar „ghewelt en kracht" heeft gedaan, ALBONUS te vermoorden.

(Derde deel). Alb. uit in een alleenspraak bange voorgevoelens: hij heeft in den droom zijn eerste vrouw GLOSWINDA gezien in de onderwereld, vervolgd door Rosimonda's vader; en om ze te verdrijven „gaet sitten slapen." R. vindt hem zoo, bindt zijn degen vast en roept PEREDUS.

Terwijl Peredus met 't bloodt gheweer nae Albonus toe treedt ontwaeckt hij: t gheweer vastvindende, weerdt hem met een Voetbanck,

maar wordt doodelijk gewond.

Peredus willende binnen gaen, kyckt Rosemonds uyt hem te keeren en spreekt

R. Waar heen? 't is niet gedaen, ghy hoort zyn mont noch spreken,
Gaet wilt hem beter door syn herte henen steken.
Alb. Och me! haach! 't is ghenoech. *Ros'mond, Ros'monda.*
R. Man!
Drinckt nu weer sulje uyt mijn Vaders hersen-pan.
Kom 't zal nu soo wel zijn. *Binnen.*

A. roept 's Hemels wraak over haar in, en sterft. De edelen vinden hem dood. R. komt en veinst te bezwijmen.

Sy draghen den Coninck bint [sic]
De Priester met twee knechtjes draghende een Outaer om de dooden te Offren, vervolght [sic] *van al't Hofghesin, 't Lyck van Albonus leydt pompeuselyck verselschapt met Rosimonda end haer maeghden daer by sittende.*

De Priester houdt een lijkrede. R. alleen, zegeviert, maar zou gaarne het lichaam verscheuren om den geest „hier omleech" nog te hoonen — waarop deze haar verschijnt en voorspelt dat zij haast in zijn zelschap zal wezen.

(Vierde Deel). Nadat Helmichus in alleenspraak zijn wroeging geuit heeft, gaan zij samen vluchten — en nu zijn we op eens te Ravenna, waar Longinus de Gouverneur, hun gastvrijheid biedt en bescherming toezegt.

Pausa. L. alleen vurig op R. verliefd; zij komt bij hem, en spoedig zijn

zij het eens Helmichus te vermoorden. L. zal hem meênemen op de jacht en R. hem dan een gifdrank aanbieden.

(Vijfde deel). Felix, een jager, zingt een niet onaardig jachtliedje [1]), waarin o.a. zinspeling op 's dichters naam:

Beeft nou Leeuwen en Luypaert/
Wolven/ Borssen [2])/ Beeren/
Ghy Struysen wilt wesen vervaert/
Hier laetje al jou veeren/
Vreest Hart/ Hint/ Das en wilt Swyn/
Bock/ Geyt/ Vos/ oock Haes en Conyn/
Voort al de Beesten die daer zyn/
Want al die wy konnen kryghen
Sellewe aen het Spit ryghen. [3])

Zijn makker Bierhaen prijst daarentegen in BREDEROOS taal en versvorm, en niet zonder een zweem van BREDEROOS geest,

dat edel nat mijn vaertje/
Dat men drinckt by 't vaentje/ pyntjen en paertje
Ick vroegh nae geen eten van de werelt/ bier maeckt me gesont/
O Bier zoo vet als Speck/ en soo dick als Stront/
Wegh/ wegh met eten/ Bier is ghesonder.

Men gaat ter jacht. Rosimonda alleen:

. . . . . .
Verdwaelden *Helmicho* ghy meent ick u beminne
Dan haestich ghy het zult contrarie bevinne
Al hebt ghy my tot nou
Ghebruyckt ghelijck u Vrou
Dat is geweest alleene
Niet uyt liefd' maer om dat
Door u mijn Vorst het padt
Ter Hellewaert is heene.
Mijn liefd' is nu gheleyt
Op meerder Edelheyt
Als u *Helmicho* slechte/
Ick u wel haestich raem
Te doen van mijn dees blaem
Dat ick gebruyck mijn Knechte.
Hier heb ick starck Fenijn
Dat sal u koeldranck zijn
Wanneer ghy sweet van hette/
Dat ick en *Longinus*
Dan onze liefde blus
en kont ghy niet beletten.

Hij komt, drinkt, voelt zich vergiftigd, en dwingt haar 't overschot te drinken.

R. Nu als het zijn sal/ ach laet ik vry tranen storten/
Mijn jonghe leven laes dat moet ick doch verkorten,
Nu Goden u vermaeckt [nu?] *Charon* maeckt u ree
Sy drinckt. Dat ick mach in u Schuyt verkrijghen goede stee/ [4])
Sie daer! 't Is al gedaen/ nu ben ik al gewroocken/
Maar niet de Goon die mijn dit quaet komen bestooken/
Ryst nu op uyt de Hel ghy swart beroockt ghespuys/
Barst uyt der Aarde op met vlam/ roock en ghebruys/ *enz.*

HELMICHUS bezwijmt, zij sterft; hij ontwaakt en sterft ook, almede Charon aanroepend. LONGINUS vindt beiden dood en maakt de zedelijke toepassing.

(*Wordt vervolgd.*)

---

1) In vorm = de „Chooren" aan 't slot van het 1e Bedr. in den *Stommen Ridder*.
2) „Mannetjes-beer" (ursus). Volgens 't Woordenboek buiten N. Holl. verouderd.
3) Nagevolgd in J. CLAERBOUTS „Oresto (sic) verdrukte onnoselheyt en de ramp-salige Sibyna," 1662.
4) Zij is een goede Helleensche!

DE SCHILDERS CAMPHUYSEN

DOOR

DR. A. BREDIUS EN E. W. MOES.

MET de schilders CAMPHUYSEN heeft zich een zonderling geval in de kunstgeschiedenis voorgedaan. Tot voor een kleine halve eeuw geleden zijn alle schilderijen die den naam CAMPHUYSEN droegen of volgens overlevering door een CAMPHUYSEN geschilderd waren, toegeschreven aan een lid van die familie, die er part nog deel aan had, terwijl de werkelijke schilders onbekend bleven. Toch is deze fout, waarvan HOUBRAKEN zich het eerst de tolk gemaakt heeft, en die sedert in alle handboeken en catalogi verspreid is, wel te verklaren. Men kende algemeen den begaafden en gevoelvollen dichter DIRCK RAFELSZ. CAMPHUYSEN en van zijn avontuurlijk leven waren allerlei juiste en onjuiste verhalen in omloop. Daarbij wist men, dat hij voor schilder was opgeleid. En zoo was de weg gebaand waarlangs de verkeerde opvatting zich voortplantte. Om kritiek bekommerden de oude kunsthistorici zich weinig, HOUBRAKEN het allerminst. Hij was de laatste om te bemerken, dat hij een groote dwaasheid neerschreef, toen hij beweerde, dat zijn held POTTER met geluk had nagevolgd; het kwam niet bij hem op, hoe bedenkelijk het was, dat een man die in 1627 was gestorven, iemand nabootste, die nog geen twee jaar te voren geboren was.

Eerst toen de verdienstelijke Amsterdamsche archivaris SCHELTEMA in 1858 aan het licht bracht [1]), dat er nog eenige andere CAMPHUYSENS geweest waren, die met het beroep „schilder" achter hun naam, in de Amsterdamsche huwelijksregisters geboekt waren, begon men na te denken. BURGER was ook hier weer de eerste, die in zijn onwaardeerbaar boekje over de Hollandsche musea [2]), den stier bij de hoorns vatte, en in 1860 de zaak trachtte te ontwarren. Hierin werd hij in 1867 gevolgd door T. VAN WESTHREENE Wz., die in zijn uitnemende biographie van PAULUS POTTER ook een hoofdstuk aan de CAMPHUYSENS wijdde, en in 1877 door EDOUARD FÉTIS, die toen in het tijdschrift L'Art [3]) een verdienstelijk artikel over de CAMPHUYSENS geschreven heeft, waarvan een uittreksel te vinden is in de Kunstkroniek [4]). Sedert zijn nog hier en daar, vooral door de nasporingen van A. D. DE VRIES Az. eenige nadere bijzonderheden bekend geworden, totdat in 1898 L. A. RADEMAKER in zijn voortreffelijke dissertatie over den dichter CAMPHUYSEN nogmaals het resultaat van aller onderzoekingen te boek stelde.

Wel was men onderwijl vrij algemeen bij het toedeelen van de schilderijen van den dichter afgestapt, maar toch bevatten nog alle korte biographieën in catalogi min of meer foutieve opgaven. Daarom achten wij het meer dan tijd, thans voor goed den staat van zaken aan de hand van archiefstukken en kunstwerken bloot te leggen, en zullen daarom achtereenvolgens de verschillende leden der familie behandelen, die het penseel gehanteerd hebben.

De eerste die ons van déze naar het schijnt aanzienlijke familie bekend geworden is, woonde te Gorinchem en was „een chyrurgyn, genaemt mr. RAFEL, een man van meer als gemeene konst en seer redelijk van oordeel, als oock van leeven, hij was óm sijn hulpsaemheyt en minlijkheit van het gemeen seer bemind". Deze was gehuwd met MARIA VAN MASEIK „van een sonderlinge godvrugtigheit onder de Doopsgesinten, aerdende na haar vader HANS VAN MASEIK, een coopman, die hem om de belijdenis des geloofs te Gorkum liet onthalsen" [5]).

Uit dit echtpaar zijn ons de namen van twee zoons bewaard, GOVERT en DIRCK, waarvan de eerste veel ouder geweest moet zijn dan de laatste, want

---

1) Navorscher VIII, p. 16.
2) W. BURGER, Musées de la Hollande, II, Bruxelles 1860, p. 238—244.
3) L'Art, 1877, p. 37, 38, 63—67.
4) Kunstkroniek, Nieuwe Serie, I (1878), p. 28, 29.
5) Ms. CAMPHUYSEN, RADEMAKER p. 256.

toen in 1594 de moeder stierf en de vader niet lang daarna, en DIRCK misschien den leeftijd van ongeveer tien jaar bereikt had, was GOVERT, die hetzelfde vak als zijn vader beoefende, reeds gehuwd. Deze, den gunstigen aanleg van zijn jongeren broeder kennende, had hem in de leer gedaan bij den schilder

DIRCK GOVERTSZ.

Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat deze DIRCK GOVERTZ., die de beide namen der broeders in zijn naam vereenigde, tot dezelfde familie behoorde, maar zekerheid hieromtrent konden wij niet verkrijgen. DIRCK GOVERTSZ. is trouwens ook als schilder nog vrijwel een onbekende.

De eenige keer dat hij in eenig archiefstuk genoemd is, was toen in 1627 te Gorinchem de kohieren van de haardsteden werden opgemaakt. Daarin komt „DIRCK GOVERTSZ. schilder" voor met vier schoorsteenen „op het Westendt in het quartier van den Langen Dijck" 1). HOUBRAKEN noemt hem den meester van HENDRICK VERSCHURING. Dat verplaatst zijn werkzaamheid heel wat later, want diens leerjaren bij hem vielen van zijn achtste tot zijn dertiende jaar, m. a. w. van omstreeks 1635 tot omstreeks 1640. En HOUBRAKEN noemt hem daarbij portretschilder. Maar hierbij dient opgemerkt, dat HOUBRAKEN zijn biographie van VERSCHURING geheel ontleend heeft aan ROGER DE PILES' *Abrégé de la vie des peintres*, en deze spreekt slechts van „un peintre de Gorcum qui ne faisoit que des portraits". Dat die schilder DIRCK GOVERTSZ. heette, maakte eerst HOUBRAKEN er bij, en dat deze alleen portretten schilderde is beslist onjuist. Immers 27 Juni 1636 verbond de kerkschilder JOHANNES VAN VUCHT zich, aan DAVID VAN HOOGENHUYSEN te Amsterdam te leveren „een schilderij sijnde een keucken, gemaect naer een schilderij van Mr. DIRCK GOVERTSZ." 2). En in den inventaris van den inboedel van MARIA ROCHATIUS, weduwe van CORNELIS VAN BORCHAREN, Raad en Vroedschap van Gorinchem, opgemaakt in 1698, vinden wij „In 't zalet. Een dito (d. i. schilderij) grooter, boven de kast, van DIRCK GOVERTSZ.", boven op de voorkamer „Twee stucken van DIRCK GOVERTSZ." en op de achterkamer „Een dito met eenig wilt van DIRCK GOVERTSZ." 3).

Tot op zijn achttiende jaar, dus tot omstreeks 1604, bleef de jonge DIRCK RAFELSZ. CAMPHUYSEN bij dezen DIRCK GOVERTZ. „daar hij inde kunst seer avanceerde en scheen een uitsteeck in de selve te sullen worden; hij kon

1) OBREEN's Archief VII, p. 309.
2) Oud-Holland IX, p. 45.
3) ORREEN's Archief VII, p. 309, 310, 311.

soo aardig met de pen arceeren, dat hy meenig mensch met sijn teykeningen abuseerde, die het voor een prent aansaagen, gelijk ik selfs nog soo een in mijn hand heb gehad", enz. [1]).

Van nu af heeft de verdere levensloop van DIRCK RAFELSZ. CAMPHUYSEN geen belang meer voor de kunstgeschiedenis.

Door zijn broeder voor de kunst te willen laten opleiden, had GOVERT blijk gegéven een open oog daarvoor te hebben. Geen wonder, dat toen hij zag, dat de poging bij DIRCK aangewend, niet gelukte en hij bespeurde dat zich ook bij zijn eigen kinderen dezelfde aanleg vertoonde, hij met hen hetzelfde probeerde. Twee kinderen zijn ons van hem bekend, RAFEL en JOCHEM. Met hen beiden was hij gelukkiger.

RAFEL GOVERTSZ. CAMPHUYSEN

was in 1597 of 1595 geboren te Gorinchem. Het aantal schilders was daar zeker niet groot, en niet onwaarschijnlijk is het, dat ook zijn leermeester DIRCK GOVERTSZ. geweest is. Maar overgeleverd is ons noch van zijn leerjaren, noch van zijn werkzaamheid in zijn vaderstad iets, en wij vinden hem eerst terug wonende te Amsterdam in 1626, toen 24 Oct. van dat jaar daar de ondertrouw werd aangeteekend van: „RAPHEL CAMPHUYSEN, van Gorkem, schilder, oud 28 jaer, wōn op de Coninxgracht, voort 2e gebodt, sal des vaeders consent moeten blycken, en MACHTELT CROSÉ VAN HERSBERGHE out 32 jaer, geen ouders hebbende, geass. met haer nicht SOPHIA RANNIX, wōn als voren. — GOVERT RAEPHELSZ. CAMPHUIZEN, de vader, verclaert te consenteeren in 't huwelyck voorz. — Nota dat dese personen getrouwt sijn tot Sloterdyck den 15 Nov. 1626 door MATTHYAS MEURSIUS predicant te Sloterdyck" [2]).

Het eenige kind uit dezen echt, waarvan wij melding gemaakt vonden, werd spoedig na de geboorte ten grave gedragen: „RAFEL CAMPHOVEN [schrijffout] achterburgwal, kind onder den arm, begraven in de Nieuwe Kerk 6 Oct. 1627".

28 Dec. 1642 was RAFEL CAMPHUYSEN te Amsterdam getuige bij den doop van CORNELIA, een dochtertje van AERT VAN DER NEER [3]). Nog eenmaal vinden wij hem in een acte vermeld: 12 Aug. 1657 verklaart RAPHAEL CAMPHUYSEN, schilder, oud 58 jaren, dat JOHANNES VAN VRATUM „plaetsnijder en mutsedrucker" een eerlijk en braaf man is. [4]).

---

1) Ms. CAMPHUYSEN, RADEMAKER, p. 256, 257.
2) Oud-Holland, III p. 73.
3) Oud-Holland III, p. 234.
4) Prot. Not. JOHS. HELLERUS te Amsterdam.

23 Oct. 1657 werd in de Nieuwe Kerk begraven: „RAEPHEL CAMPHUYSEN, op de Keisersgraft..... *f* 10.13 [1]).

Met deze weinige archivalische gegevens moeten wij ons tevreden stellen[2]). Er is echter een belangrijke mededeeling bij. Hij hield in 1642 een kind van AERT VAN DER NEER ten doop, en was dus klaarblijkelijk bevriend met dien beroemden schilder van ijsgezichten, maneschijnen en branden. En nu is het wel opmerkelijk, dat RAFEL CAMPHUYSEN juist in diezelfde genres zijn beste producten heeft geleverd. Maar hij was een jaar of vijf ouder dan VAN DER NEER. En HOUBRAKEN vermeldt, dat deze aanvankelijk „Majoor geweest is by de Heeren VAN ARKEL", dus te Gorinchem. Is de gevolgtrekking te gewaagd, dat CAMPHUYSEN de kiem gelegd heeft van het talent, dat zich in VAN DER NEER zoo schitterend heeft ontwikkeld?

Gaan wij nu na, wat er van de werken van RAFEL GOVERTSZ. CAMPHUYSEN overgebleven is. Helaas draagt geen enkel een jaarmerk. Maar tot zijn oudste werken behoort een viertal, dat stellig nog door hem te Gorinchem is geschilderd, want het werd aangetroffen in den boedel van den ouden HERMAN SAFTLEVEN, den vader der bekende schilders CORNELIS en HERMAN SAFTLEVEN, die deze stukken zonder twijfel had door zijn Gorkumsche relaties. De inventaris van dezen boedel was opgemaakt in 1627 en de vier bedoelde schilderijen staan er in beschreven als „een Maanschijn van CAMPHUIJSE.... *f* 6 gld., Een boom van KAMPHUYSEN, Een maneschyn van KAMPHUSEN, en Een brandeke van KAMPHUSEN" [3].)

Van zulke maneschijnen zijn twee zeer goede exemplaren in het Museum te Dresden, beide een dorp aan een rivier te zien gevend met de maan schijnend door de wolken. Ofschoon het eene duidelijk gemerkt is: R. CAMPHUIJSEN, en op het andere ook nog te onderscheiden is.....PHUYSEN, werden ze sedert 1754 gecatalogiseerd als producten van ADRIAEN VAN DER CABEL, die NB eerst in 1631 is geboren. Na den gebruikelijken overgang DIRCK RAFELSZ. CAMPHUYSEN gaf eerst KARL WOERMANN ze aan den waren meester terug. Op het eerste staan rechts huizen door boomen omgeven aan den oever en links een kerk en een molen, waarvoor onder de boomen eenige personen om een vuurtje staan. Op het andere staan rechts en links aan beide oevers huizen onder de

---

1) Oud-Holland III, p. 73.

2) In een catalogus van de firma MART. NIJHOFF te s Gravenhage kwam voor een „Request van THEOD. JORUSSEN aan de Magistraat van Harlingen om te mogen verloten eenige deftige schilderijen van zijn stijfzoon RAPHAEL VAN CAMPHUYSEN, 1640 fol". Met dezen stiefvader weten wij geen weg.

3) OBREEN's Archief V, p. 125, 129.

boomen; hier staan kerk en molen rechts, terwijl in het midden een scheepje zeilt en links op den voorgrond onder hooge boomen een groepje personen om een vuurtje staat. Beide stukjes zijn 47 cm. hoog en $63^1/_2$ cm. breed, en op paneel geschilderd.

Daarentegen heette een rivierlandschap in het Museum te Brunswijk, dat slechts met de initialen R. C. gemerkt is, toen het nog in het slot te Saltzdahlum hing en ook later REYNIER COVYN. Op den voorgrond staat aan den rechter oever een visschershut waarbij visschers bezig zijn een bootje op het land te trekken en op den linkeroever iets meer op den achtergrond een groep huizen tusschen boomen; verschillende bootjes verlevendigen de rivier; op een weg spreekt een vrouw met een man die een mand op het hoofd draagt, terwijl anderen tonnen op het hoofd dragen; op den achtergrond steekt boven de boomen een toren uit (h. 39½ br. 55½, P.) [1]).

Evenzoo (R. C.) gemerkt is een winterlandschap in de Universiteit te Stockholm, gelegateerd door de Wed. HELENA BERG—BLIGH. Rechts op den voorgrond strekt zich een groot dorp uit; vooraan een boerenhut tusschen de boomen, waarnaast een slede met twee figuren en een man die zijn schaatsen aanbindt. Op het ijs bewegen zich tal van figuurtjes. Op den achtergrond in het midden een met riet bedekte schuur en verder een toren en een windmolen (h. 53 br. 84, P.).

En ook een landschap met badenden in het Museum Kunstliefde te Utrecht, waaraan het geschonken is door den heer G. A. G. F. MOLLINGER. Aan den voet van twee hooge boomen op den voorgrond links staan zeven personen gereed zich in het water te begeven; rechts een weide met koeien en boerenwoningen; op den tweeden grond een weg waarop een reiswagen en een chais en in het verschiet een stad (h. $51^1/_2$ br. 82, P.).

Voluit gemerkt en fraaier is een klein landschapje in het Rijksmuseum te Amsterdam, afkomstig van de verk. coll. GIJSBERT DE CLERCQ, Amsterdam 1 Juni 1897. Een weg voert naar een bruggetje dat toegang geeft tot een links gelegen boerderij; rechts strekken zich tot aan den horizon weiden uit, met in het verschiet een dorp; de ondergaande zon kleurt de lucht rood (h. 46 br. 63½, P.).

Evenzoo een landschap met een slapenden herder in het bezit van den schilder LENBACH te München. die het kocht uit de coll. RUPRECHT aldaar (h. 49 br. 63, P.), een landschap met een maneschijn in de Galerie te Schleisheim (h. 49 br. 63, P.), een winterlandschap met schaatsenrijders in de coll.

---

[1]) Het monogram is afgebeeld bij H. RIEGEL, Beiträge zur niederländischen Kunstgeschichte, II, p. 354.

RAPHAËL CAMPHUYSEN

R. K. M. G. v. S. Amsterdam

Verzameling Thieme, Leipzig

LIECHTENSTEIN te Weenen, voor 2850 Mark aangekocht op de verk. coll. PEIN uit Berlijn te Keulen 1888, en afgebeeld in den veilingscatalogus. „Schön componirt, leuchtend und warm im Ton, fett und breit behandelt" noemde BODE het stuk, betuigende dat de meester ALBERT CUYP soms nabij komt [1]).

En een winterlandschap dat Consul THIEME te Leipzig in 1887 van den kunstkooper MARTIN COLNAGHI te Londen gekocht heeft, en dat zeer de aandacht getrokken heeft op de tentoonstelling van oude kunst, in 1889 te Leipzig gehouden (h. 48 br. 63, P.). Daar wij van dit prachtstukje een afbeelding geven kan een beschrijving achterwege blijven. BODE die in het galerijwerk, dat de heer THIEME over zijn verzameling heeft uitgegeven een overzicht van de Hollandsche schildersschool geschreven heeft, laat zich naar aanleiding van dit breed en vet gedaan werk, waarin vooral de lucht aan VAN DER NEER doet denken, aldus over den meester uit. „Ein Künstler, der unter den ersten in dieser Weise in Amsterdam die Landschaft behandelte, bald Waldeingänge, flache buschige Landschaften bei Abendlicht und gelegentlich auch Winterlandschaften malt, ist der in neuester Zeit wieder beachtete RAPHEL CAMPHUYSEN" [2]). Hoogstwaarschijnlijk, zoo niet zeker, is deze schilderij dezelfde die 21 Juni 1819 met het kabinet DE BURTIN te Brussel verkocht werd, en die FRANÇOIS XAVIER DE BURTIN in 1805 beschrijft als in zijn bezit. Hij noemt er het kasteel achter de boomen Crayenburg tusschen den Haag en Delft. Ook hij was getroffen door de bijzondere qualiteiten van dit stukje, en ging zelfs zóó ver, te beweeren, dat hem maar één winterlandschap bekend was, waarin het den kunstenaar volkomen gelukt is, de monotonekleur van den sneeuw te verlevendigen door den gloed van de zon, en die ééne schilderij was deze CAMPHUYSEN [3]).

Ook op veilingen kwamen in den laatsten tijd eenige gemerkte stukken van RAFEL CAMPHUYSEN voor, die aan den juisten meester toegeschreven waren, bv. op die van de coll. HOUCK uit Deventer, Amsterdam 7 Mei 1895. Bij een riviertje, waarvoor een steenen bruggetje, staat een zeer vervallen boerenhuis; op den voorgrond rechts vraagt een bedelaar iets aan een heer; op den achtergrond links aan den overkant van het water steekt boven de boomen een kerktorentje uit en ziet men nog eenige woningen en een molen. Het stuk is gereproduceerd in den catalogus en werd voor *f* 825 gekocht door den kunsthandelaar KOEKKOEK te Londen (h. 47 br. 62, P.). En op de verk. coll. HÖCH te München, 19 Sept 1892. Links op den voorgrond kijken bij een zwaren boom een oud man en een oud vrouwtje naar de schaatsenrijders op de ijsvlakte; aan den overkant

1) Graphische Künste, XVII p. 94.

2) Galerie ALFRED THIEME in Leipzig, mit Einleitung von WILHELM BODE herausgegeben von ULRICH THIEME, Leipzig 1900.

3) FR. X. BURTIN, Traité historique pratique etc., Bruxelles 1805, I, p. 24, II p. 164, 165.

staat rechts aan den oever een boerenhofstede en ziet men in het verschiet de huizen en de kerk van een stad (h. 38½ br. 43, D.).

Naar aanleiding van deze gemerkte stukken was het niet moeielijk den schilder nog eenige andere toe te schrijven. Zoo draagt thans een landschap in het Museum te Aschaffenburg, dat vroeger onder de anonymen gerangschikt was, zijn naam. Het geeft een steenen sluis te zien waarover een herder drie runderen drijft; vooraan is een bootje met een fuik en een vrouw met twee kinderen en op den tweeden g.ond ligt aan het water een dorp met een koets vóór een herberg (h. 96 br. 139, D.). Ook de verzameling GLITZA te Hamburg bezit een winterlandschap, dat thans aan hem is toegeschreven. Kleine figuurtjes van schaatsenrijders, sleden en kolfspelers verlevendigen het tafereeltje (h. 39 br. 65, P.), en in de verzamelingen DAHL te Düsseldorf en PELTZER te Keulen bevinden zich eveneens dergelijke stukken, het laatste een maneschijn.

Gelijk van zelf spreekt was RAFEL CAMPHUYSEN tijdens zijn leven en kort daarna niet zulk een onbekende, als hij later geworden is, zoodat zijn naam nog al eens in oude inventarissen aangetroffen wordt, meestal als de schilder van maneschijntjes. In 1646 was bij FREDERICK SCHOONSTEEN te Amsterdam „een stuck van RAPHAEL CAMPHUYSEN", in 1666 werd in den boedel van JAN CLAESZ. VAN GORCUM, wonende te Amsterdam „een grootachtigh lantschap schildery van RAPHAEL CAMPHUYSEN" op *f* 8.— getaxeerd, in 1688 liet JACOB VALCKMAN „een lantschapje door R. CAMPHUYSEN" na, in 1670 hing bij ABRAHAM FABRITIUS „in de keucken een maneschyntje van R. CAMPHUYSEN" en „in de binnecamer agter 't voorhuys" een dergelijk schilderijtje, de 25 Nov. 1671 overleden Amsterdammer NICOLAES VAN BAMBEECK had „twee maneschyntjes van CAMPHUYSEN", en om nog één voorbeeld te noemen, in 1674 was in den boedel van AGATHA DOLFYNS, weduwe van HENDRICK BEETS, te Amsterdam, „een maneschyn door R. CAMPHUYSEN".

Vermoedelijk was hij de schilder van „een ouwerwets dogh fray lantschap van CAMPHUYSEN, door COLYNS gestoffeert", dat in 1687 voorkomt op den inventaris van den kunstkooper HENDRICK MEYERINCK te Amsterdam.

Minder gelukkig waren wij met onze nasporingen naar het leven en de werken van RAFEL's jongeren broeder

JOCHEM GOVERTSZ. CAMPHUYSEN.

Wat diens levensbijzonderheden betreft, zijn de gegevens nagenoeg gelijk aan die van RAFEL. Hij was te Gorinchem geboren in 1601 of 1602, vestigde zich omstreeks 1621 te Amsterdam en huwde daar in 1627. Zijn ondertrouw

op 20 Februari van dat jaar is als volgt geboekt: „JOCHEM CAMPHUYSEN, van Gorkum, out 25 jaer, geen ouders hebbende, schilder, geassisteert met RAPHEL CAMPHUYSEN, zyn broeder, woonende (6 annis) over de Gasthuysmeulenbrugh, en HEYNDRICKJE JACOBS, out 20 jaar, geen vaeder hebbende, geassisteert met haer moeder HARMTJE HENDRIX, woonende aen de Heiligewechpoort. — Dese persoonen zyn getrouwdt den 7 Meert 1627 tot Sloterdyck, door M. MEURSIUS, Predt. aldaer" [1]). Hoe met deze verklaring, dat HEYNDRICKJE JACOBS geen vader meer had, de acte in overeenstemming te brengen is, dat „JOCHEM CAMPHUYSEN, schilder" 15 Februari 1639 als man en voogd van HENDRICKJE JACOBS *f* 500.— erft van JACOB JANSZ., lijnslager, zijn schoonvader, begrijpen wij niet [2]). Nog weten wij wanneer hij stierf, want 21 Jan. 1659 werd in de Nieuwe Zijds Kapel begraven: „Een man, JOCHEM CAMPHUYS, schilder, comt van het water, by die vrouwensteegh, int witte klaverblat; 2 kinder" [3]).

11 Juni 1664 attesteert „HENDRICKJE VAN GELDER, wed. van sal. JOCHUM CAMPHUYSEN, in sijn leven schilder, out 58 jaren" over turf. Getuige was [4])

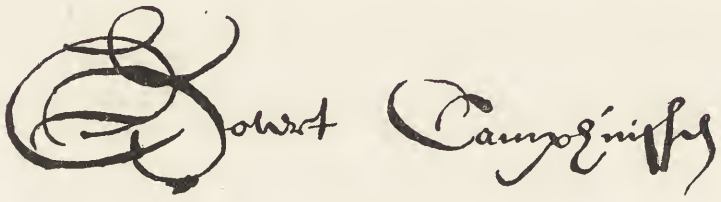

De weduwe overleed in het begin van Juli 1665. 15 Sept. 1665 verklaart „ANNETJE BERENTSdr., out 17 jaer, ten verzoeke van MARGARETHA CAMPHUYSEN, huijsvrouw van JACOB TIN, dat by deposante, op het Water, gewoont heeft HENRICKJE JACOBS, wed. van JOCHEM CAMPHUYSEN, des requirants moeder, welcke in 't begin van de maent Julij is overleden [5]).

Op de tentoonstelling van oude schilderijen, in 1886 te Düsseldorf gehouden, waren twee landschappen, beide gemerkt Φ C, ingedeeld bij de onbekende Hollanders (n°. 162 en 163). Het eene was ingezonden door den heer CARL PAGENSTECHER te Elberfeld en vertoonde een rivier met rechts een met boomen beplanten oever, waartusschen eenige daken van huizen zichtbaar waren, en verder op den achtergrond de torens van een kasteel; op de weilanden links

1) Oud-Holland, III p. 73.
2) Protocol not. F. VAN BANCHEM te Amsterdam.
3) Oud-Holland, III p. 73.
4) Prot. notaris H. WESTFRISIUS te Amsterdam.
5) Prot. notaris J. H. LEEUWEN te Amsterdam.

graast vee, op den voorgrond zijn twee wandelaars met elkaar in gesprek (h. 40 br. 60, P.). Thans maakt het deel uit van de collectie DAHL te Düsseldorf. Wijlen de heer WERNER DAHL heeft ons in de gelegenheid gesteld er bijgaande afbeelding van te publiceeren. Het andere behoorde den heer NELLES te Keulen. Vóór een boerenhofstede in een bosch staan een man en een vrouw samen te praten, terwijl een jongen een haan onder den arm houdt; rechts over een rivier uitzicht naar een dorp, gedeeltelijk tusschen de boomen verscholen (h. 59 br. 82, p.) [1]).

Toen een onzer in de *Kunstchronik* [2]) een landschapje met een geheel gelijk monogram besprak, dat in 1890 op de veiling coll. Dr. WEINHAGEN te Keulen voor 125 Mark toegewezen werd, sprak hij reeds het vermoeden uit, dat onder die initalen de naam van JOCHEM CAMPHUYSEN verscholen was, en die meening wordt nog door ons voorgestaan. Ook in de verzameling van wijlen den heer HUGO TOMAN te Praag waren in 1888 twee ovale landschappen met hetzelfde monogram gemerkt. Op het eene vertoonde zich rechts een kronkelende rivier, en links zware boomen en kreupelhout, waaronder in kleine figuurtjes de boden van Joseph in Benjamin's zak den gouden beker vinden (h. 40½ br. 30, P.). Ook de tegenhanger had vermoedelijk een bijbelsche stoffage, waarvan de beteekenis ons evenwel niet duidelijk is; over een brug gaan twee mannen en een vrouw en drijft een herder drie koeien, gevolgd door een ouderen herder met een kudde schapen; op den voorgrond zwemmen eenige eenden, terwijl achter de brug links een groote boom en kreupelhout aangebracht is, waarboven eenige huizen en een kerktoren uitsteken.

Op naam van JAN LOOTEN bevindt zich in het museum te Bordeaux een landschap dat eveneens met dit monogram gemerkt is. Ook hier een brug over een riviertje met aan beide oevers huizen; rechts wordt een landweg door hooge boomen beschaduwd; aardige figuurtjes verlevendigen het fijn gevoelde landschap. Het werd in 1829 verworven uit de coll. LACAZE (h. 50 br. 70, P.).

Ook bij den heer BRANTS te M. Gladbach en in de collectie GLITZA te Hamburg bevinden zich twee landschapjes, voorzien van hetzelfde monogram. Het laatste vertoont een weg tusschen huizen en boomen, waarop een in het rood gekleede ruiter (h. 39 br. 49 P.), terwijl op de tentoonstelliug van oude kunst, in 1883 te Berlijn gehouden, door den heer R. STÜVE te dier stede een landschap met rotsen ingezonden was met een monogram dat J. G. C. gelezen werd, en aan JACOB GERRITSZ. CUYP was toegeschreven. Ons wil het evenwel voorkomen,

---

1) Dit stukje was niet op de veiling der collectie NELLES, Keulen 16 Dec. 1895.
2) Kunstchronik, N. F., II p. 129.

JOCHEM CAMPHUYSEN.

Coll. Dahl te Düsseldorf.

TYP. DER BOEK-, KUNST- EN HANDELSDRUKKERIJ V/H GEBR. BINGER, AMST.

dat die G. door de J. heen een O. is, en JOCHEM CAMPHUYSEN de schilder van het stukje [1]).

Waar alleen CAMPHUYSEN bij eenig landschap vermeld is, zonder letter of voornaam, moeten wij twijfelen welke de bedoelde is. Een rotsachtig boschrijk landschap met een waterval, dat in 1843 in de collectie HOLLANDT te Brunswijk was (h. 1′ 6″ br. 2′, D.) wordt door PARTHEY [2]) voluit gemerkt genoemd, waar toch natuurlijk bij DIRCK opgeborgen. Wij hebben het stuk niet terug kunnen vinden, maar de korte beschrijving doet meer aan de weinige stukken van JOCHEM dan aan die van RAFEL denken.

Geheel geen oordeel kunnen wij hebben over mededeelingen uit oude inventarissen, want slechts zeer zelden werd hierbij de voornaam genoemd. Alleen werden op de verkooping van de verzameling van BOUDEWYN DE MAN te Delft in 1644 „twee lantschappen van JOACHIM CAMPHUYSEN" voor *f* 7.— verkocht, en bezat in 1674 Dr. PISO te Amsterdam „een boereschuyr van JOACHIM CAMPHUYSEN".

De landschappen van dezen meester dragen meest een nog wat ouderwetscher karakter, dan die van zijn broeder RAFEL. Sommige hebben overeenkomst met de vroegste werken van AERT VAN DER NEER. Zijn bosschen en geboomten neigen naar het zwarte; het gebladerte is zeer fijn uitgevoerd en zijne stoffage ook minutieus gepenseeld. Toch spreekt er een ernstig gevoel voor het schoone van het landschap, meestal bij avondschermering, uit zijn schilderijen. Laten wij hopen, dat één werk van dezen schaarschen meester nog eens het eigendom worde van een onzer publieke verzamelingen!

GOVERT DIRCKSZ. CAMPHUYSEN.

Boven hebben wij gezien dat ook DIRCK RAFELZ. CAMPHUYSEN, de oom van de beide pas behandelde landschapschilders aanvankelijk voor schilder was opgeleid, maar dat hij omstreeks 1604 de beeldende kunst vaarwel zei, om zich aan de studie te wijden. Voor zijn veelbewogen leven verwijzen wij naar de het onderwerp geheel uitputtende monographie van L. A. RADEMAKER [3]) en brengen slechts in herinnering, dat hij 11 April 1613 te Dordrecht in het huwelijk trad met ANNA VAN ALENDORP GOVERTSDR. Zijn schoonbroeder JOHANES VAN ALENDORP bezorgde hem spoedig daarna een bestaan te Gorinchem, waar zijn oudste zoon geboren werd, WERNER, genoemd naar den vader van Mevrouw VAN BOETSE-

1) Jahrbuch der Kgl. preussischen Kunstsammlungen, IV p. 203, 204.
2) G. PARTHEY, Deutscher Bildersaal, I, Berlin 1863 p. 240.
3) L. A. RADEMAKER, DIDERICUS CAMPHUYSEN, Gouda 1898.

LAER, die het kind ten doop hield. Kort daarna kreeg hij een betrekking aan de Hieronymusschool te Utrecht. Hier werden geboren zijn dochter ELISABETH, genoemd naar de freule VAN BOETSELAER en zijn zoon RAFEL, genoemd naar zijn vader. Het gebruik bracht mede, dat een volgende zoon naar moeders vader genoemd werd, en daarom was GOVERT vermoedelijk de daarna geboren zoon. GOVERT zelf gaf in 1647 op, dat hij toen 23 jaar oud en te Gorinchem geboren was. Toch is dit laatste denkelijk niet juist, want de ouders woonden daar toen niet. 17 Mei 1617 was de vader benoemd tot predikant te Vleuten, welke plaats hij echter reeds in 1619 door de bekende beroeringen in de kerk moest verlaten. Sedert begon voor hem een zwervend leven. Verbannen uit de Vereenigde Provintiën begaf hij zich aanvankelijk naar Waalwijk. Hier schonk omstreeks November 1619 zijn vrouw hem weer een kind, maar wij weten niet, of dit in het leven bleef. Bedektelijk vertoefden CAMPHUYSEN en zijn vrouw daarna eenigen tijd te Amsterdam, om in het voorjaar van 1620 een veilige schuilplaats te Norden in Oost-Friesland te vinden. Maar reeds in Oct. 1622 begon het reizen en trekken opnieuw. Eerst bood Harlingen en na een jaar Ameland een veilig verblijf, tot hij in het einde van 1623 of in het begin van 1624 te Dokkum en nu voor goed een schuilplaats vond. Is de leeftijdsopgave, door GOVERT in 1646 gegeven, juist, dan zal hij vermoedelijk te Harlingen, op Ameland of te Dokkum geboren zijn, en bedoelde hij met Gorinchem als geboorteplaats slechts, dat zijn familie daar eigenlijk thuis behoorde.

9 Juli 1627 brak voor DIRCK RAFELSZ. CAMPHUYSEN eindelijk het uur der verlossing aan en stierf hij. Op de ontwikkeling van zijn zoon GOVERT heeft hij dus geen invloed meer kunnen uitoefenen. Zijn aanleg voor de beeldende kunsten had trouwens niet belet, dat zijn sympathie ervoor geheel was verdwenen, zoodat hij zelfs een philippica schreef „Tegen 't Geestig-Dom der Schilderkonst, straf-rymen of anders Idolenchus, uyt het Latyn vertaald",[1]) waarin hij hevig uitvoer tegen de schilderkunst.

De weduwe bleef aanvankelijk te Dokkum. Later trok zij naar Amsterdam[2]), wanneer is niet bekend, maar stellig vóór 1643, en wij hebben dus geen gegevens, waar GOVERT zijn kinder- en jongelingsjaren heeft doorgebracht.

11 Sept. 1643 verklaren te Amsterdam eenige personen, waarbij de vrouw van

---

1) Stichtelycke Rymen, Haerlem 1645 p. 399.

2) Zij stierf eerst te Amsterdam in 1668. Haar begrafenisbriefje berust in de Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden: „Anno 1668, tegens Dinghsdagh, den 4. September, werd U. E. ter Begraffenisse gebeden, met ANNA VAN ALLENDORP, weduw' wylen DIDERICK CAMPHUYSRN, in zijn leven Remonstrants Predicant, moeder van RAPHAEL CAMPHUYSEN, en GODEFRIDUS CAMPHUYSÈN. Voor-aen op de Linde-graft in 't Wapen van Vlaerdingen, aen de Noortzy. Ten een uur als Vriendt in Huys te komen om voor twee uuren precijs te sijn in de Noorder Kerck".

JOHANNES VAN VRATUM [1]), hoe waar is „dat ANNETJE CAMPHUYSEN, moeder van GOVERT CAMPHUYSEN, Schilder, tot diversche en verscheyde malen heeft geseijt, dat de gemelte GOVERT CAMPHUIJSEN, haer soon, de dochter van de requirant [TRIJNTGE BITTERS, huijsvrouw van JAN BITTER, cleermaker], hadde geconterfeyt ende geschildert, welck conterfeijtsel sij ende van gelycken haer soon, de requirant geschoncken ende vereert hadden; ende dat de gemelde GOVERT CAMPHUIJSEN tot diversche reijse tegens haer getuyge heeft gesegt, dat hy des requirants dochter, genaemt GRIETJE BITTERS hadde geconterfeijt, en dat hij haer hetselve conterfeytsel hadde geschoncken voor groote dienst en vrientschap die hy ende sijne moeder ten huijse van de requirant genoten hadde" [2]).

9 Febr. 1647 is de ondertrouw aangeteekend van „GOVERT CAMPHUYSEN, van Gorkum, schilder, out 23 jaer, wonende op de Lindengracht, noch een moeder hebbende, geassisteert met syn broeder RAPHEL CAMPHUYSEN [3]), en NELLETJE FRANCKEN [4]), van Amsterdam, out 20 jaer, wonende op de Roosegracht, geassisteert met ANTHONI FRANCKEN, haer vaeder" [5].

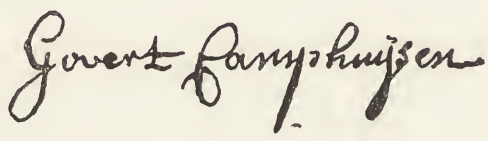

Een eerste kind uit dit huwelijk, dat 24 Febr. voltrokken werd, is zeer jong ten grave gedragen: „22 Juni 1648, in de Nieuwe Kerk. Een kind van GOVERT CAMPHUYSEN in de Roosestraet". 24 April 1650 werd zijn dochter LYSBETH gedoopt.

Toen hij nog bij zijn moeder op de Lindegracht woonde, dus achter de Noorderkerk, schreef JOHANNES MOLINAEUS hem een brief, waarin deze den voornaam N. invulde. Dit bracht RADEMAKER in den waan, dat er nog een zoon van den dichter geweest is, wiens voornaam met een N. begon, doch dit

---

1) Dezelfde „plaetsnijder en mutsedrucker", omtrent wien een jaar te voren RAFEL GOVERTSZ. CAMPHUYSEN een gunstig getuigenis had afgelegd.

2) Prot. not. J. DE GRAEFF te Amsterdam.

3) Deze RAPHEL CAMPHUYSEN zou volgens een notitie op het begrafenisbriefje van zijn moeder, in het Friesch Genootschap te Leenwarden, waarop al de kinderen geschreven waren, ook schilder geweest zijn. Dit is niet geheel juist, want er is slechts een afschrift van zulk een opgave, en deze copie gaat blijkens het schrift niet verder terug dan tot het midden der achttiende eeuw. Maar wat erger is, het medegedeelde verdient geenszins vertrouwen; ook het sterfjaar van den vader is 1626, dus één jaar te vroeg opgegeven. Er staat overigens over dezen RAPHEL: „RAPHEL KAMPHUYSEN. Volgens begravenis Briefje Op 't kathuysers Kerkhof 1691 den 6 Juni, geweest schilder".

4) Haar moeder ANNA VAN GLABBEECK was verwant aan JOHANNA VAN GLABBEECK, de vrouw van den schilder WILLEM ORMEA te Utrecht.

5) Oud-Holland III, p. 73.

is niet juist. De brief bevindt zich in het archief der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam en luidt:

Aan N. KAMPHUYSEN.
Schilder woonende achter de Noorder Kerk.
Tot Amsterdam.

Waarde Vriend en Broeder in Christo.

Hier nevens gaan de printen, tekeningen en schetzen, daar ik UE^{e} in de voorlede week van gesproken hebbe. UE^{e} kuntze eens doorzien, en dan overwegen wat UE^{e} raadzaam oordeelt om der mede te doen. Mijn advijs zoude zijn, dat UE^{e} eens zien zoude, of ze op de verkopinge van Schilderijen van EVERDING aan de man konden raken, te weten als de schilderyen opgeveilt en verkogt zijn. Dat zoude de vrienden of erfgenamen van de voorn. EVERDING kunnen verzogt worden, die er mogelijk niet tegens zouden hebben; ten ware mogelijk dat ze zelve na de schilderijen zulk goed wilden verkopen, en dan zoude het misschien ook niet raadzaam zijn. Ik heb dikwils gezien, toen ik tot Leiden studeerde, dat er een deel boeken op aucties verkogt werden die in de Catalogus niet en stonden; en zo zoude ik meenen dat men ook dit goed in zoo een verkopinge van schilderijen zoude kunnen aan de man helpen: Want mogelijk zijn ze van zulken waardij niet, dat men der een verkopinge apart om aanstellen zoude. Dog ik beveel alles Uw oordeel en voorzichticheit, als dewelke hier veel beter kennisse af heeft als ik, en zal mij zelve ook genoegen en volkomen te vreden stellen, in 't geen UE^{e} daar mede zal doen. Immers dit verzoek ik, dat UE^{e} dit goed aan de man gelieft te helpen, 't zij dan wat er af komen mag; ten ware alleen dat UE^{e} bedenken had dat er niet bijzonders af komen zoude, en dat het geen moeijte nog eenige onkosten waardig was. Ik zal dan eerstdaags door een briefje UE^{e} advijs en oordeel afwagten, en van de somer ook UE^{e} zelve eens, verzekerende UE^{e} dat gij mij van herten welkom en aangenaam zult zijn, ja dat ik mij gelukkig zal agten bezogt te worden van een soon, die ik beminne om sijn eerwaardige en godzalige vader, wiens schriften bij mij in zeer groote waarde zijn. Zijt voorts met Uwe Suster [1]) Gode en zijne genadige bescherminge van herten bevolen, van UE^{e} zeer genege

Vriend en Broeder J. MOLINAEUS.

---

1) Deze zuster, MARIA, is eerst in 1700 te Amsterdam gestorven. Haar begrafenisbriefje, ook in de bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden luidt: „Anno 1700. Tegens Saturdag den 3de April, werd UE. ter Begraavenis verzocht, met MARIA CAMPHUYZEN, bejaarde dochter van wylen DIRCK RAPHAELSZ. CAMPHUYSEN. In de Boomstraat, verby de Dwarsstraat: als Vriend in huys te komen, om ten half drie uuren te gaan naa 't Kathuysers Kerkhof. UE. Naam zal gelezen werden". Ook is te harer gedachtenis een penning vervaardigd waarop haar geboorte te Vleuten 1 Mei 1618 en haar overlijden te Amsterdam 29 Maart 1700 is aangegeven.

In een overigens onbelangrijke acte van 27 Oct. 1648, handelende over een onbeschaamde dienstmaagd, die zich tegenover CAMPHUYSEN en diens vrouw onbehoorlijk gedragen had, leeren wij twee leerlingen van hem kennen: „REGARDUS DE GROOT, oudt omtrent 18 jaeren en JAN PIETERSZ. OPPERDOES [1]), oudt omtrent 16 jaeren, beyde discipelen en leerlingen in de teeckenconst, PIETER SWART [2]), constschilder, out omtrent 21 jaeren, dewelcke ter requisitie en versoecken van Sr. GOVERT VAN CAMPHUYSEN, constschilder, verclaert hebben,.... eerst de twee eerste getuygen, dat zyluyden woonende ten huyse van den producent, gesien hebben", enz. [3])

Ofschoon „GOVERT CAMPHUYSEN van Gorcom" zich 16 Maart 1650 nog als poorter van Amsterdam had laten inschrijven[4]), kreeg hij reeds spoedig daarna reisplannen, zoo hij niet al om schulden weggereisd was. Vermoedelijk in verband daarmede is 4 Maart 1652 een inventaris opgemaakt „van de meubelen ende huijsraet, bevonden in den boedel van GOIVAERT CAMPHUIJSEN. Heeft gewoont in de Calverstraet by de Doelen.

In 't voorhuijs:

Een groot schildery, sijnde een lantschap met eenige beelden.
een conterfeytsel sijnde een fluijter.
een schilderijtge synde een belblaesertje.
4 spaense stoelen, met roode fulpe sitsels.
een half casje.
3 pleysterde beeltjens.
een ossenhooft van pleijster.
2 gedrayde stoelen.
een schilderesel.
een sitsoldertje.
een stuck goutleer.

In de binnencamer.

7 matte stoelen.
1 eecke taeffeltje.
1 geschildert cannebort.
1 dito tresoortje.
1 braet spit.
1 prentbortje.
eenige rommelingh.

---

1) Op de verkooping coll. graaf RASPONI te Amsterdam werd in 1883 een aan EMANUEL MURANT toegeschreven schilderij gekocht voor het Rijksmuseum te Amsterdam, voorstellende een hofstede, dat gemerkt bleek te zijn: OPPERDOES.

2) Van hem is een landschap bij den heer HIDDE NIJLAND te Dordrecht.

3) Prot. not. FR. MEERHOUT te Amsterdam.

4) Dr. P. SCHELTEMA, Rembrandt, Amsterdam 1853 p. 70.

Op de achtercamer.

Twee ossehooffden van pleijster.
een dito hont.
een oude coffer, 2 doeckjes, 1 beugelstoel, 1 eesel, 2 lijsten.

Op de solder.

1 vrijffsteen en eenige rommelingh. [1])

Hij trok naar Zweden en heeft zich daar de gunst van het hof weten te verwerven. Tenminste in Mei en Nov. 1655 is te zijnen behoeve een uitbetaling geboekt op de civiele lijst van koningin HEDWIG ELEONORA [2]). Het eenige schilderij, dat wij in Zweedsch koninklijk bezit hebben aangetroffen is een „Brun hund" op het slot te Gripsholm (h. 4.80 br. 5.90), dat volgens den catalogus der daar aanwezige schilderijen gemerkt zou zijn: G. CAMPHUISEN 1561, wat wel een drukfout voor 1651 zal wezen. Graaf C. G. TESSIN vertelt in zijn *Tessin och Tessiniana*, dat hij portretten en andere schilderijen gezien heeft, gemerkt „CAMPHUYSEN. Holmiae" [3]). Een dergelijk stuk was in 1871 bij zekeren T. S. A. op Lindoxe Abbey te Newburgh-on-Tay. Toen schreef de bezitter een vraag in de Notes & Queries [4]) „I have an old painting signed on a painted tablet (part of the picture) „„G. CAMPHAUSEN, Stockholm"". When did he live? Was he noted?" Ook FUESSLI noemt een portretschilder CAMPHUYSEN, die vermoedelijk in Zweden werkte en waarnaar PADTBRUGGE gegraveerd heeft. [5]) Ons is alleen bekend het portret van OLOF LARSSON, gegraveerd door D. PADTBRUGGE, waarop staat „G. CAMPHUYSEN pinx".

7 Aug. 1659 was hij [GOTFRIED CAMPHUSEN] doopgetuige in de St. Gertrudiskerk te Stockholm, 12 Juni 1661 wederom [GOTFRID CAMPENHUSEN], 21 Mei 1663 „Mons. CAMPHUSENS fraw" en 19 Oct. 1663 nog eens „Conterfeyter CAMPHUSENS fraw" [6]).

De geldzorgen, die hem vermoedelijk naar Zweden gedreven hadden, verlieten hem ook daar niet. In een lange acte van 26 Juli 1661 laat de familie van zijn vrouw den notaris J. PONDT een vordering op CAMPHUYSEN in een brief naar Stockholm zenden, waaruit bleek, dat hij 28 Febr. 1651 bekend had „schuldig te wesen aen myn schoonvader ANTHONY FRANCKEN de somme van

---

1) Desolate Boedelkamer.
2) O. GRANBERG, Les collections privées de la Suède, Stockholm 1886 p. 103.
3) O. GRANBERG, u. s. p. 104.
4) Notes & Queries, 4th series, VII, London 1871 p. 188.
5) H. H. FUESSLI, Allgemeines Künstlerlexikon, II, 1 p. 806.
6) O. GRANBERG, u. s. p. 103.

f 315.— die ick beloove te betalen over 12 maanden", welke terugbetaling niet geschied was. [1])

Wanneer hij teruggekeerd is, weten wij niet, maar in Mei 1665 woonde hij zeker weer te Amsterdam. 22 Juni 1667 verklaart „d'Eers. GOVERT CAMPHUYSEN, van competenten ouderdom", dat zijne huisvrouw en hij van Mei 1665 tot Mei 1667 twee kamers aan iemand verhuurd hadden in het huis in de Dijkstraat van JACOB CRETEAU, waaruit hij dep^t. onlangs vertrokken was [2]).

Die „competente" ouderdom heeft er hem zeker toe gebracht, aan zijn testament te denken. 20 Juni 1667 is dat van „Sr. GOVERT CAMPHUYSEN en Joffr. PETRONELLA FRANCKEN, echteluyden, wonende binnen deser stadt" gepasseerd voor den notaris CORNELIS TOUW. Er was één kind, ELISABETH. De Weeskamer werd uitgesloten.

Nog eenige geldquesties van weinig belang worden aangeroerd in de beide actes, die ons verder over den schilder bekend werden. 15 Dec. 1667 verkoopt hij met JAN DE KOKER aan WARNAR VAN BRONCKHORST het zesde gedeelte van een huis aan het Damrak, waar de Roode Molen uithangt, voor *f* 3200.—, en in Nov. 1668 komt GODEFRIDUS CAMPHUIJSEN, als getrouwd hebbende PETRONELLA FRANCKEN „kinderen en kintskinderen van FRANCK JANSSEN haerl. vader en grootvader", voor in een zaak over de erfenis van een nicht MARIA DUYVENS, de gewezen huysvrouw van HENDRICK VAN TWENHUYSEN [3]).

4 Juli 1672 werd in de Nieuwe kerk begraven „GODEFRIDUS CAMPHUYSEN, op de Oude Schans"... *f* 8.— [4]) Zijn weduwe volgde eerst veertien jaar later: „Anno 1686. Tegens Vrydag, den 13. December, werd UE. ter Begravenis verzogt, met PETRONELLA FRANKEN, Weduwe van wijlen GODEFREDUS CAMPHUYSEN. Buyten de Leydse-poort, alwaer een Schuyt gereet sal leggen de klok tien uren, om precijs te zijn ten een uur t'Amsterveen in de Kerk. UE. Naam sal gelesen worden". [5])

Met zijn werk is het al even zonderling gegaan als met dat van zijn neven RAFEL en JOCHEM. Meestal zwierf het onder vreemde vlag de wereld rond. Helaas heeft hij het slechts zelden noodig gevonden eenig werk van een jaartal te voorzien. Wij kennen er slechts twee. G. CAMPHUIJSEN 1645 is een schilderij gemerkt, dat in 1880 als het eigendom van den heer L. C. THEODORE H. GALTON tentoongesteld was in Bethnal Green Museum te Londen. In een stal waar vier koeien staan, is een meid bezig een emmer te schrobben. En

---

[1]) Prot. not. J. PONDT te Amsterdam.
[2]) Prot. not. H. ROSA te Amsterdam.
[3]) Prot. not. G. STEEMAN te Amsterdam.
[4]) Oud-Holland III p. 73.
[5]) Begrafenisbriefje in de Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

G. CAMPHUYSEN 1650 staat op een der fraaiste van zijne werken, in het museum te Brussel. In een stal, waar links een tweetal koeien van achteren gezien zijn, de eene staand, de andere liggend, zit voor het venster een boerenmeid voor een tafel, waarop een tobbe en een kool; lachend wendt zij zich met de opgeheven linkerhand om naar een man, die haar onverhoeds beet pakt, waar rechts om den hoek van een deur een andere man naar kijkt. Het stuk was in 1873 op de tentoonstelling van oude kunst te Weenen ingezonden als een JOCHEM CAMPHUYSEN, en werd op de verk. der collectie VON LISSINGEN (Weenen), Parijs 16 Maart 1876 voor 6720 frs. voor het museum te Brussel gekocht. W. UNGER maakte er een onbeduidend etsje naar voor den catalogus der veiling VON LISSINGEN (h. 69 br. 55, P.).

Dat motief van een boerenmeid, die door een man gepakt wordt, was CAMPHUYSEN bijzonder welgevallig. Herhaaldelijk toch heeft hij het te pas gebracht, o. a. op een schilderijtje van kleiner afmetingen in het Rijksmuseum te Amsterdam. Hier houdt de meid zich om niet achterover te vallen aan een poot van de tafel vast. De omgeving is iets anders gecomponeerd. Rechts is een klein raampje, waarvoor de tafel met een bord en een groote kool; achteraan staan rechts twee koeien, nu van voren gezien, en links op den voorgrond staat een ton en een omgeworpen mand. De naamteekening op een plank in het midden vooraan is vervalscht in die van PAULUS POTTER, maar G. CA.... van de echte naamteekening is nog te onderscheiden. Het stukje is in 1892 door Mevr. MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN—VAN LENNEP aan de stad Amsterdam gelegateerd en was in 1867 op de tentoonstelling te Amsterdam ingezonden door den heer W. P. VAN LENNEP. De beschrijving van een dergelijk stukje in de verkooping der collectie J. VAN DER MARCK (Leiden), Amsterdam 25 Aug. 1773, komt zoo volkomen ermede overeen, dat het aan geen twijfel onderhevig is, of het is hetzelfde stukje. Toen werd het voor *f* 167 toegewezen aan zekeren MAARSEVEEN (h. 32½ br. 35½, P).

Een bijzonder mooi specimen bezit ook de heer VON CARSTANJEN te Berlijn. Hier zit de meid rapen schoon te maken, terwijl ze zich verweert tegen de omarming van een jongen boer; aan den kant wederom twee koeien, de eene staand, de andere liggend; op den achtergrond een tweede meid, die een pot over het vuur hangt; het door de geopende deur binnenvallende zonlicht vult het vertrek met een warmen toon. Het is gemerkt: G. CAMPHUIJSEN en werd aangetroffen op een reeks van veilingen van vermaarde kabinetten: Coll. GERRIT VAN DER PALS, Rotterdam 30 Aug. 1824; coll. RHABAN RUHL, Keulen 15 Mei 1876 (4500 Mark); coll. NELLES & HENCKELS, Keulen 16 Dec. 1895 (3400 Mark). Met bijzonderen lof is het vermeld door BURGER [1]) (h. 64 br. 55, P.)

1) W. BURGER, Musées de la Hollande, II, Bruxelles 1860, p. 242.

In de Hermitage te St. Petersburg zijn er zelfs twee. Op het eene verweert de meid zich lachend tegen een jongen die naast haar zit en haar bij de rokken pakt; op den grond liggen verschillende huishoudelijke artikelen en smeulen eenige kolen onder de as; links kijkt, met de vinger dreigend, een oud man door het venster, waarnaast aan een balk een kip hangt; rechts staan langs de muur zes koeien; op den achtergrond gaat een vrouw naar een schuur vol tobben en dergelijk gerei. Het stuk is afkomstig uit de collectie BRÜHL te Dresden, 1769. Met de naamteekening heeft men weer geknoeid en er POTTER van willen maken, maar de G en de C en eenige andere letters van de echte signatuur zijn nog te zien (h. 1.47 br. 60½, P.).

Op het andere zit de meid zich lachend met handen en voeten te verdedigen, zoodat een mand met groente, waarnaast twee aarden potten en een emmer op een ton staan, is omgevallen; links achteraan twee koeien, waarboven de hooizolder, dien men bereikt door een trap naast het geopende venster; boven op dezen trap kijken een man en een vrouw naar wat er beneden voorvalt; rechts op den achtergrond zit een poes bij het haardvuur. Het stuk is verworven onder keizerin CATHARINA II, en gemerkt: G. CAMPHUYSEN (h. $62^{7}/_{10}$ br. $52^{2}/_{10}$, P). Een geheel gelijke herhaling hiervan schijnt de schilderij geweest te zijn, die te Parijs in 1804 op de veiling der collectie VAN LEYDEN voor 4750 frs. toegewezen werd aan DELAROCHE. In 1814 was het weer op de verkooping PAILLET te Parijs, maar bracht toen slechts 1030 frs. op.[1]) Een teekening hiernaar door ABRAHAM DELFOS was op de verk. Amsterdam 23 Juni 1885, no. 353.

Ook Jhr. Mr. K. A. GODIN DE BEAUFORT te Utrecht bezit een stuk van hem met een dergelijke voorstelling. Op een boerenerf wordt een melkmeid door een jongen omhelsd, waar de over de onderdeur der boerderij leunende boer en boerin naar kijken; rechts op den achtergrond een dorpsgezicht. In 1894 ingezonden op de tentoonstelling te Utrecht (h. 42 br. 63, P.).

Dat motief van dien stoeienden boer en boerin bracht hij ook aan op een grootere compositie, die bijna meer dan een eeuw lang als een meesterwerk van POTTER bewonderd is in de Keurvorstelijke Galerij te Kassel. Vóór eenig struikgewas rechts op den voorgrond ligt een zwart wit gevlekte koe en een schaap, er achter staat een rood wit gevlekte koe en links een lam. Rechts wil een jonge lachende boerenmeid met een juk met twee emmers op de schouders door een hekje het vee naderen, maar ze wordt vastgehouden door een eveneens lachenden jongen; links voert een weg door het bosch en opent den blik op een vergezicht. Deze kapitale schilderij (h. 204 br. 275, D.) werd in 1751 door

1) CH. BLANC, Le trésor de la curiosité, II, Paris 1858, p. 220, 300.

MOREL voor den landgraaf uit Engeland verworven als een POTTER, wiens naam er dan ook zeer duidelijk op stond: PAULUS POTTER 1651. JOHN SMITH was de eerste die twijfelde aangaande POTTERS aandeel, maar toch werd nog in het bekende Kasselsche galerijwerk een ets van UNGER opgenomen, die het aan hem toeschreef. Toen echter later A. HAUSER JR. de echtheid der naamteekening aan een onderzoek onderwierp, verdween deze reeds bij de eerste proefneming. En thans twijfelt niemand meer aan CAMPHUYSEN als de schilder van dit stuk, dat van 1806 tot 1815 te Parijs was.

Maar om tot de binnenhuizen terug te keeren. Hij stoffeerde deze ook wel op andere wijze. Zoo vertoont een stuk in het museum te Breslau een slecht verlicht boerenvertrek waarin een oude vrouw met een poes op schoot bij een van de zoldering afhangende ketel voor het vuur zit; om haar heen een ton waarop een kruik, ketels, kruiken enz. en links een groote karnton, waarachter verschillende koeien door een beschot kijken; rechts is bij een klein venster een man achter een bed bezig; nog ziet men op den achtergrond door een geopende deur in een nevenvertrek gevuld met allerlei gereedschap. Dit vrij zwakke en wat de figuren betreft ook zeer bedorven werk komt uit de coll. BACH, in 1829 te Breslau overleden, en is gemerkt: G. CAMPHUYSEN (h. 47 br. 63, P.).

De heer A. M. A. SMITS te Amsterdam bezit een boerenbinnenhuis met twee figuren, dat in 1867 door den heer HAFKENSCHEID ingezonden is op de tentoonstelling van oude kunst te Amsterdam (h. 38½ br. 47).

In het museum te Kopenhagen een in 1744 gekocht klein schilderijtje, dat heel wat verwarring aangericht heeft, omdat men uit de verkeerd gelezen voorletters een nieuwen P. T. CAMPHUYSEN gefabriceerd heeft. Terwijl de boer bezig is de koeien te verzorgen wiegt de vrouw het huilende kind (h. 18 br. 24, D.).

Van schilderijen op verkoopingen voorkomende vermelden wij een binnenvertrek met een man en vrouw bij het vuur zittend; op den voorgrond staat bij een venster een tafel met huisraad, groente enz. waarnaast op den grond eenige koperen ketels en dergelijk gerei. Verk. coll. Douair. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN geb. Barones DE PAGNIET, Utrecht 26 Juli 1836 (h. 4 p. 6 d., br. 6 p. 1 d. P.)

Een boerendeel met allerlei gereedschap. Verk. coll. ROCHART, Brussel 1858.

Een vrouw, bezig met het schoonmaken van visch, is in gesprek met een man die over de onderdeur hangt. Verk. coll. SARPHATI, Amsterdam 7 Nov. 1866 (h. 41 br. 49, P.).

Een rapenschillende vrouw in een kamer waar schilderijen aan de muur hangen en een clavecimbel staat. Verk. Amsterdam 7 Mei 1895 en 24 Nov. 1896 (h. 50 br. 65, P.). Afgebeeld in den catologus van 1896.

Van zijn tafereelen in de open lucht hebben wij het groote stuk te Kassel,

Wallace Museum, Londen

GOVERT CAMPHUYSEN.

Hermitage te St. Petersburg.

TYP DER BOEK-, KUNST- EN HANDELSDRUKKERIJ V/H GEBR. BINGER, AMST.

waarin hij kennelijk den Stier van Potter trachtte na te volgen, reeds genoemd. Er zijn er nog vele, en ofschoon hij hier minder gelegenheid had om zijn groot gevoel voor het invallend licht in een vertrek te laten spreken, zijn er stukken bij van meer dan gewone verdienste.

In de Hermitage te St. Petersburg het hiernevens afgebeelde stuk: Vóór een boerenhuisje bevinden zich twee koeien, de eene liggend, de andere staand, die gadegeslagen worden door de over haar onderdeur hangende boerin. Rechts op den voorgrond zit een herder met een stok over zijn schouder en spreekt tegen een vrouw die met wijzend gebaar den rechterarm uitstrekt. Op den achtergrond een heuvelachtig verschiet. Het stuk is verworven onder CATHARINA II en draagt de valsche handteekening: PAULUS POTTER f. 1658 (h. $53^{6}/_{10}$, br. $61^{1}/_{10}$, P.).

Dulwich Gallery: Vóór een boerenhuisje graast eenig vee. Op den voorgrond staat een herder, blootsvoets, met zijn schoenen aan zijn gordel hangend; hij steunt met zijn rechterhand op een stok en steekt de linkerhand uit; naast hem staat een boer; rechts nog eenige boerenhuisjes en een wagen met koren, getrokken door twee paarden. Uit de coll. NOEL JOS. DESENFANS, die het gekocht had voor den in 1798 overleden STANISLAUS PONIATOWSKI te Warschau. Na den dood van DESENFANS in 1807 kwam het aan Sir PETER FRANCIS BOURGEOIS, die het aan Dulwich College legateerde. Ook al valsch gemerkt: PAULUS POTTER.

Het fraaiste stuk in dit genre bevindt zich in het Wallace-Museum te Londen. Op een weiland, links begrensd door de bouwvallen van een kasteel, waarin wij het huis te Cleef bij Haarlem meenen te herkennen, rechts door een onder boomen half verscholen boerderij, staat een herder te praten met een heer; rechts komt een paar, eveneens uit den deftigen stand, van de boerderij af. Een aantal koeien zijn over den voorgrond verspreid. In het verschiet ziet men over de weilanden heen naar de duinen. De ondergaande zon teekent de omtrekken der beide mansfiguren op den voorgrond scherp tegen de roode lucht, en werpt zware schaduwen over het weiland. Dit uitnemende werk, waarvan een afbeelding hiernevens gaat, werd op de verkooping der collectie van Lord NORTHWICK (Thirlestane House) in 1859 voor £ 510 gekocht door den Markies van HERTFORD.

Vermoedelijk uit zijn Zweedschen tijd is een landschap in Zweedsch karakter, met rechts op den voorgrond een riviertje, links op den tweeden grond een groepje boomen waarvóór een hooge dikke berk staat. Rechts geleiden een herder en een herderin een kudde, waarvan een stier door een hond aangeblaft wordt, en verheft zich op den achtergrond een kerk. Gemerkt G. KAMPHUIS... Bij den koning van Zweden, en afkomstig uit de collectie van koningin JOSEPHINE (h. 71 br. 74, D.).

Een motief, dat hij ook gaarne te pas bracht, was een wagen met feest-

vierenden vóór een herberg. Vooral bekend is dat in het museum Boymans te Rotterdam. Drie boeren en boerinnen zitten in feestelijke stemming in den wagen en worden aangesproken door een bedelaar, terwijl de waardin vóór de huisdeur staat en de koetsier roggebrood voor het paard snijdt. Het stuk staat reeds op den inventaris die in 1811 van de collectie BOYMANS opgemaakt is, en is gemerkt: G. CAMPHUYSEN (h. 57 br. 65, D.). Als het ware een pendant hiervan is bij den heer JOHN G. JOHNSON te Philadelphia. Hier reikt de waardin een glas bier aan een passeerenden ruiter en geeft een staljongen de twee paarden te drinken, die voor den wagen met feestvierenden zijn gespannen.

Een andere halte vóór een herberg werd in 1895 te Berlijn aangekocht voor het museum te Praag (h. 48 br. 66, P.). En ook op het landschap in de coll. DAHL te Düsseldorf, waar een dorp half onder de boomen verscholen aan het water ligt, rijdt een wagen vol feestvierenden weg van een herberg. Het stuk was op de tentoonstelling te Düsseldorf in 1886 en is gemerkt: . . CAMPHUYS . . (h. 47 br. 63, P.)

Ook op verkoopingen troffen wij er aan. Verk. coll. SCHÖNBORN, Amsterdam 16 April 1738: „Een Plyster-Plaats" (*f* 36.10). Verk. Gent 1835: Halte d'un cavalier devant un auberge où il parle à un villageois" en verk. coll. Wed. VAN OOSTHUYS VAN RIJSENBURG—DE JONGH, 's Gravenhage 18 Oct. 1847 „Een landschap doorsneden door eene rivier; over eene houten brug rijdt een wagen met een vroolijk gezelschap; in het verschiet zijn eenige boerenwoningen" (h. 1 el 32 d., br. 1 el 68 d., D.).

Maar ook op nog andere wijze wist hij zijn zonnige landschappen te stoffeeren. In de coll. WINKLER te Leipzig was in 1768 een dorpsgezicht met een troep bedelaars. Het was klaarblijkelijk verworven op de verk. coll. WIERMAN, Amsterdam, 18 Aug. 1762 (h. 1, 8 br. 2, 2⅛, P). Geheel afwijkend is de halte van jagers in het Museum te Rijssel, in 1881 te Parijs gekocht op verkooping der beroemde verzameling ROXARD DE LA SALLE uit Nancy. SALMON maakte er een ets naar voor den catalogus van deze collectie en een kleine houtsnede verscheen in de Gazette des Beaux-Arts (1881, I, p. 253). Dit stuk doet meer aan CUYP dan aan POTTER denken. Een prachtig landschapje bij den heer HOLFORD te Londen vertoont een boschrand, waar konijntjes rondspringen; het staat op naam van POTTER. En in de collectie UGGLAS te Forsmark in Zweden is een landschapje, afkomstig uit de collectie WAHRENDORF, waarin een kleine jongen een hond tegen een eend ophitst. Het is gemerkt: G. CAMPHUYSEN.

GOVERT CAMPHUYSEN toont in zijne openluchtstukken een echte „plein-airist" te zijn. Voortreffelijk gaf hij het zonbeschenen Hollandsche landschap weêr, en mooi staan bij hem de figuren in de lucht. Zijne koeien zijn zwaarder

dan die van POTTER, in het algemeen zijn zijne figuren wat massief. Hij heeft een breede, krachtige toets, spaart de verf niet; maar nooit zijn zijne stukken zwart, ondoorschijnend. Zijne schaduwen zijn transparant en fijn. Op het landschap der WALLACE-collectie is de avondstemming fijn gevoeld en uitnemend weêrgegeven. De vraag ligt voor de hand of onze schilder op POTTER of deze op hem invloed heeft uitgeoefend. Een zekere overeenkomst tusschen hun werk is onmiskenbaar; van daar dat zoovele stukken van CAMPHUYSEN in POTTERS vervalscht zijn. In de Ermitage te St. Petersburg berust nog eene groote, heerlijke schilderij, in den Catalogus als POTTER vermeld (No. 1056) en afgebeeld, die volgens een onzer eene valsche handteekening van POTTER draagt, en wel een der beste zoo niet *de* beste schilderij van onzen GOVERT CAMPHUYSEN is. (BODE, die de schilderij ook kent en nauwkeurig bestudeerde, deelde dit gevoelen.) Het is een groot landschap met twee koeien aan een plas, waarbij mooi geboomte. Rechts een weg, waarop een jager op een wit paard, bijna identiek met den ruiter op het stuk der verzameling JOHNSON, wien een knecht een haas aangeeft. Een ander jager ligt op 't gras; bij hem een paar honden. Hoezeer deze schilderij als POTTER doet in photographie [1]), in werkelijkheid herinnert ons de zwaardere toets, het zeer sterke impasto en vooral de fijngrijze toon dadelijk aan CAMPHUYSEN.

Dit werk, dat hem tot POTTER's evenknie stempelt, zou ons doen vermoeden, dat POTTER bepaald sterken invloed op CAMPHUYSEN gehad heeft. POTTER was wel ongeveer even oud, maar het is van hèm bekend dat hij zeer vroeg ontwikkeld, zeer vroeg een volleerd schilder was, terwijl wij dat van CAMPHUIJSEN niet weten. Het vroegste jaartal op diens werk is 1645, indien wij mogen vertrouwen dat de vervaardiger van den catalogus eener tentoonstelling in het Bethnal Green-Museum (1880) goed gelezen heeft. Dat zou nu wel doen vermoeden dat ook hij reeds vroeg — 21 jaren oud — rijp was. Maar geen onzer heeft dat jaartal kunnen controleren, noch kunnen zien of dit vroege werk reeds op de hoogte van zijn beste stukken staat.

Eene groote overeenstemming tusschen beider werk bestaat; wellicht worden nog eens gegevens ontdekt, die hier meer licht verspreiden.

Reeds vermeldden wij zijn schilderij van den bruinen hond in het slot te Gripsholm. Zulke afzonderlijke dierstudiën komen meer van hem voor. In het museum te Kiel is bv. een broedende hen, gemerkt G. CAMPHUYSEN (h. 72 br. 104, P.). Het was in 1878 naar Kiel gezonden door de directie van het museum te Berlijn, waar het in 1874 met de geheele collectie SUERMONDT uit Aken gekomen was. SUERMONDT had het in 1864 voor f 125.— gekocht op de verk. coll. VAN CLEEF. Niet onwaarschijnlijk is het dezelfde schilderij „Een henne van

[1]) BRAUN vervaardigde er een zeer goede reproductie van.

GOVERT CAMPHUYSEN" die Dec. 1669 voorkwam in den boedel van Ds. JOSIAS SMITH te Delft.

Dood wild vonden wij vermeld op de verk. coll. LANTINGHUSEN te Stockholm, 1857. Een stilleven met levensgroote figuren op den achtergrond werd door den heer W. GRUYTER ingezonden op de tentoonstelling van oude kunst te Amsterdam in 1867 (h. 108, br. 156). En ten slotte signaleerde de heer GRANBERG te Stockholm ons een zeestrijd tusschen Hollanders en Engelschen, gemerkt: CAMPHUIJSEN.

Het komt ons overbodig voor de vele schilderijen „met koetjes", de „boerekeuckens" of de „schuyrtjes" alle op te sommen, die wij in oude inventarissen of in verkoopingscatalogi aantroffen, en willen slechts op een drietal opmerkzaam maken. In 1653 werd in den boedel van JEAN LE THOR te Amsterdam een „beerejacht van CAMPHUIJSEN" op *f* 18.— getaxeerd. De berenjacht van POTTER in het Rijksmuseum te Amsterdam komt ons hierbij natuurlijk weer aanstonds in de gedachte. In 1668 werd „De Prins te paerd, van CAMPHUYSEN" toebehoorende aan JOANNA JULIAENS, weduwe van WILLEM BOGAERT te Amsterdam *f* 48.— waard geacht. En bij de nalatenschap van JOHANNES VERSPREET te Amsterdam 1656, taxeerde FERDINAND BOL „Een stuck van CUIJPER opgemaakt door CAMPHUYSEN" op *f* 36.— Dit is vermoedelijk HENDRICK KUYPER van wien omtrent dezen tijd meer landschappen in Amsterdamsche inventarissen voorkomen, doch wiens werk ons overigens onbekend is.

Er bestaat ook één ets van hem. Geheel op POTTER geïnspireerd gaf hij hierin een ietwat magere koe te zien, die naar rechts gewend vóór een boom staat. Het zeldzame prentje, waarvan een exemplaar berust in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, is links bovenaan gemerkt G. CAMPHUIJSEN.

Dat hij te Stockholm ook als portretschilder werkzaam is geweest, hebben wij boven reeds vermeld. De heer EICHHORN te Stockholm is of was eveneens in het bezit van een zijner portretten, voorstellende zekere EVA HORN. En in het Rijksmuseum te Amsterdam staat op zijn naam een in 1886 te Londen gekocht mansportret (h. 117 br. 104, D.) in de dracht van omstreeks 1670 met de bijvoeging dat dit portret wellicht den schilder zelf voorstelt, omdat de voorgestelde een brief in zijn hand houdt waarop staat: „G. CAMPHUIJSEN tot Amsterdam". Dit duidt zonder twijfel den naam van den voorgestelde aan, uit niets blijkt evenwel dat deze de bekende schilder was. Daar er nu in dezen tijd werkelijk een naamgenoot woonde, doen wij voorzichtig, ook dezen mee te laten dingen als eigenaar van de gelaatstrekken in questie.

Deze andere GOVERT CAMPHUYSEN was de zoon van den schilder JOCHEM CAMPHUYSEN en was gehuwd met LYSBETH CRAMERS. Hij werd begraven te

Amsterdam 30 Aug. 1672, d. i. nog geen twee maanden na zijn neef den schilder, zij leetde nog in 1678. Uit dit echtpaar zijn vijf kinderen geboren, waarvan de oudste GODEFRIDUS in 1657 of 1658 te Amsterdam geboren is. Deze ondertrouwde te Amsterdam 14 Mei 1678 met MARTYNTJE REYNIERSDR. DE COETSER, en liet eveneens vijf kinderen na, waarvan aan het jongste in 1686 geborene de oude familienaam DIRK gegeven werd.

Het verdient opmerking dat deze laatste GOVERT CAMPHUYSEN in een overigens onbelangrijke acte van 28 Juni 1678, geteekend:

handelend over een pleiziertochtje in een chais naar Haarlem en omstreken genoemd wordt „Sr. GOVERT CAMPHUYSEN, konstschilder" [1]). Aan hem is vermoedelijk toe te schrijven een Kersnacht in de manier van CORNELIS SAFTLEVEN, maar veel zwakker, die eenige jaren geleden aan de directie van het Rijksmuseum te Amsterdam te koop is aangeboden, gemerkt: GODEFRIEDUS CAMPHUYSEN. Hij liet de kunst dan ook aan meer bevoegden over en in een acte van 24 Nov. 1686 wordt GODEFRIDUS CAMPHUYSEN, wonende op den hoek van de Palmstraat, wijnkooper genoemd. [2]) In de kroeg kende hij klaarblijkelijk beter den weg dan in het atelier. De eerste druk van SALOMON VAN RUSTING's *Vol-geestige werken* (Amsterdam 1685, bij JAN TEN HOORN) bevat een „Opdracht aan mijn seer Goeden Vriend GODEF. CAMPIDOMUS". Hiermede kan niemand anders bedoeld wezen dan onze schilder-wijnkooper. Maar wij twijfelen er aan of de oude DIRCK RAFELSZ. erg gesteld geweest zou zijn op dien na-neef, wanneer hij kennis had kunnen nemen van deze opdracht die begint:

O Vrind van Bacchus, en van al de nobele basen,
Die tieren bij de Vocht; en 't legen van de glasen."

Toen JAN TEN HOORN in 1693 een vermeerderden druk bezorgde van hetzelfde prulschrift, was er een tweede opdracht bij „Aan mijn Seer Waarde en Broederlijke Vrind GODEFRIDUS CAMP-HUYS".

Wanneer deze GODEFRIDUS CAMPHUYSEN gestorven is, is ons niet bekend geworden, evenmin of van zijn in 1686 geboren zoon DIRK de schilder JAN KAMPHUIZEN afstamt, die in 1760 te Amsterdam geboren is en wiens zelfportret in het Rijksmuseum te Amsterdam hangt. Dat zoowel diens vader de timmerman

1) Prot. not. S. VAN DER SLUIJS te Amsterdam.
2) Prot. not. J. D'AMOUR te Amsterdam.

DIRK KAMPHUIZEN als zijn twaalf jaren jongere broeder de beroemde acteur DIRK KAMPHUIZEN den ouden familienaam droegen zou hier wel voor pleiten, maar daartegen moet gezegd worden dat deze KAMPHUIZENS stellig Roomsch-Katholiek waren.

Wordt nog eenmaal de aansluiting gevonden tusschen de CAMPHUYSENS en de KAMPHUIZENS dan zal vermoedelijk ook aangewezen kunnen worden wie de onderteekenaar geweest is van de volgende quitantie, in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam berustende:

„Ontvangen van Mijn Heer den Heer HOUSCHOOVEN de somma van twee en veertig guldens voor het schilderen van drie Portraiten voor UEd. Voldaan den 19e Februarij 1770

G. KAMPHUISEN."

Om ten slotte nog iets te zeggen over de niet bestaan hebbende CAMPHUYSENS zij er op gewezen dat de P. T. CAMPHUYSEN van KRAMM zijn ontstaan te danken heeft aan een verkeerde lezing van de naamteekening op het stuk te Kopenhagen, en dat de HERMAN CAMPHUYSEN van denzelfde verklaard wordt door de mededeeling van FUESSLI (ed. 1779, p. 338) die gewag maakt van „HERMAN VON KAMPFHAUSEN, Mahler zu Hamburg um 1670, der als Lehrmeister des CHRISTIAN BERNETZ bekannt ist."

RAFEL CAMPHUYSEN,
chirurgijn te Gorinchem, † Gorinchem ca. 1595.
×
MARIA VAN MASEYCK HANSdr.,
† Gorinchem 1574.

GOVERT CAMPHUYSEN,
† Gorinchem 1626/27
chirurgijn te Gorinchem.
×
.....
† vóór 1626/27.

RAFELCAMPHUYSEN, schilder, geb. Gorinchem ca. 1597/98, begr. Amsterd. 23 Oct. 1657
o × Amst. 24 Oct. 1626,
MACHTELT CROESÉ VAN HERSBERGHE.
geb. ca. 1593/94.

kind begraven Amst. 6 Oct. 1627.

JOCHEM CAMPHUYSEN, schilder, geb. Gorinchem ca. 1601/02, begr. Amst. 21 Jan. 1659.
o × Amst. 20 Jan. 1627.
HEYNDRICKJE VAN GELDER JACOBSdr.
geb. ca. 1606/07, † Amst. begin Juni 1668.

GOVERT CAMPHUYSEN, begr. Amst. 30 Aug. 1672.
×
LYSBETH CRAMERS,
† na 1678.

GODEFRIDUS CAMPHUYSEN, schilder, geb. ca. 1657/58.
o × Amst. 14 Mei 1678
MARTYNTJE DE COETSER REYNIERSdr.

CATHARINA C. ged. Amst. 3 Maart 1679.

HELENA C. ged Amst. 1 Nov. 1681.

MARGRIETA HELENA C. ged. Amst. 14 Febr. 1683.

ELISABETH C. ged. Amst. 19 Nov. 1684.

DIRK C. ged. Amst. 8 Febr. 1686.

MARGARETHA CAMPHUYSEN, komt voor 1665
×
JACOB TIN.

CATELYNTJE C. ged. Amst. 1 Maart 1662.

RAPHEL C. ged. Amst. 2 Juni 1664.

RAGEL C. ged. Amst. 6 Juni 1666.

PIETER C. ged. Amst. 29 Juli 1672.

DIRCK RAFELSZ. CAMPHUYSEN,
geb. Gorinchem 1586, † Dokkum 9 Juli 1627,
o. a. predikant te Vleuten.
× Dordrecht 11 April 1613
ANNA VAN ALENDORP GOVERTSdr.
begr. Amsterdam 4 Sept. 1668.

WERNER C. geb. Gorinchem ca. Jan. 1614. † jong.

ELISABETH C. geb. Utrecht. ca. 1615, † 1636 (?)

RAPHAEL C. geb. Utrecht ca. 1616, begr. Amst. 6 Juni 1691.

MARIA C. geb. Vleuten 1 Mei 1618, † Amst. 29 Maart 1700.

JUSTUS C. geb. Amst. ca. Nov. 1619 (?) † na 1636.

kind begraven Amsterdam 22 Juni 1648.

GOVERT CAMPHUYSEN, schilder, geb. ca. 1623/24 † Amst. 4 Juli 1672
o × Amst. 9 Febr. 1647
NELLETJEN FRANCKEN ANTHONISdr.,
geb. Amst. ca. 1626/27
begr. Amst. 13 Dec. 1686.

LYSBETH CAMPHUYSEN, ged. Amst. 24 April 1650 komt nog voor 1667.

JACOB STRUYS

DOOR

DR. W. ZUIDEMA.

II.

DAT STRUYS ook een stuk onder den titel „*Helvaert van Orpheus*" of althans met dit onderwerp, heeft geschreven, schijnt mij toe, te volgen uit deze regels in CORNELIS KEYSERS „Lofrym" op zyn *Styrus en Ariame*:

Hoe spoog de swarte *Nijd* vergiftig vyer en vlam
Doen *Styrus Momus*, En een *Helschen Vorst* deed' spelen
En doen *Orpheus-Veel* 't gheluyt deed' aerdigh quelen
Dat die zelf wierdt verdooft die van de Goden quam.

En weygerde de vrucht, die *Charon* hem ontnam,
Maer met het Snaergeluyt, kan *Hel* en *Hemel* strelen:
Ey; geeft ô *Helschen Vorst* (ten kan u niet vervelen)
Euridice doch weer, het bloeysel van mijn stam.

Deze geschiedenis vormt bij Ovidius den aanhef van het 10e Boek der „herschepping"; dus is meteen verklaard, hoe STYRUS de Propaetiden e. a. hieruit zoo goed kende, als ons straks zal blijken. Het stuk zal dan ook kort vóór *Styrus en Ariame* geschreven zijn.

Styrus// en// Ariame// Droef eynd-spel.[1])// Gespeelt op de Oude Kamer en op de Am//stelredamsche Academy.// Den Tweden Druck. [Titelpl. z. n. of m.: het slottooneel.] t' Amstelredam.// Voor CORNELIS WILLEMSZ. BLAEU-LAECKEN, enz. [Achteraan staat: t' Amstelredam.// Gedrukt bij PIETER JANSEN SLYP.// Anno 1631.] Kl. 4o.

---

[1]) Boven den tekst zelf staat: Treur-spel.

Opdracht, die verdient in haar geheel medegedeeld te worden:

Aen den eerwaerdigen Geleerden// Wel. wysen// D. D. SAMUEL COSTER,// en de alle verbonde Liefhebbers// des *Autheurs*.

„Myn Heer ende gonstighe Vrienden, men seydt het komt mede al 't „geen ten laetsten komt, onderdructe waerheyt steect noch het hooft boven, 't „geen de schrale *Nyt* in vergetenheyt soude begraven hebben worstelt so langh, „tot het noch door de tijdt gebaert wort: Soo is het met desen onsaligen STYRUS „gegaen, die Doodt wesende gheen luyster van sijn hoochdravende geest ende „nabootsent verstant (door afgonst) die hem hateden [1]) heeft konnen becomen, „'k laet staen sijn roem, die na 't overlijden meest bromt: Hy heeft naulijcx „tijdt van baren gehadt, door ons streel-moeder *Nature* voorgekomen wesende „leet noch de meeste schipbreucke: elck socht van 't ghestrande goedt sijn eer „te vergrooten, maer door dient qualijck mogelic is uyt felle Leeuwenpooten een „aenghenaem roof te rocken; of om duytscher te zegghen de liefde en de ghe- „neghentheyt zijnde de plicht van vrintschap, de ghetrouste te doen vergheten, „is 't zelfde ongheschent bewaert voor die, diens waerdicheyt duysentmael meerder „verdient: ende diens lust tot de H. poesy vierich is, dit zijt ghy waerde „vrinden, die 'ck weet niet lievers hoort als *Apollos* vergode Luydt reppen: „of de droeve *Melpomene* jammerklachten bootsen. Dat dese History vreemt „ende ongehoort u.l. voorvalt verwondert u.l. niet: De Poesy heeft so veel „recht in sich selve, als van andèren. Laet het n.l. dan gevallen, aennemende „mijn vrymoedicheyt gonstigher, dewijl ick den Tolck presentere van een over- „leden, ende niet geerne sach sijn roem int grat onder de swarte aerde soude „ghedompelt worden. Of yemandt sijn doode Rif dese eere noch benijde, ick „bidde u.l. mijn Hr. ende Vrienden gont met u.l. wijsen voorspreeck een weynich „*Lauwers* tot wapen, tegens den lasterigen *Momus* en spitsen *Zoylus*/ so sa sijn „schim u.l. eeuwich dancken.

V. L. ghedienstighe CORNELIS KEYSER.

INHOUDT.

„Hoewel dese phantasische [sic] brabbelinghen/ weynich ofte geen Historie „by haer hebben/ so heeft my evenwel goedt gedocht een gelijckenisse daer op „te maken so wel om de quade verdeelinge als arm-tekennen-gevende redenen [2]): „de welcke zijn" (volgt meer uitvoerige dan duidelijke inhoud). Drie lofdichten: „Shaksperian Sonnet" van COOLEVELT en twee werkelijke klinkdichten van VELDEN

---

1) *Sic*; *l.* (door afgonst die hem hatede) *of* (door afgonst van die hem hateden)?

2) Had STRUYS (want deze woorden zijn stellig van hem zelf) die valsche nederigheid geleerd van HOOFT? Van zijn eerste voorbeeld RODENBURGH, zeker niet; en van het latere, COSTER, evenmin.

en CORNELIS KEYSER. Alle drie omschrijven den inhoud; maar terwijl COOLEVELT en KEYSER zich hiertoe beperken, roept VELDEN tot slot uit:

Gheeft Amsterdam *dan lof aen* STRUYS, *die u belent*
Met Roomen en Atheen, *waerdoor u Naem bekent*
Met Gulde letters is in d' Eeren-Kerck *te vinden.*

Daar kunnen Amsterdam en STRUYS allebêi 't meê doen!

(1e Deel) Cleo en Ariame, dochters van den heer Selous te Bordeaux, redetwisten over natuurschoon en schilderijen, waardoor Ariame tot bekentenis komt, dat zij Styrus liefheeft, zonder zekerheid van zijn wederliefde; hoewel hij reeds een vers op haar gemaakt heeft, dat zij voorleest:

Terwyl ick 't blinckend oogh aensagh van myn Goddin,
Dwonck de genegentheyt dit Veersje my te schrijven.
Waer mee dat ick beken dat ick haer Dienaer bin,
En wensch geen grooter luck als eeuwigh die te blijven,

De killend' koude doodt sal eer mijn leen verstijven,
Eer ick haer schoonheyts Beeldt sal stellen uyt mijn sin:
En of ick domp de vlam van mijn heymlijcke min,
Haer gunst-wint sal de vlam wel uyt zijn assche drijven.

Cleo waarschuwt haar zeer Catsiaansch:

Steunt op de Dichters niet' want sy hebben verstant
Een Atmos te vergrooten als een Oliphant;
En die sy haten meest en geenzins en vermogen [,]
Met eeren Lofdichten te prijsen en verhoogen
Om dienen tot haer spot. *Aria.* Styrus is niet met al
Besmet met dubbelheyt maer recht uyt gansch en al:

(blijkt hier niet duidelijk dat STRUYS met Styrus zichzelven bedoeld heeft?)

Cl. doet opmerken dat S. nog minderjarig is, dat zijn goed wel eens geringer kon zijn dan 't schijnt.

Aria. Och had ick maer 't geluck (hoe soud ik my verblyen,)
Dat Styrus soo seer socht/ dat Styrus had in 't sin
Te kiesen my tot Bruydt/ en een'ge gesellin;
'k Sou weynigh dencken op een staet of weeldigh leven/
Want alle aerdtsche weeld' ick om syn liefd' wou geven;
Mocht hij mijn Bruygom sijn/ geen arremoed' soo groot
Sou mijn verdrietigh zijn/ jae zelfs de wreede doodt
Sou mijn verschricken niet/ meer my sijn aengename
Als ick mocht eeuwigh met myn Styrus zijn te zamen:
Dan ick en twijffele niet meer als al te veel/
Styrus is machtigh rijck van groot geslacht en eel:
De Eelheyt blinckt hem uyt al syn gelaat en wesen.
En al de roep die gaat dat hy moet machtig wesen, (*enz*).

A. blijft standvastig; C. verheugt zich daarom, dat zij zelf het beste getroffen heeft:

Een Bruygom wijs bedaert en oock met goed versien/
Geen reyser onbekent/ of vreemdelingh/ van wien
Men staet weet of geslacht/[1]) maer Borger hier geboren/
Die 't huys blijvende reyst bij Turcken en by Mooren/
Door syn spraeckloose Boon/ en drijft zijn Koopmanschap/
Hy breekt niemant het hooft met yd'le sotte klap:
Hy sal met tijd'loos spel, met lichtveerdighe sangen
Noch woest gespringh/ gedans/ en sulcke dwase gangen
Sich niet versuymen[2]) hij eet en drinckt nae maet/
Ghy sult hem wagglend' niet sien droncken by de straet
Als ik laetst Styrus zagh. *Aria.* Ick moet u reden breeken/
Om dat ghy sonder reen van Styrus daer gaet spreecken
Dat hy juyst droncken was/ twelck hy dick heeft geweest/
Sijn dronck en is geen dronck/ dan heeft hy grooter geest/
Al is hy dat hem pas zyn' beenen konnen dragen/
Is noch veel meer in hem als oyt myn ooghen sagen
In u Helrano; ghy schiet oock sijn wiltheydt (jae)
't Is dan soo .....

C. beweert dat H. ook wel vroolijk zijn kan; hij heeft zelfs „uyt de geest" (zegge: voor de vuist?) een liedje gemaakt, dat de zusters, zittende „by dese Eglentier",[3]) zingen (voys: *Heureux sesiour de Parthenice & dalidor*):

Kon mijn vreught tot de wolcken raecken
d' Hemelsche Rey,
Sou haer meewaerigh oock vermaecken
Met bly geschrey,
Saturnus oudt straf steur en strengh verliet zijn wicht[4]),
En zou met fronste Tronye geven lachend gesicht.
(enz.

Ik heb dit tooneel zoo uitvoerig aangehaald ter vergelijking met deze regels uit *De Geest van Tengnagel*:

Daerop volght een vol gepeynsen [;]
JACOB STRUYS is 't, lieve maet,
Wat heeft toch u noodloos veynsen
Bij u Ariaem gebaet!
Ghy moest haer met schande laten,
OUSEELS dochter was begunst
Van 't geval, dat u doen hate,
Des was al u doen om sunst.

Ariame's vader nu heet in 't stuk Selous: dit een en ander saamgenomen laat m. i. weinig twijfel toe, dat STRUYS eene joffer MARIA OUSEEL heeft bemind, en men hem bij haar of haar vader heeft belasterd, waardoor hij is afgewezen.[5])

[1]) Was STRUYS zulk een vreemdeling? [2]) l. *niet en versuymen*? dan zijn er tenminste twaalf lettergrepen
[3]) Was STRUYS nog broeder I. L. B., toen hij dit schreef?
[4]) l. *Zicht*? Saturnus wordt weliswaar afgebeeld met een zeis; maar indien STRUYS een stadskind was (en dat is toch waarschijnlijk), kan hij nauwelijks hebben geweten, dat er tusschen zeis en zicht onderscheid, bestaat. En *wicht* is hier onzin.
[5]) Te Leiden bestond een fam. OUSEEL, waarin op dezen tijd twee Maria's, maar geboren in 1622 en 23 dus veel te jong (mededeeling v. d. heer BIJLEVELD commies oud archief).

Het „noodloos veynsen" is daarmeê niet verklaard; heeft hij aangeboden, om harentwil van kerkgenootschap te veranderen? Of spreekt hier enkel TENGNAGELS schandaalzucht?

H. en zijn vriend Dranor komen bij de juffers. H. doet C. fluisterend (zoo moet men uit het zinsverband bij gebrek aan tooneelaanwijzing, afleiden) een vraag, die zich laat gissen uit haar luid weigerend antwoord.

Dr. meent dat A. ook een minnaar moest hebben; zij beweert nog te te jong te zijn. *Binnen.*

Styrus' vriend Cranor tracht, na een lange uitweiding over de macht der liefde hem te bewegen van A. af te zien; vruchteloos. *Binnen.* Styrus gaat naar zijn beminde, legt een langen weg af zonder het tooneel te verlaten [1]) en ziet haar in de deur staan. *Binnen.*

De Nacht treedt op en schildert hare macht over alle levende wezens, het werk der „kollen" — geheel als *heidensche* tooveressen, — zich zelf als oorzaak van alle kwaad: zweert „Selous huys" in 't verderf te storten, en roept hare „dochters" de Furiën, die ook terstond verschijnen en bluffen op het kwaad dat ze hebben aangericht. Zij draagt Tysiphon op: Helrano, die zich (zegt zij) thans bij zijn bruid bevindt, te vervoeren om haar te schenden; Alecto: Styrus „van jalousy opgeswollen" te maken; en Megeer: Dranor, die Ariame ook bemint, haar liefde voor Styrus te doen kennen. — Blijkbaar is hier 't eerste bedrijf van HOOFTS *Geeraart van Velzen* nagevolgd. — Styrus uit zijn vreugde, omdat Ariame hem 't jawoord heeft gegeven. *Binnen.*

(2e Deel) H., A. en C. zijn bij Dranor te gast geweest; en nemen dankend afscheid. H., aangeschoten, kust A.; juist komt S., wordt niet opgemerkt, zegt eenige lieflijke terzijdes (dit moeten 't zijn, al ontbreekt weêr elke tooneel-aanwijzing) en houdt, nadat ook D. A. gekust heeft [2]) een geheele Othello-alleenspraak, waar alweêr niemand iets van bemerkt. D. zet zijn verliefd gesprek met A. voort zonder gunstig antwoord te krijgen — *binnen.* S. komt naar voren; twist, waarin het eene woord het andere uithaalt; (vrij natuurlijk geschilderd, vooral het slot:)

A. 't Schijnt ghy my terght en hitst gelyck men honden doet.
Ben ick niet groot van staet? [3]) heb ick geen overdaet
Van Ryckdom: meent ghy dan dat ick daarom sou winnen
Om door u schatten mijn vernoeginge te vinnen;

---

[1]) Ging hij dan misschien rond, om dien weg aan te duiden? Ik heb (vóór ruim 30 jaar) nog wel optochten 't tooneel zien rondgaan met hetzelfde doel.

[2]) Ze zijn intusschen van Helrano's naar Selous' woning gewandeld. Naar allen schijn had dus reeds in Oude Camer en Academie, gelijk later in den schouwburg, het tooneel vóóraan rechts en links een vast zijscherm, dat al naar omstandigheden een huis, een toren, een gevangenis of den zijmuur van een kamer verbeelden moest.

[3]) L. inpl. v. dit vraagteeken komma, blijkens 't volgende.

Ay me! 'k beklaegh mijn min. Nu Styrus laet my dan;
En kent ghy my niet waert/ en spreekt mij nimmer an:
Ick sal, ick sal mijn liefd' geen lange tijdt beklagen/
Maer (soo 't de Goon belieft) haest met mij groefwaert dragen;
Och! wat heb ick gedaen?

Styrus. Weent niet schoone Goddin:
Mijn praet is boertery; verstaet de rechte sin.

Ariame. Al langh genoehh; laet af/ gaet bij u Adel Kouten.

Styrus. Magh ick my morgen dan wel wederom verstouten
Bij u te komen?

Aria. Neen! 't waren u moeylijckheen:
Oock scheurt my 't hert on- twee door diergelijcke reen.

Styrus. Wel met dees kus goe nacht/ of wy ons leven dagen
De andren levendich op Aerden niet meer sagen:
Want ick vaer licht nae huys/ en laet dit Landt het Landt,

Ariame. Och me! myn spraeck beklemt/ vaert wel mijn waerde pandt

Styrus. Vaert wel voor 't laetst mijn Son. Ick blijt tot aen mijn ende/
De uwe. *Binnen.*

Aria. O groote Goon; ghij alle dinck bekende
Doorgronders van mijn hert/ siet aen de droeve staet
Van een verflaeude Maeght die 't alles tegengaet:
Hebt deernis met mijn hert/ 't geen sal in vlam verteeren/
Midts ick de demper van mijn vlammen moet ontbeeren.
Soo ghy mijn beed' verhoort/ soo mijne klachten groot
Ten Hemel klimmen op; ach stiert/ ach stiert de doodt/
Die dees ontsteltenis van dit verdrietigh leven
Ten eynde maeck. Och! och! waer heb ick mij begeven?
Wat gingk my jonge schim doch aen dat ick soo vast
Mijn Liefde setten/ eer sijn gront was ondertast.
Maer ach! wie had gedacht dat in soo brave Leden/
In sulcken Jongelinck/ soo redelijck van Reden/
Soo nortsen dwaesheydt stack? is het verkeert zoo haest
O Styrus! soo en heb ick het noch niet van 't quaest/
Midts ick vrij van u ben; maer als ick waer u Vrouwe
Soo mocht my wel mijn liefd' en samenkomst berouwen.
Waerom bemin ick hem/ dewijl[1]) hij mij verlaet?
'k Heb reen en dubble reen dat ick hem doodtlyck haet.
Wat meent hy dat ick ben[2]) een Hoer/ en gantsch verlegen
Om hem? 't Schijnt hy my vindt als vondlingh by de wegen/
Die heul noch troost en heeft/ maer nae die[n]/ die haer neemt[,]
Moet stellen hare wet/ hoewel hij haer is vreemt.
Neen Ariame wilt u zelfs zoo kleyn niet achten/
U vrijen heeft geen haest/ ghy hebt noch tijdt om wachten.
Wat wil ick smeecken hem/ die selfs te smeecken hoort?
O leyde Styrus! 'k wenst dat ick noch 't eerste woort
Met u te spreken had/ ick sweer dat ick mijn tonge
Eer afgebeten had/ eer het mij waer ontsprongen.
Wat segh ick? ach ick voel dat mijn genegentheyt
Al mijn verbolgen reen met tooren weder seyt:

1) *Dewijl* in de bet v. *terwijl* is mij van elders niet bekend.
2) Zou hier geen vraagt. moeten staan? Taal en verstand zouden er zeer bij winnen.

Mijn Styrus ick en kan niet baten/ neen mijn waerde
Verkoren Lief hy blijft/ al hulp hy my in d' Aerde;
Myn soete Styrus kan my leet noch letsel doen/
Want zijn ontrouwigheen/ mijn trouwigheen vergoen/
Ick wil geen wraek van u af-keerig Lief/ maer wenschen
Dat ghy de luckighst' blijft van alle Aerdsche Menschen.
Voor mij ick wensch de reys nae de vergetel-beeck/
Daer ick u wachten sal/ en als ick u daer spreeck
Van 't geen my nu geschiet/ 'k weet ghy daer in sult vijnen
Door u berou/ meer pijn/ als al Plutonis pijnen

(Jammer dat dit *echte* gevoel weer in een mythologischen vorm, in *dezen* mond volstrekt onnatuurlijk, moest gegoten worden!)

Maar hertje sal ick dan u selschap nimmer meer
Genieten? sal ick u dan nimmer spreken weer?
Ghy wilt vertrecken! och! mijn Ziel wilt mee vertrecken/
Anders sal het u licht tot duysent dooden strecken/
Verlaten Ariaem! (Carthaegsche Coningin
My dunckt dat ick te recht nu in u plaetse bin.)
Waer sal ick lacy hem! wat heb ick laes begonnen?
De droefheydt mat mijn Geest/ ick ben gantsch overwonnen.
Ellendigh Moeders Kindt! Catrina/ komt doch ras!
En spreyt het Bedde op/ ick ben niet wel te pas.
(*Binnen*).

(O die burgerlijkheid!)

(3e Deel) Selous overweegt A.'s ziekte — en de nuttigheid van 't opstaan en te bed gaan „met de Son." *Hy schuyft de Gordijn open, Ariame leyt te Bedde* [1]). Hij wil een geneesheer doen halen; zij wil niemand dan den dood. Hij gaat de meid zoeken om haar naar den dokter te zenden. Zij houdt weder alleenspraak, waarin het slechtste rijm, dat ik bij STRUYS gevonden heb:

Mooght gy ondanckbaerlyck/ mijn trouwigheyt dus met
Soo snooden bittren loon vergelden? ach! Kan het
O Styrus van u hert (enz.) —
Sy haelt de Gordynen toe van 't Bedde.

De meid overweegt, dat geen Doctor A. zal kunnen helpen, daar „selfs haer aller hooft" Apollo zichzelf niet kon genezen van zijn liefde voor Daphne (een geleerde meid!) Bij haar komt Dranor; bepraat haar om hem de reden van A's ziekte te zeggen; en besluit in alleenspraak Styrus „in jalousy" te stijven. Faulsi, de Doctor, komt — een kluchtenaer die in plat Amsterdamsch en rederijkers-versmaat snoeft op zijn knapheid — en gaat Selous' huis binnen. Dranor roept „List braeckende bedrogh [2]) aan om hem te helpen; en neemt zich voor

1) Een nieuwe reden om te vermoeden, dat in Oude Camer en Academie het tooneel reeds zoo was ingericht als in den Schouwburg.

2) Waarom niet de Furiën, die daartoe reeds bezig zijn? En dit terwijl alle personen den mond vol goden hebben? Vrij zeker invloed v. HOOFT.

den Doctor om te koopen. Deze komt terug (en spreekt nu Nederlandsch en in heldenverzen) en oordeelt dat de liefde A.'s kwaal is. D. stemt dit toe:

Maer sy is gantsch versot/ en schynt in Liefd te branden
Op een u wel bekendt: met wien ghy offerhanden
Aen Bacchus veeltijdts doet/ u vrundt/ u Styrus ist.

Zij besluiten dat hij, S. „in d' eene kroegh of d' andren" ontmoetende, hem zal diets maken dat A. geen maagd meer is.

(4e Deel) S. heeft den Doctor gesproken; uit zijn woede in een alleenspraak, weêr niet zonder natuurlijkheid — minus de goden enz.; en besluit een tooveres te raadplegen om den verleider te ontdekken. Hij klopt; zij komt en snoeft op haar kunst (verg. Timon tooveraar in *Ger. v. V.*) Volgt een zeer uitvoerig toovertooneel, waarin de tooveres drie kollen te hulp roept om een bijzonder aanzienlijken en.... waarheidlievenden helschen geest op te zweren (behalve HOOFT,[1]) is hier ook blijkbaar KRUL en door HOOFTS tusschenkomst SENECA nagevolgd.). Z. Helsche Excell. verschijnt dan ook en zegt:

De dochter Selous/ is beslapen van Helraen.

Styrus betaalt de tooveres en blijft alleen. Zijn eerste gedachte is zeer verstandig:

Sou ick mogen
Geloof al stellen in den Vader van de logen?
Sou desen Helschee droes al hebben waergheseydt?
Of sou 'ck door dubble reen wel van hem zyn verleydt?

Maar de minnenijd komt weer boven. Hoe kàn hij gelooven (zou men vragen), wat een duivel zegt? maar ik vermeen dat onze dichter hier, zonder 't zelf te weten, beheerscht is door de kerkelijke voorstelling: de exorcista kan den duivel dwingen de waarheid te zeggen. Ongelukkig heeft hij vergeten, dat zijn tooveres géén exorcista en bovendien hare tooverij geheel heidensch is. — En nu schijnt het mij goed gezien, dat hij, eenmaal achterdochtig, alles ten ergsten uitlegt:

De dochter van Selous (dat is[2]) immers Ariame)
Beslapen van Helraen; wie kander dus uyt ramen/
Tot antwoort van myn vraegh/ als dat dees eerendiet
Zijn geylheydt heeft gepleeght met myn gewesen lief:
Oock tgeen ick noyt en docht/ of noyt en wilde dencken/
Komt my te vooren nu: de minnelycke wencken
En 't vriendelyck gelonck dat Helraen stadigh schoot
Op Ariam/ en oock hoe dikwijls zy hem boot

1) De kollen zingen een lied (Stem: *Cesses* [sic] *Mortels de Souspirer*) waarin o. a. Penta en haar „vyerigh gift" worden vermeld; dus is ook Baeto gebruikt. — De geest rijst op uit een kuil, waaruit eerst vuur is opgestegen. Derhalve reeds zinkluiken!

2) l. blijkbaar *dat's*.

Haer lieffelijcke mondt ('tgeen bloedt my deed' verandren)
End' heel deur gaende dagh soo kustense malcandren:
Als waer niet Cleo maer selfs Ariam sijn Bruyt.
Ick onbesonnen mensch) ley dit mijn selven uyt
Als of 't soo moeste zijn/ dat hy om te behagen
Zijn Lief/ haer Suster scheen een vriendelijck hert te dragen/
Maer't was de fielt dat niet. O Hemel sult ghy al
Gedoogen/ van[1]) Helraen/ twee Echte Susteren sal
Doen moeder zijn en Moey/ hoe! sult ghy dan aanschouwen
Dat d'een sal zijn syn Hoer/ d'andere[2]) sijn Vrouwe?
Waer zijn u Wetten dan/ hoe hebbense ze geen meer stee[3])
Meer by de menschen? Goon/ soo scheurtse vry aan twee.
Lust u de gruwel dan? waerom liet ghy geschieden
De harde wisselingh/ aen d' geyle Propetiden?
Waerom/ o Schuym Goddin! Kondt ghy gedoogen niet
Der wree Cerasten moort/ dat ghyse (straffend') liet
Aentrecken Stiers gedaent? Waerom moest oock ontfangen
Cynire dochter straf, en zyn met schors omhangen?
Als ghy gedooght dit feyt.[4]) Hoe doogen? 't Kan niet zijn:
De Godtheydt haet het quaet/ en daerom heeftse mijn
Dit alles kondt gedaen/ opdat 'k van Gode wegen/
Hierover rechte wraeck zou aen Helrano plegen
Wel aen dan raserny! laet voncken spatten van
U Toertsen die ghy schut/ en helpt my daedtlijck an
Mijn strengh voornemen: opdat ick den droch mach dooden
Tot wraecke van mijn hoon en offer voor de Goden.

(Uitmuntend gezien! hij maakt zich zelf wijs, dat niet wraakzucht hem drijft, maar de Eeuwige Gerechtigheid hem bezielt. — Wel is waar doen zijne voorbeeelden van hare werking ons vragen: Zijn we in 't Bordeaux van Richelieu of in 't Burdigala van Augustus? maar dichtkunst en godentoestel waren toen onafscheidelijk; en men moet STRUYS den lof geven, dat hij het heidendom bijna[5]) zuiver volgehouden heeft). Hij neemt voor Helrano bij zich te noodigen en aan tafel te dooden. *Binnen.* Cleo vertelt H. een benauwden droom die haar zeer beangst maakt. Hij tracht haar op te vroolijken — daar komt Styrus pagie hem noodigen. Ondanks C.'s afraden gaat hij. Aan tafel maakt Styrus hem dronken, „treckt heymelijck zijn Poock", doorsteekt hem, rukt hem 't hart uit, zendt den pagie er mee naar Ariame, en vlucht. De pagie ontmoet Cleo, zegt haar zijn vreeselijke boodschap; zij laat zich bij het lijk brengen en valt er op neer[6]).

---

1) l. *dat?* 2) l. *en d'anderc.* 3) lees *gcen stee*, blijkens volgenden regel.

4) Allen uit Ovid Metam. X.

5) *Bijna*: Styrus spreekt eens (met zeer weinig eerbied) van een bagijn en houdt een pagie; aan 't slot treedt de schout op; anders is alles klassiek; zelfs de meisjes hebben voortdurend de goden in den mond.

6) Nadat zij haar nood heeft geklaagd en haar meid bevolen burgers, gerecht en raad te roepen, staat er *Gordijnen toe*; en zoodra *Gordijnen open* verschijnen Styrus en de landman. Bedoeld zijn dus weder twee gordijnen achter de vóórschermen (als ze zoo mogen heeten); en deze zijn gesloten, zoodra Styrus gevlucht is en heropend als Cleo bij het lijk komt. Elke tooneelaanwijzing hiervoor ontbreekt echter.

(5e Deel) Styrus houdt zich verborgen bij een landman, in doodsangst te worden gegrepen; en prijst eenigszins Granida-achtig het landleven; de landman zelf vindt het stadsleven veel geruster (bij de opgave zijner redenen heeft STRUYS stellig gedaeht aan de Spaansche strooptochten in Brabant en aan Wallensteins Kroaten). Alleen gebleven komt S. tot het besluit dat hij verder moet vluchten, maar eerst wat rust nemen — waarbij hij leelijk uit den toon valt, die bij zijn omstandigheden past:

'k Magh in de groente hier een lutje suyse-bollen/
Sien wat voor nieuwigheydt Godt Morphus [sic] mij toesendt/
Want hier is doch geen mensch die my bespiet omtrent,
Styrus leydt hem te slapen, de Geest van Helrano,
met bebloede Borst ende Hert in de hand uyt[1]).

Hij verwijt Styrus zijn dood en openbaart hem den waren stand der zaken.[2]) Styrus ontwaakt, uit zijn wanhoop en berouw in een wat heel lange alleenspraak met naar HOOFT gevolgden aanhef[3]), wordt ten slotte krankzinnig, zoodat hij den „landtman" voor zichzelven aanziet; en neemt, tot bezinning gekomen, het besluit Dranor te gaan dooden. Daarnaast doet de Sancho-Pança-wijsheid van den Landtman eene werking, die de schr. zeker niet bedoeld heeft.

A. ontboezemt in alleenspraak haar leed en de liefde, die zij S. ondanks zijne misdaad blijft toedragen. D. komt haar nogmaals de zijne aanbieden — natuurlijk vruchteloos; en terwijl zij spreken, komt Styrus en „*loopt dollings toe, met het bloot Geweer. Dranor door de schielijkheydt verschrickt*[4]) *snapt binnen: dies Ariame geraeckt wordt, en dood.*"

Adriame. Wat isser? o mij! Goon! van wie moet mij dit schieden?
Sijt ghy 't mijn Son? o neen: hoe zoud 't mijn Engel zijn?
Ach! doodt maeckt het my kort/ ick voel te grootc pijn.
Styrus. Ariaem mijn Goddin/ zijt ghy 't/ soo wilt vry spreecken?[5])
Ick ben u Styrus die u 't hart heeft afgesteecken.
Adriame. Mijn Styrus Lief/ 'k vergeet myn smarten/ nu ick noch
Eens bij u ben geraeckt) en nademael daer doch

---

1) Blijkens zijn woorden draagt hij ook een toorts, wellicht sprak dit toen voor een tooneelgeest van zelf (althans doen zij 't op de platen in KRULS werken en de titelplaat van SILLES *Jood van Malta*) en behoefde dus niet aangegeven te worden.

2) Deze geestverschijning in een droom is ontleend aan *Geraert v. Velzen*; maar de woorden stemmen alleen overeen door den heidenschen toon en wijzen op de toorts.

3) Bij HOOFT zegt Floris:

Ay my! wat schrik is dit, die my de stem besluit?
Myn haeren staan te bergh, het zweet dat breekt my uit.

Bij STRUYS zegt Styrus:

A! ame! ame och! schrick doet mijn asem stoppen/
Mijn rijsent hayr dat drijft in koudt-sweetige droppen,

4) Kinderlijk, zoo iets in een tooneelaanwijzing te zetten; en toch een van menschenkennis, Nederlandsche menschenkennis vooral, getuigende opmerking. De Nederlander toont meestal meer moed in vóóraf bekend gevaar, dan in verrassing.

5) Dit vraagt. zal wel drukf. zijn.

Geen hope waer/ voor ons/ om by malkaer te leven/
Soo danck ik u/ dat my de doodt-steeck is gegeven.
Komt geeft de laeste kus; hier mee overgeef ick 't al:
En sterf u Liet gelijck mijn Geesje blijven sal.
Styrus. Och! mijn beminde/ och het Mondtje laet het reppen!
Ick voel de borst niet meer zijn rijsend' adem scheppen:
Het is gedaen. Ach my! wat vloeck kan zijn bedocht
Op my? o snoodtst van al het onderaerdsch gedrocht
Die my genoegh vervloeck/ 'k vervloecke dan mijn selven/
De Hel sal schricken dit mijn Lichaem te bedelven.
Vergaet dan Aerd en Hel/ met zulcken groot getier
Dat 't hooge Goden-huys door anghst geraeckt in 't vyer:
Een vyer/ een wreede[r] vyer/ als 't vyer van Tartars Kolcken,
Een vyer/ een lichter vyer/ als 't vyer boven de wolcken/
Een vyer/ een swaerder vyer/ als dat gevoedt moet zijn;
Maer sulcken vyer wiens pijn gaet boven alle pijn/
En knaeght met wroegingh, diep d'erkouwende gewissen/
En in dat vyer daer wil ick swemmen als de Vissen
In 't gierigh water doen. Maer ach! mijn Lief al doodt,
Siet daer komt Charon/ daer; daer komt hy met zijn boot
Hy doorsteeckt hem. Om mijn Liefs Zieltje. Hou! 'k moest met haar ovarvaren
Woudt op de Aerd niet schien/ dat wy in d' Hel dan paren.

Selous en Dranor „Verbaest uyt" Styrus verhaalt in 't kort al 't gebeurde.

Seght schelmschen Dranor lieght mijn laetste stem?
Dranor. D'ellenden
Soo kortelinghs gebeurt/ die sijn door mijn geschiedt/
En mijn gewissen laet my langer rusten niet;
'k Soeck straf nae daedt.[2]).
Selous. O fy u Dranor! siet hier komt de Burgery
De Schout en Dienaers nae ick sie die zijnder by.
Schout met syn Dienaers uyt.
Schout. Wat's hier te doen?
Drano. Myn Heer; ey! neemt my doch gevaen?
Schout. Hoe waerom dat? wel hoe; wat hebt ghy dan misdaen?
Selous. Heer Schout siet dese moordt.
Schout. Ha! schrickelijck vertoon.
Styrus. Ick sterf/ ay me! ick stert/ genae/ o groote Goon[3]).
Drano 't Is alles door zijn handt gedaen/ dan door mijn liste/
Door my is oock Helraen geholpen in de kiste/
Verschoont my in geen straf.
Schout. Tsa dienaers bindt hem vast'
Op pijnbanck sult ghy voort wel worden ondertast:
En is dit alles waer/ 'k sweer ghy u straf verwerft/
Dat ghy wel voelen suit ghewislijck dat ghy sterft.
Selous. Laet Styrus dan noch bij Ariame in mijn huys/
Want 't is sijn schult niet/ maer't bedroch van 't Helsch gespuys;

---

1) Invloed van CATS? De Rodenburghsche school, waarvan STRUYS was uitgegaan, voelde zich ook verwant — letten wij slechts op KRUL en 's meesters Emblemata — aan den dichter van *de Spaense Hydin* en de zonderlinge min-gevallen, waarmeê dit stuk en *Amst. juffertje* nog al eenige overeenkomst toonen.

2) Zulk een onvoltooide regel is mij anders in stukken van dien tijd nooit voorgekomen.

3) Een christelijk denkbeeld — het eerste in 't geheele stuk — in heidenschen vorm.

De Jeught is dol gesint/ dwaelt groflyck onbedocht/ }
En oock de Liefde veel in jonghe Lieden wrocht } 1)
'k Magh dencken 't voorschick my al dese ramp bereyt/
Dus sullense te saem sijn in een Graf geleyt 2).

Eynde.

Dewyl 't niet nae mijn wil was
Liet ick 'et schiely'ck blijven:
Myn Pen die hiel heel stil ras
Als moed' van zulcks te schrijven 3).

JACOB STRUYS.
Ick wil en can niet.

Een bron van dit stuk heb ik niet kunnen vinden. Trouwens het is naar allen schijn uit een Fransche gemeld; echter niet uit ROSSET, die hier toen zeer bekend was [4]) en evenmin uit GOULART [5]), op wien CATS zich zoo dikwijls beroept. Een vertaling is het niet; dan zouden de namen *allen* Fransch klinken. Mogelijk heeft hij een verhaal of gerucht aan een werkelijk te Bordeaux voorgevallen dubbelen moord uit minnenijd gebruikt; het overbrengen van het uitgerukte hart er bij gevoegd uit de geschiedenis van Ghismonda van Salerno [6]), en het geest oproepen en dubbelzinnig orakel — waarvan hem trouwens ook voorbeelden uit de oudheid bekend konden zijn — uit HOOFTS *Geraert van Velsen*. Maar dan heeft hij in dit laatste opzicht zijn voorbeeld zeer verbeterd. Want Styrus raadpleegt de onderaardsche machten, alvorens iets te doen; Velsen eerst, als hij reeds den graaf heeft gevangen genomen en dus niet meer terug kan, zoodat de raadpleging even goed achterwege kon blijven.

Ook om andere redenen schijnt dit stuk mij zijn beste. De stof wordt in bruikbaarheid alleen overtroffen door *Romeo en Juliette*; en hij heeft hier beter dan daar er uitgehaald, wat er uit te halen was. Mij is geen tweede Nederlandsch stuk van de zeventiende eeuw bekend, waarin de held schuldig is en toch zoozeer belangstelling en medelijden wekt. Het is dan ook lang aan 't tooneel gebleven en bovendien veel gelezen. Immers er zijn buiten den 1^en^ en 2^en^ druk, waarvan ik geen ex. heb kunnen opsporen, 2 drukken bekend van 1634, een van '42,

---

1) Ook deze zedeleer is Catsiaansch.

2) In twintig zesvoeters slechts één slepend rijm — dat is ongehoord. Als klankschildering bedoeld? Dàn zeer te prijzen!

3) Weêr Hooftiaansche gemaakte nederigheid? Of is het stuk inderdaad onafgewerkt? Dat zou den halven regel en 't gemis van regelmatige rijm-afwisseling aan 't slot zeer goed verklaren.

4) FR. ROSSET, Histoires tragiques de notre temps, Lyon 1621. NOOTMANS in zijn Borias, 1635, haalt hem aan, alleen als „ROSSET"; en onderstelt dus bij den lezer kennis van zijn werk. Ook de Trag. Hist. bevatten ons verhaal niet.

5) Histoires admirables et memorables de notre temps, Cologne 1610.

6) Decam. IV, 1, in COORNHERTS *Lustige historiën Joh. Boccatij* n. 13; door VAN MILDERT op tooneel gebracht onder den naam Hercilia (1632.)

twee v. '44, een v. '52,[1]) v. '61,[2]) v. 63,[3]) v. '71, v. '81 en v. '82; en zoolang het herdrukt werd, is het zeker ook gespeeld.

Romeo en Juliette// Of de Reghel ://

Naer een te hooghen vaert en vlucht te zeer verbolghen//
Plach dickmael in 't ghemeen een haeste val te volghen//

Ghespeelt op de Amsterdamsche Camer, op Kermis, Ao 1634. [Titelpl. z. n. of m.: Juliettes zelfmoord] t' Amsterdam// voor DIRCK CORNELISZ HOUTHAECK, (enz,) Anno 1634. Kl. 4o.

Berijmde „voorrede", get. *De tijdt leert* (d. i. J. v. ARP; DOORNINCK i. v.) en waaruit blijkt dat het stuk nà *Styrus en Ariame* geschreven is; tevens wordt STRUYS zelf daar Styrus genoemd. Volgt lijkdicht, get. *Ghedenckt te sterven* (KRUL). Verdeeling in vijf deelen, geen uytkomsten.

1e Deel) Phebidas, een der „Montesches", vraagt Romeo naar de reden zijner droefgeestigheid en verneemt diens liefde voor Juliette[4]) (wier schoonheid hij beschrijft in den versvorm van Lucelles lofrede op Ascagnes [L. 1o D. 4o T.] en Elisabeths op Rodderich [R. en A. 1e Hand. 1e Uytk.] Ph. tracht hem, natuurlijk vruchteloos, hier af te brengen. R., alleen gebleven, bevindt zich plotseling onder J.'s venster. Zijn klachten doen haar uitkijken:

Wat claechelycke stem bedroeft ist die ick luyster![5])
Wie of dus eensaem hier gaat spoocken in het duyster?
En breeckt myn dunne slaep. Ach 'k sie door 't licht der Maen
Mijn Heer *Romeo* dicht hier onder 't Venster staen/
Ach *Romeo*! mijn vriendt, ghy moet u jonghe leven
Wel wars zyn, dat ghy u dus stoutlijck gaet begheven
In de ghenade van uwe vyanden wreet/
Die u vindende hier/ met grim'ghe tooren heet.
Om brenghen zouden/ en mijn groot geachte eere
Die soude oock daer mee beschadicht zijn. Dus Heere
Is dit te vol ghevaer. *Rom.* Myn leven/ o Goddin!
(Dat ick om dienen u alleen begheer) staet in
De handen Godts, die daer mee doen mach zijn begheeren.
Nochtans indien yemandt my wou aen 't selve deeren
Ick sou betoonen hem/ voor uwe ooghen strack/
Hoe ick 't beschermen con/ met dese armen zwack:

1) Univ. bibl. Amst.; atdaar ook '81.
2) Catalogus der veiling Tongerlo, 1754.
3) Stadsbibliotheek te Haarlem; aldaar ook '71; de anderen in de verzameling van Letterkunde waarin óók '71).
4) De voorafgaande jongensverliefdheid van Romeo op eene andere in de Ital. vertelling (Trag. Hist. I, 3), door SHAKESPEARE zoo meesterlijk gebruikt (verg. VAN LENNEPS aant. op zijne vertaling), heeft STRUYS blijkbaar òf niet aangedurfd, òf (waarschijnlijker) onvereenigbaar geacht met de standvastigheid, die z. i. een treurspel-minnaar moest sieren.
5) Wat claechlyck Duytsch is dit! en enckel om te rijmen!

Hoewel ick 't leven niet soo waert en acht Mevrouwe
Of 'k soude 't selve wel voor u (zijnde van noot)
Op offeren heel graegh: Want ick sal tot de doodt
Met ziel en lichaem u dienen en eeren trouwe.[1])
Ghy zijt myn Liefste/ en op aerden anders gheen
Ick sal beminnen, Ghy zijt o Goddin alleen
De Baeck daer ick na zeyl; soo ghy met onghenaden
Het licht myn oogh onthoudt/ soo sal ick tot mijn schaden
Moeten verliesen dit mijn Schip/ het gheen bevracht
Is niet een ladingh/ die (soose niet naest gebracht
Werdt in een Haven) 't Schip sal helpen in de gronden.
De vracht helaes mijn Lief! dat zijn de diepe wonden
Die my de liefde heeft ghegheven in mijn hert/
Hetwelcke moet vergaen/ indien het niet en werdt
Ghesterket en gevoet door u jonst en ghenaede/
Dus Goddin u beweeght/ eer dat het is te spade.
Ach me! *Jul.* Vriendt *Romeo*, ick bidde wilt soo seer
Niet klaghen/ want ick my te heflich voel beweghen/
De tranen vlieten my over de Wanghen neer/
Ick ben tot u alree als tot myn zelfs gheneghen/[2])
U alderminst verdriet moet ick deelachtig zijn/
Hierom bidt ick u dat ghy ongheveynst aen mijn
Verclaren wilt in 't cort wat ghy hebt in den sinne/
En of op eer en trouw ghevesticht is u minne:
Want soo ghy anders meent van my te cryghen yet/
Ghy sult bedroghen zijn. *Rom.* Princesse anders niet
Ick soeckend ben van u/ als 't gheen de eer mach lijen:
Tot gheen endt anders ick eerwaerdighe u vrye/
Als om met eer en deught te maken u mijn Bruyt/
Met u ick wensche Lief mijn leven t'enden uyt
Van mijn gestelden tydt: ach! had ick die gelucken/
Geen quellingh/ pijn/ noch doodt en con mijn ziele drucken? [sic!]
Juliette. Onmoghelyck ist mijn/ dat ick verberghen can
De inwendighe liefd die my staegh tockelt an:
Ick sie u trouwe liefd'/ dus wil mijn herte breecken
Dat ick u niet weerom can doen des liefdes teecken;
Ick min u/ dat is waer/ en ben gheheel de u/
Maer ach lacy! mijn Lief/ te schrickelyck ick gru/
Dat onse liefde reyn sal moeten zijn verlooren/
Door de gruwlycke haet/ die mijn geslacht gezwooren
Het uwe heeft; dies sal myn Vader niet aensien
Dat tot eenighen tijdt ons houlyck mach geschien/
Dit doet myn hoope vlien/[3]) en strekt my droeve rouwe.

Zij worden 't eens, dat „Broer Lourens" hen den volgenden dag in den echt zal verbinden, en nemen afscheid omdat:

Het donckre nacht-seyl in het Oosten opwaerts krimpt
En schemert over d'Aerdt: alsoo de Sonne climt.

1) Dit omarmend rijm komt in *R. en J.* meer voor.

2) Ook dit gekruist rijm; verg. *Griane*, 3e D. aanhef; en *Granida*: „Vaert schepters wel", enz.

3) Ook dit rederijkers-binnenrijm; opmerkelijk bij iemand, die voor 't overige Alexandrijnen schreef; en m. i. bewijs dat hij in dezen tijd BREDEROO las en met diens nalevende vrienden verkeerde.

Romeo overweegt zijn geluk en gaat Broer Lourens opzoeken. *Binnen.* B. L. (nog altijd in 't eerste Deel en zonder pausa) bespiegelt het nut van 't vroeg opstaan en leest zijn getijden „*in een Boecsken stil*" [1]). R. komt en verkrijgt met eenige moeite zijn toestemming. Anthonius Cappellets (J.'s vader), zijn neef Thibout en zijn vriend Graef Paris treden op (nog altijd in 't 1e Deel!) en bespreken hun twist met de Montesches, waarbij Thibout zich doet kennen als een voorvechter. J. met haar Voedster en een „Staatjoffer" vraagt en krijgt verlof om te gaan biechten. A. vermeit zich in 't geluk zulk een vrome dochter te hebben en beweert, dat ouders van dochters meer genoegen beleven dan van zonen — waaruit een gesprek volgt, dat even aan RODENBURGHS redetwisten doet denken; 't is echter veel korter en vloeit (moet men toestemmen) vrij natuurlijk uit den toestand voort. *Alle binnen.*

Vertooninghe, *Waer* Romeo *en* Juliette *van Pater* Lourens *ghetrout worden.*

(2e Deel) Paris beklaagt zich, omdat de groote Cupidon (sic) zijn borst heeft geraeckt en besluit J. (want haar geldt het natuurlijk) ten huwelijk te gaan vragen. *Binnen.* R. bevindt zich weder onder haar venster. Zij laat de „koord-leer" (die zijn knecht haar bezorgd heeft), neder; en hij klimt in. (Men zal moeten aannemen dat een der galerijen bezijden het tooneel [2]) hier eerst het balkon, en als R. boven is, de kamer voorstelt). Zij vergelijken zichzelf met allerlei toonbeelden van huwelijkstrouw; en gaan binnen. De Voedster in alleenspraak geeft een CATS-achtige beschouwing van hun toestand, [3]) en voorts van... de heerschzucht der Amsterdamsche huismoeders. Intusschen breekt de dag aan en R. neemt afscheid. *Binnen.* Thibout, Paris en nog twee »Cappeletten" beramen een aanleg op de Montesches, van wie nadat zij binnen gegaan zijn, Phebidas e. a. „half beschoncken uytkomen"; zij zijn te gast geweest. Twist en gevecht. R. komt, „wil scheyden doch Thibout steeckt daer na, na hem." Toch blijft hij verzoenend spreken, maar „*Thibout slaet na Romeo ende hij verweert hem soo, dat Thibout dood blijft.*"

Dewijl het wesen moet/ onlfanght dan daer u loon.
Th. Ach mij! ick sterf/ o Godt ontfanght mijn in u throon.
P. Ach ach wat ongheval/ wat onverwachte rouwe.
R. Volgt my mijn vrienden/ laet haer 't Lichaam zelschap houwen.
Montesches binnen.

De Capellets klagen inderdaad en *dragen 't dood lichaem binnen.*

---

1) „Een *Pater noster* en Ave Maria vooraen".
Zou STRUYS roomsch zijn geweest? Protestanten waren destijds niet zoo goed op de hoogte van roomsche gebruiken; of vonden geen vrijheid om ze af te beelden.

2) Zie de plaat bij WYBRANDS, het Amst. Tooneel, tegenover blz. 76; of de beschr. *in Bibliotheek v. Noord en Zuid* 1885, 6 vv.

3) Ook in 't 3e verhaal van 't 1e Deel der *Trag. Hist.*, STRUYS' bron; dus blijkt niet, dat hij SHAKESPEARE gekend heeft.

(3e Deel). *Gordynen open, de Cappelets in den rouwe met het doode Lichaem van Thibout. De Montesches aen d'andere zyde om Romeo te ontschuldigen. De Heer en Raet van Verone.*

Romeo wordt levenslang verbannen. *Alle Binnen.* J. klaagt haar leed; beschuldigt R., maar dan:

Wat segh ik? O ghy snoo en venijnighe tonghe
Wat spreekt ghy? Hoe derft ghy soo stout en onbedwonghe
Last'ren den ghenen/ die ghegheven zelver lof
Van zijn vyander werdt. Hoe mach ick doch soo grof
En sonder reen de schult op *Romeo* zijn steeckent?
Daer hy by yeder een onschuldigh wert gereeckent.
O mijn Lief! O mijn Man! Mijn herte crimpt te saem
Door leetwesen en spyt/ aat ick my niet en schaem
U soo teghen te zijn. O mijn onnoosel beckje/
Waer sulje langer heen? in welcke plaetse treekje
Daerje u toevlucht vindt? Nu ick u in de plaets
Van verantwoorden/ no gae segghen soo veel quaets.
Nu dan myn waerde Man/ wilt voor mijn ondanckbaerheyt
De voldoeningh ontfaen/ ontfanght dan tot mijn zwaer leyt [1]
De offerhande van mijn leven/ met het gheen
Soo aalslyck heeft gewraekt teghens u trouwicheen
Bedreven/ 'k Wreecken sal/ ay me! wat wordt my banghe.

Juliette leght haer op haer Bedde.

De Voedster komt en meent haar dood te vinden, — doch zij „becomt wederom" — troost haar met het vooruitzicht, dat Romeo's ban wel spoedig zal worden opgeheven; en gaat Broer Lourens vragen, waar hij nu is.

Romeo sich ter schuyl onthoudende in het Clooster.
Romeo komt uyt met Broer Laurens.

Deze troost hem als de voedster Juliette, doch met minder vrucht.

Rom. Wat ist/ of door de tijdt
Ick weder comen sal: 't is my te groote spijt/
En al te groote schandt! by alle eerbre Mannen/
Dat ick dus uyt mijn Stadt ben als een guyt verbannen.
Br. Lour. Neen Soone/ 't is gheen schandt/ dewijl dat yder weet
Dat ghy ongaren hebt ghedaen u feyt soo wreet:
Denckt dat voor desen zijn ghebannen so veel vromen
De cloecke *Camillus* gebannen wierdt uyt Romen
Onschuldigh/ gh'lijck oock *Publius Rutilius,*
Scipio Nasica, als mede *Metellius.*
Oock wierdt *Themistocles* van 't ondanckbaer *Atheenen*
Ghebannen/ na dat hy het veel deught had gedaen/
Als *Trasybulus* mee. Wat hebt ghy dan te weenen?
Daer 't met die Helden cloeck alleens soo is ghegaen.
Dat ghy ghebannen zijt en durft ghy u niet schamen [2].

1) Welk een klemtoon, om 't lieve rijm!

2) Heeft Broer Lourens nooit gehoord van verbannen en erger behandelde Christenen? Wij zien hier weder, hoe weinig scherp romantiek en pseudo-klassiek eigenlijk gescheiden waren.

Maar nu klaagt hij over zijn scheiding van Juliette. De pater voert hierop troostgronden aan, die in zijnen mond beter voegen, doch zonder meer baat. De Voedster komt; en men spreekt af, dat R. in den aanstaanden nacht afscheid zal komen nemen. B. L. raadt dit af, alweder tevergeefs.

Neen Pater/ haer te gaen besoecken ick niet laet/
Al wist ick dat de straet daer ick gae over henen/
Waer soo vol Nickers/ als vol harde Keysel-steenen: 1)
Ja al wist ick ghewis dat ick daer sterven sou/
Soo wil ick evenwel besoecken gaen mijn Vrou/
En 't afscheyt nemen droef/ want in myn sinnen dwerrelt
Dat ick niet weer met haer als in de and're Werrelt
Sal spreecken: hierom ick dit lest niet laten can,
Br. Lour. Als ghy wilt/ Godt wil u daertoe helpen dan.
Komt gaen wy in mijn Cel/ verwachtende den avont/
En bidden Godt dat hij u wil bewaren t'avont. *Beyde binnen.*

(4e Deel) Na alleenspraak van J. afscheid, (niet zonder gevoel geschilderd). Zij wil hem in manskleeren volgen; maar hij brengt haar onder 't oog, dat haar vader dan hen beiden zal doen opzoeken en dooden; oefent zij daarentegen drie maanden geduld, dan kan hij wellicht opheffing van het banvonnis verkrijgen; en zoo niet, dan wil hij met hulp zijner vrienden haar openlijk ontvoeren. Zij berust hierin, hoewel noode.

.....Och hoe de tijdt vervlieght/ daer slaet de clock al vier/
Mijn alderliefste vrouw/ ick moet my haest van hier
Begheven. *Jul.* Is het alree soo laet? dees nachte/
Dunckt my veel corter als d' half uur die 'k nae u wachten.
Mijn hert schrickt als ghy seght van gaen/ en evenwel
Soo weet ick dat het niet aers moghen wesen sal/
Dan o mijn hertje/ wilt voor alles niet vergheten
Dat ghy door Pater my dickwils beschcyt laet weten
Hoe dat het met u gaet: Want myn leven dat staet
Aen de welvaart van u/ en soo 't u qualych gaet
En dat ick het verneem/ of dat ghy quaemt te sneven
'k Sal niet een oogenblick nae u myn waerde leven/
Doet my doch alles cont. *Rom.* Ick sal myn waerde Lief
U dickwils senden in myn af-zijn eenen Brief
Daer in' ghy sult sien hoe ick myn banningh vare 2)
Mijn tijdt genaeckt. *Jul.* Amy! *Rom.* Wilt doch dees droefheydt sparen.
Jul. U afscheyt doet my Lief het hert soo seer bezwaren/
Al of wy nimmer weer te saam souden vergaren.
Rom. Stelt wech die fantasy/ 't is doch maer ydelheyt
Dat u dus twyfeligh nu op u herte leyt/
Denckt niet of 't zwaerste slaegh, maer wilt u 't goetst inbeelden
Nu met dees kusjes dan/ o beelde van myn beelde/ } 3)

1) Heeft STRUIJS aan 't bekende woord van LUTHER gedacht?

2) *Sic.* Om er een versregel van te maken, zal men moeten lezen: Daer in ghy sien sult, hoe ick in myn banningh vare.

3) Welk een rijm — en welk een zin!

Neem ick oorlof van u. 'k Moet gaen/ het is hoogh tijdt
Ach! bitter scheiden/ 't geen mijn 't hert aen stucken snijt
Ick sterve Lief van rou. *Rom.* 'k Bid doch gheduldigh zyt/
En dese quellingh van u teder herte smijt/ [1])
Het bedroeft my oock wel/ dan het moet doch geschieden
Adieu mijn Vrouwe. *Jul.* Ach! de ziel wil my ontvlieden.
Adieu myn lieve Man/ blijft my altijdt ghetrouw
Gh'lijck ick u blijven sal. *Rom.* Op Aerden ick gheen Vrouw
Meer lieven sal dan u/ ja ick en sal soo langhe
Niet blijt noch vrolijck zijn tot ick u weer ontfanghe,
Jul. O lieffelijcke Mondt/ laet ick u voor het laest
Wat kussen. Ay mijn ziel *Rom.* Nu moet ick voort met haest.
Ick dael/ blijft lief te vreen/ en hoop dat door 't verandren
Ons quellingh en verdriet in vreught haest sal verwandren.
Adieu voor 't lest *Hij klimt weder af.*
Jul. Adieu mijn eenigh Vooght en Heer/
Van droefheydt val ick laes! in zwijmelinghe neer.
Juliette binnen. [2])

Bij 't afscheid in *Romeo and Juliet* steekt dit zeker nog al af. Toch is het niet zonder natuurlijkheid en gevoel; en ook oorspronkelijker, daar SHAKESPEARE, volgens gewoonte prenant le bien où il le trouva, een „wachterlied" heeft gebruikt, dat ook HOOFT heeft nagevolgd [3]); terwijl STRUYS, zoover ik kan nagaan, uit eigen vinding putte (in de *Trag. Hist.* is het afscheid geheel anders). Maar zijn Romeo en Juliette spreken als Amsterdamsche burgermans-kinderen, terwijl zij, trouw aan 't verhaal van Bandello, handelen als hooggeboren Italianen; bij SHAKESPEARE stemmen woorden en daden overeen.

Volgt klagende alleenspraak van R., verliefde van Paris; weder alleenspraak van R. en gesprek met zijn knecht op weg naar Mantua; weder alleenspraak van P.: J. heeft hem afgewezen. Haar vader belooft hem haar te „bepraten" — hij wil n.l. (een goede trek) volstrekt niet hebben, dat zij gedwongen zal worden. De vader, alleen gebleven, neemt zich niettemin voor dit te doen; en dringt haar dan ook te onterven en op te sluiten.

Wat sal ick arme doen? sal ick my stellen tegen
De wil mijns Vaders? die ganslijck sonder beweghen
My niet verhooren wil/ 'k ben schuldigh als een Kint
Dat ick ghehoorsaem tgeen daer hy toe is ghesint.
Sal ick my laten dan met twee tegh'lijck vereenen?
Sal ick soo lichtlijck dan ontrou doen aen den ghenen
Die my soo troulijck mint/ en die oock in mijn hert
(Als 't aenghenaemste van mijn siel) gheoffert wert.

---

1) Dit is het tweede viervoudig rijm in tien regels; dus geen toeval of vergissing, maar in 's dichters oogen een schoonheid. Trouwens bij de Spaansche tooneeldichters komen wel klinkdichten in de samenspraak voor.

2) Versta: zij verlaat de galerij, die hier 't balkon moet verbeelden, gelijk vaak in VONDELS stukken de tempeltinne, elders een toren, enz.

3) Galathea zie de dagh komt aan (enz.)

Neen, neen/ al soude oock mijn Vaders tooren dyen
Soo groulyck/ ghelijck die der Helscher rasernyen:
Al sou men oock om 't wreetst my duysent doon doen an
Soo wil ick nummermeer mijn *Romeo*! mijn Man!
In't minste ontrou zyn: soo sal ick eer aenraten
Myn zelfs te dooden/ als dat ick hem sal verlaten.
Maer ach! wat zegh ick al? Het is veel eer geseyt
En voorgenomen/ alst in 't werrick is gheleyt
Of ick al sterven wou/ hoe sou ick daer toe comen?
Wat weet ick; het ghevaer dat mocht mij door het schromen
Beletten. 'k Stae in anghst/ en van dat ongheluck
Schrick ick voor vaders toorn/ soo oock door dese druck
Ick mijne Wanghen bleeck met tranen moet begieten/
Ach ick rampsaligh doel/ op wien ghestadigh schieten
De schicking en Fortuyn /de pylen van elendt/[1])
. . . . . .
Indien ick (Godt behoets) my nu op nieus liet trouwen
Met *Paris*, ick en sou dan mijnen eedt niet houwen
Die 'k mijn *Romeo* zwoer voor Godes aenghesicht/
Ick sou te buyten gaen mijn eedt/ mijn Echt/ en plicht!
En in vuyl overspel sou 'k my moeten begheven/
Dewijl mijn Echte Man noch was ghesont in 't leven/
En laes! mijn lieve Prins en recht beminde Man
Die sou ellendigh zijn een Weenaer droevigh/ van
Een soo trouloose Vrouw, wien hy soo troulyck minden/
Noch (t' sijn spijt) haer ginck aen een ander binden[2])
Neen/ eer dat sal gheschien soo bid ick dat de Aerdt
Van een scheur en my in haer zwarte keel bewaert.
Eer wensch ick dat het Vier des hooghen Hemel dale
En al sijn hittigheydt op mynen boesem strale/
Soo dat gheen dwanck of doodt my tot dit houlijck hael.
Ay my! 'k zwem in verdriet/ mijn leden altemael
Die beven. Ja den Hel dunckt my can soo vol pijn
En benautheden/ als dit magre lijf niet zijn.

Zij besluit L. te gaan spreken; deze, natuurlijk bitter verlegen, en beangst door haar nu vast voornemen zichzelf te dooden, geeft haar een „Water", dat schijndood veroorzaakt, veertig uren lang; hij zal intusschen R. waarschuwen. In 't volgend tooneel blijkt, dat zij haar vader heeft gezegd door L. tot andere gedachten te zijn gebracht; en verheugt P. zich hier over.

(5e Deel) J. zendt haar voedster weg. Aarzelend het gif in te nemen[3]) ziet zij den geest van Thibout verschijnen, die haar aanstaanden dood voorspelt.

---

1) Welk een zinsbouw! en welk een wereldbeschouwing voor een Christin! Toch meen ik ondanks deze en andere onhandigheden hier niet meer een Amsterdamsch burgerjuffertje te hooren, maar een Nederlandsche *vrouw*.

2) Hier is stellig iets uitgevallen. Leest men „En die noch", dan zijn de zin en 't aantal lettergrepen ten minste in orde; naar maat moet men bij STRUYS maar liever niet vragen.

3) Hier blijft zij bijna woordelijk trouw aan de vertelling en diep beneden SHAKSPEARES Juliet, die óók aarzelt, maar 't gansch anders uitspreekt.

Hierdoor geheel verbijsterd waant zij een menigte geraamten te zien, die haar komen halen; en drinkt, om aan dit afgrijselijk gezicht te ontkomen, den slaapdrank haastig op — een trek waarvoor STRUYS te prijzen zou zijn, ware hij niet weder kant en klaar uit de vertelling overgenomen. Voedster vindt haar schijndood, en roept vader; deze komt met de bruiloftsgasten, daarna P.; algemeene droefheid, meer gelijkvloersch maar ook minder gezocht uitgedrukt dan door SHAKESPEARE. Door versvorm is opmerkelijk:

(*Paris.*) O gruwelycke doodt, hebt ghy u niet ontsien
Een soo schoonen t'ontsielen,
Soo mach al dat hier leeft wel vresen/ want wien
Sult ghy dan niet vernielen? —

L. zendt R. een bode. Maar vóór dezen komt zijn dienaar Pedro, te Verona achtergelaten, hem J.'s dood berichten — en nu wordt de tooneelconventie van den tijd STRUYS te machtig: Romeo geraakt van droefheid buiten zijn zinnen — dus *moet* hij, al is hij honderdmaal christen, de onderaardsche goden aanroepen; en doet dit dan ook, op 't rijtjen af, van de Eumenides tot Proserpina. Tot bezinning gekomen en alleen gebleven, besluit hij vergif te gaan koopen. Lourens' bode komt, maar vindt hem niet meer te Mantua en besluit terug te keeren. R. komt op 't kerkhof — weêr de lyrische vorm:

Ick Com hier om geên lust, maer om de plaets te soecken,
Daer mijn beminde rust/
De wreede plaetse, die waerdigh is te vloecken
En oock te zyn gecust: —

Breekt het graf open (waarbij Pedro zijn angst tamelijk gracioso-achtig uitspreekt [1]).

Ach my! wat sien ick? ach! hoe my het herte schrickt.
Mijn vrouwe/ most ick dan op dusdanighe wijse
Weer by u comen? dat ghy niet op en cont rijsen
Om u soo lieven Man te heeten wellecom?
Helaes! het lieve Montje dat is cout en stom.
Wat ick ick haer streel en cus sy en can my niet toonen
Een vriendlijckheydt weerom/ mijn waarde overschoone
t Schijnt dat het Aerdrijck was te slecht om u persoon
Te draghen: hierom u Godt inden hooghsten Throon
Een plaetse heeft besteld/ daer ghy in vrolijkheden
Nu zijt/ ghelijck in rouw ghy waert op Aerd beneden.
En hierom waerde Vrouw/ om dat ghy sijt soo wel
Sal ick trachten dat ick u haestelijck versel/

1) De gracioso is altijd lafhartig. Deze overeenkomst en de naam Pedro doen vermoeden, dat STRUYS hier onder Spaanschen indruk werkte. In de novelle staat er niets van.

Ons vleesch blyft hier te saem/ en k hoop myn ziel sal vinden
De plaetse daer oock is de ziel van mijn beminde[1]).

Hy kryght het vergif.

Comt/ comt/ en helpt my/ o eenighe Medecijn[2]).
Dat ick raeck inde vreught/ en van dees Aerdtsche pijn
Ontslaghen/ mijn ziel snackt na d'uytganck van het leven/
Laet ick mijn Engel dan noch eerst wat Kusjes gêven.
Dan siet hier leyt een Man begraven/ waer af 't wesen
Byna al is vergaen/ och! dit sal *Thibout* wesen
Och Cosyn *Thibout!* och ik bid verrotte Romp
Vergiffenisse/ van dat ick u heb soo plomp
De ziel ontjaeght[3]) En soo gh'u aen my soeckt te wreecken/
Wat eyst ghy meerder wraeck? als dat ick selfs sal breecken
Myn herte met fenyn? wat can ick grooter straf
Ontfaen? noch [moet?] ick oock hier in u eyghen graf
Begraven zijn. Spoet u dan *Romeo*, de nachte
Is al op 't hooghst: ach my! met welcke groote crachte
Wort ick weerhouden, ach! myn jonghe leven beeft[4])
En 't schynt of het niet hadt noch langh genoegh gheleeft.
Dan al hoe schoon dat my het leven comt te vooren/
Soo heeft 't geen macht om my soo seere te becooren/
Dat ick myn opset laet: want de ghedachtenis
Van myn beminde my een spoed'ghe aendryver is;
En nu dat ick haer mis soo wil ick mede sterven/
Om door de doodt weerom haer by-zijn te verwerven.

Hy eet het vergift in.

Adieu dan boose Werlt. Dit is de leste smaeck
Die myn tongh hebben sal: ach! pijnelijcke saeck/
Het herte brandt my af! myn Lief dat ick voor 't laeste
U noch omhelse/ want de doodt comt my verhaesten,
Ach Godt! vergheeft myn daet! en laet ick doch een vonck
Voelen van u ghenaed/ terwyl ick uyt dit jonck
Leven verhuyse/ wilt o God mijn ziel ontfanghen
Daer mijn Juliette is[5]). Amy! wat wordt ick banghe!

---

1) Hier blijkt duidelijk, zou men zeggen, dat STRUYS *niet* roomsch was; hoe had hij zoo vierkant tegen de leer zijner kerk omtrent den zelfmoord in kunnen gaan! Maar 1°. geen enkele christelijke kerk (en hij heeft toch stellig tot eene of andere behoord) acht den zelfmoord geschikt om gelieven, door den dood gescheiden, in zaligheid te hereenigen; 2°. de zonder twijfel roomsche dichter der *twee Conincskinderen* laat de koningsdochter, die om gelijke redenen als Romeo zich verdrinkt, daarbij zeggen: „Adieu myn suster en broeder, Ic vare naet hemelrijc".

Dit is een uitvloeisel der middeneeuwsche gelijkstelling van hemelsche en aardsche liefde, waaruit volgt dat alwat uit liefde (zij 't ook zéér aardsche) gedaan wordt, minstens geoorloofd, zoo niet loffelijk is. En deze denkwijze heeft in dichtkunst en volksgevoel de middeneeuwen lang overleefd. Spreekt zij niet nog meê in de hedendaagsche bewondering van *Tristan und Isolde?*

2) Schijnbaar ontbreekt ook hier een lettergreep; maar de Svarabhakti-uitspraak hellĕpt, vollĕgt, arrĕm sterrĕk enz. werd niet altijd in 't schrijven aangegeven.

3) In 4½ regel zes misgrepen! 1°. tweemaal achtereen slepend rijm; 2°. de belangstelling van den toeschouwer moet alleen op Romeo en Juliette gericht zijn; 3°. het oogenblik is zoo slecht mogelijk gekozen, om hem aan de verrotting te doen denken; 4°. R. heeft Thibout enkel uit noodweer gedood; en dus geen vergiffenis te vragen; 5°. hij heeft zich ook volstrekt niet plomp gedragen; 6°. in zulk een zinsverband aanspreken met *Cosijn!* De schuldige is BELLEFOREST, dien STRUYS hier woordelijk volgt.

4) Een uitmuntende trek; en van STRUYS zelf, niet van BELLEFOREST.

5) Uitmuntend! waar Juliette is, daár is voor hem de hemel. BELLEFOREST heeft hiervan weder niets.

O bitterheydt des doodts! ach nu! ick sterf/ het zweet
Breeckt uyt/ en als een vier is my het herte heet/
Door 't gift/ ach! ach! ick voel de ure is ghecomen:
Ick schey! o Godt laet my tot u zyn op ghenomen.
Hy is doodt.
Juliette ontwaeckende siet Romeo.
Amy! waer ben ick hier! is niemandt hier ontrent?
Ach: van benautheydt staen mijn Hairen overendt/
Wie of my heeft ontwaeckt? ich denck dat dese lichten
Het ghedaen hebben; och! had ick in dese dichte
Slaep doch ghebleven/[1] soo had ick myn droeffenis
Niet weer ghevoelt. Wel waer of Pater Lourens is?
Hier leyt een Man by my. Ach! ach! het zyn de leden
Van mijn *Romeo* lief! O mijn beminde Man/
Hoe zijt ghy hier gheraeckt? Ach! ghy en cont niet van
My blijven nae ick sie/ ghy comt my hier besoecken/
Die in myn herte dit bedrogh wel mach vervloecken.
Wat heeft u (o myn helft! (tot dese daet gheport?
Dat ghy hier op dit Graf u leven hebt gestort?
Ghy hebt het valsche stuck van myn slaep niet gheweten/
Dus om mijn wille hebt ghy u in 't Graf ghesmeten/
Om mijnentwille hebt ghy u tot in de doodt
Begheven/ dus sal ick u oock navolghen/ soo 't
In myne machte is/ wat zal my meer gebreecken
Als Tisbe of Dido? die haer hebben doorsteecken
Ter liefde van haer Mans. Hier heb ick mijn Liefs zwaert/
Sy treckt zyn Swaert uyt.
Dat my gheleyden sal by mijn *Romeo* waert
Die nimmermeer en connen tsamen zyn verscheyden/
In een Graf sullen oock sijn onse Lichaems beyde.
Dus Werelt dan adieu/ siet wat 'k uyt trouheyt ly/
Een leven na de doodt daerna verlanghet my.
Dat my vergheven sy o Godt dat ick bedrijve/
En siet de swackheyt aen van de verflaude Wijven.[2]
Ach me! het is ghedaen.
Sy doorsteeckt haer selven.

Lourens komt en wekt Pedro, die op 't kerkhof ingedommeld is; zij gaan in den grafkelder en vinden de lijken. Lourens beklaagt hen en belast Pedro de ouders te waarschuwen.

Jammer, dat STRUYS hier de vertelling niet verder gevolgd heeft. Zij toch geeft nog de *verzoening* der vijandige geslachten. Als eerst na verloop van eenigen tijd wel is waar; en den plotselingen ommekeer (bij SHAKESPEARE zoo prachtig afgeleid uit het karakter, dat hij Capulet geeft), dien het *tooneel* hier eischte, heeft STRUYS blijkbaar evenmin aangedurfd, als Romeo's verandering van

1) Zulk een „enjambement" zou toch, geloof ik, zelfs VICTOR HUGO hebben afgekeurd!

2) Jammer dat dit slot zoo uit den toon valt. En te meer omdat STRUYS anders juist hier zijn voorbeeld zeer verbeterd heeft: bij B. toch komen Laurens en Pedro in 't graf waar Juliette ontwaakt — en laten haar in haar wanhoop alleen.

genegenheid in 't begin. Dat hierdoor het treurspel in plaats van verheffend, akelig zoo niet afgrijselijk werd — ei, wie durft STRUYS kwalijk nemen dat hij, zeventiend' eeuwer zonder kennis van de Grieken, dit niet heeft begrepen? Maar jammer is het toch! Hij zou anders tenminste één werkelijk *treurspel* hebben geschreven.

Ontschakingh van Proserpina. Met de bruyloft van Pluto Ghespeelt op de Amsterdamsche Academie. (Titelpl.: de ontschaking) t' Amstelredam Ghedruckt voor CORNELIS DANCKERTSZ, Papiere Cunst- en Caertvercooper in de Warmoestraet, int Fusteijn-Vat. Anno 1634. kl. 8°.

Voorrede „Aen de wan-gunstighe Spotters", geteekend C. D. (stellig de uitgever), beginnend „'t is my niet weynig tegen 't hart (ô ghy deughd-hatende ghepeupel) dese naegelaten veeren van onsen Amstelschen STRUYS (die soo lange voor my onbemorst bewaert zyn geweest) onder de clauwen van u dolle beweginghen te laten swerven" (*enz.*)

Willen we dat „zoo langhe" nauw nemen, dan moeten we besluiten dat STRUIJS lang vóór 1634 is gestorven. Want dat dit stuk kort vóór zijn dood is geschreven, blijkt uit het eigengemaekt grafschrift, de „Lyck-Klacht" get. HUMANA VANA (wie is dat?) en 't Klinck-dicht get. E. F. B. Waartoe toch anders deze juist vóór dit stuk te plaatsen? De andere, behalve *Styrus en Ariame*, zijn evenzeer eerst na zijn dood uitgegeven. Volgt een gedicht van hemzelf, zonderling van vorm (zie boven blz. 190) en inhoud, eindigend:

> Daer is niet prijslijcx, alle daden zijn bedwonghen,
> Veylich, machtich, en stout, vind ick alleen de tongen.

In 't stuck zelf heeft hij Ovidius, Metam. V, 340, 572 op den voet gevolgd, alleen reizangen van de „dochteren Achiloys" en de Danoïden inlasschende. Maar daar op 't einde van het vierde „Deel" Proserfina's lot reeds beslist is en zelf Ascalaphus reeds in een uil veranderd, terwijl er toch vijf deelen, zegge bedrijven, moesten zijn, ondervraagt Charon Tantalus enz. over hunne misdaden, die hij toch zeker reeds lang kent. Daarop gaan ze saam ter bruiloft.

„*De gordijnen gaen open.* Pluto Proserpina *en* Radamantus *sitten aen tafel*, Tisiphone, Alecto *en* Megera *met de* Belides *staende by* Pluto", die de nieuwe gasten vruchteloos — nog al natuurlijk — tot vroolijkheid aanspoort.

„*De Furiën singen voor, Charon Titijus* [*sic*], *Tantalus, Sisiphus en Ixion dansen met een ronden dans.*" [1]) Niettemin blijft ook Proserpina treurig, en daar Pluto's aansporing tot vroolijkheid niet baat, stelt hij voor naar bed te gaan; en

1) Op de bijgevoegde plaat zijn zij afgebeeld als middeneeuwsche duivels — een goede uitdrukking voor het dooreenwarren van Germaansch-christelijke en klassiek-heidensche denkbeelden in dit en alle dergelijke geschriften.

bespreekt dit met een openhartigheid, die ons verbazen zou, zoo wij ze niet nog grooter hadden aangetroffen in gedichten van dien tijd, op werkelijke bruiloften voorgelezen.

Alle binnen, de Gasten worden met de gordijn bedeckt al smetsende.

Ceres (hier staat nogmaals Vyfde Deel) verheugt zich van Jupijn te hebben verkregen dat zij Proserpina en deze haar mag bezoeken. De Danaides zingen een bruiloftslied, m.i. het beste der lyrische gedeelten van 't stuk:

Slaept nu ghy Godlijck paer
In mackelycke kusjes,
Genietende te gaar
De Hemel-soete lusjes.
Al is u Venus veer,
Sy sal haer snelle crafjes
By u wel laten neer[1])
Onsichtbaerlyck en safjes.
Wat meught ghy o Godin
Met heet cloppende vreesen
(Voor dit vermaeck der min)
Soo seer bevangen wesen:
Ghy siet dat Dier en Mensch
Ja selfs de Goden mede,
Dit houden voor de hoogste wensch
Van alle soetigheden.
Wout ghy u schoone leen
En dees bevallijkheden
In Maeghd'lickheyt alleen
Gansch sonder vreught besteden?
Soo sou het schaam ghebloos
En u bequame gaven
(Ghelijck als een verwelckte Roos)
Den ouderdom begraven[2])
Nu sult ghy in de spijt
Van den ghewieckten Mayer
Blijven groeyen altijt
En hoe seer desen drayer
Alle dingen verkeert,
Hy mach u niets besnoeyen:
Want als ghy al u jeught ontbeert,
Sal s'uyt u kinders bloegen
Daerom zijt wel-ghemoet,
Omarmt u Bruydegomme,
Lieft hem ghelyck[3]) hy u doet:
't Sal u luckig becommen:
Ghy weet Princesje waert
Doch wel dat ghy niet weder
Sult comen in het licht op Aart,
Maer blijven by ons neder.

Ceres vraagt en krijgt het paar te spreken, leest Pluto de les en deelt hem Jupijns besluit mede, dat Proserpina slechts de helft van 't jaar in de onderwereld zal doorbrengen, waarin hij berust en zij vertroosting vindt (C. zegt eenmaal *dy*, trouwens in 't rijm). Verzoening; bevel van Pluto, dat nu de sondaers weer in de pijn moeten. Rei van Danaides, die hierover klagen en tot slot goed rederijkend den toeschouwer waarschuwen. „Toegift" met Catsiaansche toepassing en wat men minder zou verwachten: verklaring als natuurmythe.

Volgt nog een uitvoerig: gedenk te sterven! in alexandrijnen, zonder R. of Prot. kleur en zonder eenige betrekking op het voorafgaande treurspel, en dan: Finis.

Het is bezwaarlijk aan te nemen, dat hij de reddeloos onbruikbare Proserpina-stof uit eigen beweging heeft gekozen zonder bijbedoelingen; òf zij is hem door geleerde vrienden opgedrongen, òf — gelijk de Toegift zeer sterk doet vermoeden — het huwelijk zijner hopeloos beminde schoone met een rijken ploert

1) Blijkens de volgende strofen ontbr. hier een voet. Misschien werd gezongen „Bij u, bij u."
2) Hoe kon dat? Zij was immers reeds vóór de schaking een godin.
3) Stellig gezongen: „g'lijk."

heeft hem er toe gebracht. Ook beide tegelijk is mogelijk. COSTER en VELDEN rieden hem aan, stof te zoeken in de Metamorphoses; of stelden hem verschillende onderwerpen daaruit voor; en zijn persoonlijke omstandigheden deden hem aan *dit* de voorkeur geven. Zoo laat zich ook zijn verloren *Helvaert van Orpheus* verklaren: Orpheus verliest Eurydice, door omzien... zoo verliest de mensch het ware geluk door omzien naar geld en wereldsche grootheid, zal hij er bij gedacht hebben.

De tweede toegift (om ze zoo te noemen) is naar allen schijn omtrent tegelijkertijd en uit dezelfde stemming ontstaan, als het vóór 't stuk geplaatste „Epitaphium oft Graf-dicht, Ghemaeckt door onzen Poeet/ voorsiende syn compstige doodt":

Mijn vrienden, wilt doch om mijn doot niet droevich zijn;
Wilt my mijn groot geluck afgunstigh niet benijden,
Levend was ick my doot, om u 't leven te wijden,
Doot sterff ick heel voor u, om leven heel voor mijn.
Ick wil en can niet.
J. S.

en beiden samen brengen schier tot zekerheid, dat de Ontschakinghe zeer kort vóór zijn dood is geschreven. Omtrent tijd of oorzaak van dien dood geven zij geen licht. Andere kleine gedichten van hem heb ik nergens gevonden. 't Is mogelijk dat er schuilen onder de vele naamlooze stukjes in de Liedeboeken; maar wie zal dit uitmaken?

STRUYS heeft met KRUL ook dit gemeen, dat wij gaarne meer van hem zouden weten. Al brengen wij bij de opdrachten en lofdichten den stijl dier dagen en bovendien het *de mortibus* nog zoo hoog in rekening, dan blijft toch over, dat de schrijvers buiten twijfel een indruk van hem hadden, dien alleen een begaafd en beminnelijk jongeling kan geven. En bepaaldelijk uit de opdracht van *Proserpina* spreekt de overtuigde verdediger van een door den grooten hoop miskende. Doch nog duidelijker spreken zijne werken van niet geringe gaven: zuiverder gevoel dan RODENBURGH, meer idealisme dan BREDEROO, meer begrip van de eischen der tooneeldichtkunst dan HOOFT of VONDEL. En hij die reeds van zijn eerste werk af het gemakkelijk maar kinderachtig rederijkers-hulpmiddel der vertooningen versmaadde, die reeds in zijn derde werk den smaak der menigte durfde tarten door geen lachwekkend tusschenspel of bijfiguur aan te brengen, zou bij langer leven — zeggen wij: indien hij COSTER overleefd had, — ook wel den moed en de zelfstandigheid hebben gevonden om het Seneca-livreipakje weg te werpen; en even goed als VONDEL tot de *echte* klassieken, zijnerzijds tot een zuivere romantiek zijn gekomen.

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1903.

A.

Aa (A. J. van der) 165
Abcoude (Willem van) 4, 21
Abcoude van Meerten 1
Abrahamsz. (David) ... 47
Abrahamsdr. (Grietje) 47
Abrahamsz. (Judith) ... 47
Abrahamsdr. (Rachel) 47
Abt (Simon) 70
Ackeley (IJsbrand) 70
Adolf van Egmond, ' Hertog van Gelder 7, 8
Adolf Frederik, Koning van Zweden 128
Adriani (Albertus) 18
Aerschot (Hertog van) 138, 141, 142
Aerssen (François v.) 169
Albertsz. (Garbrant) ... 66
Alendorp (Anna Govertsdr. van) 203-205, 219
Alendorp (Johannes v.) 203
Almer 118
Altheer 128
Alva 95, 103, 106, 154
Amalia van Solms 156
Ambel (van) 59
Amersfoort (Walter van) 165, 166, 169
Amour (J. d') 217
Anjou (Hertog van) ... 105, 106
Anna van Oostenrijk, Koningin van Frankrijk) 135
Anthonisz. (Abraham) 127
Anthonisz. (Cornelis) 80
Antoninus Florentinus 15
Appelman (Balthasar) 69, 78
Appelman (Cornelis Sybrandsz.) 68, 78
Appelman (IJsbrand) 69, 78
Arentsdr. (Adriaentgen) 35
Arentsz. (Jan) 31
Arentsz. (Lucas) 40
Arkel (Jan van) 167
Arnobius 100
Arp (J. van) 188, 232
Arrigi (Guido) 164
Aryensz. (Melchior) ... 26
Assendelft (van) 48
Augustinus 100
Aux Brebis (François) 126
Avesnes (Guy van) 166, 167
Ayscue 153

B.

Baalen (Laurens Laurensz. van) 67
Bach 212
Backer (Andries Harmansz.) 69
Backer (Jhr. Mr. C. H.) 77
Backer (Jhr. Mr. J. F.) 76
Backer (Gerrit) 70
Backer (Jacob) 77, 80, 81, 128
Badens (Frans) 65, 67, 75, 79, 81
Balen (Johanna van)... 119
Balen (Matthys) 114, 124
Baltusz. (Coert) 69
Bam (Sybrand) 67
Bambeeck (Nicolaes v.) 200
Banchem (Frederick van) 81, 201
Banningh (Jan) 67, 69
Barbançon (Hertog van) ... 141
Barentsz. (Dirck) 65, 73-75, 77, 80
Barentsz. (Willem) 78
Bartelmiesz. (Corn.) ... 177
Bartelsz. (Cornelis) ... 70
Bartholomeusz. (Jan) ... 45
Bas (Albert) 81
Bas (Pieter) 68, 81
Bassen (Jan Ernst van) 70
Baudartius (Willem) .. 127
Beaufort (Jhr. Mr. H. A. Godin de) 211
Beca 166
Bedford (Hertog van) 123
Beek (Anthony van der) 111, 119
Beeldemaker (Adriaen) 111, 112
Beest (van) 47
Beets (Hendrick) 200
Belleforest 240
Bemmel(Abraham v.) 171
Bentinck (Willem graaf) 171
Bercken (Claes Barentsz. van) 71
Berchorius 15
Berentsdr. (Annetje) ... 201
Beresteyn (Wouter) 69
Berg (Graaf Hendrik van den) 138, 139
Berg-Bligh (Helena) ... 198
Bernetz (Christian) 218
Bernhards (Eilard) ... 71
Beudeker 71, 72, 74, 75
Beuningen (Coenraet van) 151, 152
Beuningen (Geurt van) 67, 75, 81
Beusichem 62
Beveren (Anneke van) 113
Beverninck (Hieronymus van) 150
Bey (Jacob de) 170
Bèze (Théodore de) 100, 101
Bianchi 162
Bicker (Cornelis) 81
Bicker (Roelof) 81
Bie (Cornelis de)... 129, 133
Bieselinge (Maritgen Corstiaensdr. v.) 47
Bilivelt (Giovanni) ... 162
Bilivelt (Jacopo) ... 162, 163
Billet (Justus) 95
Bisbinck (Barend) 112
Bisschop (Claes) 67
Bisschop (Cornelis) 112, 113
Bisschop (Jacob Dionys) 113
Bisschop (Jan de) 67, 70, 75, 78, 81
Bitter (Grietgen) 205
Bitter (Jan) 205
Bitter (Tryntgen) 205
Bitter (Willem) 67
Blaeu (Claes Dircksz.) 70
Blaeu (Cornelis Wz.) ... 81
Blaeu (Jan) 67
Blaeu (Jan Michielsz.) 81
Blaeu (Pieter) 67

Blaeu (Willem Albertsz.) 68
Blaeuwlaken (Cornelis Willemsz.) 188, 220
Blanc (Charles) 210
Blankenheim (Frederik van) 167
Bleiswyck (Dirck van) 48
Block (Jacob Theeuwsz.) 70
Block (van der) 28, 47
Blocq (Reynier) 71
Bloemaert (Samuel) ... 68
Blokhuyzen 126
Blommaert (Philips) 87, 89, 98, 99, 105-107
Bocchi (Francesco) 164
Bock (Joris) 117
Bode (Dr. W.) 63, 113, 128, 199
Bodegom (Cornelis Rochusz. van) 36
Boelens 70, 80
Boer (Dr. M. G. de) 138
Boer (Pieter Claesz.) 67
Boetselaer (Elisabeth van) 204
Bogaert (Willem) 216
Bol (Ferdinand) 113, 114, 206
Bologna (Giovanni) 162
Bonaventura 15
Bond 150
Bontemantel (Hans) 71-75
Boom (Abraham) 81
Boonen (Thomas Jansz. van) 22, 39-43
Boomkamp 175, 176, 178
Booth (Dr. C.) 2, 3
Borcharen (Cornelis van) 195
Borghesi 162
Borghini (Vincenzo) 52-54
Borluut (Jan) 97
Bornwater (Jacob Geritsz.) 114
Bos (Guglielmo) 163
Bosch (Jeron de) 126
Both (Andries) 61, 62
Bottari 53, 54, 163
Bottenhove (J.) 171
Bourgeois (Constans) 69
Bourgeois (Sir Peter Francis) 213
Bourgondië (Adolf van) 87, 97, 98
Bourseth (Beatrix Pouwelsdr.) 32, 33
Bourseth (Catalyntgen Pouwelsdr.) 32, 33
Bourseth (Geertruyt Pouwelsdr.) 33, 34
Bourseth (Pouwels) 22, 23, 29-34, 44
Bout (Simon Jansz.) ... 69
Bouwer (Balthasar) 70
Boymans 214
Brandt (Gerard) 176
Brants 202
Braseman 68, 78
Braun 215
Brederode (Adriaen Cornelisz.) 70
Bredero (Gerbrand Adriaensz.) 77, 182, 185, 192, 233, 244
Brederode (Adriana v.) 170
Brederode (Reinier v.) 170
Bredius (Dr. A.) 80, 119, 130, 133, 144
Bremer (Adriaen) 68
Bressy (Barent van) ... 28
Brewer 133
Brill 140
Bringolla (Anna) ... 57, 59
Brink (H. J. van) 166, 172
Broeck (Matthys van den) 112
Brom (Dr. G.) 14
Bronckhorst (Warner van) 209
Brouerius van Nidek (M.) 168
Brouwer (C.) 48
Brouwer (Dirck Thymansz.) 68, 80
Brouwer (Jacob Dircksz.) 68
Bruehl 210
Brugman (Dirck Pietersz.) 68
Brugman (Pieter Jansz.) 70
Brugmans (Dr. H.) 130
Bruyningh (Philips) ... 70
Buckingham (George Villiers, Hertog v.) 133-136, 157
Buekentop (Hendrick) 56, 57
Buekentop (Henrica) .. 57
Buekentop (Ida) 57
Buekentop (Jan) 57, 58
Buekentop (Jan Origo) 58
Buekentop (Margaretha) 56-58
Burch (Albert Coenraet) 81
Burch (Annetgen Arysdr. van der) 38
Burch (Heyndrick Boickelsz. van der) 30-34
Burg (Adriaen van der) 114
Burger (W.) 194, 210
Burtin (François Xavier de) 199
Busscher (Edmond de) 87, 88, 98, 102, 103, 105, 106, 108
Bussemaker (Dr. C. H. Th.) 130
Butler 148
Buyck (Joost) 66
Bye (Johan de) 170, 171
Bye (Josina Maria de) 171
Bye (Willem de) 171
Bye (Willem Jacob de) 171
Bylaert 62, 63
Bijleveld 223
Byns (Anna) 93

C.

Campensis 100
Cabel (Adriaen v. d.) ... 197
Calaber (Jacob) 71
Campen (Cornelis van) 70
Campen (Willem van) 67
Camphuysen (Catelyntje) 219
Camphuysen (Catharina) 219
Camphuysen (Dirk Godefridusz.) 217, 219
Camphuysen (Dirk Rafaelsz.) 193-196, 203, 204, 217, 219
Camphuysen (Elisabeth Dircksdr.) ... 204, 219
Camphuysen (Godefricus Govertsz.) 217, 219
Camphuysen (Govert Dircksz.) 203-216, 219
Camphuysen (Govert Jochemsz.) ... 216, 217, 219
Camphuysen (Govert Rafelsz.) 194, 195, 196, 219
Camphuysen (Helena) 219
Camphuysen Jochem Govertsz.) 196, 200-203, 210, 216, 219
Camphuysen (Justus). 219
Camphuysen (Lysbeth Govertsdr.) ... 205, 209, 219
Camphuysen (Margaretha Jochemsdr.) 201, 219
Camphuysen (Margrieta Helena) 219
Camphuysen (Maria Dircksdr.) 206, 219
Camphuysen (Pieter). 219
Camphuysen (Rafel) 194, 195, 219
Camphuysen (Rafel Dircksz.) 204, 205, 219
Camphuysen (Rafel Govertsz.) 196-201, 205, 219
Camphuysen (Ragel) ... 219
Camphuysen (Werner Dircksz.) 203, 219
Candido (Elia di Pietro) 163
Candido (Pietro di Elia) 163
Capel (Jan Hillebrantsz.) 71
Cappit (Jacob Pietersz.) 77, 80
Caracciolus de Licio (Robertus) 19
Carbonier (Eleonora) 87
Carel (Jan Jansz.) ... 69, 81
Carel (Jan Jansz.) de Jonge 67
Carleton 135
Caron (Noël de) 133
Carpenter (Hookham) 133
Carstanjen (von) 210
Catharina de Medicis, Koningin van Frankrijk 86
Catharina II, Keizerin van Rusland 211, 213
Cats (Jacob) 230, 231
Cats (Theophilus van) 170
Catz (Nicolaas van) ... 166

Cau (Hillegond Jacobs dochter) 38
Cavalieri (Emilio dei) 162
Cavalucci 52
Ceel (van der) 48
Chigi (Scipione di Cristofano) 161, 162
Christius van Lotharingen 55
Cinelli (Giovanni) 164
Claerbout (J.) 192
Claesdr. (Aechte) 59
Claesz. (Allart) 80
Claesz. (Doede) 66
Claesz. (Gerrit) 177
Claesz. (Govert) 32
Clant (Mevr.) 155
Cleef (van) 215
Clercq (Gijsbert de) ... 198
Clinck (Maertje Claesdr.) 50
Cliton (Edward Lord) 86, 99
Cloeck (Allart) 81
Cloeck (Nanning Florisz) 79, 81
Coblentz (Jan van) 14
Coccejus 62
Cock (Aert Lambertsz.) 70
Cock (Cornelis Arentsz.) 35
Cock (Frans Banning) 66, 81
Codde (Pieter) 81
Codde (Pieter Martsz.) 67
Coeckebacker 26
Coeleweg (Joost) 50
Coetser (Martyntje Reyniersdr. de) ... 217, 219
Coignet (Gillis) 163
Colevelt 182, 221, 222
Colin 65
Colnaghi (Martin) 199
Colyns 200
Commelin 65
Condé (Prins van) 145, 155
Condé (Prinses van) 145
Conti 53
Conflans (Christiaen de) 65, 73, 75, 80
Conyn (Lucas) 81
Conyn (Pieter Cornelisz.) 70
Conynenbergh (Gerrit Martsz.) 67
Cool (Arent Cornelisz.) 69
Cools (Hans) 32, 40
Coorenbreeck (Pieter Andriesz.) 69
Coornhert (Dirck Clemensz.) 70
Coornhert (Dirck Volckertsz.) 231
Corazzini (Giuseppe Odoardo) 164
Corazzino (Ascanio) ... 161
Coren (Lubbrant Jacobsz.) 176, 180
Cornelisdr. (Annetje) 29
Cornelisz. (Aryen) 29
Cornelisdr. (Geertgen) 38
Cornelisz. (Jacob) 68
Cornelisz. (Jan) 34
Cornelisz. (Pieter) 33
Cosimo, Groothertog van Toscana 53, 163
Coster (Samuel) 182, 183, 185, 221, 244
Cottington 141, 154
Court (W. del) 65
Court van Krimpen (del) 68
Cousyn (Pieter) 117
Couwenhove (Jan van) 50
Covyn (Reynier) 198
Craen 44
Craft (Will) 144
Cramers (Lysbeth) 216, 219
Craven (Lord) 159
Crescentiis (Petrus de) 19
Creteau (Jacob) 209
Croft (Will) 144
Croll 175
Cromwell (Oliver) 150, 153, 155,156, 158
Croock (Abraham Pietersz.) 71
Croock (Frans Volckertsz.) 70
Croock (Volckert) 69
Crosé van Hersberghe (Machtelt) 196, 219
Cruys (Claes Claesz.) 67, 72, 80
Crynen (Cornelis) 68
Culemborg (Jan van) 166, 167
Cupus (Petrus) 170
Cust (Lionel) 85-88, 103, 104
Cuyp (Aelbert) 115, 116, 121, 199, 214
Cuyp (Jacob Gerritsz.) 114, 115, 123, 202

D

Dahl (Werner) 200, 202, 214
Dalen (J. L. van) 112, 119, 120
Dalens (Dirck) 116-118
Dalens (Johannes) 118
Dalens (Willem) 118
Dam van Noordeloos (van) 133
Dammans (David) 69
Danckertsz. (Cornelis) 242
Danjou 144
Dathenus (Petrus) 101, 102
David van Bourgondië, Bisschop van Utrecht 9
Davidsz. (Abraham) 22, 30, 43-47
Davidtsz. (Daniël) 45
Delaroche 211
Delen (Dirck van) 118, 119
Delff (Jacob) 125, 127
Delfos (Abraham) 211
Della Faille (Jacques) 58
Des Croix (Chrétien) .. 188
Desenfans (Noel Jos) 213
Diaconus (Paulus) 188
Diaz de Montalvo (Alfonso) 15
Diepholt (Johannes van) 12, 13
Diest (Jan van) 166, 167
Dircksdr. (Griet) 177
Dircksz. (Hans) 70
Doe (Pieter van der) ... 50
Doelen (Joosjen Pietersdr. van) 50
Dohme (Rudolf) 114, 115
Dolfyns (Agatha) 200
Dongen (Arie Denijse van) 120
Donselaer (Henrich v.) 169
Dorsten (Adriaen Fransz. van) 119
Doubleth 155
Driebergen (Aleyd van) 5, 17, 21
Driebergen (Anthonis van) 5, 21
Driebergen (Cornelia van) 5, 17
Driebergen (Jacob v.) 1-21
Driebergen (Jan van) 4, 5
Driebergen (Johan Antonisz. van) 17
Driebergen (Johanna van) 5, 14, 17, 21
Driebergen (Tymanna van) 5, 6, 18, 21
Driebergen (Willem van) 5, 18, 21
Dronckelaer (Pelgrom van) 70
Droochsloot (Joost Cornelisz.) 61, 62
Drossaert (Susanna) ... 103
Duyse (Prudens van) ... 100
Duyvens (Maria) 209
Dyck (Anthonie van) 129, 133, 136
Dijk (Jan van) 73, 74, 76, 77, 79—81

E

Egerton 66
Egmond (Ewout) 50
Egmond (Frederik van) 9
Egmond (Joris van) 174
Egmond (Willem van) 8
Egmond (Graaf van) 139
Eichhorn 216
Eikelenberg 175
Ekman 118
Eleonora de Toledo, Hertogin van Toscana 53
Elias (Nicolaes) 81
Elisabeth, Koningin van Engeland 87, 105
Elsevier 62
Emont (Adriaen) 119
Engelen (Claes) 67
Enghien (Hertog van) 146
Erasmus (Desiderius) 97, 99
Erp (van) 182
Evelyn 144

Everding 206
Everdingen (Allert van) 56, 59
Everdingen (Annetje Pietersdr. van) ... 57, 60
Everdingen (Caesar van) 56, 59
Everdingen (Cornelis van) 56
Everdingen (Cornelis Pietersz. van) 56-58
Everdingen (David Jansz. van) 60
Everdingen (Dieuwertje van) 59
Everdingen (Frans Willemsz. van) 60
Everdingen (Jan v.) 56, 59
Everdingen (Maartje Pietersdr. van) ... 57, 59
Everdingen (Maria v.) 60
Everdingen (Martyntje Pietersdr. van) ... 57
Everdingen (Pieter van) 56-59
Everdingen (Pieter Allertsz. van) 60
Everdingen (Pieter Jansz. van) 60
Everdingen (Schiepeja van) 59
Eyckens (Pieter) 120
Eyl (Johan van) 11
Eynden (van) 114

F

Fabritius (Abraham).. 200
Ferdinand, Groothertog v. Toscana 162
Ferguson 62
Ferney (Michiel) ... 69, 70
Fétis (Edouard) 133, 194
Fischer 119
Flaminius 100
Flinck (Govert) 81, 128
Floris (Frans) 86
Focke (H.) 127
Foeck (Cornelis) 5, 21
Fonteyn (Anthonie) 70
Francken (Alexander) 205, 208
Francken (Jan) 170
Francken (Nelletje) 205, 208, 209, 219
Fredericq (Paul) 93, 98
Frederik van Baden, Bisschop van Utrecht 14
Frederik Hendrik, Prins van Oranje 117, 131, 137-140
Frederiks 127
Fruin (Dr. R.) 130, 155, 156, 159
Fruytiers (Jan) 95
Fuessli (H. H.) 208, 218

G

Gaddi (Niccola) 163
Gaef (Claes) 70
Gaef (Dirck Jansz.) 70
Gaesbeek (van) 3
Galton (L. C. Theodore H.) 209
Gardiner 153
Gaye 162, 163
Geesteranus (Arnoldus) 127
Gekeer (Joost Jonasz.) 71
Gelder (Hendrickje Jacobsdr. van) ... 201, 219
Gent (Pieter) 69
Gerbier (Antoine) 130, 131
Gerbier (Balthasar) 129-160
Gerbier (Catharina) ... 158
Gerbier (Elisabeth(... 145
Gerbier (George) 153, 160
Gerbier (Isabeau) 130
Gerbier (Susanne) 145
Gerbrandsz. (Claes) 68
Gerritsz. (Cornelis) ... 67
Gerritsz. (Hendrick) 23, 24 32
Gerritsdr. (Vroutje) 27, 30, 38, 40, 41
Gerven (Pieter van) ... 71
Ghent (Geertruyd Hendricksdr. van) 21
Gideon (Samson) 136
Gillisz. (Abraham) 24, 25
Glabbeeck (Anna van) 205
Glabbeeck (Johanna v.) 205
Glitza 200, 202
Godin 76
Goedewert (Hans) 69
Goes (Willem van der) 174
Goethem (Pieter van) 70
Goltzius (Hendrick) 131, 132
Goodman 133
Goottsken (Ida) 120
Gorcum (Jan Claesz. van) 200
Gouda 70
Goulart 231
Govertsz. (Dirck) ... 195, 196
Graafland van Schooter Vlieland (Hooft) 126
Graeff (Cornelis de) ... 81
Graef (Dirck Jansz. de) 80
Graeff ((Hendrick Claesz. van der) 29
Graeff (J. de) 205
Graeff (de) 44
Granberg (O.) 208, 216
Granvelle 154
Grapheus (Cornelius) . 93
Gresham (Sir Thomas) 103
Groenewoud (Willem) 167
Groot (Dr. C. Hofstede de) 113, 121, 126, 127
Groot (Regardus de) 207
Grootenhuys (Arenten) 79, 81
Gruyter (W.) 216
Gualandi 161, 162
Gualterotti (Raffaëllo) 55
Guicciardini (Lodovico) 103
Gustaaf III, Koning van Zweden 128
Gijn (Mr. S. van) 115
Gijselman 128

H

Haeghen (Victor van der) 85, 89, 90
Haen (de) 44, 46
Haerlem (Stephanus Petri de) 18
Hafkenscheid 212
Halberg 170
Halewyn (Jan van) 69
Halford 214
Hall (Mr. M. C. van) 126
Hals (Frans) 81
Ham (Jan Jansz. van)... 31
Hamont (Jan Harmansz. van) 70
Hanbury (Mrs.) 136
Hannema 64
Hardebol (Aris Martsz.) 70
Harencarspel (Claes Jacobsz.) 67
Harmansz. (Cornelis) 27, 29, 43
Harmansz. (Evert) 46
Harmansz. (Gerrit) 27-29
Harmansz. (Jan) 66
Harmansz. (Pieter) 27
Hart (Jan Jacobsz. in 't) 68
Hartlib (Samuel) 147
Hasselaer (Dirck) 68
Hasselaer (Pieter Dircksz.) 68, 70, 78, 79, 81
Hasselt (G. van) 170
Hauser Jr. (A.) 212
Havard (Henri) 23, 29, 42
Heda (Willem) 12, 13, 166
Hedwig Eleonora, Koningin van Zweden 208
Heems (Wouter Lambertsz.) 71
Heemskerck (Jacob v.) 78
Heemskerck (Maerten van) 173, 174
Heere (Jan d') 86
Heere (Lucas d') 85-110
Heereman 67
Heermale (Floris van) 169
Heilman (Baron Petrus Leonardus) 171
Hellerus (Johannes) ... 196
Helst (Bartholomeus van der) 66, 77, 80, 81
Hem (Dirck) 70, 81
Hem (Harman Ysbrandsz.) 69
Hembyze 102, 105, 106
Hemkes (W.) 168
Henckels 210
Hendrik VIII, Koning v. Engeland 87
Hendrik IV, Koning van Frankrijk 130
Hendricksz. (Cypriaen) 178
Hendricksdr. (Elisabeth) 56
Hendrix (Harmtje) 201

Hendricksz. (Hendrick) 69
Hendricksz. (Jan) 26
Herck (Pieter) 69
Hermansz. (Heerman) 69
Herpsz. (Pieter) 39
Hertford (Markies van) ... 213
Hertoghe (Johanna de) 170
Heur (Ysbrand) 69
Heusch (Guilliam de) 62, 63
Heuse 128
Heyden (Cornelis van der) 98
Hey (Egbert) 50
Hey (Gerrit) 50
Hieronymus 100
Hieronymus Stridonensis 15
Hoech 199
Hoeck (Cornelis Rochusz. van der) 22, 35, 36
Hoefyzer (Pieter) ... 67, 81
Hoencoop (van) 6
Hogendorp (Hendrick) 67
Hoing (Jacob Gerritsz.) 77, 78 81
Hollandt 203
Hollesloot (Pieter Jansz.) 69
Hondecoeter (de) 62
Hondius (Hendrick) ... 117
Honkelboer (Dirck) ... 69
Honthorst (Gerard van) 126
Hooft (Cornelis Pietersz.) 67, 73
Hooft (C. G. 't) ... 65, 77, 121.
Hooft (Jan Gerritsz.) 78, 81
Hooft (Jan Lucasz.) 68
Hooft (Pieter Cornelisz.) . 182, 185, 189, 221, 226, 227, 229, 231, 237, 244
Hoogenhuysen (David van) 195
Hoogh (Horatius de) ... 62
Hoogkamer (Jacob Pz.) 81
Hoorn (Baltus Jacobsz. van) 70
Hoorn (Jan ten) 217
Horn (Eva) 216
Horst (Anthonie van der) 182, 188
Houbraken (Arnold) 63 111-113, 115, 119, 121, 123, 193, 195, 197
Houbraken (Jacobus) ... 125
Houck 199
Houschooven 218
Houtman (A.) 61
Houve (Harmen Willemsz. van den) 38
Houve (Neeltje Jansdochter van der) 29
Houwaert 102
Hudde (Gerrit) 81
Huet (G. Busken) 127
Hulft (Pieter Gz.) 81
Hulk (Johannes van) 112
Huydecoper (Jan) 76, 80, 81
Huysman (Andries) 70

I

Immerzeel 120
Ingeloo 48
Institoris (Henricus) 19
Isaacsz. (Pieter) 65, 67, 75, 77, 78, 80, 81
Isabella Clara Eugenia, Infante van Spanje 136-139

J

Jacobus I, Koning van Engeland 133
Jacobsz. (Dirck) 74, 80
Jacobsz. (Evert) 70
Jacobsz. (Jelis) 180
Jacot (Balthasar) 70
Jager (Hendrick Ariensz. de) 47
Jan III, Koning van Zweden 173
Jansz. (Aelbrecht) 33
Jansdr. (Belytgen) 28
Jansdr. (Brechgen) 38
Jansz. (Claes) 33
Jansz. (Franck) 209
Jansz. (Gerrit) ... 70, 178, 185
Jansdr. (Grietgen) ... 49, 50
Jansz. (Hendrick) 235
Jansz. (Jacob) 201
Jansz. (Jan) 178
Jansz. (Jheronimus) ... 174
Jansz. (Jurriaen) 69
Jansz. (Lambert) 69
Jansz. (Leendert) 33, 40, 42
Jansdr. (Maertje Jansdochter) 50
Jansz. (Thomas) ... 32, 33, 42
Jansz. (Wouter) 33
Jeronimusz. (Claes) 59
Johnson (John G.) 214, 215
Jonckheyn (Albert) 78, 79, 81
Jonckheyn (Cornelis Simonsz.) 67
Jongh (Claude de) 62
Jonghe (Bernard de) ... 95
Joostensdr. (Joost) 50
Joosting (Mr. J. G. Ch.) .. 14
Jordaens (Jacob) 137
Jorisz. (Jan) 45
Jorussen (Theodorus) 197
Josephine, Koningin van Zweden 213
Julliaens (Johanna) ... 216

K

Kalff (Dr. G.) 86, 100-102
Kampfhausen (Hermann von) 218
Kamphuizen (Dirk) 218
Kamphuizen (G.) 218
Kamphuizen (Jan) 217
Karel V, Keizer ... 92, 93, 98
Karel de Stoute 7
Karel I, Koning van Engeland 133-143, 146, 149, 154, 158, 160
Karel II, Koning van Engeland 155, 158, 160
Karel van Egmond, Hertog van Gelder 8
Kartarus van Padua 54, 55
Kater (Adriaen Cornelisz. de) 44
Kauw (Maria) 119
Keere (Leytgen van der) 90
Keere (van der) 90
Kellen (J. Ph. van der) 114
Kempenaere (de) 95
Kerckraad (Johanna Barbara van) 61
Kernkamp (Dr. G. W.) 74, 156, 159
Keuters (Maria) 122
Ketel (Cornelis) 65, 67, 73, 76, 77, 80, 81
Keye (Otto) 157-159
Keyser (Aelbrecht Cornelisz.) 26
Keyser (Aert) 67
Keyser (Cornelis) 182, 220-222
Keyser (Thomas de) 81, 126
Kick (Willem) 67
Kieft (Cornelis IJsbrandsz.) 68
Kieft (Jan IJsbrandsz.) 68
Kip (Deborah) 135, 155
Kipp (William) 147
Knyff (Bertolomeus) .. 12
Koekkoek 199
Koker (Jan de) 209
Korff (Mayken van der) 50
Krul 182, 185, 227, 229, 230, 232, 244
Kramm 117, 120 124, 218
Kuyper (Hendrick) 216
Kuyper (Jan) 69

L

Laan (Joris Willemsz. van der) 57
Lacaze 202
Lambrecht (Joas) 98
Lampsonius (Dominicus) 107
Lange (Antonie de) ... 81
Lange (Cornelis Cornelisz. de) 70
Langendyck 157, 158
Lantinghusen 216
Lapini (Agostino) 164
Lastman 79, 81
Latini (Cosimo) 164
Laud 154
Laurensz. (Hendrick) 81
Ledenberg (Gillis van) 169
Leemans 63
Leemputte (Roeland v.) 46
Leeuwen (J. H.) 201
Leeuwen (S. van) 165
Leicester (Robert Dudley, Graaf van) 175-180
Lenbach 198
Lenet (Pierre) 145
Lens (Hendrick) 68

Lennep (Mr. J. van) 232
Lennep (W. P. van) 210
Le Thor (Jean) 216
Leupe (P. A.) 122, 123
Lewenberch (Abraham van) 7
Leyden (van) 211
Lichtenberch (Jacobus van) 12, 13
Lichtenberch (Jan v.) 5, 21
Lichtenberch (Margriet van) 5, 21
Liechtenstein 199
Lielaer (Jan François van) 171
Lielaer (Lucia Thésia van) 171
Lier (Laurens Jansz. van) 67
Lievendael (Anthonis van) 14
Lievendael (Tymanna van) 5, 6, 14, 16, 17, 21
Lin 62
Lingelbach (Johannes) 62, 63
Linden van Slingeland (Johannes van der) ... 112
Lissingen (von) 210
Liverjan (Theodricus) 12, 14, 19
Lockhorst (Gerrit van) 5, 21
Lockhorst (Herman v.) 14
Lodewijk XIII, Koning van Frankrijk 143
Longi (Giuseppe) 127
Longueville (Hertog van) 145
Loo (van) 128
Loockevier (Jan) 49
Looten (Jan) 202
Louise Ulrica, Koningin van Zweden 128
Louw (Jacob Simonsz.) 67
Lucasdr. (Debora) 29, 30, 32-34
Lucasz. (Jacob) 69, 81
Lucasz. (Willem) 117
Luden (Anthony) ... 117, 172
Luden van Stoutenburg 172
Lust 119
Lyon (Jacob) 80, 81
Lyra (Nicolaus de) 15
Lyndraeyer (Joost de) 68, 74

M

Maarseveen 210
Mc Ardell (James) 136
Maerlant (Gillis) 24
Maertensz. (Arent) 113
Mahieu (Charles) 31
Malsen (Jan van) 178
Man (Boudewyn de) ... 203
Mander (Karel van) 55, 75-77, 80, 85-87, 99, 107, 160, 173, 183
Manilius (Cornelis) 89, 97
Marchesinus (Johannes) 19
Marck (Ermpge Cornelisdr. van der) 29
Marck (J. van der) 210
Marck ((Loy van der) . 90
Marcken (Hendrick v.) 67
Marcus (Johannes) 128
Margaretha van Parma 94
Maria Stuart, Prinses van Oranje 156
Maria Tudor, Koningin van Engeland 85-87
Marnix (Philips) 104-106
Marez (Jan Danielsz. de) 69
Marienhoff 62
Marot (Clément) 86, 95, 99, 100, 101
Martelaer (Dirck Aertsz.) 70
Martelaer (Dirck Thonisz.) 70
Martin (Dr. W.) 125
Martsz. (Tobias) 68
Martyn (Johan) ... 7, 11, 19
Maseik (Hans van) 194
Maseik (Maria van) 194, 219
Massu (Garson de) 69
Matthaeus (Antonius) 165-167
Maudry (Jacob) 171
Maurits, Prins van Oranje 131-133, 147, 165, 169, 178
Maximiliaan van Oostenrijk 8
Mazarin 143-146
Medenblic (Nicolaus) 12
Medici (Francesco de) 54, 162
Medicis (Giuliano de) 164
Meer (Ary Jansz. van der) 38
Meerman (Gerrit) ... 125-127
Melle (Jacques van) ... 180
Mellini (Domenico) 54
Menton (François) 177
Messchert van Vollenhoven—van Lennep (Mevr.) 210
Meteren (Emanuel van) 104
Mets (Laurens de) 96
Meulen (Jan Cornelisz.) 67
Meures (Jan) 71
Meurs (Catharina van) 120
Meursius (Matthias) 196, 201
Meyerinck (Hendrick) 200
Meyn (Jan Gerritsz.) ... 68
Meyndertsz. (Egbert)... 68
Meynders (Harman) 68
Meysters (Maerten) 176, 180
Michelangelo Buonarotti 52
Michielsz. (Pieter) 178
Mierevelt (Michiel Jansz.) 125
Milanesi 54
Mildert (van) 231
Moens 135
Moes (E. W.) 80, 112, 118, 123, 124
Molenaer (Anthonis Hendricksz.) 71
Molinaeus (Johannes) 205, 206
Mollinger (G. A. G. F.) 198
Molyn (Johan) 30, 35, 37, 40, 41, 45
Moreelse (Paulus) 125, 77, 79-81
Morel 212
Morell (Jacob) 62
Mornay (Philippe de) 101
Moucheron (Balthasar de) 130, 131
Moucheron (Cosmo de) 67
Moucheron (Frederik de) 119
Moucheron (Pierre de) 130
Mouwer (Tymanna Johansdr.) 5,, 6, 21
Mulder (Jan Joris) 94
Murant (Emanuel) 207
Muyen (Arent Pieterszoon van) 28, 29
Muyen (Philips Willemsz.) 71
Myle (Cornelis van der) 170

N

Naaldwijk (Adriana v.) 170
Nagler 52
Nagtglas 155
Naturelli (Philibertus) 12
Neck (Pieter van) 69, 73, 75, 81
Neck (Reinier van) 68, 80
Neer (Aert van der) 196, 197, 199, 203
Neer (Cornelia v. der) 196
Neeve (François de)... 68
Nelles 202, 210
Nes (Frans van) 69
Nes (Hans van) 67, 69
Nes (Jasper) 69
Nieuwenaar (Adolf v.) 176, 178, 179
Nieuwenbergen (Gerrit Jansz.) 67
Nieulandt (Adriaen v.) 67
Nieulandt (Jacob van) 68
Nieuwpoort 152
Nimay (Pierre de) 67
Nooms (Floris) 67
Noomsz. (Simon Willemsz.) 67, 81
Noot (van der) 102, 103
Nootmans 231
Norfolk (Hertog van) 87
Northwick (Lord) 213
Nouts (Michiel) 22, 38, 39
Nouts (Servaes) 39
Nijhoff (Mart.) 197

O

Oeberg 118
Oetgens (Anthonie) ... 81
Oetgens van Waveren (Hendrick) 69, 81

Offermans (Johannes) 119
Oldenbarnevelt (Adriana van) ... 170
Oldenbarnevelt (Deliana van) ... 170
Oldenbarnevelt (Françoise van) ... 170
Oldenbarnevelt (Gerard van) ... 169
Oldenbarnevelt (Johan van) ... 169, 170
Oldenbarnevelt (Johannes van) ... 127
Oldenbarnevelt (Maria van) ... 170
Oldenbarnevelt (Reinier van) ... 165
Oldenbarnevelt (Willem van) ... 165, 170
Oldenburgh (Huyghje Leendertsdr. van) 50
Olofsz. (Jan) ... 69
Oosterhouck (Abraham Davidsz. van) 22, 30, 43-47
Oosthoorn (Laurens v.) 60
Oosthuys van Rysenburg-de Jongh (Wed.) 214
Oostrum (Antonia Dircksdr. van) ... 21
Opdam (Vechter Janszoon) ... 60
Opperdoes (Jan Pietersz.) ... 207
Orbaan (J. A. F.) ... 53
Ormea (Willem) ... 205
Ortelius (Abraham) ... 104
Otter (IJsbrand den) ... 70
Ouwerol (Ryckert) 68, 80
Ouseel (Maria) ... 223, 224
Overgauw ... 24
Overlander (Volckert) 81
Overstege (C. van) ... 112
Ovidius ... 228, 242
Oyems (Hendrik) ... 171

P

Padtbrugge ... 208
Paets ... 36
Pagenstecher (Carl) ... 201
Pagniet (de) ... 212
Paillet ... 211
Palinck (Pieter Claesz.) 174
Pals (Gerrit van der) 210
Palude (Petrus de) ... 15
Pannekoek (Cornelis) 171
Pannekoek (Hendrik) 171
Panormitanus (Nicolaus de Tudeschis) ... 15
Paquot ... 107
Parma (Hertog van) ... 106, 131
Pars (Adriaan) ... 127
Parthey (G.) ... 203
Parys (Dirck Gerritsz.) 70
Parys (Jan Gerritsz.) ... 70
Pater (Albert) ... 67
Pater (Dirck) ... 67
Pauli (Johannes) ... 13
Pauw ... 80
Peeters (Nicolaes) ... 98
Pein ... 199
Peltzer ... 200
Peters (Hugh) 146, 150, 152, 153, 159
Petiteau (Guilliam) ... 70
Petitpas (Maria) ... 126
Petri (Amelgardus) ... 12
Philips de Schoone 12, 87
Philips II, Koning van Spanje 86, 87, 89-91, 94, 97, 154
Philips IV, Koning van Spanje ... 135, 138, 139
Philips van Bourgondië, Bisschop v. Utrecht 11, 12
Philipsdr. (Magdalena) 45
Piet (Jan) ... 70
Pietersz. (Aert) 73-75, 78, 79, 81
Pietersz. (Gerrit) 69, 75, 79, 81
Pietersz. (Harman) 22-30, 36, 40
Pietersz. (Jan) ... 180
Pietersz. (Leenert) ... 39
Pietersz. (Lieve) ... 69
Pietersz. (Reynst) 67, 73, 80
Piles (Roger de) ... 195
Piso (Dr.) ... 203
Plantin (Christoffel) 87, 94, 96, 99
Pleydenwurff (Wilhelm) ... 19
Poll (Gysbert van de) 71, 81
Poll (Harmen van de) 67, 71
Poll (Jan van de) 67, 71, 81
Pollio (Joannes) ... 71
Pondt (J.) ... 208, 209
Poniatowski (Stanislaus) ... 213
Pontius (Paulus) ... 136
Poppen (Jacob) ... 67, 81
Porta (Guglielmo della) ... 163
Portland (Willem Bentinck, graaf van) ... 171
Pot (Claes Hendricksz.) ... 68
Potter (Frans de) ... 90
Potter (Paulus) 193, 194, 210—216
Prins (Barent Willemsz.) ... 68
Prispernagel (Joachim) 69
Purrifrey ... 150

R

Raat (Lysbeth) ... 120
Rademaker (Jan) 104, 108, 109
Rademaker (L. A.) 194, 203, 205
Raep (Adriaen Pietersz.) ... 68, 70, 81
Raep (Pieter Adriaensz.) ... 70
Raep (Willem Adriaensz.) ... 68
Raephorst (Matthys W.) 81
Rahlenbeck (Ch. A.) ... 105
Rannix (Sofia) ... 196
Rantvic (Bernard) 161, 162
Rasponi (Graaf) ... 207
Ravesteyn (Herman Huybertsz. van) ... 120
Ravesteyn (Hubert van) ... 120, 121
Ravesteyn (Jan van) ... 125
Ravesteyn (Johanna van) ... 120
Ray (Reindert) ... 70
Razet (Jacques) ... 70
Reael (Laurens) ... 67, 73
Reael (Pieter Mieusz.) 68
Reael (Reynier) ... 81
Rembrandt ... 81, 127, 128
Remmersz. (Arent) ... 70
Reuchlin (Johannes) ... 15
Reyniers (Gillis Claesz.) ... 68
Rhenanus ... 157
Riegel (H.) ... 80, 81, 198
Riemsdijk (Jhr. B. W. F. van) ... 65, 78
Ritter (Dr. F.) ... 61
Rochart ... 212
Rochatius (Maria) ... 195
Rochusdr. (Lysbeth) 49, 50
Rodd (Thomas) ... 66
Rodenburgh (Herman Beths) ... 76, 80
Rodenburgh (Theodoor) 182, 185, 186, 221, 234, 244
Roe (Sir Thomas) ... 142
Roest (Adriaen) ... 67
Rogge (Dr. H. C.) 104, 125-127
Rogh (Jacob) ... 81
Roon (Jan de) ... 42
Roon (Pieter van) ... 42
Rooses (Max) ... 87, 96, 104
Rosa (H.) ... 209
Roseberry (Lord) ... 127
Rosencrans (Dirck) 77, 80
Rossem (van) ... 172
Rosset (Fr.) ... 231
Rotarius (Joannes) 103, 108
Rotgans (Jacob) ... 70
Rotgans (Lucas Jacobsz.) ... 81
Rotterdam (Claes) ... 67
Roxard de La Salle ... 214
Roy (Hans de) ... 69
Rubens (Peter Paulus) 134, 136, 137, 142
Ruhl (Rhaban) ... 210
Ruprecht ... 198
Rustici (Cristoforo) .. 162
Rusting (Salomon van) 217
Ruw (Olivier de) ... 70
Ruwell (Lord Robert) 123
Ruyghaver ... 80
Ruyl (Jan) ... 67
Ruysch ... 80
Ruytenburg (Willem van) ... 81
Ryckert (Andries) ... 70

Ryemseyck (Govert Jansz.) 45
Ryhove 106
Rijken 181
Ryn (Heyndrick Pietersz. van den) 31
Ryn (Jacob Egbertsz. van) 69
Ryn (Leendert Pietersz. van) 26
Ryn (Pieter Gbz. van) 81
Ryn (Willem Jacobsz. van) 69
Rijsewijk (Haverkorn van) 121
Ryshouck (Adriaen) 23, 25, 27, 28, 30-32, 35, 37, 40, 43—45

S.

Saftleven (Cornelis) 197, 217
Saftleven (Herman) 197
Sainsbury 134, 137, 139
SaintMartin (Josina de) 171
Salenson (Gheeraert van) 89, 93
Salmon 214
Salviati (Cecchino) 164
Sambucus 87
Sanderson 133
Sanderus 107
Sandrart (Joachim von) 81
Santvoort (Pieter Dircksz.) 70
Sarphati 212
Sas (Ariën Cornelisz.) 38
Sas (Cornelis Egbertsz.) 38
Sas (Dirck Cornelisz.) 38
Sas (Egbert Cornelisz.) 38
Sas (Egbert Huygensz.) 22, 23, 25-27, 30, 36-42
Sas (Gerrit Cornelisz.) 38
Sas (Gerrit Egbertsz.) 38
Sas (Hugo Egbertsz.) 38
Sas (Jan Cornelisz.) ... 38
Sas (Hadewy Cornelisdochter) 38
Sas (Maertge Cornenisdr.) 38
Sas (Neeltgen Cornelisdr.) 38
Sas (Nicolaes Egbertsz.) 38
Sas (Vrouwtgen Cornelisdr.) 38
Sasse van IJsselt (Jhr. Mr. A. F. O. van) 168
Saxoferrato (Bartolus de) 18
Schaep (Gerard) 65, 71-76, 78, 80, 81
Schaep (Jacob Pietersz.) 76
Schagen 67
Schedel (Hartman) 19
Schellinger (Cornelis) 70
Schellingwouw) (Thonis Jansz.) 40
Schellings (Cornelis) 70
Scheltema (Dr. P.) 77, 80, 81, 194
Schenk (Frederik) 169
Schilder (Jan Aelbertsz.) 60
Schilt (Allard Garbrandsz.) 68
Schipbeeck (Geertgen Barendsdr.) 49, 50
Schoenborn 214
Schoonhoven (Johan van) 61
Schoonsteen (Frederick) 209
Schoonvelt (Harmen Jacobsz.) 57
Schotel (Dr. G. D. J.) 123
Schrevelius (Theodorus) 178
Schryver (Daniel Hendricksz.) 69
Schryver (Hendrick Pietersz.) 69
Schryver (Philips Thysz.) 68
Schryver (Thys Pietersz.) 69
Schuersack (Albert) ... 18
Schuilenburg (Willem van) 175
Schut (Jan Jansz.) 33
Scorel (Jan van) 80
Sedelmeyer 128
Seneca 185, 227
Serooskerken (Douair. van Tuyll van) 212
Servaes (Hendrick) 70
Servaes (Jacob) 81
Serwouters (Frederick Fredericksz.) 67
Seulyns (Hendrick) ... 68
Shakespeare 232, 234, 237-239, 241
Sieuwertsz. (Wouter) .. 69
Sille 229
Simons 62, 63
Simonsz. (Otto) 70
Simonsz. (Willem) 68
Six (Jhr. Dr. J.) 65
Sloot (Jorisge Dircksdochter van der) 38
Sluys (S. van der) 217
Slyp (Pieter Jansz.) ... 220
Smids (Ludolf) 165, 167
Smit (Cornelis Cornelisz.) 68
Smit (Jacob) 68
Smith (John) 212
Smith (Josias) 216
Smits (A. M. A.) 212
Smits v. Nieuwerkerk 112
Smyters (Anna) 86
Sommens (Willem) 57
Soop (Jan) 69
Soulier (Henry) 172
Sparti (Marcello Giulio) 161, 162
Spieghel (Hendrick Dz.) 81
Spieghel (Hendrick Laurensz.) 67, 73
Spieghel (Outgers Pietersz.) 69
Spilberg (Johan) 71, 76, 81
Spoor (Jacob) 28
Spruyt 63
Staes (Victor) 177, 178
Staets (Ryck Hendricksz.) 69
Staphorst (Abraham) 122, 123
Staphorst (Casper) 122
Staphorst (Samuel) 122
Steelant (van) 27
Steeman (G.) 209
Steenkooper (Claes Egbertsz.) 70
Steenoven (Hendrick) 70
Steenre 63
Stegen (Johan van der) 57
Stellingwerf (Symon) 31
Steur (Pieter Jacobsz.) 71
Steure (Herman van) ... 167
Steyn (Adriaen Stevensz. van der) 29
Stockman (Gillis) 68
Stolf (Giovanni) 164
Stolker (Jan) 127
Stoop (Mattheus) 62
Stoppelaar (de) 130, 131
Stoutenburch (Dirck van) 166
Stoutenburch (Elisabeth van) 167
Stoutenburch (Everard van) 166
Stoutenburch (Gysbert van) 166, 167
Stoutenburch (Hendrick van) 166
Stoutenburch (Rudolf van) 166
Stoutenburch (Swanelt van) 167
Stradanus (Johannes) 53
Sraelen (Pieter van) ... 50
Struys (Cornelis) 33
Struys (Jacob) 181-192, 220-244
Struys (J. J.) 181
Stuart (Charles) 87
Stuart (Henry) 87
Stuers (Jhr. Mr. Victor de) 78
Stueve (R.) 202
Suermondt 118, 126, 215
Sustris (Federigo di Lamberto) 52-55
Sustris (Lambert) 52
Swanenburgh (van) 144
Swart (Evert Pietersz.) 70
Swart (Pieter) 207
Sweers (Leendert) 70
Sweers (Wouter) 177
Swennen (Anna Evertsdochter van) 50
Swennen (Barend Egbertsz. van) 50

Swennen (Catarina Barendsdr. van) 50
Swennen (Egbertus Barendsz. van) 50
Swennen (Egbert Evertsz. van) 50
Swennen (Egbert Janszoon van) 22, 23, 47-50
Swennen (Elisabeth Evertsdr. van) 50
Swennen (Elisabeth Pietersdr. van) 50
Swennen (Eva van) 50
Swennen (Evert Egbertsz. van) 49, 50
Swennen (Evert Pietersz. van) 50
Swennen (Geertgen Barendsdr. van) 50
Swennen (Ida Johannesdr. van) 50
Swennen (Johannes Egbertsz. van) 50
Swennen (Johannes Evertsz. van) 50
Swennen (Josina Pietersdr. van) 50
Swennen (Josyntje Johannesdr. van) 50
Swennen (Maartje Egbertsdr. van) 50
Swennen (Magdalena Pietersdr. van) 50
Swennen (Pieter Evertsz. van) 50
Swidde (Willem) 118
Sylvius (Willem) 95, 103
Syp (van) 36
Sysmus (Jan) 119

T

Taets (Johannes) 167
Taets van Amerongen (Cornelia) 21
Taets van Amerongen (Ernst) 5, 21
Taets van Amerongen (Geertruyd) ... 17, 20, 21
Taets van Amerongen (Jacob) 5, 18, 21
Taets van Amerongen (Johan) 5, 7, 12, 14, 17, 19, 21
Taets van Amerongen (Maria) 21
Taets van Amerongen (Peter 5, 17, 18, 21
Taets van Amerongen (Willem) 21
Tegelberg (Cornelis) 111
Tegelberg (Sara) ... 111, 112
Telle (Reynier) 184
Tengnagel (Jan) 65, 67, 69, 76, 79, 81
Tengnagel (Mattheus Gansneb) 223
Tesselschade (Maria) 132
Tessin (Graaf C. G.) 208
Teylingen (Dirck van) 176
Teylingen (Augustyn van) 64, 180
Theodrici (Lambertus) 13
Theulingh (Dirck) 81
Theunisz. (Arent) 69
Thiel (Jacob van) 50
Thieme (Alfred) 199
Thieme (Ulrich) 199
Thiermans 58
Thomas de Aquino ... 15
Thonisdr. (Jopgen) 43
Tonisz. (Symon) 22, 47
Thurloe 153
Thymansz. (Dirck) 67
Thysz. (Esdras) 45
Thysdr. (Maritgen) 32
Tideman (Dr. J.) 126
Tin (Jacob) 201, 219
Titelmannus 100
Tol (Claes) 63
Toman(Hugo) 202
Tongerloo 127
Touw (Cornelis) 209
Twenhuysen (Hendrick van) 209
Twenhuysen (Lambert van) 69

U

Uffelen (Hans van) 70
Ugglas 214
Unger (W.) 210, 212
Utenhove 107
Uytenbrouck 24
Uyttenhoven (Adriaen) 93, 101

V

Vaernewyck (van) 95, 103, 107
Valckenaer (Jan) 69
Valckenburch (Johan van) 38
Valckenhoven (Abraham Pietersz.) 28, 29
Valckenhoven (Aeltje Gerritsdr.) 29
Valckenhoven (Cornelis Harmansz.) 27-29
Valckenhoven (Gerrit Harmansz.) 27-29
Valckenhoven (Harmen Gerritsz.) 29
Valckenhoven (Harman Pietersz.) 28, 29
Valckenhoven (Jan Pietersz.) 29
Valckenhoven (Neeltje Gerritsdr.) 29
Valckenhoven (Pieter Harmansz.) 27-29
Valckenier (Gillis Jansz.) 77, 79
Valckenier (Jan) 69
Valckert (Werner van den) 81
Valckman (Jacob) 200
Vane (Henry) 149, 150
Vanni (Francesco) 162
Vasari 52, 54, 163
Vecchietti (Bernardo) 162
Veen (Adriaen) 67
Veer (de) 63
Velden 182, 183, 221, 222, 244
Velius (Theodorus) ... 178
Velsen (Maritgen Jansdochter van) 28, 29
Ven (van der) 144
Verdoes 77, 80
Vermey (Aaltje Andriesdr.) 120
Verschuring (Hendrick) 195
Verschuyer (Adriaen Jansz.) 47
Verspreet (Johannes) . 216
Versteege (Jacob Stevensz.) 70
Verveer (Ary Huybertsz.) 123, 124
Verwer (Gerrit Jacobsz.) 67
Verwer (Jan Gerritsz.) 68
Verwithagen (Jan) 91
Vest (Annetgen Gerritsdr. van der) ... 23, 27-30
Vianden (Hendrik van) 166
Vianen (Johan van) ... 8
Victor (Louis) 50
Victor (Margaretha) ... 50
Victor Emanuel II, Koning van Italië 172
Vinck (Egbert) 70, 80
Vinck (Jacob Jacobsz.) 67, 68
Vinck (Pieter Egbertsz.) 78, 81
Vinkeles (R.) 127
Vis (Jan Cornelisz.) 69
Visch (Fanneken de) ... 31
Visscher (Anna Roemers) 132
Visscher (Claes Thymansz.) 68
Visscher (Roemer) 70
Visser (Johannes) 127
Vivere (Jan van den) 90, 95, 105
Vlack (Jasper) 71
Vlie (Christyn int) 33
Vlict (Cornelis) 71
Vlooswyk (Jan van) 81
Voet (Hendrick Sybrandsz.) 67
Vogel (Jan Lourisz. de) 42
Vondel 182, 188, 237, 244
Voorhof 120
Voort (Cornelis van der) 67, 68, 76, 78, 79, 81
Voort (Hans van der) 67
Vornkyns (Nicolaus) 12
Voscuyl (Harmen) 6
Voskuyl (Pieter Pietersz.) 69
Voss (Tylman) 18
Vratum (Johannes van 196, 205
Vrient (Pieter Willemsz.) 70
Vries (A. D. de) 194
Vries (Frelerick de).. 72

Vries (Jacob Sz. de) ... 81
Vries (Jer. de) 113
Vucht (Johannes van) 195
Vullens (Jan Jansz.) ... 37
Vuyk 172

W

Waagen 133
Waddington 141
Wael (Heylwich de) 17, 21
Wael (Lodewijk de) 21
Wael (Tyman de) 21
Wael (Willem de) 17, 21
Wael van Vronesteyn (Lubbert de) 5, 21
Waenen (Thys) 69
Wafel (Cornelis Arentsz.) 70
Wagenaar (Jan) 165, 166
Wahrendorf 214
Walker (William) 136
Walpole 133, 154, 158, 159
Walsingham 105
Warburg (Dr.) 162
Warfusee (Graaf van) ... 138
Warmont (Willem) 67
Warnaets (Elsje) 50
Wassenaer (Jacob van) 156
Water (te) 94
Waveren (Frans van) .. 81
Waveren (Jacob van) ... 81
Weede (Deliana van) .. 169
Weede (Johan van) 169
Weinhagen (Dr.) 202
Westen (Evert Jansz. van) 28
Westfrisius (H.) 201
Westhreene (T. van) ... 194
Wierman 214
Wild 128
Wildeman (M. G.) 85
Willaerts (Adam) ... 62, 63
Willaerts (Cornelis) ... 63
Willaerts (Isaac) ... 62, 63
Willem IV, Graaf van Holland 167
Willem I, Prins van Oranje 97, 104-105
Willem III, Prins v. Oranje 124
Willem V, Prins van Oranje 171
Willemsz. (Arent) 68
Willemsdr. (Goelsken) 116
Willigen (van der) 114, 173
Windebank 142
Winkler 214
Winsen (Godscalc van) 6
Winsen (Wilhelmus v.) 12
Wint (Hans Willemsz. de) 26, 37
Wissonis (Michael) 7
Wit (Frederik de) 127
Withoos 62
Witlock 150
Witsen (Cornelis Jan) 81
Witsen (Jonas) 79, 81
Witt (Cornelis de) 113, 124
Witt (Jan de) 124, 151, 152, 156, 158, 159
Witte (Cornelis de) 164
Witte (Pieter de) ... 163, 164
Wittebroot (Frans Willemsz.) 70
Woermann (Karl) 197
Wolf (Jacob Karstensz.) 69
Wolgemut (Michael) .. 19
Wolphersz. (Jordan) ... 170
Worp (Dr. J. A.) 188
Woude (Cornelis van der) 175
Woutersz. (Tobias) 70
Wstinc (Hugo) 3
Wtenbogaert (Johannes) 125-128, 170
Wttenbrouck (Moses) 118
Wybo (Joris) 93, 94, 103
Wybrands 234
Wyck (Willem van) ... 6
Wyckersloot (Pieter Adriaensz. van) 70
Wynants (Jan) 63
Wynkooper (Jacob Dircksz.) 175

Y

Ysbrantsz. (David) 24
Yserwyns (Machiel) ... 64
Yver (Pieter) 128

Z

Zevecote 188
Zoet (Jan) 181
Zuccaro (Federico) 54
Zuylen (Steven van) ... 167
Zuylen van Nyevelt (Jacob van) 167
Zyl (Johannes van) 12, 13

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00610 7961